

BIBLIOTHECA INDICA
A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

THE

TÁ'RÍKH-I-BANGÁLA-I-MAHÁBATJANGÍ

(AN EYE-WITNESS ACCOUNT OF NAWAB ALIVARDI KHAN OF
BENGAL AND HIS TIMES)

OF

YÚSUF 'ALÍ KHÁN

PERSIAN TEXT

EDITED WITH NOTES AND INTRODUCTION BY

ABDUS SUBHAN, M. A., D. PHIL.

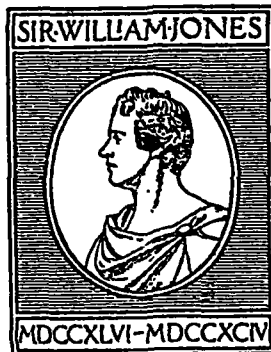
Department of Persian, Maulana Azad College, Calcutta.

With a Foreword by

Prof. A. J. ARBERRY

*Sir Thomas Adams's Professor of Arabic,
University of Cambridge.*

Work Number
291

Issue Number
1590

THE ASIATIC SOCIETY
CALCUTTA

THE
TĀ'RĪKH-I-BANGĀLA-I-MAHĀBATJANGĪ
OF
YŪSUF 'ALĪ KHĀN

(PERSIAN TEXT)

EDITED WITH NOTES AND INTRODUCTION

Published by the Asiatic Society
Calcutta

September 1969

Price Rs. 25/-

CORRIGENDA
INTRODUCTION

<u>Incorrect</u>	<u>Correct</u>	<u>Page</u>	<u>Line</u>
Muz̄ffarnámah	Muz̄affarnámah	... 4	10
Zainu'l-Din	Zainu'l-Dín	... 6	7.
Purtray	Portray	... 8	8
Interness	Internees	... 8	13
Sakriigali	Sakrigali	... 8	22
Rúdaki	Rúdakí	... 28	10
Nazírí	Nazírí	... 28	13
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	... 46	20
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	... 46	23
Muqtadír	Muqtadir 46	29
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	... 46	34
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	... 46	36

SYSTEM OF TRANSLITERATION

ا a	ض ḍ
آ á	ط ṭ
ب b	ظ ṣ
پ p	ع ‘
ت t	غ gh
ث th	ف f
ج j	ق q
چ ch	ك k
ح ḥ	ل l
خ kh	م m
د d	ن n
ذ dh	و u, ú, v
ر r	ح h
ز z	و ‘
ژ zh	ی í, y
س s	حی á
ش sh	و u
ص ṣ	ـ i

CONTENTS

	Page
Foreword	xiii
Preface	xv-xvi
Introduction	1-47
Indices	۲۰۲ - ۱۲۳
Persian Text	۱۲۰ - ۱

FOREWORD

The modern scholar interested in investigating the history of India, more especially during the Moghul period, cannot complain of any paucity of source materials. From the last quarter of the eighteenth century onwards, successive researchers have been active in evaluating and making available the manuscript accounts of the rise, apogee, and decline of the Moghul Empire. The Royal Asiatic Society of Bengal has performed invaluable services to scholarship in providing the means for publication of these sources.

The work here published for the first time is of fundamental importance for our understanding of events in Bengal during the eighteenth century. Its author was a close spectator of those events, a fact which imparts to his writings an unusual authenticity. The *Tā'rikh-i-Bangāla-i-Mahābatjangī* was already known to, and utilized by, Jonathan Scott in his *Ferishta's History* (published at Shrewsbury in 1794). Sir Jadunath Sarkar and Arthur Hughes also exploited Yūsuf 'Alī's work. It has remained for Dr. Abdus Subhan to expose the shortcomings of what has already been attempted. In producing this careful and critical edition, based upon a collation of six main copies, he has earned an honoured place amongst those devoted scholars who have striven to recreate the rich and fascinating history of Moghul India.

Pembroke College,
Cambridge.
January 20, 1969.

A. J. ARBERRY.

PREFACE

Contemporary records in Persian throw illuminating light on the history of Bengal, particularly in the later Moghul period, when Persian was used as the court language of the province along with the rest of the country. Numerous such documents are preserved in different archives of the country, but their critical editions have been a desideratum for the scholars working in the field. As far as the mid-eighteenth century history of Bengal is concerned, historians are unanimous that Nawab Alivardi Khan's rule (1740-1756) constitutes an epoch-making period in the history of Eastern India in general and of Bengal in particular. The *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí* of Yúsunf 'Alí Khán is a historical chronicle of exclusive importance for the reconstruction of the history of the Bengal Subah under Alivardi. Naturally, therefore, several historians drew on this source for their study of the era, but unfortunately, in the absence of a complete critical edition of the text, only partial utilization of the work could have been possible. Incomplete English renderings of some of the single copies of the text could not serve any useful purpose, as they were not based on any collated text.

The text presented here is the result of collation of six different manuscripts which comprise almost all the extant copies of the work known so far. The text is not based on any particular manuscript, and I have adopted, where the copies differed, the readings that appeared to my judgment most appropriate. The variants have, however, been given in the footnotes, along with the names of the manuscript to which they belong, in order that the reader may be free to verify the accepted readings and form his own opinion.

I shall be failing in my duty if I do not thankfully mention the help and patronage I received from the Asiatic Society, Calcutta, where I was initiated in original research work some twelve years ago when I had been appointed the R. G. Casey Research Fellow for Islamic Studies. It was in this premier research institute that I had the privilege of undertaking the present critical edition which I completed in five years time. I am beholden to the Council of the Asiatic Society for providing me every assistance that I needed during the progress of the work. In this connection, I would particularly record my sincere thankfulness to Prof. S. K. Saraswaty, the then General Secretary of the Society, who took a keen interest in the publication of the edition as soon as it was completed. I am indebted to the late Prof. K. M. Maitra, Cataloguer of the Society, for offering me numerous useful suggestions for the improvement of the text. I am deeply obliged to Prof. Hasan Askari of Patna for his most ungrudging help he extended to me whenever I turned

to him for information regarding some historical points connected with the topic. My grateful thanks are also due to Dr. S. K. Mitra, the present General Secretary of the Society, for his sincere efforts in expediting the work of publication that has been unusually delayed due to some unavoidable reasons. Mr. Moquitul Hasan of the National Library also deserves my thanks for giving me every facility for consulting books and manuscripts belonging to the Arabic and Persian Division (Buhar Collection) of the Library.

Prof. A. J. Arberry, the doyen of the contemporary Orientalists, has placed me under a profound debt of gratitude for writing a Foreword to this edition.

I have added to the text an Introduction which includes a detailed dossier on the work and its author. Together with its English translation (to be published separately in the *Bibliotheca Indica Series of the Asiatic Society*), the present edition later earned me the degree of Doctor of Philosophy of the University of Calcutta.

While I have taken all precaution to avoid printing mistakes, I would crave the indulgence of the readers to disregard minor and unimportant ones that might have gone unnoticed.

Calcutta,
August 11, 1969.

ABDUS SUBHAN

INTRODUCTION

The middle of the eighteenth century in Bengal constitutes a significant period in the history of the province, nay, in the annals of the whole country. "It witnessed," says Dr. K. K. Datta, "great political changes, pregnant with many significant issues for the future. With the accession of 'Alivardī to the *masnad* of Bengal in 1740 began the rule of the really independent Nawābs of Bengal, as the Imperial authority at Delhi had by that time been practically reduced to insignificance." As an anonymous writer of a short history of Bengal puts it. "the history of Bengal during the eighteenth century is the history of changes of dynasties. This period is the most attractive in the history of the world... A correct history of Bengal during the 18th century is more interesting than that of any other country during the corresponding period. The reader will find that Bengal produced heroes who might be compared with Napoleon and Alexander, and brave soldiers like these who accompanied Hannibal from Carthage to Rome."² Rightly does Dr. Datta conclude, "'Alivardī's regime of sixteen years forms, indeed, an important period in the history of the Bengal Subah."³

The mid-eighteenth century saw the province of Bengal in the throes of a revolution that had gripped the dwindling Mughal Empire. "The same disruptive forces, as had been then distracting the other parts of India, exercised their influence on Bengal also,"⁴ and destroyed all hopes of a peaceful and prosperous government, raised by the emergence of a truly efficient ruler in the person of Nawāb 'Alivardī Khān. In the opinion of Dr. Datta, "the Bengal revolution of 1739-40 was a significant episode in the history of the province, and also of the Mughal Empire, which was going through a more disastrous revolution at the same time."⁵

The process of dissolution that began with the death of Emperor Aurangzib, the last of the Great Mughals, was speeding to completion. The history of the Mughal India virtually became confined to the administration and achievements of provincial governors or *ṣūbahdārs*, who in their individual ability and power excelled even those under

¹ *Studies in the History of the Bengal Subah*, Vol. I, Calcutta, 1936, p. 1.

² *Some Incidents in Bengal during the 18th Century and After*, Dacca, 1906, pp. 3, 6.

³ Dr. K. K. Datta, *'Alivardī and his Times*, Calcutta, 1939, p. 261.

⁴ *Ibid.*, p. 261.

⁵ *Ibid.*, p. 41.

whom they governed. The centre of gravity and authority was removed from Delhi and got split into several rival centres.' The viceroys of Oudh, Hyderabad and Bengal achieved greater independence, till they came to wield absolute authority. In the absence of a strong central command, the provincial governors began to consolidate their positions and even attempted at making them hereditary. Some of them attained their ranks by benefiting from the ineffectiveness of the Delhi Emperor, while others employed their own abilities to achieve the purpose. In a way, here was an era of the survival of the fittest and whoever was the successful adventurer, whether the Nizámu'l-Mulk or Sa'adat 'Alí Khán or 'Alívardí Khán, it was all due to his sheer ability and fitness.

With the Mughal supremacy after Aurangzib fast running to rack and ruin, the internal challenge in the shape of Maratha inroads and the external one of increasing influence of the European traders, particularly the English, in Eastern India, were too formidable to meet. The menace of the Marhattas in the wake of the decline of the Mughal power assumed such a devastating complexion that in a negligible span of time they overran many territories from the South to the North of the country. The fertile and the opulent Bengal was the only province that had paid no *chauth* to the Marathas till then. The hit-and-run tactics of the Maratha warfare, that fetched them rich dividends wherever they went, met with a stiff opposition in Bengal. Countering the enormous Maratha menace demanded the best of the military genius, and this was very ably supplied by Nawáb 'Alívardí Khán. Throughout his sixteen-year rule, the Nawáb had to remain continually engaged with the Deccani freebooters on different fronts. By his tactical and strategic moves, he stemmed effectively the tide of the Maratha onslaughts on Bengal. It can be imagined as to what might have been the lot of Bengal had there been a weaker person than 'Alívardí at the helm of affairs in the province. Undoubtedly, the territory would have fallen an easy victim to their inroads. In the results that followed we find a sort of a historical justification of the act of usurpation that 'Alívardí committed in dislodging Nawáb Sarfaráz Khán, the then ruling Nawáb, whose outward show of pomp, power and piety was underlined by an inherent lack of ability in the art of government. By his frequent dealings with the numerous rebels and refractory Rajahs during his tenure of office under Shujá'u'l-Dawlah, 'Alívardí had become well-trained in the art of fighting an enemy, however formidable. Had that weakling (Sarfaráz) been allowed

³ Cf. Sir Jadunath Sarkar, *Fall of the Moghul Empire*, Vol. I, 2nd ed., Calcutta, 1949, p. v.

to go his way, the province of Bengal would before long have become a Maratha tributary. Guilty though he was of an unfair treatment to his master, 'Alivardí cannot but be commended on what he did once he came to hold the supreme power. He usurped power, no doubt; but he utilized it to stave off what then appeared to be a sure enslavement of the Fertile East to the advancing Marathas. His subsequent achievements as a ruler more than justified his usurpation.' The chaotic political situation climaxed by the impending Maratha threats and the gradual encroachment by the foreign traders demanded an administrator, capable of ensuring the safety and prosperity of the province. And who can deny that 'Alivardí was the fittest man at the time to fulfil the task?

With the life and achievements of this eminent personage deals the present work, *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi*, written by Yúsuf 'Alí Khán.'

IMPORTANCE OF THE WORK

It can be argued with justification that no account is more authentic than the eye-witness. It is not unusual that some periods of history in general do not have first-hand reports. It is by connecting various links in the chain of the events furnished by several documentary evidences and sources and by assessing their value that a picture of history can be formed with reasonable clarity. But when there exist contemporary records based on personal observations of the witnesses, the burden of the students of history is considerably lightened. As regards the history of Nawáb 'Alivardí Khán, there are some contemporary works, but the present work is the most important of them all. All that Yúsuf 'Alí wrote about the Nawáb was the result of his own personal knowledge. Rarely was he indebted to sources other than his own observations for the writing of the history.

In the words of Dr. Datta, "this work stands unique as a store-house of valuable historical details, gathered by the author from personal observation and experience."² "The work," adds Dr. Datta, "gives a very valuable and detailed description of the history of the Bengal Subah during the mid-eighteenth century, especially of the administration of 'Alivardí. The author, an eye-witness of the political events of Bengal since the time of Sarfaráz, gives us many new facts and dates, which are not found in any other contemporary work."³

"The value of this history lies in its authenticity," says Sir Jadunath

¹ Cf. my articles on the present work in *Islamic Culture*, Hyderabad,, Vol. XL, Nos. 3 and 4.

² 'Alivardí and his Times, preface, p. xi.

³ *Ibid.*, p. 277.

Sarkar while commenting on the work in his *Bengal Nawabs*.¹ The accurate and authentic descriptions of various events of 'Alivardí's times, such as the Bengal revolution of 1739-40 which established 'Alivardí's regime after Giria, the initial set-backs to the Nawáb's authority from Mirzá Báqir and others, the protracted and arduous encounters which 'Alivardí had to wage against the Maratha intruders and the treacherous insurrection of the Afghans are not matched by any contemporary narrative of the same events, and as such Yúsusuf 'Alí's accounts are the only reliable sources of information for the history of the period. Neither the *Tá'rikh-i-Bangála* of Salímulláh nor the *Muzffarnámah* of Karam 'Alí nor the *Riyádu'l-Saláfin* of Ghulám Husain Salím provide even half the materials given by Yúsusuf 'Alí. Ghulám Husain Tabátabá'í, the author of the famous general history, *Siyaru'l-Muta'akh-khirin*, dwells on the history of the time, but he is largely dependent on Yúsusuf 'Alí's work. He must have consulted the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí* at every step while writing his own account of 'Alivardí. This is evident from the fact that the *Siyar*'s accounts, particularly of the Maratha attacks and the Afghan uprising, are strikingly similar to those of the present work. On many occasions, Ghulám Husain has copied the work word for word. Rightly has Dr. Datta opined that "this work seems to have been the principal authority of Ghulám Husain for his account of the Maratha invasions and also of the Afghan rebellions."² Examples of similar passages from the two works showing Ghulám Husain's indebtedness to Yúsusuf 'Alí will be found quoted elsewhere in these pages.

While stressing the authenticity of Yúsusuf 'Alí's account, we must take into consideration the background of the author's relationship with the ruling family of Bengal and with Nawáb 'Alivardí Khán in particular. The author was the son-in-law of Nawáb Sarfaráz Khán 'Alá'u'l-Dawlah and his father was a trusted and loyal companion of 'Alivardí. In the context of such intimate connections with the rulers whose chronicles he was to write, his accounts deserve greater credibility. It may well be imagined as to how difficult it must have been for Yúsusuf 'Alí to adjust himself to the reversed situation consequent upon the defeat and death of his master and father-in-law. Notwithstanding the vicissitudes in the fortune of the latter, the author never proved false to his conscience by nursing his grievances against, or becoming a blind adherent of, his new master 'Alivardí. Even in the case of Sarfaráz, he was bold enough to point out his short-comings and some black spots in his character. Likewise, he does not shrink from describing the misdeeds of some members of 'Alivardí's household such as Hájí Ahmad. It is thus clear

¹ *Vide*, p. 80.

² *'Alivardí and his Times*, p. 278

that Yúsusuf 'Alí has fulfilled the responsibilities of a historian with ingenious impartiality. He never hesitates to state the bare facts of history. That is why the author of the present work excels all other chroniclers of the age in the accuracy of account, acuteness of vision and impartiality of judgment. Though sometimes, as is usual in rhetorical description, he lapses into mild exaggeration, facts of history are hardly found affected by that.

The significance of the present work lies also in the fact that it gives us new facts and dates which no contemporary work of its kind does. This helps us to form a better estimate of 'Alívardí's character which is held in contempt by some contemporary historians. Writers like Salímulláh, Holwell and Scrafton, depending mostly on 'scandalous gossips' current at the time, state that 'Alívardí and his brother Hájí Aḥmad rose to prominence by ignoble means. But Yúsusuf 'Alí's verdict that success and elevation of the two brothers were due only to their innate merit and skilful management of the affairs entrusted to them by their patron Shujá'u'l-Dawlah, gives the lie to the unreliable and biassed evidences of others. It is true that Hájí Aḥmad had little regard for moral values in his general conduct, but he was never guilty of sacrificing the honour of many women, including those of his own family, at the altar of his master's lust for the promotion of his own interest, as alleged by the above-noted writers.¹

Further, it is generally held that it was 'Alívardí alone who was responsible for bringing about the disastrous consequences of the battle of Giria and that he behaved with his master in a very ungrateful and ruthless manner. But if Yúsusuf 'Alí's words are to be relied upon, 'Alívardí's character would appear in a different light. The historian's categorical and frank statement:²

در حقیقت نواب معلى القاب مطلقاً قصد خلاف و نزاع نداشت

sufficiently sets at nought opinions held by some about 'Alívardí's conduct and responsibility regarding the tragic misfortunes that befell Sarfaráz at Giria. According to him, 'Alívardí was driven into action which he disliked and regretted afterwards. He quotes in support of his statement 'Alívardí's own words, as he heard him utter:³

راقم بلا واسطه از آنجناب شنید که در عظیم آباد کمال فراغ خاطر و اسباب جمعیت و تنعم حاضر داشتم. محض بترغیب و تحریص حاجی احمد و سعید احمد خان خود را باین ورطه خطرناک انداخته ملوم خلاق و معاتب خالق شدم.

¹ 'Alívardí and his Times, p. 6.

² The text, p. 12.

³ *Ibid.*

The diabolical role that Hájí Ahmad played in bringing about a critical situation and precipitating a rupture between 'Alívardí and Sarfaráz is clearly laid bare by these words uttered by his own brother. It is further borne out by, and quite in keeping with, the unscrupulous way in which he acted on various occasions once he came to wield some power. Yúsusuf 'Alí hardly hesitates in referring to his nefarious conduct. The harm that the people suffered at the hands of Zainu'l-Din and Siráju'l-Dawlah was immense, and the doom they both met at the end were nothing but the consequences of their own moral turpitude. Yúsusuf 'Alí further asserts:²

مصداق قول آنجناب آنکه درین عرض مدت حکومت هفده سال بیان واقع
 ایذا و اضرائیکه بعامه خلق الله از اولاد زین الدین احمد خان رسید دال بود بر
 شقاوت و سوء نیات آنها .

The advisers of Sarfaráz Khán were no less responsible for throwing him into the ditch of destruction. The enmity they bore to Hájí Ahmad and his brother did not allow them to be conciliatory and peaceful in their attitude. They began by poisoning Sarfaráz's mind against Hájí Ahmad by constantly pouring into his ears baseless reports about the latter. These intransigent counsellors finally goaded Sarfaráz to march out in spite of the heavy odds against him. Moreover, Sarfaráz himself was not prudent enough to visualize the advantages of negotiated settlement. Acceptance of 'Alívardí's overtures might have been an act of diplomatic expedience on the part of Sarfaráz, but this understanding was sadly lacking in him. The former's suggestion to Sarfaráz to dissociate himself from his instigators and send them instead to fight him ('Alívardí) in the open was also not heeded. No alternative was, therefore, left for 'Alívardí to defend himself and his honour and that of his family on the field of battle. All that he did subsequently was the duty of a warrior in action. His dignified treatment, as contrasted with that of others of his party, of the family of the fallen Sarfaráz testifies to his sincerity of purpose.

Hence in the light of Yúsusuf 'Alí's judgment, the charge of being ungrateful and treacherous to his master cannot be justified in 'Alívardí's case.

Moreover, Yúsusuf 'Alí's graphic description of the sufferings of 'Alívardí's army in that torturous Bardwan-to-Katwa journey is the only account of the event available. All later historians who wrote about this particular episode are indebted to Yúsusuf 'Alí for their own accounts. Again, the author gives us new information about the various responsible

¹ The text, p. 12.

works performed by his own father, Ghulám 'Alí Khán, who was a boon companion of 'Alívardí. In connection with 'Alívardí's expeditions against Muṣṭafá Khán who had taken shelter, on being chased out of Bihar, in the fort of Chunar, belonging to Nawáb Şafdarjang of Oudh, we know it from Yúsusuf 'Alí for the first time that 'Alívardí planned to attack Banaras, then held by Şafdarjang, to avenge the latter's hostile treatment meted out to him at Patna in 1743. But he could not execute his plan, because of the advance of Emperor Muḥammad Sháh and Şafdarjang as far as the village of Bankarah in order to repel 'Alí Muḥammad Rúhíla. Of Zainu'l-Dín Aḥmad's treacherous desire to seize the *masnad* of Bengal by removing his aged uncle by force and his subsequent actions in pursuance thereof, Yúsusuf 'Alí gives a very vivid and refreshingly first-hand account. He says that he heard it from Mahdí Nithár Khán, the Paymaster of Haibatjang's army, that Zainu'l-Dín Aḥmad wanted to act towards his uncle similarly as the latter had treated his master Sarfaráz Khán. The author writes:¹

بلکہ راقم از مہدی نثار خان مرحوم کہ بخشی فوج ہیبتجنگ بود بلا واسطہ
شنیدہ کہ ہیبتجنگ جزماً داعیہ آن داشت کہ سلوکی [کہ] عمویں بشورت پدرش
حاجی احمد با آقای خود نواب علاؤالدولہ مرحوم مساوک داشتہ باعتبار
حلالزادگی بمثل مشہور از آن پرنہر بی ہنر چون بود باعموی بزرگوار خود
بتقدیم رساند .

The new facts like those mentioned above are only a few of the many given by Yúsusuf 'Alí. Over and above this, most of these events are supplied with accurate dates. But the difficulties which the author had to encounter following 'Alívardí's death had much to do with certain imperfections in respect of the chronological sequence of later events. He, however, does not feel hesitant to admit those minor inaccuracies and presents his apology to the readers for the same.

The inclusion in the present work of several references to contemporary political life of India makes it all the more important. The history of the Maratha affairs itself is the history of a significant episode in the political life of the country. References to Nizámu'l-Mulk and Şafdarjang are frequently found in the book.

What lends an added significance to the work is its concluding portion which deals with the history of Nawáb Siráju'l-Dawlah, the last independent ruler of Bengal. This part of the work is unique in so far as it is found included in only one copy—the British Museum copy. Though there is perhaps no dearth of materials for the history of the short-lived rule of Siráju'l-Dawlah, the portion provides as with

¹ The text, pp. 94-95.

some new information regarding his career and achievements. Moreover, it helps us to broaden our estimate of the Nawáb's character.

It has been customary with the historians, especially European historians, to paint Siráj's character in a dark colour. Wayward and wanton, the young Nawáb certainly was; yet there was something chivalrous about his disposition. He was indeed more unlucky than wicked. The so-called Black Hole incident has been played up by biased historians and writers to portray Siráj as nothing but a cruel ruler. Yúsunf 'Alí describes the death of the two hundred Englishmen as a mere accident. What Siráj really did was that he confined the captured Englishmen in a small but spacious room, and then entrusted the management of the captured headquarters to some of his officers. It was only by accident that the interness got suffocated and died. The author writes:¹

از قضا در هجره كه فرنگان رفته بود تمامی آنها مخنوق گشته رو بودی
عدم آورد.

Besides, Yúsunf 'Alí makes interesting references to the terms of agreement reached between Siráj and Mír Ja'far. The latter joined Siráj on condition that he would have to be relieved of his service as soon as the conflict ended, that the dues in arrears would have to be paid to him and that he would finally be allowed to go away from Sakriigali.

The author's account of Siráju'l-Dawlah is as intimate and first-hand as that of Nawáb 'Alívardí Khán in the preceding pages of the work. He depicts the events as he witnessed them. His statement regarding Siráj's spending of nearly forty lakhs for payment of arrears and for general distribution, was received directly from 'Abdul Hádí Khán, the Commander-in-Chief of Siráj's army. This new fact, as it reveals the authenticity of the author's account, reflects the magnanimity of Siráju'l-Dawlah's heart too.

We know it from this unique account of Siráj that Yúsunf 'Alí intends to include in the book a short history of Mír Muḥammad Qásim Khán just after describing events connected with Mír Ja'far Khán. But it is not known whether this was ever written or if it was, it does not appear to be extant.²

Despite its many excellencies, the *Tá'riḫ-i-Bangála-i-Mahábatjangi* is not free from certain short-comings. The work unfortunately has no preface by the author. All the copies of the work known so far begin abruptly. Moreover, the book was left by the author in an incomplete

¹ The text, p. 158.

² The text, p. 169.

form. This is evident by its equally abrupt end. The history of 'Alívardí has not been brought to the close of his rule. In every manuscript copy the account of 'Alívardí stops in A.D. 1168/A.H. 1755, *i.e.*, one year before his death. Even the British Museum copy, which is the most complete among the copies known so far, has that link missing. Besides, the author does not appear to have cared for including an account of the antecedents of 'Alívardí. He hardly writes anything about the Nawáb's family connections, the dawn of his fortune in Orissa and his achievements as deputy-governor of Bihar. As a biographer, Yúsuf 'Alí should have dealt with the genealogy of 'Alívardí and his career prior to his becoming the Subahdar of Bengal. However, this deficiency of the work will be partly made up by a brief but reliable account of 'Alívardí's early career included in Karam 'Alí's *Muzaffarnáma*.

THE MANUSCRIPTS OF THE WORK

The *Tárikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi*, which was completed in Allahabad in A.D. 1763-4/A.H. 1177, has several manuscript copies preserved in both the indigenous and foreign libraries. The six main copies that have been used for collation belong to the British Museum, London, the Edinburgh University, the Patna University, the Reza Library, Rampur, the Salarjang Museum, Hyderabad, and the Asiatic Society, Calcutta. The present edited text has been based on these copies. Each of them is described as follows:

The British Museum copy:

The British Museum copy, the photostat of which has been used for collation, is the most complete among the copies of the work known so far. But what distinguishes it most from the other copies is the account of 'Alívardí's grandson and successor, Nawáb Siráju'l-Dawlah, which incidently constitutes a unique portion of the work. Though it begins in the same abrupt manner as the other copies do, it contains, before commencing Siráj's account, a few more pages beyond the point where all the extant copies end, *i.e.*, the death of Raja Janaki Ram and the appointment of Raja Ram Narayan as his successor. The manuscript, in those few additional lines, deals with some events, such as, the marriage of Shukru'l-Láh and the death of Ikrámu'l-Dawlah, the quarrel between Siráju'l-Dawlah and Ḥusain Qulí Khán and the disgrace of Khwája 'Abdul Hádí. The account breaks off in A.H. 1168, about a year before 'Alívardí's death and the history of his successor Siráju'l-Dawlah begins on fol. 89a. The narrative ends with the accession of Mír Muḥammad Ja'far Khán to the *nizámat* of Bengal and the subsequent capture and death of Siráju'l-Dawlah.

The British Museum copy consists of 102 folios and in size, it is 9 by 6½ inches. It has fifteen lines to a page, each line about four inches long. The first and the last page have nine and eleven lines respectively. It is written in cursive and elongated *nasta'liq*, not very bold and clear. Though not precisely dated, it was, as Dr. Forbes suggests, apparently written about the close of the 18th century.¹ Like all others, this copy contains no mention of the author's name, but unlike them, it does have a definite title, *i.e.*, '*Tá'riḵh-i-Bangála* (should be '*Bangála-i*') *Mahábatjangi*'.

The British Museum also possesses two other copies of the work. One of them is entitled in the subscription as '*Tá'riḵh-i-Iláh Vardí Khán Mahábatjang Náẓim-i-Šúba-i-Bangála*'. It tallies with the main copy of the British Museum from folio 1a to 86a and with all others collated so far. It has 67 folios, having fifteen lines to a page. Written in *nasta'liq*, it is dated Ramaḍán, A.H. 1198 (A.D. 1788). The other additional copy exactly corresponds to the preceding one, but extends over 118 folios, with thirteen lines to a page. But a miscellaneous volume (Add 6945), compiled by Rev. John Hindley, an early 19th century scholar, contains what is considered to be a note of immense importance in so far as the authorship of the work is concerned. Folio 18 of the 469-folio miscellaneous volume includes the beginnings of various sections of the work and a notice running as follows:

تاریخ اله وردی خان یک جلد by Eusoph Alee Khaun, son of Ghulaum Ali Khaun, an intimate friend of Mahabut Jung. He married a daughter of Alaud Dawlah Surferauz Khaun.

Though the authorship of this account of 'Alívardí and Siráju'l-Dawlah by Yúsuf 'Alí Khán is an established fact, confirmed and proved by various sources, Rev. Hindley's note is nevertheless the basis of the formal attribution, as no other extant manuscript of the work is known to mention Yúsuf 'Alí's name directly.

Marginal writings, necessitated by omissions in the main body of the text, are numerous. Sometimes the entire headings are left out and instead put in the margin. Emendations may be observed in between lines of the text too. These additional writings indicate that the copy was first transcribed in much haste, and then it was revised but not with sufficient care. They, however, lend credence to the belief held by some that it was the author's working, though not his autograph, copy which was left unfinished when he stopped writing further on the subject.² That the copy was made from the author's own manuscript

¹ See Charles Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*, Vol. I, London, 1879, p. 312.

² Cf. *Bengal: Past and Present*, Vol. LXXVII, part I, 1958, p. 7.

is not beyond the range of possibility. Taken by and large, the copyist's work cannot be called praiseworthy. The usual preface and the colophon are lacking and also omitted is the scribe's name. Some of the common mistakes in the calligraphy certainly redound to the discredit of the copyist, but fortunately enough they do not seem to affect the sense of the text at any time. A welcome feature of the MS. is that it supplies most of the sections with proper headings, which are written in slightly bold characters.

In the original, the folios bear numbers in English, obviously added by a later hand. There is a serious dislocation of leaves in the manuscript. The portion of the text from fol. 77a, line 3 to fol. 78b, line 2 should be extracted and read after fol. 87a, line 3. Curiously enough, words written on the margin appear to be brighter and more distinct than those in the main body. Words are written very closely, and this sometimes gives rise to confusion in reading, and taxes the average intelligence. Some of the catchwords do not tally. On the top of fol. 62a, there appears the words , شاه نامه , the presence of which could not be accounted for. A gross blunder is noticed on fol. 3a where the copyist writes تفصیل حالات خان مشار الید for تفصیل خانم مشار الید with obvious reference to Nawáb 'Alívardí Khán. By the misleading word خانم the reader is thrown into sudden confusion regarding the person whose account the historian is going to give. This absurdity points to the scribe's carelessness. Of other notable orthographical peculiarities, the most intolerable is the fault frequently committed by the scribe in the use of diacritical marks, especially of dots, omissions of which occur more than their misuse. Dots are usually not very distinct and proper care has not been taken in their placings above or under the relevant letters. Sometimes, a new paragraph begins on the same line where the preceding one ends, the change being denoted by a small gap in between. *Madd* (مد) has also not been supplied in every relevant case. The Hindi form ٹ has not been converted into Persian ت Thus we find that گڈی is written in place of Persian گاری , and کٹ جوڑی in place of the Persianized form کت جوڑی . Absurdities like طلاطم (تلاطم) come very near to impair the merit of the calligraphist. Arabic expressions do not appear in the *naskh* characters, as in some other copies. The unique portion at the end of the manuscript similarly contains serious omissions, making the text corrupt at several places.

As stated above, the concluding portion of the MS. that deals with the history of Nawáb Siráju'l-Dawlah is unique, in so far as it is not included in any other known copy of the work. A photostat of the portion covering fourteen folios has been reproduced by Arthur Hughes along with an English translation. But as explained elsewhere in these

pages, the translation is very incorrect and can never be relied upon for any serious study, for it is based on a text which the translator has not cared to edit. This part of the manuscript, as contrasted with the preceding one, contains many textual blunders and lacunae that often come in the way of the smooth reading of the passages. Omissions of expressions make the text corrupt and eventually confuse the meanings. Hence the need for the establishment of an edited text before its translation is attempted. Mistakes in the said translation have been pointed out in the relevant foot-notes of the English translation of the present text, to be published separately.

The Edinburgh University copy:

Another copy of the work is preserved in the Edinburgh University Library. The original copy, obtained on loan from Edinburgh University, has been used for collation. In size, this copy which does not reach the extent of the preceding one is $9 \times 5\frac{3}{4}$ inches. It comprises 144 folios,¹ folios 1a and 76b being left blank. Generally it has 11 lines (each $2\frac{3}{4}$ in. long) in a page. Folio 76a, however, has only two lines. It is written on thin yellowish paper and bound in original leather, with monograms embossed in golden colour. No date is mentioned in the copy. The scribe, who does not give his name, writes in the colophon:

در تحقیقات صحت اخبار این نسخه تاریخ سعی و کوشش وافر نموده
 بسلك تقرير و سمت تحرير آورد مأمول از همه ارباب فهم و دانش و اصحاب
 ذکا و بینش آنکه اگر صحوی (سهوی) و خطائی درین واقعات رو دهد بمقتضای
 الانسان مرکب مع الصحو (السهو) والنسیان معذور دارند
 هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه گارم

He writes to say that he has taken much pains in ascertaining the authenticity of readings. He craves the forgiveness of the readers for any mistake that he might have committed in copying the text.

The scribe's colophon gives rise to some reflections on the correctness of the text. He states that he has undertaken considerable research in verifying various portions of the text. Now this is by no means a very happy or a desirable action on the part of a scribe. This is an extremely delicate matter, especially when the copyist is not particularly conscious of the gravity of the risk involved as he sets to investigate historical facts contained in the work he is copying.

¹ David Anderson, in his description of the manuscript (*A descriptive Catalogue of the Arabic and Persian MSS. in Edinburgh University Library Hertford, 1925, p. 105*) has wrongly given the total number of the folios to be 138.

Extreme caution and a strong sense of integrity and responsibility are the pre-requisites of a copyist of historical works. In the present case, the scribe has hardly come out with a flawless achievement. He has committed many glaring blunders in copying certain words and expressions. Numerous mistakes in spelling and curious diacritical marks seem to spoil the credit of the copyist. That the scribe was not qualified enough to ascertain orthographical correctness is clearly evidenced by his spelling the word سهو wrongly in the colophon. Twice he writes it as صحو which, meaning 'recovering from ebriety', is here completely meaningless. Sometimes he has sought to replace certain words in the text by his own. Interpolations in all cases are condemnable but if done by an ignorant scribe, are unpardonable.

But if there is anything really atoning for all these defects in the copyist's work, it is his exquisite calligraphy. His writing is comparable with the best specimens of *nasta'liq*. Words are written with utmost distinctness and the glaze of the paper and deep blackness of the ink used adds to the sparkling appearance of the writing. Arabic words and expressions are written in the *naskh* characters. The name of Nawáb 'Alívardí K̄hán and his various titles are almost invariably written in red. The word مستغنى القاب (referring to Sarfaráz K̄hán) appears also in red. Also written in similar ink are the opening words of new paragraphs and some Arabic proverbs and dates in figures. All these make the writing look like tastefully stringed pearls.

The opening heading, written in red, runs as follows:

هو المعز (in black)

كتاب تاريخ على وردى خان سہابت جنگ لغایت ۱۱۶۴ یکہزار و صد
و شصت و چہار ہجری تا حقیقت اخراج مرہتہ از بالیسر و کتک

The expression بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ is in black, but the diacritical marks therein are in red. This points to the copyist's fastidious taste in calligraphy. Then there is a sentence: رب یسر و تتمم بالخیر followed by a small heading علی وردی خان سہابت جنگ, both in red. At the top of the first folio there is written under D. Anderson's name the following:

"History of the Nabob Alivardy Cawn until the year 1164 of the Hegyra when the Marhattas were expelled from Balasore and Cattack."

Another marginal note probably by the same person is seen on folio 55a. It runs thus:

"The treacherous massacre of Boscar Pundet and the chief of the Marhatta army."

A slight difference is observed in the handwriting, but this hardly points to any change of hand. Portions comprising foll. 120-127 contain writings that are less closely written than those which precede or follow them. But the pattern of the writing is generally the same. A further proof of the carelessness of the scribe is found in the omission of a big paragraph, beginning with: در آن زمان که جعفر خان برحمت الهی پیوست and ending with در خیال خویش نقش می بست in the earlier part of the manuscript. The last page has the following writings: تمت تمام شد - تاریخ علی وردیخان مہابت جنگ Among other peculiarities worth mentioning are:

(a) Two words are often joined together, such as (پاس خاطر) پاسخاطر - (نواب مذکور) نوابمذکور - (شیخ مذکور) شیخمذکور - (قلمی فرمود) قلمیفرمود . (میر فضل علی) میر فضلعلی and (دوست محمد خان) دوستمحمدخان

(b) Dots are frequently found to be omitted, for instance د کور for ذ کور - رجب طبی for رجب - طبی etc.

(c) *Mad* (مـد) is also not given over relevant letters; for example, (سر آمد) سر آمد - (آوازہ) آوازہ - (آمادہ) آمادہ - (آغاز) آغاز etc.

(d) Use of the diacritical marks is very frequent, but often wrong, for example, the copy has دُکا where it should be ذکا , بُسالت for بسالت etc.

(e) The sign ∴ has been used at the end of a line in order to avoid leaving gaps. Besides, signs like ... , have also been employed for the same purpose.

The Patna University copy:

This copy has also been used in the original while collating. It is entitled تاریخ الہ وردی خان مہابت جنگ but the colophon gives the title as کتاب تواریخ نامہ . In size, it is $7 \times 6\frac{1}{2}$ inches. It comprises 79 folios, having fifteen lines in a page and 13 to 16 words in a line, excluding the first and the last page, which contain 9 and 3 lines respectively, the latter page written in such a way as to make a pyramidal shape. The fly-leaf and the second page of the last folio contain names of different owners. On the fly-leaf 'John Havelock 1685' can be seen written in a somewhat blurred hand-writing. Clearly inscribed in English is the name 'Radamohun Boboo', probably that of an owner. Immediately above, some writings seem to have been deliberately covered with ink. The left hand corner of the fly-leaf contains a seal in Persian that reads جان عیولاک سنہ ۱۱۹۹ (John Havelock A.H. 1199).

Above this seal there appears to have been written the title of the manuscript, but the greater portion of it has been cut out in binding. Only the words تاريخ and ناظم can be seen.

The second page of the last folio contains different writings in Persian and Bengali which seem to baffle all understanding. They are mostly illegible and endings on the right edge of the paper have been made invisible due to pastings. Despite repeated attempts, nothing definite could be made out of the Bengali writing. All that can be deciphered with any degree of sense is 'Sree Sree Durga Jayati' put as the heading. The Persian writings on the same page are still more difficult to read. Those on the left hand corner suggest names of owners. Something like بنده مهبر سنگه seems to stand out of a bad *shikasta*. Just below are words partly illegible and partly obstructed by pastings, which seem to stand thus:

” بنده سیو پرشاد مالک این کتاب حصه دار موضع بهگوان پور.....

(The dotted portion is covered by pasted papers). A little below there is another writing in Persian much bigger in size but in a very bad *shikasta*, and hence extremely difficult to read. That which is most appealing to conjecture is made out thus:

کتاب تاریخ نامه مقابل کرده شده و وقتی (?) روز سه شنبه المرقوم ۱۶
پهاگن ۱۲۳۰ العبد جٹھ

All these names of persons are probably those of successive owners of the manuscript. They are written visibly in different hands and inks. This goes to show that the copy had changed many hands before it found its way to the Patna University Library. This also accounts for the bad condition of the manuscript. The colophon, containing the scribe's name Mír Asad 'Alí, consists of the following words:

باختتام رسید تاریخ اله وردی خان مہابت جنگگ : راقم میر اسد علی

It ends with the letters ن ا ل ت that seem to have been inscribed in a different hand. Other orthographical peculiarities are noted hereunder :

- (a) Words are often written in compound shapes, such as خانہ مذکور - اینمعنی - لطفعلیخان - بیکنہنزی - آنعالیجناب etc.
- (b) Words are sometimes divided into two parts. For instance, رشحات is split into two, ر being written at the end of a line while شحات at the beginning of the next. Similarly, والاقران is separated into والا and قران .
- (c) The preposition به is sometimes joined with the words following it and sometimes written separately. For example,

- بحوالی - بداروغگی - بمکوحه - به این - باغواوی - بملاحظه
etc. به حاجی احمد - به تمشیت
- (d) Letters of words have been frequently dropped, as, for instance, سر پیچ for سر پیچ - فضیلت for فضلت - طینت for طنت
- (e) *mad* (مد) is occasionally dropped. For example, (آمد) آمد - (آنعالی) آنعالی - (آوان) آوان - (آگهی) آگهی (آخر الامر) آخر الامر etc.
- (f) *mad* (مد) is sometimes wrongly used, as (اوایل) آوایل - (اواسط) آواسط and (اول) آول .
- (g) Omission of dots is frequent as in (کوج) کوج - (پیکار) سکار - (فوجداری) فوجداری - (بشکال) برسکال (اظہار) اظہار etc.
- (h) The Hindi letter ٹ contained in names of persons or places has been kept intact in the Persian text. For example, بی بی گھسیٹی - سیٹو - مرہٹہ .
- (i) Dots are often given unnecessarily. Three dots are found to be placed on letters where two are needed or where none is required. For instance, محمد تقی for محمد تقی - چند for قاسم خان for قائم خان - چند .
- (j) Both *hamza* and *ya* have been used while there should have been only one of the two, as in (لائیق) مطمین - (سفاین) عوائق - (نایب) دائرہ - عوائق etc.
- (k) Signs like . . . , as in the Edinburg University copy, have been placed at the end of a line obviously for avoiding blank spaces considered insufficient to contain the required words.

The Reza Library copy:

The Reza Library, Rampur, is in possession of a copy of the work. The writer has used its photostat for collation. It is entitled, '*Tawárikh-i-Mahábatjang*' in the colophon, but the fly-leaf gives the title as '*Tárikh-i-Mahábatjang*'. The manuscript previously belonged to the Ellis collection, bearing No. 429.¹ The name of A. B. Ellis appears on the title page with the date, "10.2.05" (10th February 1905).

¹ Cf. C. A. Storey, *Persian Literature*, London, 1963, Vol. I, pt. 2, p. 1329. See also Luzac's *Bibliotheca Orientalis* xiv (1945) pp. 3-35, where the Ellis collection MSS., numbering 446, have been listed for sale.

The copy contains 75 folios,¹ but when counted in pages it comes to 149, the last folio being single paged. In size, the copy is $10\frac{1}{2} \times 7$ inches, having 17 lines a page and 11 to 17 words a line. Folios 1b and 42a have 11 and 16 lines respectively. The ink is deep black and the paper thin.² The last page (fol. 75a) has seven lines, excluding the additional four lines that constitute the colophon. The copyist who does not mention his name says in the colophon:

تمت تمام شد - کار من نظام شد - هذا الكتاب تواریخ مهابت جنگ بتاریخ
بست چهارم شهر رمضان (رمضان) المبارک روز شب جمعه سنه ۱۱۸۵ هجری
قدسی - مالک صاحب نامدار مستر..... صاحب ادام الله اقباله و الطافه

The spelling of the word رمضان as رمضان points to the scribe's ignorance and to his utter lack of care in the transcription. The original owner of the manuscript, as the colophon informs us, was an Englishman whose name is not fully decipherable.

The most significant feature about the present manuscript is its date 24th Ramaḍān, A.H. 1185, which makes it the oldest copy recorded. In view of the fact that most of the extant copies are undated, the present one assumes considerable importance. The copy generally tallies with the Edinburgh University, Patna University, Salar Jung Museum and Asiatic Society copies. It contains rubrications and is bound in red leather. It is written in fine Indian *nasta'liq*, with a frequent admixture of *shikasta* characters. Calligraphy is one of the most remarkable aspects of the manuscript. As in the Edinburgh University copy, its characters are bold and bright. This merit sufficiently makes up for the incorrectness from which the scribe's work suffers. That the copyist took little care in transcribing the book is evident from numerous mistakes, including some absurdities, which he has committed. He seems to have done very little in maintaining the reliability of the text. Arabic expressions, which have been overlined, are mostly written in *naskh*. There are some marginal writings that are sought to be included in the body of the text. Besides the British Museum copy, this is the only MS. to contain headings. Another characteristic observed is that the name of Sirāju'l-Dawlah, of all names, has been overlined. Along with بسم الله الرحمن الرحيم at the top of Fol. 1b are the words و تمم بالخیر .

Omission of dots is frequent, as in (زبانى) ربانى - (متضاده) متضاده (اوانى) اوالى (ارباب) ازباب - (اردو) ازدو - (بحاجب) بحاجت - (بشنیدن) نشنیدن - (تفرقه) تفرقه etc. Dots have often been misused, as, for instance, in (ارباب) ازباب - (اردو) ازدو - (بحاجب) بحاجت - (بشنیدن) نشنیدن - (تفرقه) تفرقه etc. Absurdities committed by the

¹ The title page wrongly states that the MS. has 73 folios.

² This information has been given by Mr. I. A. 'Arshī, Librarian, Reza Library (Rampur), in a letter to the present writer.

scribe are not small in number. For example, اھیلہ has been written for اعلیہ - ارتا for ارتا - ادعای for ادعای - مذکور for مذکور - تصفیہ for تصفیہ and so on. Once بگرفت has been written in place of نکرات , while نمک خوارگی has been given in lieu of نمک حرامی . Oddities such as these confuse the meanings, as the words are just the opposite of the required ones. Signs like > have been used to fill up the gaps at the end of the lines.

The Sabar Jung Museum copy:

This copy, whose photostat the writer has used, suffers from the same defect of abrupt beginning and end. Neither the author's name nor the scribe's has been mentioned. It has no colophon, but contains fly-leaf which gives the title as '*Tā'rikh-i-Mahābatjang*'. The manuscript undoubtedly belongs to the family of the copies belonging to Edinburgh University and the Asiatic Society, to which it bears striking similarity in many respects. The copy is paginated and consists of 234 pages, each having 13 lines. Whereas pages 26 and 122 have 11 lines each, the following ones contain 10 lines each: 5, 8, 10, 17, 32, 39, 46, 74, 84, 117, 133, 177, 196. This variation in the number of lines has been caused mostly by the commencement of new paragraphs on those pages. Its size is 9½ × 7 inches. Although not dated, it is believed to have been written at the end of the 12th century A.H. and possesses antiquity value of no small measure. On the opening page just below *بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ* are the Arabic expressions *حامداً محمداً* .

between the two copies, it can be easily gathered that they, together with the Asiatic Society copy (with which this copy is no less identical), constitute a single composite family of manuscripts of the *Tā'rikh-i-Bangāla-i-Mahābatjangī*. But the Salar Jung Museum copy retains its individual importance in so far as it offers, in many places, helpful emendations for texts which lie corrupted in other copies of the same family. That the copy was revised is partly evidenced by the occasional words of corrections in comparatively small characters seen between the lines. Here and there we come across marginal writings meant to be included in the main text. Orthographical characteristic of the copy are generally found to be similar with those of the Edinburgh University copy. Omissions of *mad*-over *alif*, and of dots and letters are not infrequent. They are noticed respectively in (آسیبی) - (آدمیت) - (آدمیت) - (اعلام) - (اعلام) - (بشن پور) - (بشن پور) - (زمیندار) - (زمیندار) - (جستہ) - (جستہ) - (حستہ) etc., etc.

The Asiatic Society copy:

The Asiatic Society, Calcutta, possesses a copy of the work, entitled *Ahwāl-i-'Alivardi Khān'*. In size it is $11\frac{1}{4} \times 7\frac{1}{4}$ inches, and consists of 77 folios having 14 lines to a page and 12 to 17 words a line, excluding the first and the last pages which contain 9 and 6 lines respectively. The following folios, however, contain 13 lines: 16b, 26a, 31a, 32a, 36b, 40a, 43b, 47a, 47b, 58a, 64a, 72a.

The copy begins like all other manuscripts and ends similarly as well, excepting, of course, the British Museum copy, which goes much ahead. Though the date of the transcription is not known, it can claim little antiquity, as compared, for instance, with the Patna University MS. The copy in question, however, is believed to date from the 13th century A.H. The general condition of the manuscript is fairly good. It is written in Indian *nasta'liq* on thick European paper. The characters, though generally bold and clear, tend to be cursive, somewhat resembling the British Museum copy.

The upper half of the first page contains an ornamental flourish of three plants with flowers and leaves on a golden background. The colours used in the design are rose, green and red. The words *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* are inserted into it on the top. The vignette appears to be faded due to lack of careful preservation. The writings on the opening page are bordered in red and gold.

On the fly-leaf is written in Persian *نواب علی وردی خان*, above which is placed the English title "The History of the Nawab

¹ Ivanow, *Catalogue of Persian MSS.*, Society Collection, Calcutta, 1924, p. 65.

Aliverdi Cawn Soubahadar of Bengal." Marginal notes in English, marking different stages of the account, are found in the earlier part of the work. They are, however, not seen after folio 27a. The preface and the colophon are lacking and the copyist's name is not mentioned. At some points, the copy is found to be strikingly similar to the Edinburgh University MS. and hence strengthens the conjecture that it may belong to the same family of manuscripts.

Some of the folios have been badly dislocated, probably while binding. The correct order of those folios should be: 31, 38, 39, 32-37, 40. Though the manuscript is conspicuous for the boldness of its characters, it can hardly be considered as an ingenious and intelligent piece of calligraphy. Certain textual errors in the copy go to indicate that at times the scribe used his pen rather hastily and carelessly. On the whole, the copy is good and useful, and is not guilty of any absurdity.

But omission of dots is a common occurrence as in (خویش) حویش 'مطری (مغفور) معفور (فطری) مطری' etc. Sometimes when the particle is added to the preceding word, the final ڙ is dropped, and as a result ڙنڪ and ڙنڪو occur in place of ڙنڪه and ڙنڪه . If a single-dotted letter is preceded or followed by a ى , the dots of the two letters are written together, such as (کابین) کابین ' (بی عرض) بی عرض . *Madd* has often been placed wrongly as in (الی الان) آلی الان etc. Letters are occasionally dropped as in (گردون مائر) گرون مائر . The copy is generally written in *nasta'liq*, but at times *shikasta* character has been employed.

A notable characteristic common to all the copies described so far is that گ is never distinguished from ک . In other words گ always takes the form of ک . Similarly, the final yá of a word is almost always dotted.

TITLE OF THE WORK

It is difficult to say exactly as to what title the author had intended for his work. Different manuscripts bear different names. Whereas the Asiatic Society copy is entitled *Aḥwál-i-'Alivardí Khán*, the Edinburgh University copy is called *Tá'rikh-i-'Alivardí Khán Mahábatjang*. The Patna University MS. names it as *Tá'rikh-i-Iláhvardi-Khán Mahábatjang*,¹ while the Salar Jung Museum copy has the title *Aḥwál-i-Mahábatjang*. The British Museum copy, however, bears the title of *Tá'rikh-i-Bangála ('Bangála-i') Mahábatjangi*.

¹ The post-colophon page of the manuscript has 'Kitáb-i-Tawárikh Náma' too.

Though the titles vary from copy to copy, each one of them can be justified, for each conforms to the subject-matter of the work, which is the biography of Nawáb 'Alívardí Khán. But the last-named title appears to be the most comprehensive and quite probably is the one intended by the author. Hence the adoption of this title for the present edited text.

PLAN OF THE WORK

In the absence of the usual preface by the author we are not able to know how actually he planned to compile the work. In fact, the writing of the book was not done in accordance with any predetermined plan. His accounts are based mostly on his own observations and his first-hand knowledge. As the author himself states in his Apology to the readers,¹ his sole aim was to record the achievements and virtues of Nawáb 'Alívardí Khán, round whose activities are centred most of his other narratives. He had completed about one-third of the work when further writing fell into long delay that was caused by various anxieties and tribulations, mainly physical and political. The lapse of time erased much of his memories of the events witnessed long before. That led him to search some old relation of 'Alívardí, from whom he expected to gather some information. But it was in vain. At last in Sha'bán A.H. 1177, he resumed the writing of the remaining portion of his work and completed it soon. But the history of 'Alívardí Khán stops abruptly in A.H. 1168, one year before the Nawáb's death, and the account of Siráju'l-Dawlah's rule begins on the very next page. That the book lacks a definite plan is shown by its abrupt beginning and end, the absence of a preface and the prolonged gaps occurring between the writing of different portions of the work.

SOURCES OF THE WORK

As the book deals with the life and achievements of a person in whose service its author was, it is mainly based, as has already been stated, on the latter's personal observation. The events which he narrates are mostly those which he himself witnessed or knew directly from other witnesses. Due to the long postponement after only a portion of the work was written, the author had forgotten the exact dates of events that occurred later on. He, therefore, remained in constant search of some old and reliable relation of 'Alívardí in order to acquire some authentic information corroborated with relevant dates. But he was not successful in his endeavours. So in A.H. 1177 when Yúsuf 'Alí went to Allahabad, where he remained probably till his death, he took up his

¹ The text, p. 52.

pen again and resumed recording the rest of 'Alívardí's history without bothering very much about the months and years of occurrences. He completed the work in the same year. From his Apology we learn that he undertook to write the unfinished portion on the strength of his own memory and in accordance with what he knew and witnessed. He says.¹

.... باحوال مسطور آنچه صفحه خاطر حاضر و از بعض وقایع مطلع و ناظر بود شروع در تحریر آن نمود .

In the course of his description he occasionally quotes as his authority some of the chief participants in the events he narrates, such as 'Abdul Hádí Khán, Mír Ja'far Khán, Mahdí Nithár Khán and others.²

The following beginnings of sentences go to show how he was a witness to, or how he came to know of, certain events:

- (a)³ در عرض یکسال حکومت که محرر سطور شام و صباح همواره در آنجا³ حاضر بود
- (b)⁴ راقم بلا واسطه از آنجناب شنید
- (c)⁵ بحسب اتفاق مسود این اوراق دران روز حاضر بود
- (d)⁶ از ثقات باستماع رسید که باعث برین ذاعیه هیبت جنگ را دو امر شد
- (e)⁷ راقم از مهدی نثار خان مرحوم که بخشی فوج هیبت جنگ بود بلا⁷ واسطه شنیده که
- (f)⁸ چنانچه راقم بلا واسطه از خواجه عبدالهادی خان بخشی شنید که
- (g)⁹ لیکن راقم حروف خود بلا واسطه از زبان میر محمد جعفر خان بهادر⁹ شنید که

THE AUTHORSHIP OF THE WORK

Though none of the known copies of the book contains the author's name, it is unanimously believed to be the work of Yúsusuf 'Alí Khán. As stated above, the authority for ascribing the authorship of this biography of 'Alívardí to Yúsusuf 'Alí is Rev. J. H. Hindley, who had

¹ The text. p. 52.

² Cf., Charles Rieu, *op. cit.*, I, p. 313.

³ The text, p. 9.

⁴ *Ibid.*, p. 12.

⁵ *Ibid.*, p. 64.

⁶ *Ibid.*, p. 94.

⁷ *Ibid.*, p. 94.

⁸ *Ibid.*, p. 168.

⁹ *Ibid.*, p. 168.

compiled a list of Persian manuscripts.¹ He affixes on fol. 18 of a miscellaneous volume a note wherein he gives the author's name as "Yúsuf 'Alí Khán, son of Ghulám 'Alí Khán, an intimate friend of Mahábatjang." This attribution is confirmed by other sources too and as such is accepted by all. In fact, no scholar, writing on the period which the work deals with, has ever brought the authorship of Yúsuf 'Alí into question. Sir Jadunath Sarkar,² Dr. K. K. Datta,³ and other noted scholars endorse Rev. Hindley's statement. The most convincing confirmation may be found in the celebrated historical work the *Siyaru'l-Muta'akh-khirin* whose author Ghulám Husain refers in it more than once to Yúsuf 'Alí Khán, to whose work he was so much indebted for his own account of 'Alívardí's career and rule. As a matter of fact, Ghulám Husain has incorporated in the *Siyar* sentences or passages of Yúsuf 'Alí's *memoir* practically verbatim. Moreover, the style and expressions of the present work bear evident resemblance to those of the author's other works, particularly the appendix of his *Tadhkira* where he gives a brief notice of 'Alívardí and his interest in poetical composition. In this latter notice, Yúsuf 'Alí states that he intends to write a separate book on the character and achievements of 'Alívardí Khán, referring undoubtedly to the present work. He says,⁴

مفاخر و مناقب آنجناب از حسن اخلاق و کمال فتوت و شجاعت و کیفیت
وصول بمدارج عالیہ زیادہ آنست کہ این مقام گنجائش ذکر آن داشته باشد
بنا بر آن مرکوز خاطر است کہ رسالہ علیحدہ دران باب نوشتہ شود.

Again, in the preface of his other work, *Hadiqatu'l-Safá*, he refers to the compilation of the present *memoir* thus:⁵

معارف و محاسن احوالش بنا بر حقوق متکثره آن مبرور بشرط مساعدت وقت
در رسالہ علیحدہ مذکور است.

Hence the above external and internal evidences leave no room for doubt about Yúsuf 'Alí's authorship of the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábat-jangí*.

THE AUTHOR OF THE WORK

In spite of the singular importance of the work, its author Yúsuf 'Alí Khán⁶ has not been taken proper notice of by biographers and

¹ Cf., Charles Rieu, *op. cit.*, II, p. 806.

² *Bengal Nawabs*, p. 79.

³ *'Alívardí and his Times*, pp. 277-8.

⁴ *Tadhkira*, Bodleian Library Copy, Foll. 442a-442b.

⁵ *Hadiqat-al-Safá*, O.P.L. Copy, Fol. 1b.

⁶ Arthur Hughes writes 'Nawáb Yúsuf 'Alí Khán' (See, *Bengal: Past and Present*, loc. cit., p. 5). No other instance of Yúsuf 'Alí's name being prefixed by 'Nawáb' has yet been found.

historians. We do not possess any connected account of Yúsusf 'Alí's career in any historical work written so far.¹ This desideratum has been further accentuated by the omission of his name in the manuscript copies of the present work. Though the book itself has exerted great influence on all subsequent chronicles of 'Alívardí Khán, its author has been ironically left out of recognition. Even Ghulám Husain who was the foremost among the beneficiaries of Yúsusf 'Alí's writings says nothing about the life of Yúsusf 'Alí. Rev. Hindley's note mentioned above informs us that Yúsusf 'Alí was an intimate friend of 'Alívardí Khán and that he married a daughter of 'Alá'u'l-Dawlah Sarfaráz Khán. A more detailed account has been made available by the endeavours of Prof. S. H. 'Askari of Patna who has brought to our notice a rare compendium of the author, entitled *Majmú'a-i-Yúsusfí*, wherein the author gives plenty of autobiographical references.² It is nevertheless the internal evidences that constitute the main prop of the sources on which to base a biographical account of the author. His references to himself in the present work are brief and occasional ; but they are amply supplemented by information contained in his other works.

That the author was married to a daughter of Nawáb Sarfaráz Khán has never been disputed. By her he had a daughter named Járiatu'l-Zahra³ who was given in marriage to the famous 'Alí Ibráhím Khán⁴ of Banaras. Yúsusf 'Alí's father Ghulám 'Alí Khán was a Díwán-i-Khálisa of Patna. He was a trusted general of 'Alívardí and one of the distinguished nobles of the age.⁵ He was also an 'Arđ Begí to 'Alívardí.⁶ Ghulám Husain says that he was a confidant and boon companion of the Nawáb.⁷ He was excellent in manners and sober in temperament. He held an envious position among 'Alívardí's comrades enjoying confidence and goodwill of the high and the low alike. Ghulám 'Alí was often entrusted by the Nawáb with delicate and confidential assignments. It was through his good offices that 'Alívardí could get himself convinced of the loyalty of his wavering and ambitious Afghan generals who were to have defected from the Nawáb's party in the face of the Marhatta menace. Ghulám Husain remarks on this: 'And truly to hear such expressions at so critical a moment from a powerful and zealous friend never fails to inspire fresh courage and to afford an additional degree of

1 Cf. the writer's article on Yúsusf 'Alí Khán in JAS., I, 1959, pp. 173-6.

2 See *IHEC, Proceedings*, Vol. XXII, 1945, pp. 45-48.

3 *Ibid.*, p. 45, f.n., 4.

4 For his biography, see C.A. Storey, *op. cit.*, p. 277.

5 Cf. *'Alívardí and his Times*, p. 277.

6 *Bengal: Past and Present*, loc. cit., p. 5. 'Arđ Begí is a person who presents all petitions, either written or by word of mouth.

7 *Siyar-u'l-Muta'akhkhirin*, Lucknow, 1866, II, p. 511.

daringness.”¹ Ghulám ‘Alí again rose to the occasion when he was commanded by ‘Alfvardí to console the mutinous troops of Haidar ‘Alí Khán, the commander of the Nawáb’s light infantry, after they had refused to accompany ‘Alfvardí to Orissa to expel the Marhattas, unless their arrear dues were paid.² Thus we find that Yúsuf ‘Alí’s father had a very distinguished career. Ghulám ‘Alí died at Allahabad in the *haveli* of Ni‘matu’l-Láh on the 11th of Rajab A.H. 1177.³ His death occurred when his son was under constant threat of Nawáb Mír Ja‘far, because of his fidelity to Mír Qásim ‘Alí Khán, the former Nawáb.

Like his father, Yúsuf ‘Alí enjoyed enormous prestige in his time. Being a relation of the Nawáb, he was from his youth closely associated with him. He possessed the dual gifts of being a courtier and at the same time a soldier. He belonged to the group of the celebrities of the age. That he was a man of wide experience and vast education is amply reflected in his writings. The circle of his acquaintances was very large. He maintained friendly relations with almost all the well-known figures of the province, including some European officers. His sense of devotion in matters of faith is evidenced by his dedicated attachment to contemporary saints and learned men, such as Mír Muḥammad ‘Alí. But what makes Yúsuf ‘Alí distinguished in history are his writings about what he saw and felt. It is due to his chronicles that we are able to know the history of ‘Alfvardí and his times in detail. The author was included in the Nawáb’s party that made a retreat from Burdwan after fighting with the Marhattas. He happened to be in that skirmish as he had gone to receive his father who was on the way. He says:⁴

راقم حروف دران معرکه برسم استقبال جناب والد مرحوم عدواه ركاب
آنجناب بود.

He proceeds by saying به خاطر دارم (*i.e.*, I remember). This shows that the author was comparatively young when he witnessed the retreat that occurred in the spring of A.D. 1742. The vividness with which he delineates the hazards suffered by ‘Alfvardí’s army during its retreat from Burdwan to Katwa makes the reader feel as if he is seeing the whole scene in a photograph. The account is so authentic and authoritative that later historians like Ghulám Ḥusain have made extensive use of it in their descriptions to the extent of taking over some sentences in full. Yúsuf ‘Alí participated in other campaigns led by ‘Alfvardí to Mednipur and Orissa in 1749. Later when Mír Qásim

¹ *Siyar*, Trans., I, p. 387.

² ‘*Alfvardí and his Times*, p. 106; the text, p. 117; Cf. *Siyar*, II, p. 175.

³ *IHRC, Proc.*, loc. cit., p. 17, f.n., 9.

⁴ The text, p. 41.

became Nawáb, Yúsusf 'Alí attached himself to his court and came under his patronage. He faithfully repaid his debt of gratitude to Mír Qásim by retaining to the last his staunch fidelity to him. His obedience to his master is further proved by the tribulations he underwent in the teeth of dangerous threats from Mír Ja'far. When Mír Qásim was sent into exile in A.D. 1763, Yúsusf 'Alí followed him, but his sickness made it impossible for him to accompany his banished benefactor further to Oudh and Bundelkhund. From the diary contained in the *Majmú'á-i-Yúsusfi* we gather that on the 18th of Dhí'l-Hijja, A.H. 1179, owing to his serious illness and to the lack of information about Mír Qásim, in whose company he had constantly been, he bade farewell to his friends and relatives, including 'Alí Ibráhím Khán, and proceeded to Patna. When he halted at Keora on the way, he sent a petition to Nawáb Mír Ja'far Khán through his friend Dr. Fullerton, asking permission to proceed to Murshidabad to meet his family there. The indignant Nawáb refused the permission, but Dr. Fullerton's repeated urgings on behalf of the author softened his heart, and the author undertook his risky journey to Murshidábad on the 14th of Rabí' II, A.H. 1180. But suddenly after two months Ja'far Khán ordered the punishment of the historian. Fortunately, Mír Muḥammad 'Alí, the venerable celebrity of the age, interceded on his behalf and took him under his protection. The death of Mír Ja'far on the 14th of Sha'bán, A.H. 1180 saved Yúsusf 'Alí from further harassment. In his old age Yúsusf 'Alí suffered severely from an incurable disease in the shape of gangrene.¹ It is not known definitely when the author died, but the year A.H. 1195/A.D. 1781 is considered to be the probable year of his death.²

In the present work the author makes some interesting references to himself. We find him recalling the treacherous situation he faced while in the Nawáb's party during its journey from Burdwan to Katwa. Another reference is found when he modestly presents his apology for not having substantiated his account with relevant dates.³ The reasons he enumerates for that defect are lapse of time, distractions caused by many kinds of calamities and the indifferent treatment of Mír Ja'far. Then he describes briefly how he wrote the book.

Besides the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*, Yúsusf 'Alí Khán composed several other works that are equally authentic. They are: the *Hadiqat ul-Safá*,⁴ a *Tadhkira* (Memoir) of Persian poets and the *Majmú'a-i-Yúsusfi*, noted for its rarity. Some notices of these are given below.

¹ Cf. Yúsusf 'Alí's *Hadiqat ul-Safá*, post-script, O.P.L. Copy, Fol. 252a.

² Sir Jadunath Sarkar gives the date as 1770. See *Bengal Nawabs*, p. 79.

³ The text, pp. 51-52.

⁴ For a list of ms. copies of the work, see C.A. Storey, *op. cit.*, pp. 139-140.

(a) *Ḥadiqat u'l-Safá:*

It is a large compendium of general history from the earliest time down to A.H. 1759/A.D. 1173. The work is divided into an Introduction, three volumes and a Conclusion. Each volume is subdivided into several *raudahs* ("meadows"), each *raudah* into several *dauhahs* ("trees") and each *dauhah* into several *ghuṣns* ("branches"). The preface of the work refers to some literary activities of the author and his efforts in the course of writing the history. The preface reveals that the author had collected the materials for the work during the life time of 'Alívardí Khán. Then he was faced with many problems (which he does not want to mention) that stood in the way of his beginning the actual composition.¹ It was only after 'Alívardí's death, which occurred in A.H. 1169/A.D. 1756, that it became possible for him to take up his work. He actually commenced his work in A.H. 1170/A.D. 1757.² At the time of writing the author refers to the year A.H. 1173 as the current year.³ He complains of the lack of help from others in the writing of the work. At one stage he was so disappointed that he thought of abandoning the book when only a fragment of it was written. But the timely persuasion of Mír Muḥammad 'Alí, the famous theologian and savant of the time, who was much impressed by that unfinished piece of writing, filled the author with hope and courage which helped him to complete the work. In the post-script the author states that he had a mind to continue the history of the Mughal Emperors down to Ahmad Sháh (deposed in A.H. 1176/A.D. 1754), 'Alamgír II (died A.H. 1173/ A.D. 1759) and Sháh Alam to the eleventh year of his reign, *i.e.*, A.H. 1184/ A.D. 1771, when the author was writing the work. But his protracted illness prevented him from adding anything more to the volumes already completed. He could not finish the work until A.H. 1184/A.D. 1770, *i.e.*, fourteen years after having begun it. He left some scattered portions of it to be filled in by 'Alí Ibráhím Khán, the wellknown writer and the author's son-in-law.

Though concise and comprehensive, the work is very remarkable for its extremely accurate chronology and its particular notices of the learned persons of single epochs. The third volume of the work is written totally on the basis of Firīṣhta's celebrated History and tallies with it in arrangement and other respects. The appendix of the *Khátima* is the most interesting part of the work, as it contains brief accounts of contemporary poets who were intimately connected with the author.

¹ *Ḥadiqa*, O.P.L. Copy Fol. 18. Cf. Sachau and Etche, *Catalogue of the Persian-Turkish, Hindustani and Pushta MSS. in the Bodleian Library*, Vol. I, Oxford, 1889, p. 59.

² *Ibid.*, Foll. 1b, 11, 25-26.

³ *Ibid.*, Fol. 1b.

In fact, the *Ḥadīqat u'l-Safá* is sufficient to make its author reckoned among the first-rank writers of general histories.

(b) *Tadhkira* of Persian Poets:

This memoir¹ of Persian poets is sometimes taken as a part of the previous work, but is usually considered to be a separate compilation of the author. It was, however, completed at Murshidabad in A.H. 1184/ A.D. 1770-1. It is a biographical dictionary comprising short alphabetically arranged notices of about 300 poets of Persian from the very beginning to the author's time. The earliest poets mentioned in the memoir are Abúl Ḥasan Shāhíd and Rúdaki and other notable poets of the Ghaznawid period. The fullest account is given of the author's famous contemporary Muḥammad 'Alí Ḥazín, while Muḥammad Ḥusain Nazírí of Nishapur has been given a fairly long treatment. The book abounds in many interesting quotations. But what adds to its value most is the Appendix² which contains short notices of all those contemporary poets and litterateurs who were the author's friends. These literary personages, who number twenty in all, are not included in the *Tadhkira* of Siráju'd-Dín 'Alí Khán Árzú, and they are mostly those who lived and wrote in Bengal under Nawáb 'Alívardí Khán. The longest account given in it is that of the celebrated Mír Muḥammad 'Alí.

(c) *Majmú'a-i-Yúsufi*:

This work of the author was brought to light by Prof. S. H. 'Askari of Patna. It is a rare Persian manuscript of 336 folios, written in beautiful *naskh* and *nasta'liq*, and a big compendium of information on a great variety of topics. Besides containing some selected pieces from the writings of eminent writers, it dwells on many subjects of historical value. Two of its sections are particularly interesting, consisting as they do of a diary of the itinerary of the compiler. The historical contents of the diary relate to the events connected with Yúsuf 'Alí's journey from Murshidabad to Patna in the company of Mír Qásim. The author gives an eye-witness account, in perfect chronological order, of the main political events that happened in Eastern India between A.H. 1174 and A.H. 1180. There is also a very authentic description of the post-Karnal affairs during the stay of Nádir Sháh in India. The historian also adds some autobiographical details. In fact the diary is of unique importance not only for its chronology but also for a few new facts which one finds in it.

¹ Sachau and Ethe, *op. cit.*, No. 118.

² *Cl., Cat. Oudh MSS.* No. 62, where Sprenger gives the list and an epitome of the twenty biographies in the Appendix.

THE AUTHOR AS A MAN OF LETTERS AND HISTORIAN

The *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi* indicates that its author was an erudite scholar of Arabic and Persian. Though essentially a historical work, it shows the author in complete command of ornate Persian, written in a forceful and flowing style, typical of the trends then in vogue. As a literary work, it may be ranked among the finest belles-lettres of the age. Yúsuf 'Alí never allows the rhetorical flourishes to turn into tiresome verbosity, for he never lost sight of the fact that the task before him was to write history in a language understandable to all classes of readers. A glimpse of the author's poetical taste can be had through a couplet included in the present work. His other works, however, especially the *Hadiqat u'l-Şafá*, sufficiently illustrate Yúsuf 'Alí's inherent talent in poetry, besides his profound learning. In the work under review the author has quoted copiously Quránic verses and Arabic proverbs, and their uses have been quite apt to the occasion.

As a historian, Yúsuf 'Alí has acquitted himself admirably. Equipped as he seems to be with all the necessary qualities of a competent chronicler, he pays just regard to the proper chronological order, authenticity of facts and impartiality of judgment, with a conscientious awareness of his own limitations. In spite of his close association with the Nawáb's court, he has followed the best traditions of historiography. Personal considerations are never found to overrule his sense of duty as a veracious annalist. To call a spade a spade is usually the motto of a scrupulous historian, and so is Yúsuf 'Alí's too. He assesses different characters as an 'objective observer. True, he uses various honorific titles and expressions for his patron, but these do not tend to distort history. He has hardly shrunk from referring, for instance, to the tyranny of the lascivious Hájí Aĥmad, the incapability of the vainglorious Şarfaráz and the wickedness of the fastidious Siráj.

It is sometimes pointed out that Yúsuf 'Alí's accounts of 'Alívardí are not fully impartial and that he wrote with a partisan bent of mind, paying scant regard to, or rather at times conniving at, the misdeeds of 'Alívardí particularly in respect of his master Nawáb Sarfaráz Khán. This contention can be easily confuted by a reference to some of the contents of this memoir. As the author lived constantly in the company of Sarfaráz Khán and was even related to him by marriage, he was in a position to know his foibles and the weak points in his character. He is seldom found to abandon the ways of an impartial observer when poised to estimate the characters of his patrons. He speaks in no uncertain terms of his patron and father-in-law's passion for a life of ease and luxury. He writes: ¹

¹ The text, p. 8.

اسباب عیش و نشاط از هر نوع علاوه سن شباب داشت

After describing the good traits of his character, he pointedly refers to his incapacity to run his government. Another instance of his unprejudiced outlook can be seen in his unambiguous denunciation of cruel exactions and plunder and other misdemeanours of some of 'Alivardí's relations in respect of the effects of the late Nawáb Şarfaráz Khán after the battle of Giria. He says:¹

لیکن در اخذ و جر اموال دروئی نواب غفران مآب از اهلیه و صبیہ نواب
معلی القاب کمال شدت و نہایت مرتبہ غلظت بعمل آمد

Similarly Hājī Aḥmad's highly objectionable conduct towards the wives of the late Nawáb receives all the detestation of the author. While he speaks of the inherent virtues of 'Alivardí, he condemns the baseness of his closest blood relations. Had the author been actuated by the desire to eulogise his patron at all cost, he would not have censured the persons whom the Nawáb, his patron, held dear. As Arthur Hughes rightly remarks, "His (Yúsus 'Alí's) relationship to Nawáb Sarfaráz, combined with the service under 'Alivardí, made him neither a whole-hearted partisan nor a particular enemy of 'Alivardí and his family. He can be classed along with Karam 'Alí, the author of the *Muzaffar Náma*, in independence and access to information, but is superior to him in judgment and acuteness."²

In spite of all his virtues as an impartial observer, Yúsus 'Alí cannot be described as having acted infallibly in his job. One can look into his writings and yet find him silent on some points which lay bare certain weak spots in the character of 'Alivardí, illustrated particularly by the latter's behaviour towards Sarfaráz, the son of his benefactor. According to Yúsus 'Alí, 'Alivardí was driven into action which he disliked and regretted afterwards. But why did 'Alivardí earlier lend his ears to the blackmailing of his unscrupulous brother? Did he not know him well? Did he exhaust all avenues of peace in his dealings with Şarfaráz before Giria? These questions naturally arise in our minds and remain unanswered by Yúsus 'Alí.

THE STYLE OF THE WORK.

The style of prose employed by the author bears unmistakably the stamp of the traditional patterns of medieval Persian writing, particularly those of medieval historiography. As he himself asserts in his Apology, his prime object in writing the work was to record the events connected

¹ The text, p. 21.

² *Bengal: Past and Present*, loc. cit., p. 8.

with 'Alivardí. He wrote the major portion of the book while in a state of anxiety and bad health. Naturally it was his least concern to adorn his writing with literary devices. He says:¹

در چنین حال مالا یدرک کله لا یتراک کاه بیخاطر فاتر رسید که سعی
در تلفیق و تحریر بقیه حالات نواب معلى القاب بعمل آرد که شمه از مآثر و
مناقب آنجناب با این تقریب بهر صفحه روزگار باقی ماند.

All that he aimed at was to chronicle the events of 'Alivardí's time as he witnessed or as he knew them through first-hand reports. The manner in which he produced the matter was essentially one of simple and flowing nature. The events are described in a clear-cut and straightforward style. Especially when it comes to depicting battles and expeditions he does this with considerable freshness and vigour, often in meticulous details. The Marhatta affairs, engaging as they did most of the attention of 'Alivardí, are dealt with at great length but with much care and beauty. The author appears to be at his best when he describes the events which he had witnessed either as an observer or as a participant. These eye-witness accounts are usually accompanied with greater force and dignity. For instance, the happenings during 'Alivardí's retreat from Bardwan to Katwa are presented as if in a photograph. Yúsusf 'Alí's veracity and impartiality as a man and historian are reflected in his style.

The use of similes and metaphors and other commonly used figures of speech, such as *murá'átun nazír*, has been profuse, as found in other historical works of the time. But some of the figures used appear belaboured and farfetched, giving rise to verbosity, which was one of the striking features of the trends of contemporary Persian writing reflected in such works as the *Riyádu'l-Saláfin*, the *Siyaru'l-Muta'akh-khirin* and the *Tá'rikh-i-Bangála*. The *Muzaffar Náma* of Karam 'Alí, however, exceeds them all in point of literary flourish and ornate verbosity. While it cannot be said that Yúsusf 'Alí's memoir is completely free from verbose and flowery expressions, the style employed by the author does not, in any way, impair the clarity and fluency, which are the essential characteristics of historical works of its class. At the same time, it is hardly devoid of literary finesse. The repetitions of various flowery expressions such as *لواى نهضت و اعتلاء بر افراشت - مقارن بان - كره بعد اخرى رخصت انصراف ارزانى داشت* do not mar the beauty of an otherwise ideal piece of representative work.

The use of Arabic expressions, including Qur'anic verses, Traditions and proverbs has been frequent but extremely ingenious and apt. These have been fitted into the text with much skill and grace, without impeding the smoothness and flow of the description. But the Qur'anic

¹ The text, p. 52.

verses have been slightly misquoted in some cases. On one such occasion, the words *قاتلوا المشركين كافة* have been incorrectly given as *قاتلوا المشركين كافة*.

Often the narratives seem to be couched in poetic phraseology. Using words of similar sounds and accents appears to be a favourite literary artifice with the author. Some of the instances are as follows:

(a) *رگه‌و آنجناب را سبب مسطور مشوش الحال و متوزع البال تصور کردد¹ ایقاع صلح را موقوف بر دادن سه کرور روپیه نمود*

(b) *و طرین ادای شکر حقیقی از دست و زبان و چنان و لسان پر داخند و خاصه و عامه سکنه شهر از ورطه هلاک نجات یافته بعز بساط بوس نایز شدند و بعد یک دو مقام آن والا مقام قرین فتح و ظفر رایت نهضت و اعتلاء بر افراشته در کمال تنعم و ناز دشمن گداز دوست نواز بعد طی مراحل وارد شهر عظیم آباد شده ظلال رافت و عاطفت بر مفارق سکنه آن دیار انداخت*

Expressions like *صبح دیگر که شام عمر بهاسکر بود* add to the artistic beauty of the style. His keen observation, assisted by a masterly command over words along with the ability to use them aptly, go to make up his effective descriptive power.

A notable feature which marks Yúsusuf 'Alí's Persian as being Indian in origin is his use of Hindi words throughout his book. In this he may be said to have followed the convention of Indian historians of Persian who freely used Hindi words in their Persian works while dealing with indigenous themes. Most of the Hindi words used in the present work are names of places or articles commonly spoken and understood by the Indian folks. Some of those words are: *hundi* ('a bill of exchange'), *khichri* ('a dish made of pulse and rice boiled together'), *páo* ('a quarter, or fourth part'), *chhakra* ('a cart'), *rath* ('a four-wheeled bullock carriage'), *kóthi* ('building'), *málá* ('garland'), *pán* ('betel leaf'), *katári* ('dagger'), *chháoni* ('cantonment'), *khirki* ('window'), *baktar* ('a coat of mail'), etc., etc. It is interesting to note that these words have been given in their original Hindi spellings, without having been converted into Persian forms. In other words, *ث*, *ژ*, *ڈ*, *كہ*, and *چھ*, which are not Persian letters, have been kept intact in the book.

THE USE OF THE WORK BY LATER HISTORIANS

The indispensability of the work is borne out by the fact that it has been used by the succeeding generations of historians ever since it was

¹ The text, p. 72.

² *Ibid.*, p. 108.

³ *Ibid.*, p. 59.

compiled. Among those who benefited most by it was the author of the *Siyar*, who utilized the present work profusely and was largely indebted to it for his account of Nawáb 'Alívardí Khán and his times. For events like the Maratha invasions of Bengal and the Afghan rebellion, Ghulám Husain appears to be entirely dependent on the authority of Yúsunf 'Alí's work. He follows it so closely that at times it is difficult to recognise the distinction between the two accounts. Yet rarely does Ghulám Husain refer to Yúsunf 'Alí by name. While narrating the Nawáb's journey from Bardwan to Katwa, Ghulám Husain says:¹

چنانچه از تقریر یوسف علی خان مرحوم پسر غلام علی خان مغفور ظاهر شد که در سه روز مدت رسیدن کتوه یکروز قریب سه پاؤ کهچری بسر آمد .

Again, speaking of Ghulám Muṣṭafá Khán's estrangement from 'Alívardí, he writes:²

بتقریر یوسف علی خان مرحوم آلكه مسامت جنگ بظاهر در دلجوئی و استمالت او میکوشید..... اتفاق یوسف علی خان مرحوم هم دران روز حاضر ویر ماجرای دربار ناظر بود. میگوید که غیر معدودی از ملازمان دران وقت حاضر نبودند .

A glance at the following instances of comparative passages from the two works would evidently indicate the degree of the indebtedness of the *Siyar*'s author to Yúsunf 'Alí Khán:

(I)

(a)³ اهلیه شجاع الدوله که او نیز بمد شوهر خویش در تفویض این امر بان والا شان بود پیش از اخذ ایمان بر سر محلسرا باحضار آن عالیشان فرمان داد. خلعت فاخره صوبه داری عظیم آباد بملاست قابلیت آن حاکم با دین و داد آرایش گرفت. بعد التباس خلعت بقصد آداب تهنیت نزد شجاع الدوله حاضر شده، آن ایالت بخش مربی ارباب هنر بعطای شمشیر و خنجر مرصع و سرپیچ و جیغه و یک زنجیر فیل معه طرابل با عطیه دیگر مورد نوازش فرموده، بعد روزی چند در سنه پانزده محمد شاه رخصت عظیم آباد نمود..... پس از طی منازل و مراحل..... بر مسند ایالت اتکا فرمود. و چون انتظام سهام آن مملکت بطریق احسن و الیق صورت پذیر

¹ *Siyar*, II, p. 512.

² *Ibid.*, II, p. 532.

³ The text, pp. 7-8.

گردید حسب الامر شجاع الدوله سالی دیگر روی توجه به بنگاله آورده بملازمت آن دوحه امارت رسید..... شجاع الدوله کرة بعد اخری آن عالی مرتبه مشمول انواع تفضل و عنایت خویش ساخته مقضی المرام رخصت انصراف ارزانی داشت. و هم درین سنوات بتجویز شجاع الدوله خطاب والای مهابتجنگی و ترسیل پالکی جهالردار لوای مفاخرت و اعتلاء ما بین الامثال و الاقران بر افراشت.

(b)¹ زن شجاع الدوله بعد تقرر این کار بنام محمد علی وردیخان بنا بر اثبات احسان خود خان سرقوم را بر در حرسرا طلبداشته خلعت صوبه داری عظیم آباد از طرف خود داد. بعد ازان شجاع الدوله مهابتجنگ را از پیش خود خلعت و فیل و شمشیر و جواهر و سند نیابت داد و افواج ملازم بکار خود بقدر حاجت همراه داده بانظام سهام صوبه عظیم آباد رخصت فرمود..... و از مرشدآباد نهضت نموده داخل عظیم آباد گردید و انقضای یکسال باز بملازمت شجاع الدوله شتافته و مورد الطاف بی اکناف گردیده مقضی المرام بصوبه خود رخصت یافت و در حین چند روز سیاهه منصب پنجهازاری مع عطایای پالکی جهالردار علم و تقاره از حضور پادشاه حسب الطلب شجاع الدوله بمهابتجنگ رسیده قدر شوکتش افزود.

(II)

(a)² در حقیقت آنجناب در اسر صلاح و سداد از یکتای روزگار بود. با آنکه اسباب عیش و نشاط از هر نوع با علاوه سن شباب داشت مطلقاً التفات و توجه بآن نمی فرمود و در ادای صلوات خمسه با نوافل در مسجد با صیام سه ماه متوالی از رجب و شعبان و رمضان و ایام البیض بهر ماه و روزه های پنجشنبه و مخصوص هر روزیکه حدیث شریف در فضیلت آن واقع شده تقید تمام داشت..... باین همه اوصاف از فنون ریاست و حکومت و مراسم تیغ و انتباه که لازمه دنیااست غافل بود.

(b)³ سرفراز خان هر چند صلاح و سداد داشت و بصیام ماه مبارک رمضان و رجب و شعبان و ایام البیض هر ماه و اکثر اعمال نوافل مغینه ایام

¹ *Siyar*, pp. 472-473.

² *The text*, pp. 8-9.

³ *Siyar*, p. 489.

و سال می پرداخت اما از عقل و شعوریکه سروران را ازان گزیری نیست بی بهره افتاده باسور مرجوعه چنانچه باید نمی پرداخت.

(III)

آنجناب... در خواست محاسبه عظیم آباد نمود و سپاه متعینه را که (a)¹ از زمان شجاع الدوله آنجا بودند احضار فرمود. و جمعیکه اهمال در امضای امر و اظهار اتفاق با مخالف کردند آنها را به تهدید و وعید پیغام داده باسترداد بعض از عطایا که اوایل تعیناتی شجاع الدوله بآنها داده بود فرمان داد.

نیز محاسبه صوبه عظیم آباد می خواست و سپاهی را که از سالها و عهد (b)² پدرش متعینه مهابتجنگ بوده از جمله متوسلانش بودند احضار نمود. چون تعلق در آمدن نمودند اراده استرداد عطایا که شجاع الدوله بآنها مرحمت کرده بود نمود.

(IV)

دران وقت حاجی احمد بتوسط وسایط معروف داشت که محمد علی (a)³ ورد یخان از جان و دل مطیع و منقاد است. درین صورت زنهان آن خداوند در مقابل نوکر باستعدادیکه اصلاً مظنه خلاف ازو نباشد قصد بر آمدن نخواهند فرمود که او بسعادت ملازمت رسیده و عرض مطالب خود نموده مطیع و منقاد عالی خواهد بود، و اگر احیاناً خلاف التماس باغواهی مخالفان دولت بقصد مدافعه خواهند بر آمد خوف اینست که بنا بر حفظ جان و ناموس ازو امری بظهور رسد که موجب بدنامی دنیا و عقبی گردد. از آنجا که بمحض ارسال حاجی احمد از طرف مخالفت نواب معلی القاب اطمینان واقعی نبود اختلاف آراء درباب توقف در دولتسرا و برآمدن بقصد مدافعه اعدا واقع شده. آخر الامر بترغیب و تحریص مردان علی خان که کمال شقاق و نفاق حاجی احمد و من تبعه داشت بیست و دویم محرم روز چهارشنبه سال یکهزار و یکصد و پنجاه و دو نواب مستغنی الالقاب بعزم مقابله و مدافعه باجمعیت چهار هزار سوار از دولتخانه آمده و سه چهار کوچ نموده به کنار ناله کهمره منزل فرموده.

4 The text, p. 11.

2 Siyar, p. 489.

3 The text, p. 14.

(b)¹ دران وقت بوسایل و وسایط معروف داشت که محمد علی وردی خان بجان و دل مطیع و منقاد است. زینهار که خداوند در مقابل نوکر صاحب اقتداری که ازو مظنه خلاف عقیدت نباشد اراده برآمدن از دولتخانه نخواهند نمود تا او بسعادت عتبه بوسی رسیده و عرض مطالب خود نموده مطیع و منقاد باشد. اگر احياناً خلاف التماس این فدوی باغواي مخالفان بقصد بدافعه برآیند خوف آنست که بنا بر حفظ ناموس و جان ازو امری بظهور رسد که موجب روسیاهی دنیا و عقبی باشد چون بمحض ارسال حاجی احمد اطمینان نبود اختلاف آراء در برآمدن و بر نیامدن واقع شده بیرون برآمدن سرچسب افتاد و بسعی مردان علی خان که کمال نفاق با حاجی و سہابتجنگ داشت بیست و دوم محرم الحرام سنہ ۱۱۵۳ هجری روز چهار شنبہ از خانہ خود علاء الدولہ بر آمدہ در سہ چهار کوچ بمنزل کھمرہ رسید.

(V)

- (a)² قبل از استقرار بر مسند امارت بر در سرای نفیسه بیگم بنت شجاع الدولہ رفتہ در کمال تضرع و ابتہال التماس عفو جرایم نموده معروف داشت کہ آنچه در لوح تقدیر مرتسم بود بعرضہ بظہور رسید؛ و این سیاه روئی ابدالاباد بنام این روسیاه بر صفحہ لیل و نہار مثبت گردید. لیکن ازین زمان تا بقیہ عمر نسبت بادنی خودام سرکار غیر از بندگی و غلامی امری دیگر بظہور نخواهد رسید و توقع آن دارم کہ جریدہ بندگی این پیر غلام بتوقیع قبول عبودیت ممتاز گردد.
- (b)³ قبل از استقرار بر مسند امارت بر در سرای نفیسه بیگم بنت شجاع الدولہ مرحوم رفتہ در کمال فروتنی و تواضع التماس عفو قصورات خود نمود و معروف داشت کہ آنچه در لوح تقدیر مرتسم بود پیرایہ بظہور و بروز یافت و این سیاه روئی ابدالاً بنام این خاطی بر صفحہ عالم ثبت افتاد لیکن ازین زمان مادام الحیات نسبت بادنی ملازم سرکار غیر از اطاعت و فرمانبرداری بظہور نخواهد رسد. امید آنست کہ زلات این پیر غلام از لوح خاطر محو و منسی گردیدہ جریدہ بندگیهای دیرینہ بتوقیع قبول اختصاص یابد.

¹ *Siyar*, p. 491.

² The text, p. 20.

³ *Siyar*, p. 494.

(a)¹ نواب معلى القاب بعد استماع اين اخبار بمرشد قلى خان پيغام فرستاد. خلص مدعا اينكه اينجانب بنجوى از آنجا ايصال ضرر و ايدنا نسبت بايشان مكنون و مظنون ندارد. ليكن توقف در قرب از آنجا كه موجب اطمينان طرفين نيست مأمول كه آنجانب با علايق و عوايق و مال و متاع خود از راه مرشدآباد بطرف هندوستان يا از همان طريق به سمت دكن تشریف ببرند. مرشد قلى خان كه مكابحه و مدافعه نواب معلى القاب را در قوت و قدرت خویش ندید خواست كه عاقبت بر مخاصمت ترجيح داده ترك عناد و فساد كند، اما دامادش ميرزا باقر خان صفاهانى كه هوس حكومت بنگاله از سرش بيرون نمى رفت بحدى ترغيب و تحريص مرشد قلى خان در باب عدم ايقاع مصالحه نمود كه مشأر اليه جواب خط را بانسداد ابواب صلح نوشته ارسال فرمود. نواب معلى القاب برين معنى آگهى يافته و حاجى احمد و شهامتجنگ را بطريق نيابت در شهر گذاشته اوایل ماه شوال سال مذکور بجمعيت ده دوازده هزار سوار بعزم رزم مرشد قلى خان از مرشدآباد بجانب كتك توجه فرمود.

(b)² بعد استماع اين خبر بمرشد قلى خان نوشت كه اينجانب بنجوى ايدنا و اضرار نسبت بآن والا دودمان در خاطر ندارد، ليكن توقف درين قرب و جوار موجب اطمينان طرفين نخواهد بود. مأمول آنكه آن والا جناب با متعلقان و منتسبان و احمال و ائقال خواه از راه مرشدآباد بسمت هندوستان خواه از همان طرف بجانب دكهن تشریف ببرند. مرشد قلى خان كه مرد مال انديش عاقبت جو بود مدافعه و مقابله با مهابتجنگ از حيز قدرت خویش بيرون ديده خواست كه ايقاي ميعاد و ترك عناد و فساد نمايد. ميرزا باقر مذکور كه هوس رياست بنگاله از سرش بيرون نمى شد در ترغيب جنگ بحدى مبالغه نمود كه ما فوقش متصور نباشد و نيز زن مرشد قلى خان نهايت طعن و تشنيع بشوهر خود در باب اخذ انتقام برادر نموده قاصد آن شد كه اگر بر اين اراده اقدام ننمايد شوهر را از رياست باز داشته زمام اختيار ملك و خزائن و افواج بدست داماد سپارد و با مهابتجنگ كينه خواهى نمايد. مرشد قلى خان چار و ناچار جواب خط مهابتجنگ متضمن نقض عهد

1 The text, pp. 25-26.

2 *Siyar*, pp. 496-497.

و مصالحه و مشعر بر منازعه و مقاتله نوشته ارسال داشت. مهابتجنگ بر این معنی آگهی یافته حاجی احمد و شهامتجنگ را به نیابت در مرشدآباد گذاشته بجمعیت ده دوازده هزار سوار بساعت مختار اوایل ماه شوال سال مذکور بعزم رزم مرشد قلی خان بطرف کتک نهضت نمود.

(VII)

(a)¹ مفصل مجمل آنکه رگهوجی کهوسلا که از عمده سرداران مرهته و متصرف صوبه برار بود ظاهراً بسبب ضعف سلطنت و باطناً بترغیب نظامالملک آصف جاه بقصد تسخیر مملکت بنگاله در صورت تیسر، و الا باراده اخذ چوته که در تمامی مملکت هند معمول و مرسوم و بلاد بنگاله ازین نوع آفات محفوظ و محروس بود، بهاسکر نامی را از رؤسای نامی خود با قریب بیست هزار سوار بمملکت بنگاله فرستاد. مشار الیه بعد صحرا نوردی از راه جبال کتک قصد داخل شدن بنگاله کرده، چون از آنطرف راه نیافت بطرف دره پچته که هشت منزلی غربی مرشدآباد است متوجه گشت، و این خبر در منزل جهنکره مسموع نواب معلی القاب شده.

(b)² مفصل این مجمل آنکه رگهوجی بهوسلا بنی عم راجه ساهو که از سرداران عمده مرهته مکسد از صوبه برار بود و دارالملک او ناگپور کلان است بنابر ضعف ارکان سلطنت یا بترغیب آصفجاه بقصد تسخیر مملکت بنگاله در صورت غلبه تام، و الا اخذ چهارم حصه حاصل که بچوته مشهور و در تمامی مملکت هند رائج گشته، و بنگاله ازین قسم آفات محفوظ بود، بهاسکر بنڈت مدارالمهام سرکار خود را بسپه سالاری بیست و پنج هزار سوار که شهرت چهل هزار سوار داشت، فرستاد و چنانچه سبق ذکر یافت تدبیر مزاحمت و ممانعت او از دریای کوهستان بعمل نیامد. بهاسکر مذکور از جبال کتک راه نیافته بطرف دره پچته که هشت منزلی غربی مرشدآباد است متوجه گشت و این خبر در منزل جیکڑه مسموع مهابتجنگ گردید و چون بمبارک منزل رسید خبر عبور مرهته از دره پچته و ورود او قریب سرحد بردوان متحقق گردید.

¹ The text, pp. 34-35.

² *Siyar*, p. 507.

(VIII)

(a)¹ و فوج برهم خورده نواب معلى القاب منتظم گشته بهیئت مجموعى جنگ کنان به سمت کتوه متوجه شدند و در آن روز بقیه اسباب و متاع لشکر بتاراج غنیم رفته از زواید بلکه از ضرورى جنس ماکول و ملبوس و مرکوب هیچ نماند غیر از دوسه هزار با اسپ و قمچى و معدودى بسوارى فیل و پنج شش هزار پیاده و بهمین وتیره جنگ کنان از صبح تا عصر قطع مسافت فرموده شامى کنار آب رهل اقامت مى انگذند و سایه غیر از ظل سما و بستری سوای ارض غبرا برای غربا و اغنیا مىسر نمیشد و از جنس آذوقه برای ارباب توسعه شبانه روزى یکوقت بقدر آنکه سد رهق تواند شد مىسر مى آمد و سایر الناس باکل ساق شجر مویز و مانند آن معده محتلى میساختند. چنانچه راقم حروف در آن معرکه برسم استقبال جناب والد مرحوم رفته همراه رکاب آنجناب بود، بخاطر دارد که ایام ثلثه یک روز قریب پاؤ آثار کهچرى مىسر شد که در آن هفت کس شراکت داشتند و روز دیگر هفت عدد شکرپاره که جنسى از حلاوت است سه کس اوقات گذرانند. روز سیوم قریب به نیم آثار کباب گوشت گاو چند نفر تعیش کردند. بهر طریق روز ورود کتوه اهل مجاعت بگمان اینکه در آنجا غلات وافر از هر نوع مىسر خواهد شد بتعجیل هرچه تمام تر خود را رساندند.

(b)² و فوج برهم خورده سها بتجنگ منتظم گشته بهیأت مجموعى جنگ کنان بطرف کتوه روان شد. در آن روز بقیه اسباب و متاع لشکر بتاراج مرهته رفته از زواید بلکه از ضروریات مثل ماکولات و ملبوسات و مرکوب هیچ نماند دوسه هزار کس اسپ و قمچى و معدودى بسوارى فیلان و پنج شش هزار بهیله برق انداز پیاده جنگ کنان طی مسافت مى نمود..... چون شام میشد تالابى را انتخاب کرده بر زمین مرتفع که دور تالابها مى باشد و در راه کتک که راسته جگرناته است هندوان بامید ثواب بى حد و حساب ساخته اند فرود مى آمدند سایه غیر از سما و بستری غیر از ارض غبرا برای غربا و اغنیا مىسر نمى شد..... و از جنس ماکول برای ارباب توسع در شبانروزی و قتی از اوقات بقدریکه سد رهق تواند شد مىسر مى آمد

1 The text, pp. 41-42.

2 *Styar*, pp. 511-513.

و سایر الناس باکل ساقی درخت سوز و مانند آن شکم خود را پر میکردند. چنانچه از تقریر یوسف علی خان مرحوم پسر غلام علی خان مغفور ظاهر شده که در سه روز مدت رسیدن بکتوه یکروز قریب سه پاؤ کهچری میسر آمد که هفت کس در آن شریک بودند و روز دیگر هفت عدد شکرپاره که نوعی از حلویاتست سه کس را قوت لا یموت گشت. روز سوم قریب سه نیم آثارکیاب گوشت گاو و چند کس در خوردن آن مشارکت نمودند.... روز ورود کتوه اهل مجاعت بگمان آنکه غله در آنجا فراوانی دارد هر نوع از آن جنس بوفور و خوبی میسر خواهد گشت خود را به تعجیل رسانیدند.

(IX)

همه متفق اللفظ و المعنی معروض داشتند که ما مطیع ایم و منقاد و (a)¹ تابع رای عالی. ارشاد شد که فرزند رشید من کشته شده و اهل و عیال و برادر من بذل اسر گرفتار آمدند. بعد رسیدن چنین حوادث زندگی بسیار ناگوار و غیر از کشتن و کشته شدن چاره کار ندارم. از آنجا که حقوق رفاقت شما از سالها بر من است هر که قصد اعانت من داشته باشد جان و مال ازو مضایقه نخواهم داشت و هر که را رغبت نباشد متعرض احوالش نیستم و از آنجا که سمات خود را بر چنین حیات بمراتب ترجیح میدهم درینصورت برای مردن ناصر و معین مطلوب نیست. قاطبه حضار از صغار و کبار بعضعرض رسانیدند که بر ما حقوق نمکخوارگی آنجناب ثابت است و بانواع رعایت و عنایت مشمول بوده ایم. اکنون غیر از جانفشانی داعیه دیگر نیست. آن والا جناب فرمود اگر بر قول خود صادقید و چنان که با لسان متحد دارید پیمان را بایمان مؤکد سازید که موجب مزید اعتماد و وثوق شود. آنگاه قرآن مجید حاضر ساخته همه رؤساء در باب اتفاق و اتحاد قسم یاد کردند. آنگاه آنجناب ارشاد فرمود که من مدیون شما هستم و وجوه مشاھره شما که بر ذمه من باقیست در ایصال تمامی آن بنحوی از انحاء قاصر نخواهم بود و هیچ نوع در چنین حال که شما مضایقه بجان ندارید اینجناب صرفه در دادن مال نخواهم کرد. لیکن مسئول و مأمول از شما آنست که بمرور و مدارا از من زر طلب خود بگیریید. تمامی فرق سپاه قبول آن کرده در اسر رفاقت یکسو و متحد شدند.

¹ The text, pp. 99-100.

همه ها متفق اللفظ معروضداشتند که ما مطیعیم و منقاد و تابع حکم و (b)² ارشاد. بعد استماع جواب ملازمان فرمود که چون حقوق رفاقت شما از سالها بر من است هر که داعیه رفاقت و اعانت من داشته باشد من هم جان و مال خود را ازو مضایقه نخواهم داشت و هر که را رغبت نباشد متعرض احوال او نیستم؛ چه هر گاه موت را بر چنین حیات ترجیح داده باشم برای مردن معینی درکار نیست. قاطبه حاضران همه یکزبان بعرض رسانیدند که بر بندگان حقوق نمکخوارگی جناب عالی ثابت و بانواع عواطف و عنایت مشمول بوده ایم اکنون غیر از جانفشانی اراده دیگر نیست. فرمود که اگر بر قول خود صادقید پیمان را بایمان مؤکد و مشید سازید که موجب مزید اعتماد و ازدیاد وثوق من گردد. چون قبول نمودند قرآن را حاضر ساخته از جمیع رؤسا در باره وفاق و یساق قسم گرفت و بعد ازان بگفت که من مدیون شما هستم و وجوه مشاخره شما بر ذمه من باقی و لازم الاداء است و رسانیدن وجوه مذکوره مقصود نخواهم بود و هرگز در چنین حال که شما مضایقه جان خود در راه من ندارید من نیز صرفه در ادای مال نخواهم کرد لیکن مسؤل آنکه بمروور مدارا زر طلب خود از من بگیریید. فرق سپاه بجمعهم قبول نموده در امر رفاقت یکسو و متحد شدند.

(X)

(a)² در همین اوقات تپی محرق عارض مزاج اقدس گشته از کیفیت اعتدال² بسرحد اعتلال رسید؛ و دران زمان که غیر از حکیم تاج الدین طبیب دیگر از مشاهیر در شهر عظیم آباد سکونت نداشت مشار الیه بموجب فرمان در رکاب سعادت توامان حاضر بوده تدبیریکه مناسب حالات بخاطرش میرسید بعمل می آورد. آنجناب بسواری سفینه در طی مسافت تعجیل داشت؛ و ازان که حاوی سراتب کلی و جزئی و جامع مدارج حکمی و طبی وحید عصر و جالینوس زمان؛ سید حکیم هادی خان شناسائی تمام با مزاج اقدس داشتند در اثنای راه یکی از ملازمان را برای طلب ایشان بمرشدآباد فرستاد؛ و خان مشار الیه در راجمحل بملازمت رسیده و متوجه علاج مزاج اقدس شده و بشدت مرض آنجناب داخل دارالاماره مرشدآباد گشته من کل الوجوه تدابیر دوا و غذا را منحصر بر رای حکیم هادی خان داشت؛ و در حقیقت آن افلاطون

¹ Siyar, pp. 563-564.

² The text, pp. 139-140.

منش اعجاز مسیحائی در ازاله چنین مرض شدید بکار برده بتداییر صایبه در اندک زمانی مزاج مبارک را باصلاح آورد، و بعد حصول صحت و اعتدال احوال آن قدر شناس ارباب فضل و کمال خان مشارالیه را بعطای خلعت فاخره و سرپیچ و جیغہ مرصع و فیل با حوضه و پنجہزار روپیہ نقد مورد عنایت نموده در تعظیم و تبجیل ظاہری نیز باقصی الغایہ اہتمام تام فرمود، بحدیکہ سوارہ داخل دولتخانہ شدند.

در ہمین اوقات تپ محرقی عارض مزاجش گشته با بعد اعتلاء گذاشت. ¹(b) دران آوان طبیبی غیر از تاج الدین نام روشناس حکام آنجا نبود. مشارالیه بموجب فرمان در رکاب آنجناب حاضر بودہ تدبیریکہ بزعم خود مناسب می شمرد بعمل می آورد و سہایتجنگ بسواری کشتی در طی مسافت تعجیل داشت، و ازین جهت کہ حکیم لایق التعمیم حکیم ہادی خان ہاشمی عقیلی خواہر زادہ خاتم الاطبا حاوی علوم طبی و حکمی جالینوس الزمان علوی خان شناسائی تمام مزاج سہایتجنگ داشت. از اثنای راہ یکی از ملازمان را بطلبش روانہ مرشدآباد فرسود، و خان مشارالیه در راجہ محل بملازمت رسیدہ متوجہ علاج گردید و سہایتجنگ در اشتداد مرض داخل دارالامارہ مرشدآباد گشت، و دوا و غذا و جمیع تداییر منحصر بر رای صداقت پیرای ہادی علی خان گذاشتہ تجاوز از فرمان او نمی نمود. فی الحقیقہ آن فلاطون فطرت مسیحا آیت در تدبیر مرض و اصلاح مزاج والا ید بیضا نمود و در اندک زمانی صحت و عافیت قرین مزاج مبارکش گردید. بعد حصول شفا آن قدر شناس امحباب فضل و کمال خان مشارالیه را بعطای خلعت فاخرہ و سرپیچ و جیغہ مرصع و فیل کویہ پینکر با حوضہ و پنجہزار روپیہ نقد معزز و سہاہی فرمودہ در تعظیم و تکریم و سلوکہای ظاہری دیگر نیز باقصی الغایہ اہتمام تمام می نمود بحدیکہ سوارہ داخل دولتخانہ می شد.

Another use of the present work was made by the East India Company officer Jonathan Scott, who was also Persian Secretary to Warren Hastings. In the second volume of his English translation² of Ferishta's History relating to the Deccan, Scott incorporates a 'History of Bengal from the accession of 'Alivardī Khān to the year 1780,' in the preface to which he states that the history was

¹ *Sijar*, p. 589.

² Shrewsbury, 1794.

'compiled from a Persian manuscript.' According to C. A. Storey, this manuscript is clearly indentifiable with the *Tár'ikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*.¹ Storey's opinion that Scott's history is a translation of the manuscript of the present work is difficult to endorse. To cite one of the many instances, 'Alívardí's trying Bardwan-to-Katwa retreat, which the author narrates so vividly, is condensed by Scott thus: 'For three days a running flight was kept up, during which the greatest distress for provisions and shelters from heavy rain was experienced by the troops of Mahábatjang.'² Moreover, the literal translations which Scott has attempted on several occasions appear, on being compared with the original, to be full of serious mistakes. He refers to Yúsuf 'Alí rather a bit derisively, accusing him of 'striving to apologize for 'Alívardí's usurpation', and regards his action as the 'effect of necessity and self-defence'. Then he gives a translation of a few lines from the author's account of Nawáb Sarfaráz Khán in his effort to show that the latter's character as a 'moral and religious man stands high on the pages of native history.'

Sir H. Elliott had in his rare collection of Persian historical manuscripts a copy of the *Tár'ikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*.³

The first elaborate use of the work in accordance with the modern scientific method of historical research was made by the eminent historian Dr. Kalikinkar Datta. Dr. Datta's treatment in respect of the manuscript in question is certainly more exhaustive and fruitful than Scott's. The former speaks of the memoir as a 'unique storehouse of valuable historical details, gathered by the author from personal observation and experience.' But his utilisation of the Persian text, on verification at many points, has been found to be very unsatisfactory. Moreover, for his biography of 'Alívardí, Dr. Datta does not appear to have consulted the British Museum copy of Yúsuf 'Alí's memoir, which is the most complete among the extant copies of the work.

Sir Jadunath Sarkar, who possessed a transcript (also incomplete) of the British Museum copy, attempted a translation which is included in his *Bengal Nawabs*

The portion of the *Tár'ikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí* containing an account of Siráju'l-Dawlah, has been used by Arthur Hughes, who has attempted an English translation of it.⁴ But his translation is very much faulty and as such is highly misleading.

¹ See C. A. Storey, *op. cit.*, p. 717.

² Scott, p. 326.

³ See *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, 1854, p. 248.

⁴ *Bengal: Past and Present*, loc. cit., pp. 6-19. The merit of this translation as also of Sir Jadunath Sarkar's will be commented upon in the pages to follow.

THE SO-CALLED ENGLISH TRANSLATIONS OF THE WORK

Though there have been several attempts at rendering the work into English, none of the so-called translations is based on a corrected text. They are mostly sketchy, incomplete and incorrect.

Jonathan Scott's attempt, as mentioned above, is an abridged summary of a portion of Yúsusuf 'Alí's history. As the accounts given in the *Siyar*, which was also used by Scott, and those in the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi*, are substantially similar, and sometimes identical too, it is often difficult to detect as to which of the two Scott has actually followed at particular stages of his narrative. If his attempted translation is that of the present text, the following instances of his renderings, shown against the relevant passages, will make it clear how far Scott has succeeded in understanding the Persian text:

(a)¹ مشأار الیه جواب داد که باعتبار مخالفت ملت قلع و قمع این فرقه شرعاً لازم دارد و بحکم الملک لمن غلب دفع این طائفه محتاج بسند نیست و باستمساک کدام سند عموی شما اخذ بنگاله و قتل حاکم آنجا متمسک بود.

The rebel insolently replied, 'That he thought it incumbent upon him to destroy heretics like Mahabatjang and as the scripture faith, 'Territory is for him who can conquer it', there was no occasion for imperial grant'. He concluded by asking, 'By what authority was his uncle supported in seizing Bengal, and murdering his sovereign Sarfaraz Khan.'

(b)² (سرفراز خان) از یکتای روزگار بود. باآنکه اسباب عیش و نشاط از هر نوع باعلاوه سن شیاب مطلقاً التفات و توجه بآن نمی فرمود..... و در عرض یکسال حکومت که محرر سطور شام و صباح همواره در آنجا حاضر بود مطلق خشم بیجا از آنجناب ندید تا به بیجا چه رسد..... لیکن نفس الامر اینست که باینهمه اوصاف از فنون ریاست و حکومت و مراسم تیقظ و انتباه که لازمه دنیا است غافل بود. ازینجهت بهره از امور دنیا نیافته فریفته کید اعادی گشت.

Sarfaraz Khan was a prince of exemplary virtue; for though he possessed every incitement to voluptuousness in addition to the season

¹ The text, pp. 67-68.

² Scott, *op. cit.*, p. 337.

³ The text, pp. 8-9.

of youth, yet he was not addicted to sensual enjoyments; and during his short government, in the course of which I was constantly with him, I never beheld in his conduct even a tendency towards a vicious action. But alas! he was ignorant of the arts of policy, and possessed not an address or manners to conciliate the world, so that he became a prey to the machinations of his enemy.¹

(c)² نواب معلی القاب در امر استدعای صلح بر گهوی پیغام فرستاد که ایقاع مصالحه را سبب یا وهن و فتور است یا توقع منفعت؛ و الحمد لله که تا حال غازیان نصرت نشان را اصلاً غبار کلال و ملالی از مقابله با کفار اشرار بر لوج خاطر ننشسته بلکه یوماً فیوماً درین باب حریص ترند و تحصیل عرق قرابتی از ایشان منظور و مرکوز نیفتاده است. درین صورت وقوع صلح موقوف بر آنست که شیران بیشه هیچای اسلام با نهنگان دریای ظلام بجدی کارزار کنند که جوئی از خون آنها جریان یافته و در آن دریای خون شناوری کرده شمشیر بهمد بگرزند. بعد از آن هر که مغلوب شود طالب صلح گردد.

The Navob...sent him this vaunting message: 'Those who seek peace from an enemy are guided either by a sense of their own loss or inferiority or hopes of advantage; but, praised by God, the heroes of the faith feel no dread of encountering infidels. Peace therefore depends upon this, when the lions of Islam shall to engage the monsters of idolatry, that they shall swim in the blood of each other, and struggle till one party shall, overpowered, beg for quarter.'³

A glance at the above instances of Scott's translations (or mis-translations) will convince the reader how faulty and misleading they are. Compared with the quoted texts, the renderings appear to be full of errors and omissions. The various expressions of the original passages are either omitted in translation or rendered wrongly. Hence the historical narratives of Scott, if they are based on any Persian work, cannot be fully relied upon, as his knowledge of Persian was very defective.

Secondly, we have the translation attempted by Sir Jadunath Sarkar in his *Bengal Nawabs*, references to which have been made occasionally in the preceding pages. This so-called English version falls far short of the expected standard. Incomplete as it is, it has completely failed to do justice to the work of translating the book. Mistakes are rampant and omissions occur *passim*. Wrong equivalents are frequently found to affect the historicity of the original text. Glaring instances of mistranslations by Sir Jadunath Sarkar have been mentioned in the

¹ Scott, *op. cit.*, p. 315.

² The text, pp. 73-74.

³ Scott, p. 340.

relevant footnotes of the English translation of the text, to be published separately. In fact, the translation in question betrays the translator's lack of sufficient knowledge of Persian.

Arthur Hughes' translation of a part of Yúsunf 'Alí's work, i.e., the part dealing with Siráj's history, is similarly guilty of serious mistakes. A reference to the footnotes contained in the said translation volume at relevant places will make it clear that Arthur Hughes' knowledge of Persian is far from being satisfactory. There are occasions (and they are numerous) where he has not been able to read the passages of the text correctly. Another characteristic of his translations is that in his enthusiasm to give a literal rendering of the text, he has made it only too literal to make any sense.

Hence none of these versions is worthy of being relied upon, since none is based on a corrected text.

AN ERROR RECTIFIED

An unfortunate error, initially committed by Charles Rieu, Cataloguer of the British Museum Persian MSS., has been misleading the researchers. Rieu, while describing the contents of the British Museum copy of the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*,¹ says of the unique portion about Siráj u'l-Dawlah's rule as the rule of Shujá u'l-Dawlah, the name of a famous Nawáb of Oudh. What is more surprising is that the successor of Nawáb 'Alívardí Khán, i.e., Siráj u'l-Dawlah, has been called Shujá u'l-Dawlah thrice in the same note. Without minimizing the labour of the cataloguer, it must be said that he little knew what his error would lead to. In fact, it has thrown many who have chanced to see the description without consulting the manuscript itself into considerable confusion resulting in its natural consequences. Eminent cataloguers and bibliographers are found to be guilty of blind and unqualified following. For instance, Maulvi 'Abdul Muqtadír, compiler of the *Catalogue of Arabic and Persian Mss. of the Oriental Public Library*, Bankipore, while describing the *Hadiqatu'l-Safá*,² says about its author, Yúsunf 'Alí Khán (same as ours) that he wrote 'a history of the lives and administrations of 'Alívardí Khán Mahábatjang, and of his successor, Shujá u'l-Dawlah'. Again C. A. Storey³ writing about Yúsunf 'Alí says: 'His *Tá'rikh-i-Mahábatjang*, a history of 'Alívardí Khán and his successor, Shujá u'l-Dawlah, was completed at Allahabad in 1117/1763-4'.

¹ See Charles Rieu, *op. cit.*, p. 312.

² Bankipore Catalogue, VI, No. 480, p. 68.

³ See C. A. Storey, *op. cit.*, p. 140.

Of those who have followed the erring cataloguer of the British Museum MSS., some may be said to have been inadvertant in their mistakes, while others were perhaps unmindful of the fact that a cataloguer is liable to err. Scholars, guided by the erroneous note, might well have thought it useless to continue study of the history of the Nawáb of Oudh after reading that of the Nawáb of Bengal in the preceding pages!

Thus we see how a faulty note has created a chain of errors. Hence the need of removing the long-standing confusion.

رفیعی است به این نشان که در مالی متوقف و اسشته حکایت قدم
بسیار جمع کرده و در هر دو روز دولت که بکلوت عالمی گفتند اشته و را
تأییدت و در حساب تمام احوال عالمی و حساب بر زبان او زهره
در این کتاب که فی الحقیقت با کلاسی بر سر وزارت می در باب کتابی
روایت است که در این کتاب که فی الحقیقت در کتاب ابراهیم در باب
توضیح و نمودیم در کتاب عدل و عدلیتی است بدان نشانیم
چونکه در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است
در کتاب عدلیتی است که فی الحقیقت در کتاب عدلیتی است

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۹۳	۱۳	نوب	نواب
۱۰۰	۱۰	قرار	قرار
۱۰۰	۸	بارہ	جانب
۱۰۰	۱۲	حائب	عظیمی
۱۰۷	۶	عظمی	مہانڈی
۱۲۰	۲	مہانڈا	مہانڈی
۱۲۲	۱۸	مہانڈا	بقصد
۱۲۸	۲	بقصد	مطبوع شدہ
بجای (۱۳۰) نمبرہ صفحہ اشتباہاً (۱۳۰) مطبوع شدہ			
۱۳۶	۱۹	چطور	چطور
۱۳۸	۱	بارہ	توجہ
۱۳۲	۸	تو . د	گنگ
۱۵۹	۲۰	گنگ	مہانڈا
۱۵۹	۲۲	مہانڈی	عوض
۱۶۳	۷	عیوض	سو اخلاق
۱۶۳	۹	سو اخلاق	سو اخلاق

غلطنامه راجع بمثنی کتاب

<u>صحیح</u>	<u>غلط</u>	<u>صفحہ</u>	<u>صفحہ</u>
تمشیت ابن	تمشیت ابن	۱	۷
بہ بنکالہ	بہ بنکالہ	۱	۸
روزہ ایکہ	روزیکہ	۱۵	۸
بر ہ الف :	بر : (پاورقی)	۱۰	۹
زین الدین احمد خان	زین الدین احمد خان	۱۳	۱۰
مطمئن خاطر	مطمئن خاطر	۳	۱۱
زین الدین احمد خان	زین الدین احمد خان	۱۰	۱۲
آنکہ	آنکہ	۱۳	۱۳
یکمہزار و یکصد	یکمہزار یکصد	۱۱	۱۳
و الاقران	و الاقران	۴	۱۵
اعتبار	اعتبار	۵	۱۵
داراد	داردا	۵	۱۵
غیر	عیر	۸	۱۶
سیاہ روئی	سیارو	۸	۲۰
اعدا	اعذا	۱	۲۸
بجہت تسکین نایرہ	بجہت نایرہ	۱۳	۲۹
را مانند	را مانند	۵	۳۱
فایده معتدی	فایده مقتدی	۱۳	۳۲
متسخط	متشخط	۱۶	۳۰
برگشتہ	برکشتہ	۱۱	۳۹
ذکر	دکر	۱	۶۳
گشت لیکن	گشت (۱۰) لیکن	۱۲	۸۲
تفویض (۱۰) بایشان	تفویض بایشان	۱۶	۸۲
عطاء اللہ خان	عطا اللہ خان	۱۲	۸۳
سر افشانی (۸)	سر افشانی (۷)	۹	۸۸
بیابند	بیابند	۹	۸۹

سطر	صفحة	
١٠	١١٨	وَمَا النَّصْرَ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
		وَيُغْرِبُونَ بِمُوتِهِمْ بِأَيْدِيهِمْ [وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ]
١٣	١١٨	فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ
١٢	١٣٣	عَرَفْتُ رَبِّي يَفْسُخِ الْعِزَّائِمِ
١	١٥٣	يَضْحَكُ التَّقْدِيرُ عَلَى التَّدْبِيرِ
١٣	١٦٣	أَوْهَنَ مِنْ بَيْتِ الْعَنْكَبُوتِ
١٠	١٤٠	الْبَقَاءُ لِلْمَلِكِ الْمَعْبُودِ

مرسته ص ۳۴ : ۳ : ۱۱ : ۱۱ : ۳۶ : ۹ : ۳۹ : ۲ : ۸ : ۱۰ : ۱۳ : ۳۰ :

۱۱ : ۱۳ : ۱ : ۱۱ : ۳۲ : ۳ : ۱۱ : ۳۳ : ۸ : ۳۵ :

۱ : ۵ : ۲ : ۵۳ : ۱۵ : ۶۰ : ۳ : ۱۰ : ۱۳ : ۲۵ : ۱۶ :

۲ : ۸۲ : ۱۲ : ۲۹ : ۳ : ۸۳ : ۱ : ۷ : ۸۴ : ۱ : ۸۲ : ۸ : ۸۲ :

۲ : ۱۲ : ۹۲ : ۵ : ۱۲ : ۱۲ : ۹۳ : ۲ : ۱۰۰ : ۸ : ۹ : ۱۲ : ۱۳ :

۱۰ : ۳ : ۱۰۲ : ۱۰ : ۲ : ۱۵ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ :

۱۲ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۲ :

۱۱ : ۸ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ :

۱۲ : ۲۲ : ۱۵ : ۱۳ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۲ :

۹ : ۱۳ : ۱۱ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۳ :

۱۳ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۳ :

مغول رجوع کنید به مغول.

مغول ص ۳۱ : ۱۱ : ۳۲ : ۹

ولندیز ص ۱۵۹ : ۳

فهرست اسماء ملل و قبایل و غیره

اتراک، ص ۱ : ۳

افغانه، رجوع کنید بافغان.

افغان، ص ۶۷ : ۲ : ۶۸ : ۱۰ : ۲۵ : ۳ : ۲۹ : ۱۶ : ۲ : ۳ : ۸۳ : ۲

۱۳ : ۸۷ : ۲ : ۹۰ : ۲ : ۹۳ : ۱۲ : ۹۳ : ۹ : ۹۳ : ۱۱ : ۶ : ۱۱

۱۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۴ : ۹۶ : ۱۰ : ۹۷ : ۱۰ : ۹۷ : ۱ : ۹۸ : ۱ : ۱۰۱

۲ : ۱۰۳ : ۹ : ۱۲ : ۱۰۵ : ۱۶ : ۱۰۶ : ۱۲ : ۱۰۷ : ۲ : ۱۰۷ : ۲

۱۰۸ : ۲ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۸ : ۱۱ : ۱۰۹ : ۱۲ : ۱۱۶ : ۱ : ۱۱۹

۸ : ۱۲۷ : ۱۵ : ۱۳۰ : ۱۲ : ۱۳۱ : ۱۲ : ۱۳۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۳

۱۳۸ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۳۹ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۵

افغانان، رجوع کنید بافغان.

افواج دکهن، رجوع کنید به سرهته.

انگریز، ص ۱۵۷ : ۱۵ : ۱۹ : ۲۰ : ۱۵۸ : ۱۳ : ۱۷ : ۲۰ : ۱۵۹ : ۳

۱۶۲ : ۱۶ : ۱۲ : ۱۶ : ۲۰ : ۲۳ : ۱۶۳ : ۱۹ : ۹ : ۱۹ : ۱۶۳ : ۱

۱۲ : ۱۶۵ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۸ : ۲۰ : ۱۶۷ : ۱۰ : ۱۷ : ۱۹

اهل فرنک، رجوع کنید بانگریز.

تلنگه، ص ۳۱ : ۱۱

روهیلد، ص ۱۴۷ : ۳

سرداران دکن، رجوع کنید به سرهته.

فرانسیس، ص ۱۵۹ : ۳ : ۱۶۵ : ۱۰ : ۸ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۶ : ۱۸

فرنک، رجوع کنید بانگریز.

فرنکان، رجوع کنید بانگریز.

فرنگی، رجوع کنید بانگریز.

فرنگیان، رجوع کنید بانگریز.

فوج دکن، رجوع کنید به سرهته.

۱۰ : ۷۲ : ۱۱ : ۷۵ : ۱ : ۷۹ : ۴ : ۸۳ : ۷ : ۸۴ : ۱۰ : ۸۴ : ۲ :
 ۴ : ۹۰ : ۱۶ : ۸۹ : ۸ : ۸۸ : ۱۳ : ۸۴ : ۵ : ۸۵ : ۴ :
 ۱۲ : ۹۳ : ۸ : ۹۳ : ۱۱ : ۹۲ : ۱۱ : ۱۱۲ : ۱۱ : ۱۱۸ : ۱۲ :
 ۱۳ : ۱۶ : ۱۲ : ۱۲۳ : ۱۵ : ۱۲۵ : ۳ : ۱۲۷ : ۱۱ : ۱۲۸ : ۱۳ :
 ۱۳ : ۱۵ : ۱۲۹ : ۱۱ : ۱۲۱ : ۱۴ : ۱۳۰ : ۱۴ : ۱۳۲ : ۱۱ : ۱۳ :
 ۱۳۳ : ۱۰ : ۱۳۳ : ۱۱ : ۱۳۳ : ۱۰ : ۱۳۹ : ۷ : ۱۴۱ : ۱۹ :
 ۱۴۲ : ۱۴ : ۱۱ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۴۶ : ۱

نراین کوه ص ۲۶ : ۹

هجلی ص ۳۷ : ۱۶ : ۷۵ : ۱ : ۸۳ : ۱۰ : ۱۰۰ : ۱۳
 هند رجوع کنید به هندوستان

هندوستان ص ۲۵ : ۸ : ۳۴ : ۶ : ۸۵ : ۱ : ۱۰۹ : ۱۶ : ۱۶۵ : ۱۳
 هجلی ص ۸۶ : ۱۳

هوکلی ص ۱۴ : ۱۴ : ۱۴ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۴ : ۱۶ : ۶۲ : ۹ : ۱۰ : ۱۴ :
 ۱۱ : ۱۱ : ۱۰۹ : ۱۱ : ۱۰۹ : ۱۱ : ۱۶۲ : ۸ : ۱۶۲ : ۱۷ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۳ : ۲۳ :
 ۱۶۴ : ۱ : ۱۶۵ : ۶

کتبجوری (دریا) ص ۳۲ : م : ۱۲۲ : ۱۸ : ۱۵ : ۱۲۳ : ۱ : ۶ : ۹ : ۱۲
 کنگ ص ۲ : ۱۱ : ۳ : م : ۶ : م : ۲ : ۸ : ۲۳ : ۱۳ : ۲۶ : ۲ : ۱ : ۲
 ۲۸ : ۵ : ۲ : ۱۵ : ۲۹ : ۱۰ : ۳۰ : ۲ : ۲ : م : ۱۰ : ۱ : ۳ : ۱ : ۲
 ۱۴ : ۳۲ : ۳ : ۲۳ : ۲ : ۳۵ : ۱ : ۳۵ : ۱۵ : ۳۸ : ۱۰ : ۱۰
 ۳۹ : ۸ : ۹ : ۵۰ : ۱۳ : ۹ : ۵۰ : ۱۱ : ۶۲ : ۸ : ۲۱ : ۹ : ۲۲ : ۲
 ۳ : ۲۵ : ۱ : ۸۳ : ۱ : ۶ : ۲ : ۱۰ : ۸۳ : ۱۰ : ۱۱۶ : ۲ : ۲
 ۱۱ : ۱۱۲ : ۱ : ۱۱۹ : ۱۰ : ۱۲۲ : ۱۲ : ۱۲۳ : ۱۳ : ۱۲۳ : ۱ : ۱
 ۳ : ۱۲۳ : ۶ : ۲ : ۱۲۵ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۳۹ : ۶ : ۱۴۲ : ۱ : ۱
 ۱۴۳ : ۹ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۳۵ : ۹

کتوه ص ۱۴ : ۵ : ۳۲ : ۲ : ۲ : ۶ : ۲ : ۱۲ : ۲ : ۳۳ : ۱ : ۶ : ۲ : ۲ : ۲
 ۸ : ۱۰ : ۳۲ : ۱۳ : ۳۹ : ۲ : ۵۳ : ۹ : ۵۴ : ۱۳ : ۵۲ : ۹ : ۵۸
 ۵۸ : ۹ : ۲۸ : ۱۰ : ۱۱۲ : ۳ : ۱۲۶ : ۸ : ۱۲۸ : ۱۲ : ۱۴۳ : ۱۴
 ۱۱ : ۱۴۵ : ۵ : ۱۶۶ : ۱۲

کثره جعفر خان ص ۲۸ : ۸
 کمبره (ناله) ص ۱۳ : ۱۳

کلکنده ص ۱۵۲ : ۱۶ : ۱۹ : ۲۲ : ۲۳ : ۱۵۸ : ۲ : ۲ : ۳ : م : ۱۳ : ۲۳ : ۲۵
 ۱۶۱ : ۱۰ : ۱۶۲ : ۱۰ : ۶ : ۵ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۳ : ۱۸ : ۲۲ : ۱۶۳ : ۳ : م : ۲
 ۱۶۳ : ۳ : ۱۶۵ : ۱۱ : ۲۳ : ۱۶۶ : ۱۱ : ۹

کوتهی جکت سیتھ ص ۳۲ : ۱۲ : ۳۳ : ۵
 کوتوالی (قصبه) ص ۱۵۹ : ۲۱
 کهرپه (دریا) ص ۱۶۵ : ۲۲

گجرات ص ۸۲ : ۲

کنگ رجوع کنید به گنگا

کنگا ص ۳۵ : ۲ : ۶ : ۵۳ : ۱۶ : ۶۲ : ۱۰ : ۲۱ : ۳ : ۹۱ : ۲ : ۲
 ۹۲ : ۲ : ۹۵ : ۹ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱۰ : ۱۱
 ۱۱۰ : ۳ : ۱۱۲ : ۱۰ : ۱۳۸ : ۱۸ : ۱۵۹ : ۲۰

گواکچهی ص ۱۶۲ : ۱۹

مذالده ص ۳۵ : ۶ : ۱۱۲ : ۱۰ : ۱۵۹ : ۲۱
 منحال بردوان ص ۳۵ : ۱۰

چندر گونہ' ص ۳۸ : ۶

چہل ستون (عمارت) ص ۹۵ : ۱۶

حوہلی مہر ضیاء اللہ' ص ۱۱۲ : ۱۰

داؤد پور' ص ۳۳ : ۶ : ۱۶۶ : ۱۹

درہ بنگد' ص ۹۰ : ۱۵ : ۹۱ : ۲ : ۹۳ : ۱۲ : ۹۵ : ۸ : ۱۰۸ : ۱۰ :

درہ پچھوہ' ص ۳۳ : ۹ : ۱۳ : ۳۷ : ۱۵ : ۳۸ : ۲ : ۸۸ : ۱۲

دریای سون' رجوع کنید بہ رود خانہ سون.

درہ سکریگلی' ص ۱۳ : ۷ : ۳۳ : ۱۲ : ۸۱ : ۳

دریای سالدہ' رجوع کنید بہ سہانڈی.

دکن' ص ۱ : ۷ : ۲۵ : ۹ : ۳۱ : ۵ : ۳۳ : ۱۳ : ۵۳ : ۳ : ۵۵ :

۱۲ : ۹۲ : ۱۷ : ۱۶ : ۲

راج گہات' ص ۱۲۹ : ۶

راج محل' ص ۵ : ۳ : ۱۱ : ۱۰ : ۷ : ۱۳ : ۹ : ۲۳ : ۱ : ۳۵ : ۱ :

۵۳ : ۱۱ : ۸۰ : ۸ : ۱۲ : ۸۱ : ۳ : ۱۱۲ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۳۰ : ۱ :

۱۵۷ : ۱۵ : ۱۹ : ۱۵۹ : ۱۹ : ۱۶۹ : ۱۳

رام پور' ص ۳۵ : ۷

رنگ پور' ص ۱۰ : ۱۲ : ۲۸ : ۱۱ : ۳۵ : ۳

رود خانہ بالیسر' ص ۲۶ : ۲

رود خانہ بہا گیرتی' رجوع کنید بہ بہا گیرتی (دریا).

رودخانہ سورن ریکھا' ص ۱۲۹ : ۶ : ۱۳۵ : ۱۲

رودخانہ سون' ص ۷۵ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۶

رودخانہ کنسائی' ص ۸۳ : ۳ : ۸۵ : ۳ : ۱۱۸ : ۱۶ : ۱۲۵ : ۳ :

۱۶ : ۱۲۸

رودخانہ گنگ' رجوع کنید بہ گنگا.

رودخانہ سہانڈا' ص ۱۲۰ : ۲ : ۱۲۲ : ۱۵ : ۱۷ : ۱۸

سد سکندر' ص ۱۶۳ : ۱۳

سرای رانی' ص ۱۰۵ : ۸

فهرست نامهای امکان

آب گنگ، رجوع کنید به گنگ.

احمدآباد کجرات، ص ۸۱ : ۱۲

اکبرنگر، رجوع کنید به راج محل.

اگردیپ، ص ۱۶۲ : ۲۰

الده آباد، ص ۵۱ : ۱۶

امانی گنج، ص ۹۸ : ۵ : ۱۰۱ : ۱۱

انبوه، ص ۱۶۳ : ۲۳ : ۱۶۳ : ۱

اوده (صوبه)، ص ۴۹ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۱۶ : ۱۳۶ : ۹

اودیسه، ص ۲ : ۱۲

بار (قصبه)، ص ۱۰۳ : ۶ : ۱۰۵ : ۸ : ۱۳۸ : ۱

باغ امین چند، ص ۱۵۸ : ۲ : ۱۶۳ : ۵

باغ جعفر خان یا باغ میر محمد جعفر خان، ص ۱۳ : ۶ : ۶۷ : ۱۱ : ۷۸ :

۳ : ۹۵ : ۱۳ : ۱۸ : ۱۰۳ : ۶

باغ مانک چند دیوان، ص ۱۳۱ : ۱۷

بالیسر، ص ۲۸ : ۴ : ۳۰ : ۱۲ : ۳۱ : ۲ : ۳۳ : ۸ : ۱۳ : ۴۹ : ۲ :

۷۲ : ۱۱ : ۸۳ : ۲ : ۷ : ۸۴ : ۳ : ۱۲۶ : ۵ : ۱۲۹ : ۱۲ : ۸ : ۱۲ :

۱۳۹ : ۶ : ۱۳۲ : ۱

بردوان، ص ۳۴ : ۱ : ۳۹ : ۶ : ۴۷ : ۱۶ : ۴۸ : ۱۵ : ۵۳ : ۱۰ :

۵۴ : ۱۳ : ۵۵ : ۱۳ : ۷۵ : ۱ : ۸۳ : ۴ : ۸۵ : ۲ : ۵ : ۶ : ۸۹ : ۱۳ :

۱۴ : ۱۱ : ۵ : ۷ : ۸ : ۱۲۶ : ۱۵ : ۱۲۸ : ۱۲ : ۱۳۰ : ۱۵ :

۱۳۱ : ۱۷ : ۱۳۲ : ۹ : ۱۳۵ : ۵ : ۱۳۲ : ۱۰ : ۱۵۸ : ۲۵ :

بریلی، ص ۱۳۷ : ۳

بشن پور (جنگل)، ص ۴۸ : ۸ : ۸۸ : ۱۲ : ۸۹ : ۱۳ :

بتیا، ص ۱۰۸ : ۱۱

برار (صوبه)، ص ۳۴ : ۴

بندر بالیسر، ص ۲۶ : ۲ : ۲۸ : ۲ : ۱۱۹ : ۶ : ۱۲۹ : ۷

ہزاری، دھرم داس— ص ۱۱۹ : ۱۱ : ۱۲۰ : ۱۱ : ۱۲۱ : ۱۵ : ۱۲ : ۵
ہیت جنگ، زین الدین احمد خان— ص ۱۰ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۰ : ۱۶ : ۱۰ : ۲۳ : ۲۳ : ۸
۸ : ۳۰ : ۶ : ۵۰ : ۱ : ۳ : ۵۱ : ۳ : ۶۳ : ۳ : ۶۳ : ۲ : ۶۸ : ۱۱ : ۱۱
۱۲ : ۶۹ : ۲ : ۳ : ۱۱ : ۲۰ : ۵ : ۱۰ : ۲۲ : ۸ : ۲۳ : ۵ : ۲۷ : ۵
۳ : ۹۰ : ۶ : ۱۳ : ۹۳ : ۱۸ : ۱۰ : ۹۳ : ۱۸ : ۱۰ : ۱۳ : ۵ : ۹۵ : ۵
۹ : ۱۳ : ۹۶ : ۳ : ۶ : ۹۷ : ۱۱ : ۵ : ۱۱ : ۱۰ : ۳ : ۲ : ۱۰ : ۹ : ۱۰ : ۹
۱ : ۱۱۳ : ۱۵ : ۱۳۸ : ۱۸ : ۱۰۱ : ۱ : ۱۰۲ : ۱۲ : ۱۳ : ۷

یحییٰ خان ص ۱۱۳ : ۸
یسین خان ص ۵۶ : ۱ : ۹ : ۱۲

میر محمد قاسم خان بہادر، رجوع کنید بہ قاسم خان بہادر، میر محمد.
 میر محمد کاظم خان، رجوع کنید بہ کاظم خان، میر محمد.
 میر مدن، ص ۱۶۷ : ۲، ۵
 میر معصوم، رجوع کنید بہ محمد معصوم، شیخ.

ناناجی، ص ۱۱۶ : ۳ : ۱۱۹ : ۷
 نجفی، سید احمد، ص ۵ : ۸
 نراین سنگھ، ص ۱۳۶ : ۳
 نصر اللہ بیگ خان، ص ۱۹ : ۲ : ۲۲ : ۱۳
 نصر اللہ خان، رجوع کنید بہ نصر اللہ بیگ خان.
 نظام الملک آصف جاہ، رجوع کنید بہ آصف جاہ، نظام الملک.
 نظر علی، رجوع کنید بہ حیدر علی خان.
 نفیسہ بیگم، ص ۲۰ : ۶ : ۱۳ : ۱۳۱ : ۲ : ۵ : ۱۵۲ : ۵ : ۱۰ : ۲۵ : ۱۵۷ :
 ۱۱، ۱۲
 نقی علیخان، ص ۱۶۰ : ۲۶
 نقی قلیخان، ص ۱۱۳ : ۶
 نواب بہادر، رجوع کنید بہ جاوید خان خواجہ سرا.
 نواب شہامت جنگ، رجوع کنید بہ شہامت جنگ، نوازش محمد خان.
 نواب صولت جنگ، رجوع کنید بہ صولت جنگ، سعید احمد خان.
 نواب علاء الدولہ، رجوع کنید بہ علاء الدولہ، نواب.
 نواب میر محمد جعفر خان بہادر، رجوع کنید بہ جعفر خان، میر محمد.
 نواب میر محمد قاسم بہادر، رجوع کنید بہ قاسم خان بہادر، میر محمد.
 نواب والجناب، رجوع کنید بہ مہابت جنگ، علی وردیخان.
 نول رای، رجوع کنید بہ نول رای، راجہ.
 نول رای، راجہ، ص ۱۳۱ : ۱۷ : ۱۳۶ : ۱۰ : ۹ : ۱۳۸ : ۳ : ۳ : ۳ : ۱۱ :
 ۱۳۹ : ۳ : ۳ : ۶ : ۸ : ۱۱

واتہہ فرتگی، ص ۱۶۳ : ۱۵ : ۱۶۶ : ۷

ہدایت علیخان، ص ۱۱۰ : ۹ : ۱۱۳ : ۷ : ۱۱۳ : ۱۵ : ۱۲۷ : ۶ :
 ۲۶ : ۱۶۰

۴ : ۹۳ : ۱ : ۳ : ۷ : ۱۲ : ۹۷ : ۹ : ۹۷ : ۵ : ۹۸ : ۵ : ۹۹ : ۱۱ : ۱۰۰ :
 ۴ : ۹۳ : ۱۰۳ : ۶ : ۱۰۴ : ۳ : ۸ : ۹ : ۱۲ : ۱۰۵ : ۵ : ۱۰۷ : ۲ : ۱۰۷ :
 ۲ : ۱۱ : ۱۶ : ۱۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۳ : ۴ : ۱۱۲ : ۱۱ : ۱۱۳ : ۱۱ : ۱۱۳ :
 ۶ : ۱۱۵ : ۴ : ۱۱۶ : ۳ : ۸ : ۱۰ : ۱۱۷ : ۲ : ۱۱۸ : ۱۳ : ۱۱۸ : ۸ :
 ۱۵ : ۱۱۹ : ۶ : ۱۲۰ : ۱۵ : ۱۲۱ : ۲ : ۱۲۲ : ۱۰ : ۱۲۳ : ۱۰ : ۱۲۳ :
 ۳ : ۱۲۵ : ۱۱ : ۱۲۶ : ۹ : ۱۲۸ : ۱ : ۱۲۸ : ۱۱ : ۱۲۹ : ۱۰ : ۱۲۹ :
 ۱۳۰ : ۱۳ : ۱۳۱ : ۷ : ۱۳۲ : ۱۳ : ۱۳۲ : ۲ : ۱۳۳ : ۱۰ : ۱۳۳ : ۷ : ۱۳۳ :
 ۱۳۴ : ۱۳ : ۱۳۵ : ۱۰ : ۱۳۶ : ۲ : ۱۳۷ : ۱۶ : ۱۳۷ : ۱۳ : ۱۳۷ :
 ۱۳۸ : ۷ : ۱۳۹ : ۱ : ۱۴۰ : ۱۳ : ۱۴۰ : ۱۰ : ۱۴۱ : ۵ : ۱۴۲ : ۱۲ : ۱۴۲ :
 ۱۴۳ : ۹ : ۱۴۴ : ۲ : ۱۴۵ : ۵ : ۱۴۵ : ۱۶ : ۱۴۵ : ۱۰ : ۱۴۶ : ۵ : ۱۴۶ :
 ۵ : ۱۴۷ : ۱۱ : ۱۴۸ : ۸ : ۱۴۹ : ۱۱ : ۱۴۹ : ۱۶ : ۱۵۰ : ۳ : ۱۵۰ : ۲ : ۱۵۰ :
 ۱۱ : ۲۳ : ۱۵۵ : ۸ : ۱۳ : ۱۹ : ۱۵۶ : ۸ : ۱۶ : ۲۰ : ۱۵۷ : ۲۶ : ۱۵۷ :
 ۱۶۱ : ۲۲ : ۱۷۰ : ۶

منعم علیخان، ص ۷۲ : ۱۳

منوچهر خان، ص ۱۰ : ۱۳ : ۲۱ : ۷

موهن سنگھ، ص ۱۰۳ : ۱۵

میر اسمعیل، ص ۸۳ : ۱۴ : ۱۳۲ : ۶

میر جعفر خان، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

میر حبیب، رجوع کنید به شیرازی، میر حبیب الله خان.

میر حبیب الله خان، رجوع کنید به شیرازی، میر حبیب الله خان.

میر سید محمد یساول، رجوع کنید به محمد یساول، میر سید.

میر شریف، ص ۴۳ : ۸

میر ضیاء الله، رجوع کنید به ضیاء الله خان، میر.

میر علیخان، ص ۸۴ : ۶

میر قلندر، ص ۴۴ : ۱۳ : ۵۶ : ۲

میر کامل، ص ۱۸ : ۱۰

میر گدائی، ص ۱۸ : ۱۰

میر محمد جعفر خان بخشی، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

میر محمد جعفر خان بهادر، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

میر محمد خان بهادر، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

مرتضوی خان' ص ۱۲۷ : ۷

مرتضبی' میر- ص ۱۰ : ۱ : ۶ : ۱۶ : ۳ : ۲۱ : ۸ : ۲۳ : ۳

مردان علیخان' ص ۱۰ : ۱ : ۱۳ : ۱۰ : ۱۶ : ۳ : ۱۰

مرشد قلیخان رستم جنگ' رجوع کنید به رستم جنگ' مرشد قلیخان.

مرید خان' ص ۲۳ : ۱۰ : ۱۱ : ۲۳ : ۲

مصاحب خان' ص ۳۶ : ۱۲

مصطفی خان' رجوع کنید به بیرجنگ' غلام مصطفی خان بهادر.

مصطفی قلیخان' میرزا- ص ۸۱ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۳۷ : ۱۰ : ۱۵

مظفر علیخان' ص ۷۶ : ۱۳

معلى القاب' رجوع کنید به مهابت جنگ' علی وردیخان.

مفتی' ضیاءالله' ص ۱۱۳ : ۸

مهابت جنگ' رجوع کنید به مهابت جنگ' علی وردیخان.

مهابت جنگ' علی وردیخان- ص ۱ : ۲ : ۳ : ۷ : ۵ : ۴ : ۱۰ : ۱۵ : ۱۱ :

۵ : ۶ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۵ : ۱۱ : ۱۳ : ۳ : ۱۳ : ۲ : ۸ : ۱۵ : ۱۵ : ۲ : ۱۵ :

۱۶ : ۱۲ : ۱۷ : ۱۷ : ۳ : ۱۱ : ۱۸ : ۴ : ۲۱ : ۹ : ۱۱ : ۲۲ : ۶ :

۲۳ : ۷ : ۱۱ : ۱۳ : ۲۳ : ۱۳ : ۲۵ : ۳ : ۵ : ۱۰ : ۱۳ : ۲۶ : ۵ : ۱۳ :

۲۷ : ۶ : ۱۳ : ۱۷ : ۲۸ : ۴ : ۱۶ : ۳۰ : ۳ : ۶ : ۳۱ : ۴ : ۱۳ : ۳۲ :

۱۵ : ۳۳ : ۵ : ۳۴ : ۱۰ : ۱۲ : ۳۵ : ۱ : ۶ : ۳۶ : ۱ : ۱۳ : ۱۳ :

۱۷ : ۳۷ : ۲ : ۳۸ : ۱ : ۱۳ : ۳۹ : ۷ : ۱۲ : ۴۰ : ۱ : ۳ : ۹ :

۴۱ : ۴ : ۴۲ : ۷ : ۴۳ : ۲ : ۱۰ : ۴۴ : ۱ : ۱۱ : ۴۵ : ۱۱ :

۴۶ : ۱ : ۴ : ۴۷ : ۴۸ : ۱۲ : ۴۸ : ۱ : ۱۵ : ۴۹ : ۳ : ۷ : ۱۰ :

۱۵ : ۵۰ : ۳ : ۵۱ : ۸ : ۵۲ : ۷ : ۵۳ : ۱۳ : ۵۴ : ۴ : ۵۴ : ۴ :

۵۵ : ۳ : ۱۲ : ۵۷ : ۱۵ : ۵۸ : ۱۱ : ۱۲ : ۵۹ : ۲ : ۱۶ : ۱۶ :

۶۰ : ۶ : ۸ : ۱۲ : ۶۱ : ۲ : ۱۳ : ۶۲ : ۹ : ۶۳ : ۱ : ۵ : ۱۳ :

۶۵ : ۸ : ۱۰ : ۶۶ : ۲ : ۱۳ : ۶۷ : ۱ : ۶۸ : ۴ : ۷۰ : ۷۰ :

۹ : ۷۱ : ۱ : ۷۲ : ۳ : ۱۱ : ۷۳ : ۱۳ : ۷۴ : ۱۰ : ۷۵ : ۸ :

۷۶ : ۷ : ۱۳ : ۷۷ : ۶ : ۱۰ : ۷۸ : ۲ : ۷۹ : ۱۳ : ۷۹ :

۸۰ : ۷ : ۱۳ : ۸۱ : ۳ : ۸۲ : ۹ : ۱۱ : ۸۳ : ۱ : ۸۴ : ۸۴ :

۸۵ : ۱۰ : ۸۶ : ۶ : ۱۳ : ۸۷ : ۸ : ۱۲ : ۸۸ : ۳ : ۱۴ : ۱۴ :

۸۸ : ۵ : ۱۱ : ۱۳ : ۸۹ : ۵ : ۱۶ : ۹۰ : ۷ : ۱۴ : ۹۱ : ۹۲ :

- لطف علی خان، حاجی— ص ۱۰ : ۱ : ۱۶ : ۳ : ۱۸ : ۹ : ۲۱ : ۷
- مانکچند، ص ۳۹ : ۶ : ۱۵۸ : ۲۵ : ۱۶۲ : ۳ : ۹ : ۱۵ : ۱۷ : ۱۶۷ : ۱۳ : ۲۲
- سبازر الملک، سر بلند خان— ص ۸۲ : ۶
- محمد اعظم شاه، ص ۱ : ۵ : ۹ : ۲ : ۱
- محمد الله یار خان، ص ۱۰۵ : ۱۳ : ۱۶۱ : ۲۳
- محمد تقی خان، میرزا— ص ۸۱ : ۱۳
- محمد تقی سورتی، رجوع کنید به سورتی، محمد تقی.
- محمد خان، رجوع کنید به بنگش، محمد خان.
- محمد خان، حاجی— ص ۶۷ : ۱۲ : ۱۱۳ : ۶
- محمد رضا، رجوع کنید به محمد رضا، میرزا.
- محمد رضا، میرزا— ص ۴ : ۱ : ۵ : ۵
- محمد سعید، رجوع کنید به محمد سعید، میرزا.
- محمد سعید، میرزا— ص ۴ : ۱ : ۵ : ۶
- محمد شاه، ص ۸ : ۸ : ۱۰۹ : ۱۵
- محمد صالح، میرزا— ص ۱۰۳ : ۱۵ : ۱۰۴ : ۵ : ۱۰۵ : ۲ : ۱۳۵
- ۱۳ : ۱
- محمد علی، حکیم— ص ۱۵ : ۱
- محمد علی، میر— ص ۱۰۳ : ۲ : ۱۱۳ : ۵
- محمد علی وردیخان، رجوع کنید به مهابتجنگ، علی وردیخان.
- محمد غوث خان، ص ۱۶ : ۳ : ۱۷ : ۲ : ۱۸ : ۷
- محمد فرخ سیر، ص ۸۲ : ۳ : ۳ : ۶
- محمد قاسم خان بهادر، میر— ص ۱۶۹ : ۷ : ۲۱
- محمد معصوم، شیخ— ص ۳۳ : ۶ : ۴۴ : ۱۴ : ۴۸ : ۱۰ : ۴۹ : ۱۱
- محمد واجد فخرالتجار، رجوع کنید به فخرالتجار، محمد واجد.
- محمد هاشم، ص ۴ : ۲
- محمد یساول، میر سید— ص ۸۶ : ۹ : ۱۲۹ : ۱۶
- مخلص علیخان، ص ۳۳ : ۲ : ۶
- مراد شیر خان، ص ۹۵ : ۷ : ۹۶ : ۱ : ۵ : ۱۰۷ : ۹

فایز علیخان خراسانی، رجوع کنید به خراسانی، فایز علیخان،
فخرالتجار، رجوع کنید به فخرالتجار، محمد واحد.

فخرالتجار، محمد واحد، ص ۱۵۹ : ۳ : ۱۶۲ : ۲۱

فخرالدین حسین، رجوع کنید به فخرالدین حسین خان.

فخرالدین حسین خان، ص ۱۱۳ : ۵ : ۱۶ : ۱۳۰ : ۱۸

فرنگ، ثابتچنگ، ص ۱۶۶ : ۱۰ : ۱۶۸ : ۱۳

فضل علی، میر، ص ۱۱۸ : ۶

فقیرالله بیگ خان، ص ۵۹ : ۸ : ۶۱ : ۹ : ۸۳ : ۱۳ : ۱۰۵ : ۱۱ : ۱۰۶ :

۱۳ : ۱۰۷ : ۲ : ۱۱۹ : ۱۵ : ۱۸ : ۲۲

قاسم خان بمادر، میر محمد، ص ۱۶۹ : ۷

قاسم علی خان، ص ۲۲ : ۱۲ : ۲۷ : ۹ : ۲۸ : ۱۱

قایم خان، ص ۱۳۷ : ۵ : ۶ : ۷ : ۱۱ : ۱۳۸ : ۸ : ۱۰

قدرتالله، میر، ص ۱۵۷ : ۲

قربان علی خان، ص ۱۸ : ۱۰

کاظم خان، میر محمد، ص ۱۰۵ : ۱۰ : ۱۱۹ : ۲ : ۱۶۰ : ۱۹ : ۱۶۷ :

۱۳ : ۱۶ : ۲۲ : ۱۶۸ : ۱۷

کاظم علی خان، ص ۱۰۷ : ۱۰

کاظم، میرزا، ص ۲۲ : ۱۶

کاسکار خان، ص ۱۰۳ : ۱ : ۱۰۵ : ۱۳

کبری، سید اصغر علی، ص ۸۳ : ۱۳ : ۸۷ : ۶ : ۸۸ : ۳ : ۶

کرت چند، راجه، ص ۱۵۰ : ۱۱ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۵۱ : ۳

کشور خان، ص ۱۲۱ : ۱۳

گوچر خان، ص ۲۸ : ۱۶ : ۲۹ : ۱۲ : ۱۳

گوکل چند، ص ۱۵ : ۵۵ : ۱۵ : ۵۶

گهسیتی بیگم، رجوع کنید به بی بی گهسیتی.

عزت علی خان، ص ۱۱۰ : ۹ : ۱۱۳ : ۷ : ۱۱۳ : ۱۶ :
عضد السلطنت، ص ۵۰ : ۱۳

عطاء الله، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عطاء الله خان، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عطاء الله خان اعزازالدوله، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عطاء الله خان ثابت جنگ، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عظمت الله خان، ص ۱۳۷ : ۳

علاءالدوله، رجوع کنید به علاءالدوله، نواب.

علاءالدوله، نواب، ص ۸ : ۱۰ : ۲۳ : ۸ : ۳۹ : ۱۵ : ۸۰ : ۱۱ : ۸۱ : ۱ :

۸۲ : ۹ : ۹۳ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۳ : ۱۵۷ : ۱۳

علی ابراهیم خان، ص ۱۱۳ : ۶

علی اصغر، رجوع کنید به کبری، سید علی اصغر.

علی اصغر کبری، رجوع کنید به کبری، سید علی اصغر.

علی بهائی، ص ۵۸ : ۱۲ : ۱۵ : ۵۹ : ۱ : ۶۰ : ۲

علی قلیخان، رجوع کنید به صفاهانی، علی قلیخان.

علی قلیخان صفاهانی، رجوع کنید به صفاهانی، علی قلیخان.

علی محمد روهیله، ص ۱۳۷ : ۳

علی وردیخان مهابتجنگ، رجوع کنید به مهابتجنگ، علی وردیخان.

عمدة الملک، امیر خان، ص ۱۱۳ : ۳

عمر خان، ص ۳۶ : ۱۲ : ۳۰ : ۱۵ : ۸۳ : ۱۳ : ۹۸ : ۹ : ۱۲۲ : ۹ :

عوض علی، میر، ص ۱۳۳ : ۱۶ : ۱۳۵ : ۲

غلام حسین خان، ص ۲۳ : ۳ : ۱۵۵ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵۷ : ۲۶ :

غلام علی، ص ۸۳ : ۵ : ۱۶۱ : ۱۷ :

غلام علی، میرزا، ص ۱۵۷ : ۳

غلام مرتضی خان، ص ۷ : ۱۳ : ۷۵ : ۲ : ۱۱ : ۱۵ : ۷۹ : ۳ : ۱۲۷ : ۷ :

غلام مصفی، رجوع کنید به بیرجنگ، غلام مصطفی خان بهادر.

غلام مصطفی خان، رجوع کنید به بیرجنگ، غلام مصطفی خان بهادر.

غیرت خان، ص ۸۲ : ۵

شمسیر خان ص ۳ : ۳ : ۱۳ : ۳۶ : ۱۳ : ۶۶ : ۹ : ۱۱ : ۲۶ : ۳ : ۸۳ :
 ۱۳ : ۸۹ : ۳ : ۹۰ : ۵ : ۱۰ : ۱۳ : ۹۱ : ۳ : ۹۲ : ۳ : ۱۳ : ۱۸ :
 ۹۳ : ۱۱ : ۹۵ : ۲ : ۹۶ : ۱ : ۱۰ : ۹۷ : ۱ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۰ : ۲ : ۱۲ :
 ۱۰ : ۳ : ۹ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۰ : ۳ : ۱۱ : ۲ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۰ : ۳ : ۶ :
 ۲ : ۱۰ : ۲ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۸ : ۱۱ : ۱۳ : ۱۳ :

شوکت‌جنگ ص ۱۰۹ : ۱۰ : ۱۳ : ۲۵ : ۲۶ : ۱۶ : ۹ : ۱۰ : ۱۰ : ۲۱ : ۱۶ : ۲ :
 ۳ : ۶ : ۲۵

شہامت‌جنگ رجوع کنید بہ شہامت‌جنگ نوازش محمد خان.

شہامت‌جنگ نوازش محمد خان - ص ۲۲ : ۸ : ۲۳ : ۲ : ۲۳ : ۲ : ۲۵ :
 ۱۵ : ۳ : ۱ : ۳۲ : ۸ : ۳۳ : ۹ : ۳۵ : ۲ : ص ۵۱ : ۲ : ۵۵ :
 ۱۵ : ۵۶ : ۳ : ۲ : ۵۷ : ۳ : ۶ : ۶۲ : ۱ : ۶۵ : ۱۱ : ۱۲ : ۶۶ :
 ۲ : ۶۷ : ۵ : ۷۲ : ۶ : ۷۵ : ۱ : ۷۸ : ۱ : ۷۹ : ۲۹ : ۱۳ : ۸۱ : ۶ : ۹۳ :
 ۱۰ : ۱۰۰ : ۶ : ۱۰۱ : ۱۰ : ۱۰۱ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۳ :
 ۱۱ : ۱۲ : ۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۰ : ۱۳ :
 ۱ : ۱۳ : ۱ : ۱۳ : ۳ : ۱۳ : ۶ : ۱۳ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۰ : ۱۳ : ۳ :
 ۲ : ۸ : ۱۵ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۵ : ۱۰ : ۱۹ : ۲۲ : ۲۳ : ۱۰ : ۱۰ :
 ۱۱ : ۱۰۵ : ۱۸ : ۱۰۶ : ۲۲ :

شہامت علی خان ص ۱۹ : ۱

شیخ معصوم رجوع کنید بہ محمد معصوم شیخ.

شیرازی میر حبیب اللہ خان - ص ۳۹ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵ : ۳ : ۳ : ۳ : ۳ : ۸ : ۱۰ :
 ۳۲ : ۱۵ : ۳۳ : ۲ : ۳۴ : ۱۳ : ۳۸ : ۸ : ۴۷ : ۱۰ : ۳ : ۲۹ :
 ۳ : ۹۲ : ۱۶ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۸ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۰ :
 ۱ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ : ۱۱ :
 ۱۶ : ۱۲ : ۱۹ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۳ :
 ۶ : ۱۳ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۳ :
 ۱۳

صدرالحق خان ص ۱۱ : ۱۱

صفاہانی میرزا باقر خان - ص ۲۵ : ۱ : ۱۱ : ۲۶ : ۱۱ : ۲۷ : ۲ : ۱۵ :
 ۲۸ : ۲ : ۱۲ : ۲۹ : ۲ : ۱۳ : ۳۰ : ۳ : ۲ : ۱۲ : ۳۱ : ۲ : ۱۳ :
 ۳ : ۳ : ۵ : ۱۳ : ۳۰ :

- سرفراز خان، ص ۳ : ۵ ' ۶ ' ۱۲ ؛ ۶ ' ۱۳ : ۱۳ ' ۱۳
 سعدالدین خان، ص ۲۳ : ۷
 سعدالله خان، ص ۱۳۷ : ۳ ' ۷ ' ۹ ' ۱۰ ' ۱۲
 سعید احمد خان صولتجنگ، رجوع کنید به صولتجنگ، سعید احمد خان.
 سعید، محمد میرزا، ص ۳ : ۱ ؛ ۵ : ۶
 سندرسنگھ، راجہ۔ ص ۱۰۲ : ۱۶ ؛ ۱۰۵ : ۱۳
 سندرسنگھ، رجوع کنید به سندرسنگھ، راجہ.
 سورتی، محمد تقی۔ ص ۲۳ : ۱۳
 سید احمد نجفی، رجوع کنید به نجفی، سید احمد.
 سید اصغر علی کبری، رجوع کنید به کبری، سید اصغر علی.
 سید نور، ص ۱۱۹ : ۱۱ ؛ ۱۲۰ : ۱۱ ؛ ۱۲۱ : ۳ ' ۵ ' ۱۲
 سید حکیم ہادی خان، ص ۱۳۹ : ۱۵ ؛ ۱۴۰ : ۳
 سیف الدین خان، ص ۱۰۲ : ۹ ؛ ۱۱۳ : ۲ ' ۳
 سیف خان، رجوع کنید به سیف الدین خان.

شاہ ارزان، ص ۶۳ : ۱۲

شاہ خانم، ص ۵ : ۷

شاہ دان، ص ۱۶۹ : ۱۵ ' ۱۷

شاہ قلی خان، ص ۸۱ : ۱۳ ' ۱۵ ؛ ۸۲ : ۱

شجاع الدولہ، ص ۲ : ۱۱ ؛ ۳ : ۵ ' ۱۱ ' ۱۵ ؛ ۳ : ۷ ' ۸ ' ۱۶ ؛ ۵ : ۱۲

۱۵ ؛ ۶ : ۱ ' ۲ ' ۳ ' ۷ ' ۱۰ ' ۱۱ ؛ ۷ : ۱۶ ' ۱۰ ' ۱۶ ؛ ۸ : ۲ ' ۳

۷ ' ۸ ؛ ۹ : ۱۱ ؛ ۱۰ : ۵ ؛ ۱۱ : ۱۱ ؛ ۱۲ : ۱۳ ؛ ۲۰ : ۶ ؛ ۲۳ : ۱۲ ؛ ۳۹ : ۱۱ ؛ ۵۶ : ۱ ؛ ۸۰ : ۹ ' ۱۰ ' ۱۱ ؛ ۸۲ : ۸ ؛

۱۳۱ : ۳ ؛ ۱۵۰ : ۱۸ ؛ ۱۵۷ : ۱۱

شجاع الدین محمد خان، رجوع کنید به شجاع الدولہ.

شجاعت علی خان، ص ۱۵۸ : ۱ ؛ ۱۶۹ : ۲

شجاع قلی خان، ص ۱۳ : ۱۳

شرف الدین، میر۔ ص ۱۵۷ : ۳

شکر اللہ خان، ص ۱۳۱ : ۵ ؛ ۱۵۲ : ۱ ' ۲ ' ۳ ؛ ۱۵۷ : ۱۲ ' ۱۳

دین محمد خان ص ۱۱۳ : ۷
دین محمد شیخ - ص ۱۰۲ : ۹ ؛ ۱۰۵ : ۱۴

رابعه بیگم ص ۱۵۰ : ۷
راج بلبه راجه - ص ۱۶ : ۵۶ ؛ ۱۵۷ : ۱۷
راج بلبه رجوع کنید به راج بلبه راجه.
راج درلبه رجوع کنید به درلبه رام راجه.
راجه رام رجوع کنید به رام نراین راجه.
راجه مسا ص ۱۶۳ : ۴

رام نراین راجه - ص ۱۳۶ : ۳ ؛ ۱۵۰ : ۱۳ ؛ ۱۵۱ : ۱۴ ؛ ۱۵۹ : ۶ ؛
۱۶۱ : ۷ ؛ ۱۶۸ : ۱۶

راو جیو ص ۶۰ : ۴

رای رایان ص ۹ : ۱۲ ؛ ۱۹ : ۲
رای رایان بهیرودت - ص ۱۱۶ : ۷ ؛ ۱۲۶ : ۱۳ ؛ ۱۵۰ : ۱۰ ؛ ۱۵۰ : ۱۵
رای رایان چین رای - ص ۲۲ : ۱۱ ؛ ۱۱۵ : ۱۷ ؛ ۱۱۶ : ۴ ؛ ۱۲۶ : ۱۲
رای رایان عالم چند - ص ۹ : ۱۲ ؛ ۱۹ : ۲ ؛ ۲۲ : ۹ ؛ ۸۱ : ۲ ؛
۱۵۰ : ۱۷

رحمت الله خواجه - ص ۱۶۹ : ۲۲
رحم خان ص ۳۰ : ۱۵ ؛ ۳۶ : ۱۳ ؛ ۶۶ : ۹ ؛ ۱۲ : ۹ ؛ ۲۲ : ۹ ؛ ۲۶ : ۴ ؛
۸۴ : ۱۴ ؛ ۹۸ : ۹ ؛ ۱۰۵ : ۱۰ ؛ ۱۰۶ : ۱۵ ؛ ۱۰۷ : ۴ ؛ ۱۰۷ : ۴ ؛ ۱۶ : ۲۷ ؛ ۲۷ : ۲۷

رستم جنگ، مرشد قلی خان - ص ۲۴ : ۱۲ ؛ ۲۵ : ۲ ؛ ۲۵ : ۲ ؛ ۲۵ : ۲ ؛ ۲۵ : ۲ ؛ ۲۵ : ۲ ؛
۳ : ۲۹ ؛ ۱۷ : ۳ ؛ ۲۸ : ۱ ؛ ۶ : ۱۷ ؛ ۱۷ : ۳ ؛ ۲۹ : ۳

رستم خان ص ۱۳۸ : ۹ ؛ ۱۳۹ : ۱
رگهو رجوع کنید به رگهو جی بهوسلا.

رگهو بهوسلا رجوع کنید به رگهو جی بهوسلا.
رگهو جی بهوسلا ص ۳۴ : ۳ ؛ ۵۳ : ۱ ؛ ۲ : ۳ ؛ ۳ : ۶ ؛ ۸ : ۹ ؛ ۵۴ : ۱۰ ؛ ۱۰ : ۱۳ ؛
۵۵ : ۲ ؛ ۵۵ : ۸ ؛ ۵۷ : ۱۳ ؛ ۷۱ : ۲ ؛ ۷۱ : ۹ ؛ ۱۱ : ۱۵ ؛ ۷۲ : ۲ ؛ ۷۲ : ۸ ؛ ۷۲ : ۸ ؛
۱۳ : ۱۳ ؛ ۷۳ : ۱ ؛ ۷۳ : ۱۳ ؛ ۷۵ : ۱۳ ؛ ۷۵ : ۳ ؛ ۷۶ : ۱۰ ؛ ۷۶ : ۱۵ ؛ ۷۶ : ۸ ؛ ۷۷ : ۷۷ ؛
۱ : ۲ ؛ ۷۷ : ۱۵ ؛ ۷۸ : ۲ ؛ ۷۸ : ۱۰ ؛ ۷۹ : ۱ ؛ ۸۳ : ۲ ؛ ۸۳ : ۵

حضور معلی، رجوع کنید به سهاپنجنگ، علی وردیخان.

حکیم بیگ، رجوع کنید به حکیم بیگ، میرزا.

حکیم بیگ، میرزا— ص ۸۳ : ۵ : ۱۱۷ : ۱۳ : ۱۶۱ : ۱۷ : ۲۰

حکیم شاه، ص ۶۳ : ۱۱ : ۶۹ : ۷

حکیم تاج‌الدین، رجوع کنید به تاج‌الدین، حکیم.

حکیم هادی خان، رجوع کنید به سید حکیم هادی خان.

حکیم محمد علی، رجوع کنید به محمد علی، حکیم.

حیدر علیخان، ص ۲۳ : ۱ : ۳۰ : ۱۶ : ۳۶ : ۱۳ : ۶۱ : ۹ : ۷۶ : ۳

۸۳ : ۱۳ : ۵ : ۹ : ۱۰۷ : ۳ : ۱۱۷ : ۵ : ۱۲ : ۱۱۸ : ۲

۱۳ : ۱۲۶

خادم حسین خان، ص ۱۰۳ : ۳ : ۱۱۰ : ۹ : ۱۱۳ : ۷ : ۱۱۳ : ۱۲ : ۱۲۷

۵ : ۱۶۹ : ۳

خراسانی، فایز علیخان—، ص ۱۰۶ : ۳ : ۵۷ : ۲۵

خواجه پدروس ارمنی، رجوع کنید به ارمنی، خواجه پدروس.

خواجه عبد الهادی، رجوع کنید به عبد الهادی خان، خواجه.

خواجه عبد الهادی خان، رجوع کنید به عبد الهادی خان، خواجه.

خواجه عبد الهادی خان بغشی، رجوع کنید به عبد الهادی خان، خواجه.

داؤد علیخان، ص ۱۱۳ : ۵

داؤد، میر—، ص ۱۶۹ : ۱۸ : ۱۹

درلبه رام، راجه—، ص ۱۲۱ : ۱۸ : ۱۲۲ : ۵ : ۹ : ۱۲۵ : ۱۰ : ۱۳۳

۹ : ۱۳۹ : ۷ : ۱۳۰ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۱۸ : ۱۳۲ : ۹ : ۱۵۱ : ۱۲

۱۷ : ۱۶۳ : ۲ : ۱۶۵ : ۲۱ : ۱۶۸ : ۸

دلیرخان، ص ۱۶۰ : ۱۹

دلیر علی، میر—، ص ۱۸ : ۲

دوست بیگ بدخشی، رجوع کنید به بدخشی، دوست بیگ.

دوست محمد خان، ص ۱۰۰ : ۱۰ : ۱۱۹ : ۲ : ۱۵ : ۱۶۰ : ۲۵ : ۱۶۳ : ۱۵

دهرم داس، رجوع کنید به هزاری، دهرم داس.

دهرم داس هزاری، رجوع کنید به هزاری، دهرم داس.

جاوید خان خواجه سرا' ص ۱۳۷ : ۲ : ۵

جعفر خان' ص ۳ : ۲ : ۳ : ۶ : ۴ : ۴ : ۶

جعفر خان' میر محمد- ص ۵ : ۸ : ۲۲ : ۱۱ : ۲۷ : ۸ : ۱۱ : ۳۲ : ۱

۱۲ : ۳۰ : ۱۳ : ۳۶ : ۱۲ : ۵۹ : ۸ : ۶۱ : ۸ : ۷۶ : ۳ : ۵

۸۳ : ۳ : ۱۳ : ۸۳ : ۷ : ۱۱ : ۸۵ : ۳ : ۱۱ : ۸۶ : ۱ : ۱۱

۱۱ : ۱۵ : ۸۷ : ۱ : ۱۰۲ : ۱ : ۱۱۹ : ۱۵ : ۱۲۱ : ۱۸ : ۱۲۲

۴ : ۹ : ۱۳۲ : ۱ : ۱۳۳ : ۹ : ۱۳۹ : ۶ : ۱۴۰ : ۱۵ : ۱۴۱

۱۸ : ۱۳۲ : ۹ : ۱۴۳ : ۱۴ : ۱۴۵ : ۲ : ۱۴۵ : ۱۵ : ۲۵

۱۶۰ : ۱۹ : ۱۶۵ : ۲۱ : ۲۵ : ۲۷ : ۱۶۶ : ۱ : ۱۶ : ۱۹ : ۲۰

۱۶۷ : ۵ : ۷ : ۱۱ : ۱۶۸ : ۱۲ : ۱۸ : ۲۲ : ۱۶۹ : ۲ : ۲۲

۲۳ : ۱۷۰ : ۴

جگت سیتھ' ص ۹ : ۱۲ : ۳۲ : ۱۷ : ۳۳ : ۶ : ۱۰۰ : ۷ : ۱۵۳ : ۱۹

جنکی رای' ص ۱۶۲ : ۳

جوگل کشور' ص ۱۱ : ۷ : ۱۱

جهان یار' شیخ- ص ۱۰۵ : ۱۱ : ۱۰۶ : ۱۳ : ۱۰۷ : ۲ : ۱۶۰ : ۱۷

چین رای' رجوع کنید به رای رایان' چین رای.

حاجی عالم' رجوع کنید به محمد خان' حاجی.

حبیب اله خان' رجوع کنید به شیرازی' میر حبیب الله خان.

حبیب بیگ' ص ۱۰۷ : ۸ : ۱۶۰ : ۲۶

حسام الدوله' رجوع کنید به سہابتجنگ' علی وردیخان.

حسن خان' سید- ص ۱۹ : ۱

حسن علی' میر- ص ۱۳۳ : ۱۶ : ۱۴۵ : ۲

حسن قلی خان' ص ۲۳ : ۱

حسن محمد خان' ص ۱۰ : ۸ : ۸۰ : ۱۳

حسین الدین خان' ص ۵۷ : ۱

حسین قلی خان' ص ۵۵ : ۱۵ : ۵۶ : ۲ : ۴ : ۸ : ۱۳ : ۱۱۲ : ۱۳ : ۱۲۶

۱۵۳ : ۱۷ : ۱۸ : ۲۴ : ۱۵۴ : ۳ : ۸ : ۱۰ : ۱۵۵

بهيرودت رای رایان' رجوع کنيد به رای رایان' بهيروت.

بی بی گهستی' ص ۵۶ : ۳ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۶ : ۱۵۲ : ۱۲ : ۱۵۳ : ۹ :
۱۱ : ۱۵۶ : ۲۱ : ۱۵۷ : ۱ : ۸ : ۹ : ۱۷

پندت بالاراو' رجوع کنيد به بالا راو پندت.

پهلوان سنگه' ص ۱۶۱ : ۸

تاج الدین' حکیم -' ص ۱۳۹ : ۱۱

تقی قلی خان' ص ۷۶ : ۱۳

تقی خان' محمد -' ص ۶ : ۱۳ : ۱۵

تقی خان' میرزا محمد -' ص ۸۱ : ۱۳

ثابتجنگ' رجوع کنيد به ثابتجنگ' عطاء الله خان.

ثابتجنگ' عطاء الله خان -' ص ۱۰ : ۷ : ۱۳ : ۲ : ۷ : ۱۳ : ۲۳ : ۹ :
۳۳ : ۹ : ۵ : ۳ : ۵۶ : ۱۱ : ۷۶ : ۲ : ۸۰ : ۵ : ۶ : ۱۲ : ۸۱ :
۳ : ۹ : ۸۲ : ۱۲ : ۱۳ : ۸۳ : ۱۲ : ۸۵ : ۱ : ۸۸ : ۳ : ۸۹ :
۳ : ۹۰ : ۱۳ : ۱۰۱ : ۱۳ : ۱۰۲ : ۱۲ : ۱۱۲ : ۱ : ۳ : ۷ : ۱۲۷ :
۳ : ۱۳۱ : ۱۶ : ۱۳۶ : ۵ : ۷ : ۸ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۵ : ۱۸ : ۱۳۹ :
۱۲ : ۱۵۰ : ۳

ثابتجنگ فرنکی' رجوع کنيد به فرنکی' ثابتجنگ.

جانکی رام' رجوع کنيد به جانکی رام' راجه.

جانکی رام' راجه -' ص ۳۷ : ۱۰ : ۳۸ : ۱ : ۵۸ : ۲ : ۹ : ۱۳ : ۵۹ :
۳ : ۶۰ : ۱ : ۵ : ۱۱۱ : ۸ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۳۳ : ۳ : ۱۳۶ : ۱ :
۷ : ۹ : ۱۹ : ۱۳۷ : ۳ : ۱۳ : ۱۳۸ : ۱۹ : ۱۳۹ : ۸ : ۱۵۰ : ۱۳ :
۱۰ : ۱۵۱ : ۱۳

جانو' رجوع کنيد به جانوجی.

جانوجی' ص ۸۳ : ۲ : ۸۳ : ۱۰ : ۸۵ : ۳ : ۸۷ : ۱ : ۸ : ۱۳ : ۱۶ :
۸۸ : ۸ : ۱۱ : ۱۳ : ۸۹ : ۱۲ : ۹۰ : ۱ : ۲ : ۱۰۳ : ۸ : ۱۱۵ :
۱۶ : ۱۸ : ۱۱۶ :

ایرج خان، محمد - ص ۱۸ : ۱۲ : ۸۰ : ۵ : ۸۱ : ۱۱ : ۱۳ : ص ۸۲ :

۴ : ۱۰۵ : ۱۳ : ۱۳۷ : ۱۱ :

امید رام، ص ۱۵۰ : ۱۲ : ۱۶ : ۱۵۱ : ۳ : ۸ : ۱۶۲ : ۲ :
امیرالاسراء، صمصام الدوله - ص ۲ : ۶ : ص ۶ : ۶ : ۸ : ۹ :
امیر خان عمده الملک، رجوع کنید به عمده الملک، امیر خان.

اودلشاه، ص ۶۳ : ۱۱ : ۶۵ : ۲ : ۹ : ۶۹ : ۷ :

باجی راو، ص ۵۳ : ۵ :

بادشاه، عالمگیر - ص ۱ : ۴ : ۵ : ۱۱ : ۸۱ : ۱۲ :

بالاراو، پندت - ص ۵۳ : ۲ : ۵ : ۸ : ۹ : ۱۱ : ۵۳ : ۳ : ۵۵ : ۱۲ :

۷ : ۱۲ :

بالاراو، رجوع کنید به بالاراو، پندت.

بیرجنگ، غلام مصطفی خان بهادر - ص ۱۷ : ۴ : ۳۲ : ۱ : ۱۱ : ۳۳ :

۵ : ۳۵ : ۷ : ۳۶ : ۲ : ۳۸ : ۸ : ۱۲ : ۴۰ : ۶ : ۱۰ : ۱۳ : ۴۶ :

۱۳ : ۴۹ : ۱۲ : ۵۱ : ۴ : ۵۸ : ۱ : ۹ : ۱۳ : ۵۹ : ۲ : ۶۰ : ۱ :

۶ : ۶۱ : ۷ : ۶۳ : ۱ : ۶۴ : ۱ : ۶۵ : ۱۱ : ۶۶ : ۱ : ۶۷ : ۱۲ : ۶۸ : ۸ :

۶۹ : ۳ : ۶۶ : ۱۲ : ۶۸ : ۱۰ : ۶۹ : ۵ : ۱۰ : ۷۰ : ۳ : ۷۱ : ۱۲ :

۷۲ : ۱۰ : ۷۳ : ۱۳ : ۷۴ : ۱ : ۷۵ : ۱۲ : ۷۶ : ۱ : ۷۷ : ۳ : ۷۸ : ۱۰ :

بدخشی، دوست بیگ - ص ۱۰۲ : ۱۱ :

برخوردار بیگ، ص ۱۰۵ : ۷ : ۱۲ : ۱۵ :

برهان الملک، ص ۹۳ : ۹ :

بسنت خواجه سرا، ص ۱۳ : ۱۳ :

بلند خان، ص ۷۵ : ۳ : ۷۹ : ۴ :

بنگش، محمد خان - ص ۱۳۷ : ۵ : ۱۳۸ : ۱ : ۶ : ۱۰ :

بهادر علیخان، ص ۱۰۵ : ۸ :

بهاسکر، ص ۳۴ : ۱ : ۶ : ۳۵ : ۱۳ : ۳۷ : ۳ : ۳۸ : ۱۲ : ۳۹ : ۱ : ۴۰ : ۱۳ : ۴۱ :

۴۲ : ۶ : ۴۳ : ۸ : ۴۴ : ۱۳ : ۴۵ : ۷ : ۴۶ : ۱۶ : ۴۷ : ۱ : ۴۸ : ۷ : ۴۹ :

۵۰ : ۴ : ۵۱ : ۳ : ۵۲ : ۱۰ : ۵۳ : ۱۱ : ۵۴ : ۱۳ : ۵۵ : ۱۶ : ۵۶ :

۵۷ : ۳ : ۵۸ : ۱۱ : ۵۹ : ۱ : ۶۰ : ۳ : ۶۱ : ۱۵ : ۶۲ : ۲ : ۶۳ : ۱۱ : ۶۴ :

فہرست اسامہ سی رجال

آن والاجناب، رجوع کنید به سہایتجنگ، علی وردیخان.

آصف جاہ، نظام الملک — ص ۳۰ : ۸ : ۳۳ : ۴

آقا بابا، رجوع کنید به شکر اللہ خان.

آن جناب والامآب، رجوع کنید به سہایتجنگ، علی وردیخان.

ابوالمعالی، میر — ص ۹۳ : ۹ : ۹۵ : ۵

احترام الدولہ بہادر، رجوع کنید به ہیبتجنگ، زین احمد خان.

احتشام الدولہ، رجوع کنید به شہایتجنگ، نوازش محمد خان.

احمد خان، ص ۱۳۸ : ۶ : ۱۳۹ : ۱

احمد، حاجی — ص ۱ : ۶ : ۹ : ۲ : ۳ : ۸ : ۳ : ۱۴ : ۳ : ۴ : ۵ : ۵ : ۷

۱۳ : ۹ : ۱۰ : ۲ : ۶ : ۸ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۱ : ۲ : ۳ : ۱۲ : ۱ : ۵

۱۳ : ۱۳ : ۸ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۳ : ۱ : ۸ : ۱۰ : ۱۶ : ۱۱ : ۲۱

۱۰ : ۲۵ : ۳۳ : ۳ : ۳۰ : ۲ : ۳ : ۸ : ۳۳ : ۸ : ۶۲

۶ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۳ : ۶۳ : ۱ : ۸۰ : ۶ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۳ : ۹۳ : ۱۳

۱۳ : ۹۷ : ۷ : ۱۲

احمد شاہ، ص ۱۰۹ : ۱۶ : ۱۳۷ : ۲ : ۱۰

ارمنی، خواجہ پدروس — ص ۱۶۳ : ۷

اسحاق خان مؤتمن الدولہ، رجوع کنید به مؤتمن الدولہ، اسحاق خان.

اسد اللہ خان، نواب — ص ۱۳۸ : ۲ : ۵

اسمعیل خان، ص ۱۰۳ : ۴ : ۱۳۹ : ۳ : ۷

اصالتخان، ص ۱۶۰ : ۱۹

اصغر علی کبری، رجوع کنید به کبری، سید اصغر علی.

اعزاز الدولہ، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء اللہ خان.

اعزاز الدولہ بہادر ثابتجنگ، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء اللہ خان.

اکبر قلی خان، ص ۸۱ : ۱۳ : ۱۵ : ۸۲ : ۲

اکرام الدولہ، ص ۷۹ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵۲ : ۲ : ۱۶ : ۲۳ : ۱۵۳ : ۶

اللہ یار خان، محمد — ص ۱۶۱ : ۲۳

امانت خان نقدہ، ص ۲ : ۵

فجر است

راضی نمیگشت و از هیبت ظلم و کمال سفاکی و غایت بدزبانی او زهره
هزبران آن دیار آب میگشت با کلاهی بر سر و ازاری در پا و یک لائی بر دوش
داشته دران حال تمنای محقر گوشه دنیا از اهل دنیا نمود و چون وجود نابود
او باعث مقاصد عظیمه میشد بان تمنا نیز هم آغوش نگشته بحکم حاکم شدید
الانتقام شمشیر قضا قطع سرشسته جمیع متمنیات او فرمود؛ بفرمان میر محمد
جعفر خان بهادر [نزد] مهابتجنگ مرحوم مدفون ساخته. و این سانحه در
پانزدهم شوال سال هزار و صد و هفتاد و یک اتفاق افتاد. مدت عمرش
بست و شش و ایام حکومتش، با اینهمه تزلزل و اضطراب، یک سال و سه
ماه بود.

(السِّبْقَاءُ لِلْمَلِكِ الْمَعْبُودِ)

پهر شب گذشته بسواری رتبه بامناهی هرکاره و یک نفر دیگر راه بهگوانگوله گرفت. شجاعت علی خان صاحب بر این ماجرا اطلاع یافته همان وقت میر محمد خان بهادر را اطلاع داده. خان مشارالیه قصد کرد که در آنوقت مردم بتعاقبش بفرسند لیکن بمشورت خادم حسین خان که شهرت اینخبر هنگام شب موجب شورش شهر خواهد شد موقوف بر صبح فرمود. هفتم شوال سال هزار و صد و هفتاد و یک نواب^(۱) میر محمد جعفر خان بهادر بدولت سرای سراجالدوله تشریف برده قدم بر مسند ایالت بنگاله گذاشت و میر محمد قاسم خان بهادر را که نسبت مصاهرت داشت و عنقریب تفصیل حالات آن بعد فراغ واردات میر محمد جعفر خان از مساعدت وقت بعون الله تعالی مأمول است^(۲) با جمعی از مردم بتعاقب سراجالدوله فرستاد. احوال آن سرگشته صحرای ناکامی آنکه بعد رسیدن بهگوانگوله بسواری کشتی باچند اسامی نسوات و سه چهار نفر خادم بقصد پورنیه روانه شده بمالده رسیده و یکشب دران بسر برده و نسخ اراده پورنیه نموده عازم عظیم آباد گردید^(۳) و بعد ورود باکبرنگر چون کارکنان قضا و قدر کشتی سواری و سفینه عمر او را بساحل ناامیدی رسانده بودند از اتفاقات بسبب کمی آب مقینه اش بر خاک نشست. سراجالدوله بشاه دان نام فقیریکه دران نزدیکی بود از کیفیت واقعه اطلاع داده و استدعای سفینه مختصر ازو نموده طالب رعایت گشت. شاه دان که قبل ازین در زمان ریاست سراجالدوله خفی باو عاید شده بود بر خلاف این فقر و فنا نفسانیت را کار فرموده ازان ماجرا بمیر داؤد [اطلاع داد]. میر داؤد بمجرد استماع بقصد بدست آوردن گوهر مقصود بجانب دریا شتافت و اجل گرفته را بدست آورده با جمعی از محافظین روانه مرشدآباد ساخت که در اثنا راه نواب میر محمد قاسم بهادر باو رسید. همراه خویش بمرشدآباد آورد و بموجب حکم میر محمد جعفر خان بهادر بخانه خواجه رحمت الله که از رفقای^(۳) قدیم ایشان بود زمانی متوقف داشته بخانه قدیم میر محمد جعفر خان بردند. و سراجالدوله که بحکومت عالمی اکتفا نداشت و

(۱) کلمه "نواب" مکرراً نوشته.

(۲) بر ۱۰۲ الف.

(۳) بر ۱۰۲ ب.

که با او بودند اکثری متفرق گشته بیش از چند حوضه فیل و معدودی از مردم و چند نفر مشعلچی همراهش نماند؛ بحدیکه چون تمام شب بلا توقف قطع مسافت کرده هنگام صبح بخانه خویش رسید وقت پائین آمدن از فیل کفش یکی از سائرالناس را در پا کرده داخل خانه گردید؛ و همان روز که ششم شوال باشد موهن لعل را با نفیسی امتعه از زر و جواهر به بهگوان گوله فرستاد و خود تا شام آنروز قطرب وار حرکات مضطربانه داشته گاهی رفتن عظیم آباد و لحظه گریختن به پورنیه پیش خود قرار میداد. عجبت آنکه با وجودیکه خودش قصد فرار مصمم داشت و از اعانت سپاه بالمره مایوس شده بود راجه درلبه رام را در باب دادن زر طلب لغایت آن^(۱) حال تأکید نموده و هر وضع و شریف که دران زمان بخزانه اش میرفت بحساب^(۲) موافق حال خویش صدها و هزارها و لکها میگرفت. چنانچه راقم بلا واسطه از خواجه عبدالهادی خان بخشی شنید که قریب بچهل لک روپیه دران شب بمصرف رفت. و میر محمد جعفر خان بهادر بعد هزیمت او از پلاسی در مکانیکه قرار داشت حرکت نکرده آن شب را در آنجا بسر برد؛ و روز دیگر با ثابتنجنگ فرنگی ملاقات فرموده در باب انتظام سهام نظامت بتگاله سخن گفته و عهود و مواتیق بمیان آورده شام آنروز که صبحش سراج الدوله داخل حویلی خویش شد آن خان والا شان نیز با جمعیت خویش بدولت [سرا آمد.] سراج الدوله راجه رام و میر محمد کاظم خان را با قرآنیکه قسم بان یاد کرده بود که در هیچ امر مخالفت مزاج بعمل نیارد نزد خان مشار الیه فرستاد؛ آنها نزد محمد جعفر خان بهادر رفته و تبلیغ رسالت کرده جواب یافتند که "از من الی الان قصوری واقع نشد و آنچه بظهور پیوست از سوء اخلاق و بد تدبیری شما بود. من بعد نیز ازینطرف قصور نخواهد شد. اما باید که شما اختیار کارها بمن واگذارید". لیکن راقم حروف خود بلا واسطه از زبان میر محمد جعفر خان بهادر^(۳) شنیده که خطاب باهل مجلس داشتند که در جواب چنین گفتیم که "بالفعل مصلحت شما درین است که تن بتقدیر داده در کنج خانه بنشینید. زنهار اراده فرار بخاطر خویش راه مدهید. در صورت فرار خواهم فرمود که ترا مردم بضرپ پاپوش از اثنای راه گرفته خواهند آورد".

القصه سراج الدوله شب هفتم شوال سال مذکور قصد گریختن را تصمیم داده

(۱) بر ۱۰۱ الف.

(۲) کلمه 'بصساب' مکرراً نوشته.

(۳) بر ۱۰۱ ب.

در باب پیش زدن جنگ عرض کردند از کمال دهشت آن قبول آن نکرده قدم از جا برداشت و از طرفین جنگ توپخانه درمیان بود که درین گوله توپی بمیرمدن که بخشی دوم سراج الدوله و محل اعتمادش بود رسید. از کشته شدن او سراسمیگی سراج الدوله اضعاف مضاعف گشته بر تکبر را که بر فلک افلاک میسود در گریبان خمبول نسید، و بعد کشته شدن میرمدن بتکرر التماس میر محمد جعفر خان بهادر بخدشش شتافت. سراج الدوله از شدت [هراس] از فیل پائین آمده و دستار از سر برداشته بر پای میر محمد جعفر خان گذاشت و کلمات استعذار و استغفار از انطرف و حرفهای بیحرمتی و بیگناهی ازینطرف بمیان آمده. میر محمد جعفر خان بی اینکه مرخص شود از محلیکه آمده بود معاودت فرمود^(۱). چون هنگام نصف النهار موافق ضابطه خویش اهل فرنگ متعاقد از جنگ گشتند سراج الدوله نیز در همان موضع زیر سایه قرار گرفت و پس از لحظه میر محمد جعفر خان بهادر را که بفاصله کروه طرف دست چپ با فوج خویش توقف داشت ثانیاً طلبید، و هر چند دران ا.ر بیشتر اصرار نمود کمتر مؤثر گردید. آنگاه موهن لعل و خواجه عبدالهادی خان و میر محمد کاظم خان و راجه مانکچند را که هر یک در مقابله بطرفی قرار داشت طلب نمود و هر قدر آنها التماس کردند که درین وقت از مقابل خصم کنار شدن دور از مصلحت است قبول نفرمود. لا علاج مشار الیهم بحضورش آمده میر محمد کاظم خان از طلب اینوقت کلمات خشن بسراج الدوله میگفت که یورش فوج فرنگ شهرت گرفت. سراج الدوله سردارانرا بمقابله آنها رخصت کرده و خود در کمال سراسمیگی سوار فیل شده بمقابله شتافت، و ازان حال فوج فرنگی نزدیک رسیده بزدن گوله های پی در پی اکثری از مرد در کنار سراج الدوله را بر خاک هلاک انداخت و تشطط و تفرقه تمام کمال سپاه راه یافته فوج مردم رو بگریز آوردند. و مانکچند و عبدالهادی خان و میر محمد کاظم خان که نزدیک مخالف رسیده بودند جنگ بندوق^(۲) دستی بمیان آمده در امر محاربه تصور نکردند لیکن هر چند طلب اعانت نمودند ازین طرف کسی بفریاد ایشان نرسید. لا علاج را طرح داده ملحق بسراج الدوله گشتند، و چون قریب بدو ساعت از روز باقی ماند و نزد سراج الدوله بیش از چهار صد پانصد نفر سپاه در هزارها نماند دل بر هزیمت گذاشته راه مرشدآباد گرفت و پس از آنکه پاره از شب بگذشت ازان جمع قلیل

(۱) بر ۱۰۰ الف.

(۱) بر ۱۰۰ ب.

میر محمد جعفر خان بنا بر پاس حرمت و عزت با خویش و اقارب و بعضی از اجباء در خانه خویش مستعد کشتن و کشته شدن نشست، و اسباب محنت و مکنت سراج الدوله بهمه وجوه مهیا و آماده گشت و لجاج و عنادش با کانه خلایق از خاص و عام و اعزه و اجله از حد در گذشت. بناء علیه شطرنج باز قضا. از عرصه بازی رنگ تازه ریخت و ناسازی زمانه خاکستر ادبار بر فرق اقبال باقی مانده سراج الدوله بیخت.

مفصل و مجمل^(۱) اینکه در تصاریف اینجالات مستر واتمه فرنگی و وکلای انگریز که برای تحصیل مال موعده کوتاهی بودند بعد حصول و وصول آن دفعه^۱ واحده^۲ مجموع آنها بی آنکه اطلاعی بسراج الدوله دهند راه کلکته گرفتند. سراج الدوله در تفتیش سبب این حرکت بود که ناگهان خبر رسید که ثابتنجنگ فرنگی با مجموع فرنگیان بسواری سفاین از کلکته بقصد مرشدآباد روانه شده از کتوه گذشت. باستماع این حادثه سراج الدوله حواس باخته و دست و پا گم کرده در فکر دفع این بلیه نازله افتاد. پیش از خود موهن لعل را که رکن رکین او بود روانه نمود. بیست و هفتم رمضان سال مذکور بعزم مقابله خود از خانه برآمده و قریب سه کروه از شهر منزل کرده در فکر استمالت میر محمد جعفر خان افتاد و از کردار ناهنجار خویش که در طی این حالات نسبت بخان سشار الیه بعمل آورده بود اظهار ندامت و انفعال کرده از هر نوع انجاح مطالب بشرط رفاقت متقبل گردید، و ازان محل کوچ کرده در حوالی داؤدپور بانتظار میر محمد جعفر خان منزل گزید و چون اصرار و اضطراب و التجای سراج الدوله از حد در گذشت میر محمد جعفر خان بشرط عدم نوکری و بعد فراغ قضیه گرفتن زر طلب باقی و رفتن از سگریگی کل^(۲) جمعداران را در میان آورده نزد سراج الدوله آمد. صبح روز دیگر که شام دولت سراج الدوله و پنجم ماه شوال سال مذکور بود سراج الدوله بعزم رزم فرنگی سوار شده رو بیلاسی نمودار گشته شروع بتوپ انداختن کردند و باوجود قرب مخالف و قلت فوج آنها که زیاده بر دو هزار کس نخواهد بود و سراج الدوله از سوار و پیاده دران وقت قریب بده هزار کس داشت هر چند رؤسای لشکر

(۱)

(۲)

ذلتها که با عیان نرسید و چه خفتها که عاید نگردید! زمره از اعزه که قبل از آن
 بچند روز مطلقاً از نام و نشان او خبری نداشتند و جمعی از مومنین و سادات که از
 تکلم با او ننگ و عار داشتند احتیاطاً و اضطراباً بر سر دروازه اش نشسته باریاب شدن
 و بمجرأ رسیدن او از مغتنمات میدانستند و تسلط این کافر موجب مزید وحشت و باعث
 افزونی تفرکل خلائیق گشت. در [این] هنگام خبر رسید که انگریز با فرانسیس [که]
 در نواحی هوگلی کوتهی داشت [در محاربه اند. سراج الدوله] با آنکه بحسب
 ظاهر دم^(۱) از دوستی انگریز میزد جمعی از سپاه را باعانت فرانسیس فرستاده. رئیس
 فرانسیس بعد رسیدن فوج مذکور بفراس دانگه چون اعتماد بر سپاه گری آنها نداشت
 داخل کوتهی نکرده به بودن خارج در کوتهی امر نمود. درین بین جهازات انگریز
 که اضعاف مضاعف فرانسیس جمعیت داشتند بمحاذات فراس دانگه رسیدند. رئیس
 فرانسیس که اصلاً مظنه محاربه آنها نداشت زیرا که از ابتدای بنای کلکته و فراس
 دانگه چنین امری واقع نشده بلکه مجموع فرنگان در باب آنکه در قلمروی ممالک
 هندوستان با هم دیگر نزاع نکنند جملگان احکام داشتند. لاعلاج باجمع قلیلی تن بمحاربه
 داده تا هفت شبانه روز از طرفین جنگ توپخانه درمیان داشت، بعدیکه روی هوا
 از دود باروت تیره و چشم مردم از آن خیره میگشت. و چون مردم بسیاری از
 فرانسیس کشته شدند و آنچه مراتب جد و جهد بود بعمل آورد آخرالامر از راه
 اضطراب نشان انگریز بر شرفات حصار مرتفع ساخت. بمشاهده این حال که علامات
 عجز و ضعف بود رئیس انگریز ترک جنگ فرموده. رئیس فرانسیس ابواب حصار
 را مفتوح ساخته در جدال و قتال مسدود نمود. و این فتح نیز^(۲) موجب مزید جرأت
 و جلادت انگریز و باعث افزونی خوف و دهشت سراج الدوله گشت. بنابراین
 سراج الدوله میر محمد جعفر خان بخشی را باراجه درلبه رام که دیوانی فوجش
 متعلق باو داشت با چند هزار سوار و پیاده بر سر دریای کهرپه که مابین راه
 کلکته و مرشدآباد واقع است فرستاده مأمور بتوقف نمود و بعد چندی بسبب
 ظاهری سرداران مذکورین را طلب حضور فرمود بی وقوع جرمی در صدد خفت
 و اذیت میر محمد جعفر خان شد و از نوکری برطرف کرده علاقه میر بخشگیری
 از عزل خان مذکور بخواجه عبدالهادی تورانی داد و بحسب ظاهر بخروج
 میر محمد جعفر خان از بلده مرشدآباد امر نموده بیاطن در فکر دفعش افتاد.

(۱) بر ۹۸ الف.

(۲) بر ۹۸ ب.

فرمود و سه چهارگروه قطع مسالت کرده فرود آمد. درین عمل کسان انگریز برای جواب و سوال صلح که سراج الدوله از منقنمات میدانست رسیدند و بنای مصالحه را باسترداد اموال منسوبه و بنای دارالضرب در کلکنه وغیره بحسب دلبخواه گذاشتند. سراج الدوله اموال غارت را آنچه در تصرف از تمام و شمال آن تقیر و تطمیر و آنچه لشکریانش تاراج کرده بودند چون از بنهمه مردم که چندین هزار کس میشدند و اکثر ایشان از فریق سپاه بودند قدرت بازخواست نداشت عیوض آن سه لک روپیه را قبول کرده و بعضی از معتمدین فرنگان را^(۱) همراه گرفته راه مرشدآباد را کوچه سلامت پنداشت. و با آنکه شکستی چنین از سبب نفاق سپاه و سو اخلاق خویش بمشاهده رسانیده لیکن چون ابام دولتی قریب الانتباه بود اصلاً در تألیف قلوب نکوشیده و از رتبه جهالت و نوم غفلت متنبه نگشته بر صفات ذمیمه خود که باعث تنفر خاص و عام میشد اصرار نمود و بنای مصالحه فرنگانرا که بر طبق خواهش آنها ببنافوت بعمل آورده بود در حقیقت او هن من بیت العنکبوت^(۲) بزعم خویش بحکمت از سد سکندر دانسته و اعتماد بر دوستی آنها کرده در خشونت مزاج و اذیت خاص و عام از لمبته سپاه و ارباب کرام و لیام بیشتر از بیشتر از زود و مسطر و اتمه صاحب قاسم بازار وغیره را که برای مال موعود همراه داشت جمیع اشیاء را از نقد و جنس از مال لک روپیه بایکجهت حتی کانسه و کوزه از روی دلفاتر کوتاهی تسلیم آنها کرده قلیل و کثیریرا که بخرچ آورده بود قیمت آن را بلا تفاوت از خزانه خویش عاید ساخت^(۳) و هم درین آوان که موهن لعل بموجب طلب از پورنیه رسیده بسبب مرض میرم مهلک طاقت ملازمت نداشت سراج الدوله خود بدیدن او رفته و^(۴) او را بخانه خویش آورده جمیع اطباء شهر را صباحاً و مساءً برای معالجه او بر سر بالینش حاضر ساخت. یوماً فیوماً بر قدر و منزلت او می افزود تا آنکه خطاب مهاراجگی و ماهی مراتب و پالکی جهالردار که از خصوصیات امرای هفت هزاری [است] نسبت باو عنایت کرده بناوختن نوبت حکم فرمود، ورتق و نثق و بسط جمیع مهمات جزئی و کلی و ملک و مالی باو سپرده کل اشراف و اعیان و خواص و عوام و متصدیان و نوکران قدیم زمان جد خویش را مأمور و محکوم بطاعت امر او داشته از کمال وقاحت و بی شرمی بزبان آورد. و موهن لعل نسبت زراقی یمن دارد. از تسلط او چه

(۱) بر ۹۷ الف.

(۲) بر ۹۷ ب.

از آنجا که شهر مذکور آنطرف دریای هوگلی واقع است از موضع انبوه عبور دریا کرده بدو سه کوچ دیگر بچهار گروهی کلکته نزول فرموده راجه درلبه رام که دیوانی فوجش تعلق باو داشت با جمعی از سپاه پیش از خود فرستاد و راجه مسا را با فوج فرنگی که دران نواح در ظاهر کلکته اقامت داشت حرکت المذبوحی دست داد. صبح روز دیگر سراج الدوله سوار شده بباغ امین چند که متصل شهر است نزول کرد و افواجش در حوالی باغ دایره کردند که درین اثناء قریب بشام خواجه پدروس ارمنی با چند نفر فرنگی بقصد تمشیت صلح نزد سراج الدوله که هراس بقیاس بخود راه داده^(۱) بود راضی شد و به تسلیه خاطر آنها کوشیده رخصت انصراف داده فرنگان با فرهنگ که قصد عذر داشتند و وقت آمدن طریق در آمد و بیرون شد خود را بملاحظه رسانیده بودند ساعتی از شب مانده که سراج الدوله با تمامی سپاه خویش بمظنه صلح در خواب غفلت بود مانند بلای ناگهانی بر لشکر ریخته بزیر ضرب بندوق گرفتند دران وقت کثرت بزم [بود] و باینجهت کدورت هوا بمرتبیه بود که شیخ قریب مرئی نمیشد و مخالف از موافق متمیز نمی گشت. بنابراین در عرصه کارزار اکثری از رؤسای لشکر مثل خواجه عبدالهادی خان و دوست محمد خان و برخی از مردم دیگر و بسیاری از دواب زخمی گشتند و تلف شدند. وهن فتوری عظیم بلشکرش رسید. سراج الدوله چهار دیوار باغ را مامن دانسته چون همه افواجش متفرق شده بودند و معدودی با او مانده از باغ بیرون نیامد و جمعی که در حوالیش بودند بضرر گوله توپ و گولی بندوق مجروح و خسته شدند. فرنگان در کمال جرأت و پایداری جنگ کنان دو سه گروه مسافت را پیاده طی کرده داخل کوتاهی گشتند و چون هوا از کثرت گرد و غبار صاف شد و رؤسای لشکر که بتعاقب آنها^(۲) رفته بودند برگشته نزد سراج الدوله آمدند و او در کمال اضطراب حواس باخته طالب مشوره گشت و باعتبار سوء خلقی که وضع و شریف تنفر ازو داشتند اختلاف در آراء واقع شده، اکثری به پایداری و وقار که حاصل آن جنگ و پاس ناموس ننگ است و بخودداری و غلبه دشمن که منتج آن عدم مقاومت بود دلالت کردند. سراج الدوله از کمال جین شق ثانی را ترجیح داده عاز فرار خود اختیار کرده، و همان لحظه بقصد مراجعت سوار شده از غایت دهشت زدن نقاره کوچ و نواختن نوبت را منع

(۱) بر ۹۶ الف.

(۲) بر ۹۶ ب.

بیقدری او را که قابلیت ادنای آنرا نداشت باعلای مدارج مرتقی فرمود و رای رایان امید رام که از مدتی دیوانی خالصه بنگاله تعلق باو داشت و در رسائی و دیانت کار میکرد معزول ساخت و جنکی رای عموی موهن لعل را بخطاب رای رایانی و تفویض دیوانی نواخت. مقارن اینحالات عرایض مانکچند از کلکته رسید، مشعر باینکه جهازات انگریز مع فوج جنگی از سواحل بنادر دکن بقصد انتزاع کلکته رسیده، بشرط وا گذاشت کلکته و اذن معاملات بدستور سابق مطیع و فرمانبردارند، و در صورت عدم پذیرائی مطالب مسطور مستعد جنگ و پیکار. و سراج الدوله که از فتوح سابق مجبور باد، غرور بود اصلاً التفات و اعتناء بانجاح مطالب فرنگان^(۱) نکرده بمانکچند جواب نوشت که دادن کلکته را از محالات دانسته اگر بخارج از کلکته بفاصله چند گروه که خالی از سوز و خندق باشد سکنی ورزند مجازند، و اگر اصرار در اخذ کلکته داشته باشد بمدافعه پردازد. فرنگان بعد تکرار مدعا که بقوالب معقول مع فیول نذرانه التماس کرده مایوس گشتند. محاذی کلکته جهازات جنگی آورده شروع بحاربه کردند. چون اخیر شورش آنها متواتر بسراج الدوله رسید سید ضیاء الله خان داروغه توپخانه و بعضی از سرداران را برای اعانت مانکچند پیش از خود روانه کرده. در اواسط ربیع الآخر سال هزار و صد و هفتاد و یک بعزم رزم فرنگیان خود از مرشدآباد بسمت هوگلی متوجه گردید که درین اثناء خبر رسید که مانکچند بعد مکاوحت بسیار از راه اضطرار کلکته را بدشمن داده در شش گروهی آنجا بموضع گواکچی که حصار خاصی دارد تحصن جست، و چون سراج الدوله باگردیپ که شانزده گروهی مرشدآباد بسمت هوگلی است رسید غلبه فرنگیان بر هوگلی و کندن و سوختن وغارت کردن خانه فخرالتجار و اکثر سکنه آندیار و کناره گرفتن سید ضیاء الله خان بعد جنگ مسموع^(۲) او شده مضطر گردید، و از آنجا بچهار کوچ دیگر بموضع انبوه که دوازده گروهی هوگلی باشد رسیده دایره لشکر ساخت و بر هوگلی خراب شده که فرنگان بعد تحریر معاودت کرده بودند سایه وصول انداخت و با آنکه قریب بده هزار سوار و هشت هزار پیاده توپخانه همراه داشت از راه جبن و عدم اعتماد بر سپاه که از سوء سلوکش متاذی بودند حیران کار خود شده در حرکت و سکون متردد بود. آخر الامر قرار برقتن کلکته گرفته

(۱) بر ۹۵ الف.

(۲) بر ۹۵ ب.

را که در معرکه اسیر شده بودند بحضور سراج الدوله آوردند. چون بقیه شب منقضی شده صبح طالع گردید سراج الدوله بقصد پورنیه و تحقق حال شوکتجنگ سوار شده در اثنای راه برسیدن اخبار متواتر قتل شوکتجنگ بتحقیق انجامید. سراج الدوله بسرنیه که دوازده گروهی پورنیه واقع است نزول کرده موهن لعل را که قبل ازین خطاب راجگی داده بود درینولا مجدداً مشمول عواطف بی اندازه خویش ساخته بضبط اموال شوکتجنگ و نظم و نسق پورنیه روانه کرد. خود از آن محل معاودت بمشهدآباد نمود، و راجه رام نرائن را بعد فتح با اکثری زمینداران عمده صوبه بهار مثل پهلوان سنگھ زمیندار بهوج پور وغیره مشمول عواطف ساخته و بخلاص مفتخر^(۱) کرده رخصت انصراف ارزانی فرمود. و ازین دو فتح عظیم که فتح کلکته و پورنیه در مبداء دولتش اتفاق افتاد غرور و نخوت و تکبر و حشمت او یکی در هزار گشته در تند خوئی و درشت گوئی که از اول عمر باعتبار سوء تربیت در مزاجش جا گرفته بود درین زمان بطریق اتم جلوه گر آمد، بحدیکه از اشراف و اعیان هر که قصد خانه اش میکرد تا دیر برس دولت سرایش محل جلوس چویداران نشسته، اگر بار سلام می یافت وداع حرمت نموده در کمال دهشت و وحشت اضطراباً رو بدان جانب می آورد، و روزی نبود که بنوعی از انواع خفت و ذلت باریاب عزت عاید نکرد، و چنانچه در همان آوان غلام علی پسر حکیم بیگ را که از ابتدای ورود بنگاله نزد جد و اعماش کمال حرمت داشت و در یساق همراه رکابش بود روزی مشمول عواطف ساخته و متوقع عنایات بی اندازه نموده روز دیگرش حکم باخراج از لشکر نمود. و بعد وصول بمشهدآباد که اواسط صفر اتفاق افتاد حکیم بیگ را با پسران دیگرش از مشهدآباد بعظیم آباد اخراج کرده بناظم آنجا در باب حبس او به قدغن تمام قلمی فرموده، و برادران غیر مادری سہابتجنگ مرحوم را^(۲) از محمد اله یار خان وغیره که اجدادش میشدند انواع ذلت رسانیده از خدمات معزول داشت، و با سایر جمعداران با آنکه از بعضی از آنها کمال جانفشانی در جنگ شوکتجنگ واقع شده بود تغییر مسلوک نموده بمطالب دور از کار و کلمات زسل ننگ و عار همه را مکدر و مستوحش ساخت و تمامی اوقاتش مصروف تدلیل و توهین اعزه و اجله بوده بر اعتبار موهن لعل افزود. یوماً فیوماً مایه قدر

(۱) بر ۹۴ الف.

(۲) بر ۹۴ ب.

و شراب ارغوانی که شب و روز مست و لایعقل بود مطلقاً اعتناء بآن نکرده و کلمات وحشت انگیز در جواب گفته. چون ایام دولتش با انتهاء رسیده بود اصلاً [از] اراده خویش متقاعد نگشت و بی آنکه کار جنگ را بتدبیر و مصلحت کارکنان بگذارد و آیین هوشیاری و تألیف سپاه را که از لوازم ریاست سرداریست بجا آورد دیوانه وار چهارده گروه مسافت را در سه پمهر طی کرده آخر همانروز که چهارشنبه بیست و دوم محرم سال مذکور باشد بمحل منهای مقابل هراول دشمن رسید و سراج الدوله که دوسه گروه از مقدمه سپاه خویش عقب بود باستماع اینخبر به تشویش آمده در فکر سواری و اعانت هراول گردید و از آنجا که اقبالش آنزمان کمال قوت داشت، مقارن بآن خبر هزیمت شوکتجنگ منهی اقبالش^(۱) رسانید. تفصیل اجمال آنکه شوکتجنگ با آنکه اکثر از سپاهش بسبب منزل طولانی همراهش نرسیده بودند با قلیلی از مردم در مقابل سرداران مقدمه الجیش فوج سراج الدوله آمده باشتهال نایه قتال پرداخت. در خلاف وضع ظاهری خویش که همیشه خود را معشوق وار در کمال تکلف و تزین آراسته میداشت و خالی از تناسب اعضاء و محاسن ترکیب نبود در کمال شجاعت و تهور آغاز محاربه نموده در نهایت خودداری و بهادری بدست خویش تیر می انداخت و همراهانش بزور جانفشانی از خود بتقصیر راضی نشده غایت دلوری بجا آوردند. از انجمله شیخ جهان یار که از عمده سپاهش بود زخمهای جانگزا برداشت و بعضی دیگر برسیدن جراحات شمشیر و تیر روی معرکه را گلگون [ساخت] و ازین طرف جمعی از بهادران مثل میر محمد جعفر خان و میر محمد کاظم خان و اصالخان و دلیر خان پسر عمر خان داد سردی و مردانگی داده مجروح و خسته شدند که درین اثنا، گولی از تفنگ بر شقیقه شوکتجنگ رسیده نهال عمرش که قریب بسن نشاط رسیده بود از صرصر تند باد اجل^(۲) از پا در آمد، و بقیه السیف رفقایش نعرش او را برداشته روانه پورنیه گشتند. لیکن چون خبر قتلش دران زمان بر سر سراج الدوله متحقق نبود قریب بشام روز مذکور بر سیل تعاقب سوار شده و آخر شب بحرنگاه رسیده بخیمه دوست محمد خان که دران روز بضرپ تیر دندانهایش افتاده بود بطریق عیادت نزول نمود. مقارن آن نقی علی خان پسر هدایت علی خان و حبیب بیگ

(۱) بر ۹۳ الف.

(۲) بر ۹۳ ب.

رمضان به بندر هوگلی معاودت فرمود. و آنچه از اموال کوتهی بضبط آمد غیر اجناس نقد سه لک روپیه و کسری بود، و بعد دو روز بشهر هوگلی در خانه عمد واجد فخرالتجار نزول کرده جماعه ولدیز و فرانسيس که هر کدامی در نواحی هوگلی مسکن داشتند از مشاهده حالات وارده بر انگریز خایف احوال خود شد، و در کمال تضرع و ابتهاال بملازمت سراج الدوله رسیده هر واحدی در خور استعداد خود نذر گذرانده بعطای خلاع فاخره امتیاز یافتند.

غره شوال سال مذکور سراج الدوله بلوازم صلوة عید قیام و اقدام نموده دوم ماه مذکور از هوگلی بقصد مرشدآباد الویه معاودت بر افراخت و اواسط شوال در کمال عز و جلال داخل اماره گشته و بساط عیش و نشاط گسترده خاطر را از تشویش اعداء فارغ ساخت که درین اثناء خبر مخالفت شوکتجنگ که بنی عم حقیقیش میشد و بعد پدر خویش صولتجنگ بر دیار پورنیه تسلط داشت، رسید. سراج الدوله که (۱) در دفع او همیشه بهانه می جست بقول آنکه "عشاق ترا بهانه بس باشد" در بحر تسخیر پورنیه و استیصال شوکتجنگ جازم گردید، و باز بارؤسای لشکر در امضای این اراده پیمان را بایمان موکد گردانیده با خود متفق ساخته بجمیعت ده دوازده هزار سوار جرار باراده مذکور اواخر ماه ذی الحججه سال مسطور متوجه پورنیه شد و براجه رام نرائن که از قبل او نیابت نظامت عظیم آباد داشت پروانه طلب بافواج تابع صوبه داری و زمینداری ارسال داشت، و موهن لعل نامی را که از متصدیان قدیم خانه اش بود با جمعی از سپاه بطریق هراول روانه فرمود. یازدهم محرم سال هزار و صد و هفتاد و یک اکبرنگر از دریائی گذشته دایره لشکر ساخت و روز دیگر ازان محل حرکت کرده از آبی که از دریای گتگ بطریق شعبه منفصل گشته و از ما بین قصبه کوتوالی که محاذی مالدۀ آنطرف دریا واقع است گذشته بدریای مالدۀ که مهاندی باشد متصل میشود عبور نموده بدوسه کوچ دیگر مقابله دشمن بفاصله پنج شش گروه رحل اقامت انداخت؛ در (۲) طی این حالات هرچند سراج الدوله مراسلات محبت آمیز و پذیرائی بعضی از مطالب که بحسب ظاهر باعث نزاع شده بود بشوکتجنگ ارسال داشته طالب مصالحه گشت. شوکتجنگ از کمال غرور دولت و جوانی و خمار باده غفلت

(۱) بر ۹۲ الف.

(۲) بر ۹۲ ب.

بشجاعت علی خان مقرر نمود. و دوم رمضان (۱) سراج الدوله بعساكر خویش در باغ
 امین چند که بظاهر کلکته واقع است نزول کرده افواج را بجهت تسخیر کوتهی
 و تاراج شهر مأمور داشت. رئیس کلکته ابواب کوتهی مسدود ساخته بنا بر مجاربه
 گذاشت، و درین چند روز که حرکت المذبحی میکرد تمامی شهر کلکته بیاد
 غارت و تاراج رفته امتعه و اتمشۀ اطراف و اکناف، بلاد و اصهار هزارها و لکها
 که از قریب صد سال در آن شهر از حوادث روزگار مصون و محروس بود
 بنهب و تاراج آمد، بحدیکه ارزال اردو در ظرف چینی دواب را آب و دانه
 دادند و بعضی بمظنه چوب خشت عود و صندل را در آتش سوختند و آنچه در
 تصرف رؤسای لشکر از نفایس و طرایف (۲) آن دیار افتاد از حیطه احصاء بیرون بود
 و سه چهار روز متوالی جمیع لشکریان از سوار و پیاده سرکار و عامه اهل سوق
 و بازار که قریب شصت و هفتاد هزار نفر بودند غیر از کندن و سوختن دور و قصور
 و بازار که قریب شصت و هفتاد هزار نفر بودند غیر از کندن و سوختن دور و قصور
 و تاراج متاع لکها و کرورها [کاری] نداشتند. القصبه چهاردهم (۳) شهر مذکور
 افواج نصرت شعار پپای حصار رسید و رئیس کلکته تاب مقاومت در خود مفقود
 دیده با اهل و عیال و بعضی از فرنگان سوار جهاز شده از کمال اضطراب رخت
 بدریا کشید. بهادران داخل دروازه حصار شده الویه اسلام بر شرفات قلعه مرتفع
 ساختند و سراج الدوله که فتح باین سهولت را در خاطر نداشت از غایت استبشار
 داخل کوتهی شده بضبط اموال فرمان داد، و قریب صد نفر فرنگان که دران روز
 اسیر پنجه تقدیر شده بودند همه آنها را در حجره محبوس [نمود] و ضبط و نسق
 کوتهی را به بعضی از سرداران رجوع کرده و از کوتهی بر آمده در یکی از
 خانه های فرنگان قرار گرفت. از قضاء در حجره که فرنگان رفته بود [ند] تمامی آنها
 مخنوق گشته رو بوادى عدم آوردند، و قریب بیست و سی نفر دیگر که در
 ایام محاصره بضر بندوق و غیره کشته شده بودند بآنها بفرمان پاچه را بر روی
 یکدیگر در خندق کوتهی انداختند، و سراج الدوله کلکته را بعلی نگر موسوم
 [ساخته] و بتخریب عمارت کوتهی و احداث مسجد فرمان داده (۴)، و ریاست
 علی نگر را بمانکچند که سالها دیوانی بردوان داشت حواله نموده اواخر

(۱) بر ۹۰ ب.

(۲) در اصل نسخه "ظرایف" نوشته.

(۳) بر ۹۱ الف.

(۴) بر ۹۱ ب.

سکونت خود قرار داده، سراج‌الدوله در فکر بر انداختن او گشت. بی‌بی گهسیتی دست بذل و جود گشاده و همه رفقای خویش را مثل میر قدرت‌الله و میر شرف‌الدین و میرزا غلام علی و غیره^(۱) بخيال آنکه در دفع همشیره زاده‌اش با او اتفاق خواهند کرد زیاده بر بیست لک روپیه و شصت و چهار فیل و دو صد اسب و غیر آن در عرض دو ماه داده و مورچال بر اطراف موتی جهیل بسته مستعد جنگ و پیکار نشست. مردم چون از قبائح اعمال و فضائح افعال او نکوهیده خاطر بودند و سراج‌الدوله را در امر ریاست مستقل دیدند بتطمع و تالیف سراج‌الدوله دست از رفاقت بی‌بی گهسیتی بر داشته باو ملحق گشتند. چون بی‌بی گهسیتی از اعانت سپاه مرفوع الطمع^(۲) گشت تن بتقدیر داده بگفته سراج‌الدوله از موتی جهیل بمرشدآباد آمده در کنج خانه نشست. روز دیگر سراج‌الدوله بضبط اموال او و نفیسه بیگم بنت شجاع‌الدوله فرمان داد و تقد و جنس و صامت و ناطق هر دو خانه را بدست آورده نفیسه بیگم را بشکرالله خان معروف به آقا بابا پسر علاؤالدوله مرحوم بجهانگیرنگر فرستاد و بعد دفع قتنه جانکی رام بی آنکه بعزل و نصب خدمات دیگر متوجه شود شعبان سال مذکور بسمت قصبه^(۳) اکبرنگر برآمد. دران حین مسموع او شد که فرقه انگریز که در کلکته مسکنی دارند بگرد کوتهی خویش احداث حصار و خندق میکنند و پسر راجه راج بلیه را که رکن رکن بی‌بی گهسیتی بود و از چندین سال معاملات جهانگیرنگر تعلق باو داشت در پناه خویش آوردند. سراج‌الدوله بقصد تنبیه فرنگیان از اکبرنگر عرف راجه‌جمل متوجه کلکته گشت و درین بین هر چند وکلای انگریز دست توسل باذیال مقربانش زده آنها را وسیله شفاعت ساختند و اظهار عجز و انکسار نموده بتضرع و ابتهاج در پیش آمدند سراج‌الدوله که چشم طمع بر اموال و ذخایر کلکته دوخته بود اصلاً از اراده خویش متقاعد نگشت. و پس از وصول بمرشدآباد چهارم رمضان سال مذکور بسمت کلکته توجه فرموده و به دوازده گروهی آنجا رسیده خدمت میر بخشگیری را از عزل فایز علیخان خراسانی بمیر محمد جعفر خان که همشیره سهابتجنگ مرحوم در نکاح داشت و علاقه حجابت را از عزل غلام حسین خان

(۱) بر: ۸۹ ب.

(۲) در اصل نسخه "چون مرفوع الطمع بی‌بی گهسیتی از اعانت سپاه نشن" نوشته.

(۳) بر ۹۰ الف.

بعد موت مهتاب مرجم و هم تخت مال هزار و صد و پنجاه
سراج الدوله بسند ابات بکالاشکن شده و بی بی کیمسی بی
معه و نذله بعد از سخاں سوهر خولیس نواز شش محمد خان باغا
بدر خود استقلال در دیوانی بکالابانت بود در صین عرض
اموه و الد خولیس بکون سراج الدوله در محل موتی جهس
سکونت خود قرار داده سراج الدوله در فکر براندختن
او کشت بی بی کیمسی دست بدل و بود کشته و همه رفت
درین راسل بر فدره المد و میر شرف الدین بر اعلام علی

دیگر از سوانح سال هزار و صد و شصت و هشتاد و خذلان خواجه عبدالهادی و تفویض علاقه بخشیدگی سایر بغایز علیخان خراسانی

تفصیل این سانحه بر سبیل اجمال آنکه اسباب ترقی خواجه مسطور در اوراق سابق تحریر یافت و جهات از خذلانش اینست که بعد از آنکه خواجه عبدالهادی خان در امر بخشیدگی استقلال و استبداد تمام یافت از راه کم-حوصلگی آثار رعونت و انانیت ازو ظاهر شدن گرفت، بعدیکه در مکالمه (۱) و تخاطب با نواب معلی القاب (۲) حد ادب را سرعی نداشت. چنانچه روزی آنجناب در مجلس فرمود که بمقتضای حدیث شریف که مضمونش اینست که زود باشد که متفرق شود است من بسی و سه فرقه که همه شان هالک اند الا واحد و حال آنکه نزدیک اهل سنت متابعین هر چهار فرقه را که ائمه مشهوره شان باشند ناجی میدانند. خواجه عبدالهادی با وصف علم بآنکه آنجناب شیعی مذهب است در جواب مسامحه نکرده بی تحاشی عرض نمود که این چهار فرقه حکم واحد دارند و غیر ازینها هر که است هالک خواهد بود. آنجناب اگرچه ازین جواب بر آشفت و لیکن دران محل سکوت اختیار فرمود و ازین قبیل روز دیگر در محاوره و گفتگو خواجه مسطور جناب نواب والا جناب را گفت که حضرت فدویرا (۳)

[احوال متمکن شدن سراج الدوله بر مسند ایالت بنگاله و

سوانحی که در دوره حکومتش روی نمود]

بعد (۴) فوت سها بختگ مرحوم دهم رجب سال هزار و صد و هفتاد سراج الدوله بمسند ایالت بنگاله متمکن شد و بی بی گهستی بنت مغفور مذکور بعد ارتحال شوهر خویش نوازش محمد خان باعانت پدر خود استقلال در دیوانی بنگاله یافته بود. در حین مرض الموت والد خویش بخوف سراج الدوله در محل موتی جهیل

(۱) در اصل نسخه و این هیچ معنی ندارد.

(۲) بر: ۸۸ ب.

(۳) در نسخه 'یر' همین اندازه مسطور است

(۴) بر: و الف.

زری مفروش ساخته بودند جلوس فرموده و شهماجت‌جنگ و حسین قلی خان و اعزه و ارکان دیگر هر کس در محل و مکان خویش استقرار داشتند که درین [اثناء] سراج‌الدوله مسلح خود آهنی بر سر و جامه آهن که با اصطلاح هند^(۱) بکتر باشد در بر با جمعی از رفقاء وارد شده طرفیکه حسین قلی خان نشسته بود قرار گرفت، و بعد لحظه برق اندازانیکه همراه سواریش بیرون دروازه کلان بودند دو و دو چهار و چهار قتیله‌های بندوق روشن کرده شروع بآمدن اندرون نمودند. و مقارن آن برخوردار بیگ که خود را از ارباب سلاح میگرفت و مسلح همراه سراج‌الدوله آمده بود دفعه از محل خود برخاسته و حضور نواب معلی القاب آمده عرض کرد که چه حکم میشود؟ آنجناب که از اصل ماجرا اطلاعی نداشت ارشاد فرمود که در کدام امر؟ مقارن بان غلام حسین خان صاحب کمال جرأت نموده در حضور عرض نمود که برق اندازان نواب سراج‌الدوله با قتیله‌های روشن داخل دولتخانه میشوند، و برخوردار بیگ بتکرار عرض کرد که هر چه ارشاد شود بعمل آرم. نواب والا جناب رنگ مجلس را بطور دیگر ملاحظه فرموده بغلام حسین خان فرمود که نگذارند برق اندازان ایشان داخل دولتخانه شوند و جمعیکه آمده اند بیرون کنند. و به برخوردار بیگ حکم شد که امری بشما گفته نشده است استئذان چه می خواهد؟ و توقف خویش را دران محل و دران وقت مناسب^(۲) ندانسته همان ساعت برخاست^(۳) و بخلوت تشریف برد، و بعد ازان تدبیر سراپا تزویر سراج‌الدوله برملا شد و شهماجت‌جنگ و حسین قلی خان در مقام شکایت آمدند. نواب والا جناب در ظاهر سراج‌الدوله را برین حرکت تشنیع نموده محل خلوت فرمود که جمعیکه در صدد دفع مخالف آمده ازین نوع تدابیر بعمل می آرند باین طریق نمی باشد. این هم از ناتجربه کاریهاست که باین صورت در دفع حسین قلی خان که بلوای عام میشد احتمال بود که چشم زخمی باینجناب و بهمه مجلس برسد و زررها بتاراج بیایند بهر طریق بچنین حرکات^(۴) لا طایل که مفید بمقصود نباشد اقدام نباید نمود.

(۱) بر ۸۷ ب.

(۲) بر ۸۸ الف.

(۳) در اصل نسخه 'برخواست' نوشته.

(۴) در اصل نسخه 'حرکات' نوشته.

که در حقیقت بنحویکه او شهرت میداد وقوعی نداشت بطریق اهتمام مشهور
 میگردد. چنانچه یک مرتبه روز عید نوروز که از خانه خود پیش نواب
 معلی القاب میرفت چون نزدیک بحویلی حسین قلی خان رسید آواز چند ضرب
 بندوقی خالی که باشاره او (۱) خالی کرده بودند بگوشش رسید. بهجرد آن در
 کمال برآشفستگی بخدمت (۲) جد بزرگوار رسیده شکایت این امر کرد و کدورت
 و ملال را بجائی رسانید که قصد بر آمدن از بنگاله و رفتن بحضور نمود. و از طرف
 نواب والا جناب نیز درین امر مسامحه و پاس خاطر سراج الدوله بعمل می آمد،
 زیرا که آنجناب هم بنا بر جهات مسطوره چندان صفائی با حسین قلی خان نداشت
 لیکن چون بی بی گهستی بمد و معاون مشارالیه بود احدی را جرأت بدفع
 او نمیشد. بالجمله شهامت [جنگ] ایمان مؤکده از طرف حسین قلی خان بمیان آورد
 نواب والا جناب که هم خاطر بی بی گهستی و شهامت جنگ عزیز داشت
 واسطه رفع نزاع سراج الدوله شده و او را از کدورت ظاهری باز داشته رفع قضیه
 فرمود. و ازین مقوله حرکات اکثر از طرف سراج الدوله واقع میشد، تا آنکه روز
 پنیه سانحه غریب اتفاق افتاد و شرح آن بر سبیل اجمال آنکه پنیه عبارت
 از سر سال تحصیل مملکت بنگاله است که اکثر بحساب ماه های هند در چیت
 یا اوایل بیساکه که عبارت از اواخر حمل و اوایل ثور باشد واقع میشود.
 دران روز از بقیه تحصیل (۳) سال گذشته نقد قریب شش هفت لک روپیه در
 صره ها آورده بر روی همدیگر میگذارند و بقیه را آنچه در مملکت (۴) بنگاله بر
 ذمه عمال و زمینداران اگر چیزی باقی باشد جگت سیه که مهاجن عمده
 آنجا است نوشته خود مشتمل بر رسید زر در سرکار ناظم داخل میکنند و جمیع
 زمینداران عمده و اکثری از اهل کاران و متصدیان قریب بچهار صد نفر بلکه
 بیشتر دران روز بتفاوت مراتب بعطای خلاع فاخره [نائیل] میشوند و جشنی عظیم
 و مجمعی غریب دران روز اتفاق می افتد. القصه روز مذکور که در دارالاماره
 مجلس مسطور منعقد بود نواب والا جناب زیر شامیانه کلابتون دوز که
 بسطونهای طلا برپا کرده و مسند در کمال تکلف با تکیه طلائی و اوسفه [؟] (۵)

- (۱) بر ۷۸ الف.
 (۲) در اصل نسخه کلمه "خدمت" را مکرراً نوشته.
 (۳) بر ۷۸ ب.
 (۴) در اصل نسخه کلمه "در مملکت" را مکرراً نوشته.
 (۵) در اصل نسخه چنین نوشته.

شادی برهم نخورد و لیکن از آنجا که مقدرات [را] علاجی نیست و یضحک^۱ التقدیر علی التقدیر^۲ وقتیکه همه اسباب ساجق را که مصرف چراغ هزارها در کمال زینت و تکلف داشت مستعد فرستادنش خانه صولتچنگ بودند و بعضی از نسوات نیز ازینطرف سوار شده بخانه عروس رفته بودند و بردن نواب معلی القاب و شهماچنگ و غیره سواریها حاضر، همه مستعد رفتن بودند که ناگهان احوال برهمخورد؛ اکرام الدوله که روز نهم بروز جدیش بود و از غیب احوالش اختلال تمام داشت منجر باحضرار شده در همانوقت ودیعت حیات بمقتاضی اجل سپرد. از حدوث این سانحه عظیمه سرزشته صبر و شکیبائی یکسر از دست رفته شادی بغم و سوز بماتم تبدیل یافته صدای نوحه صغیر و کبیر و آواز شیون برنا و پیر بفلک الافلاک رسید، و شهماچنگ جامه صبر و شکیبائی چاک کرده بر روی زمین در خاک می غلطید، و اسباب ساجق را که بانواع تکلف و تزئین درست کرده در راسته و بازار منتظر رسیدن بسواری داماد داشته بودند یک طرفه العین ره نورد و او باش و لچه های بازار تاراج کردند. القصه بعد ازین سانحه صولتچنگ^(۱) در کمال یاس و ناکامی معاودت بیورنیه نمود.

دیگر از قضایای این سال پسر ملال شدن مخالفانست فیما بین سراج الدوله و حسین قلی خان

مجملی ازین سوانح و باعث یرین مفاسد آنکه حسین قلیخان بنحویکه در اوراق سابق تحریر یافت کمال قدرت و مکنات رفاقت شهماچنگ داشت. از آنجا که کارهای مشارالیه مبنی بر شعور و بر فراست و خدع و حیلت بود اکثری از مردم اظهار صداقت و موافقت با او داشتند و بر خواطر اهل فراست صاحب داعیه بودن او متفرس می [بود] و شهماچنگ بهره از امور ریاست و فنون حکومت نداشت. سراج الدوله که خود را بعد نواب معلی القاب وارث ملک و مال تصور میکرد اندیشه از شهماچنگ بر نداشته و از حسین قلی خان بتاثر جهات مسطوره نامطمئن بوده در فکر برانداختن او شد، و هر مرتبه مخالفت او را نسبت بخود

(۱) بر ۷۷ ب. این بی ترتیبی در نمره اوراق نتیجه سهو کاتب است.

[احوال شادی شکرالله خان و رحلت اکرام الدوله]

و (۱) از سوانح ابن سنوات حکایت شادی شکرالله خان و فوت اکرام الدوله است. توضیح این مقال بر سبیل اجمال آنکه صولتچنگ با سرانجام و تکلف تمام از پورنیه بقصد ازدواج صبیله خویش با شکرالله خان روانه شده بهرشدآباد عز و ورود افکند و از طرف نفیسه بیگم نیز سرانجام ساچق در کمال تکلف و رونق شده ساعتی سعد و روزی متعین که برای اقدام امر مذکور تقرر گرفته انتظار رسیدن آن داشتند که درین بین صبیله زین الدین احمد خان هیبتچنگ بمرض الموت مبتلا گشته راه عدم گرفت. و از آنکه مشار الیهها دخترزاده نواب معلی القاب میشد این حادثه بر فبایل و عشا پر گران گذشته نواب صولتچنگ قصد آن داشت که امضای شادی را موقوف بر سال دیگر گذاشته روانه پورنیه شود. لیکن از آنجا که خاطر نفیسه بیگم عمه اعزه و اجله و قاطبه ذکر و اثاث نواب معلی القاب خصوصاً شهبامتچنگ و بی بی گهسیتی را بسیار عزیز بود، بنابراین گذاشتند که بعد سرور اربعین (۲) از فوت صبیله زین الدین احمد خان رسم ساچق بعمل آرند. لهذا صولتچنگ حرکت پورنیه موقوف داشته در انتظار عمه ایام مذکور نشست و چون قریب بیک ماه از فوت مشار الیهها گذشته و از طرفین کرة بعد اخیری متوجه تجدید سرانجام شدند که از مقدرات سانحه اشدار اول بظهور رسید. توضیحش آنکه اکرام الدوله دخترزاده نواب معلی القاب و پسر زین الدین احمد خان که شهبامتچنگ او را بفرزندى خود گرفته بود و بجدی علاقه محبت و تعشق باو داشت که اگر یک لحظه از پیش نظرش غایب میشد تا آمدن او قرار و آرام نداشت و هرگونه ناهنجاری و بدطوری چه نسبت بخودش و چه نسبت بغير میرسد همه را متحمل میشد، غرضیکه تحریر و تسوید این مراتب را دفاتر می باید که باتمام رسد، از قضاء بعارضه جدری مبتلا شد، و در همین ایام ساعت سعدیکه صولتچنگ برای رسم ساچق مقرر کرده بود باعتبار قرب رسیدنش از طرفین در سرانجام سور و سرور بودند، و یوماً فیوماً عارضه اکرام الدوله [شدت] داشت، چنانچه بمجملی بتحریر آمد، معیناً بنا بر پاس خاطر نفیسه بیگم که بسیار عزیز میخواست که (۳) بهر طریق این ساعت تقرر گرفته

(۱) بر ۸۶ الف.

(۲) بر ۸۶ ب.

(۳) بر ۸۷ الف.

از قبل زین‌الدین احمد خان هیبتچنگ سی پرداخت و بعد کشته شدن خان مذکور در بنارس بسر می برد، درینولا بموجب حکم اقدس رسیده بعطای خلعت دیوانی بنگاله سربامات بر افزاخت و پیشکارش بدستور بر امید رام مقرر بود. و راجه کرتچند در ایام دیوانی خویش زیاده بر کرور روبیه^(۱) سوای مقرری از چکله بردوان گرفته داخل^(۲) خزانه سرکار کرده. باین حسن خدمت نواب معلی القاب را از خود بسیار راضی و خوشنود ساخت و^(۳) قریب بدو سال باسر دیوانی پرداخته بود که بعارضه مرض بواسیر^(۴) از مخصه عالم دار و گیر^(۵) اینجا رسته متوجه رفح^(۶) خصومات لا یزالی آنجهان^(۷) شد و امید رام که درین مدت پیشکاری حسن خدمت و دیانت و کاردانی او بر نواب معلی القاب متیقن^(۸) شده بود بعطای خلعت دیوانی بنگاله و خطاب رای رایانی سرفراز فرمود. و در همین سنوات راجه جانکی رام که بنیابت^(۹) صوبه بهار از قبل نواب معلی القاب سرفراز بود بجلول^(۱۰) اجل طبیعی درگذشت. پسرش راجه درلبه رام که از معتبرین ارکان حضور و^(۱۱) دیوانی تن تعلق باو داشت بعطای خلعت ماتمی مع سه برادر دیگر مورد الطاف و عنایت گردید و نیابت صوبه مذکور از انتقال راجه مسطور بر راجه رام نرائن تعلق گرفته خلعت سر پیچ مرصع و شمشیر و فیل بهشار الیه^(۱۲) ارسال یانت و واسطه عرض مطالب و مآرب و معامله و قضایای آنجا در^(۱۳) حضور از طرف راجه مسطور راجه درلبه مقرر شد^(۱۴).

-
- (۱) پت ۷۸ ب: زیاده بر در کرور روبیه.
 (۲) بر ۸۵ ب: گرفته داخل.
 (۳) ادن ۱۴۳ الف سچ ۲۳۵: "و" ندارد.
 (۴) ادن ۱۴۳ ب: اس ۷۵ الف رض ۷۴ ب: بواسیر.
 (۵) ادن اس پت سچ: دارگیر.
 (۶) بر: دفع.
 (۷) بر پت رض: آنجهانی.
 (۸) رض: متفق.
 (۹) ادن سچ ۲۳۶: که نیابت.
 (۱۰) اس ۷۵ ب: بجلول رض ۷۵ الف: بجلول.
 (۱۱) ادن سچ: "و" ندارد.
 (۱۲) ادن اس رض سچ: مشار الیه.
 (۱۳) رض: از.
 (۱۴) همه نسخه‌های خطی غیر از 'بر' بهینجا ختم میشود و صفحات بعد را ندارد.

بدارالخلافة نمود و ثانیاً با شوکت و ابهت^(۱) و استعداد تمام آمده همه^(۲) آنها را مستأصل ساخت و چون تفصیل^(۳) آن درین مقام از جمله معترضه بود خوفاً للتطویل بتهجیر نرسید.

القصة^(۴) بنا بر رفاقتیکه از ثابتجنگ دران معرکه بظهور رسیده بود و پاس خاطر نواب علی القاب نیز مرکوز خاطرش بود مخلفات آن مرحوم را صفدرجنگ مشمول عواطف ساخته با وصف علم بانکه از نقد و جنس لکوک پیش آنها خواهد بود اصلاً تعرضی نکرده رخصت انصراف بینگاله داد، و رابعه بیگم با اطفال و اسوال سالم و محفوظ بمرشدآباد وارد شده و^(۵) بخدست عم^(۶) بزرگوار رسیده در کنف^(۷) حمایت شان بفراغبال اوقات سی گذرانید.

[احوال درگذشتن رایرایان بهیرودت و عطای خلعت دیوانی
بنگاله بر ارجه کرت چند و انتقال نمودن او هم بعد
ماهی چند و تقویض آن خدمت بامبید رام و تعلق
گرفتن نیابت صوبه عظیم آباد بر ارجه رام نراین
پس از انتقال راجه جانکی رام]

و در طی همین سنوات^(۸) رای رایان بهیرودت که دیوانی بنگاله مفوض باو بود
مرض استسقاء انتقال نمود و پیشکارش امید رام بلا تعین دیوان امور دیوانی را
بموجب ارشاد سرانجام میداد^(۹) تا آنکه راجه کرتیچند، که پدرش رای رایان عالمیچند
زمان شجاع الدوله دیوانی بنگاله داشت و کرتیچند سالی چند^(۱۰) بدیوانی صوبه بهار

(۱) ادن، اس، رض، سج : رامت : پت ۷۸ الف : " رابهت " ندارد.

(۲) بر ۷۴ ب : همراه.

(۳) ادن، اس، پت، رض، سج : و چون که تفصیل.

(۴) ادن ۱۴۲ ب، اس، رض، سج ۲۳۴ : " القصة " ندارد.

(۵) بر ۸۵ الف : " و " ندارد.

(۶) ادن، سج : " عم " ندارد.

(۷) بر : کیفیت.

(۸) رض : سال.

(۹) بر : ارشاد انجام میداد.

(۱۰) پت : " چند " ندارد.

والمعنی رای رستم خان را پسندیده و احمد خان را که هم درین (۱) اوقات رسیده بود بسرداری (۲) برداشته در فکر جمعیت و تهیهٔ اسباب مخالفت مشغول شدند و چون این خبر بنولرای رسید اعتنائی (۳) بان نکرده بصفدر جنگ اطلاع داد. مشار الیه اسمعیل خان را که از رؤسای معتبره اش بود باعانت نولرای فرستاد. درین مدت افغانان جمعیت متفرق را فراهم آورده (۴) و کوس مخالفت علی رؤس (۵) الاشهاد زده از فرخ آباد برآمدند. نولرای نیز با جمعیتی (۶) که همراه داشت متوجه آنها شد تا آنکه تقارب فریقین اتفاق افتاد و اسمعیل خان (۷) نیز بیک منزلی رسید. نولرای که هندوی باجرات و غیرت بود نحواست که باعانت (۸) غیری محتاج شود، بنابراین متوجه دفع افغانان شده و ازان طرف آنها با ساز و ابهت تمام (۹) رو بمخالف آورده آغاز (۱۰) محاربه نمودند. از آنجا که مقدر فتح افغانان بود هزیمت بر لشکر نولرای افتاد (۱۱) و رای مذکور با وصف انهزام فوج (۱۲) بحکم جرأت و جسارت پای وقار را متزلزل (۱۳) نساخته چندان محاربه نمود که کشته شد و عطاء الله خان (۱۴) ثابتنجنگ نیز بنا بر پاس رفاقت و بنیروی همت و شجاعت بحدی دران محاربه کارزار نمود که بقتل رسید. و مقارن بان صفدر جنگ (۱۵) از دارالخلافه متوجه جبرکسر حادثه گذشته و تنبیه افغانان شد و از مقدرات هزیمت یافته معاودت

-
- (۱) بر: همدران.
 (۲) ادن ۱۴۱ ب، اس، پت ۷۷ ب، رض، سج: سرداری.
 (۳) رض: اعتبار.
 (۴) رض: "فراهم آورده" ندارد.
 (۵) رض: "روشن" بجای "رؤس".
 (۶) ادن، پت، رض، سج: جمع.
 (۷) رض: اسمعیل علی خان.
 (۸) ادن ۱۴۲ الف، سج ۲۳۳ با عنایت.
 (۹) ادن، اس ۷۱۴ ب، پت، رض، سج: با ساز و ابهت تمام.
 (۱۰) رض: اعجاز.
 (۱۱) اس، بر، پت: افتاده.
 (۱۲) پت: از "بود هزیمت" تا "انهزام فوج" ندارد.
 (۱۳) رض ۷۱۴ الف: تزلزل.
 (۱۴) پت: کشته شدن عطاء الله خان.
 (۱۵) ادن، اس، بر، رض، سج: که مقدر جنگ.

درآورده چند کس از اولاد محمد خان بنگش را کشته^(۱) و بعضی را محبوس ساخته ضبط^(۲) تمامی اموال آنها فرمان داد، و کوتوالی از طرف خود در فرخ آباد گذاشته و ضبط و نسق آن مملکت را حواله بنولرای^(۳) داشته رایت معاودت بدارالخلافت برافراشت، و^(۴) نولرای^(۵) همواره^(۶) تحکیمات^(۷) زیاده از حد و تحمیلات ما فوق طاقت بر افغانان می نمود که عرصه معیشت بر آنها تنگ ساخت. و هم درین اوقات احمد خان پسر محمد خان بنگش که بسبب نامازی و^(۸) مخالفت با برادر پیش صفدر جنگ رفته^(۹) مشار الیه مشاھرہ برایش مقرر کرده بود، بعد کشته شدن قایم خان باجارت صفدر جنگ بفرخ آباد آمد. و بعد از آنکه افغانان از شدت و ضحرت نولرای جان بلب رسیدند^(۱۰) رستم خان نامی که در زمان محمد خان و قایم خان از رؤسای معتبر بود سرداران متفرقه افغانان را احضار کرده کنگاش نمود که نولرای در صدد آن است که از فرقه افغانان احدی را زنده نگذارد و انواع تذلیل و توهین و بی سیرتی^(۱۱) و بی ناموسی باین جماعه^(۱۲) بعمل آرد. درین صورت اگر جمعیت متفرق خود را مجتمع ساخته اتفاق در دفع دشمن کنید و غالب آئید^(۱۳) فھوالمدعا، و الا کشته شدن در جنگ باین زندگی مقرون^(۱۴) بہزاران عار و ننگ بہتر خواهد بود. افغانان متفق اللفظ

(۱) بر: اولاد بنگش را کشته؛ رض: اولاد محمد خان بنگش بسته.

(۲) رض: بقبض.

(۳) بر: حواله نولرای.

(۴) سج ۲۳۱: "و" ندارد.

(۵) ادس: پت ۷۷ الف: "داشته رایت معاودت بدارالخلافت برافراشت و نول رای" ندارد.

(۶) رض: همراہ.

(۷) ادس: کلمات.

(۸) ادس ۱۴۱ الف: سج: "و" ندارد.

(۹) بر ۸۴ الف: رفته بود.

(۱۰) بر: رسیده.

(۱۱) ادس: بی ستری؛ پت: سج ۲۳۲: بی ستری.

(۱۲) اس ۷۴ الف: بان جماعه.

(۱۳) ادس: کذند غالب آئید؛ پت: کنید و غالب آئید؛ رض ۷۳ ب: کذند و غالب آئید؛ سج: کنید غالب آئید.

(۱۴) بر: "مقرون" ندارد.

هستی ازین جهان فانی بربست . شرح آن بر سبیل اجمال آنکه در ایام سلطنت احمد شاه جاوید خان خواجه سرا مخاطب^(۱) بنواب بهادر کمال استقلال در تمشیت اوامر و نواهی^(۲) امور سلطنت داشت و^(۳) عظمت الله خان نامی عامل یریلی را^(۴) با اشاره صفدر جنگ وزیر، همدران اوقات سعدالله خان پسر^(۵) علی محمد روهیله، کشته بود و قایم خان^(۶) پسر محمد خان بنگش که در آن زمان توسل با جاوید خان داشت و با صفدر جنگ مخالف بود خان مشارالیه بقایم خان نوشت که^(۷) سعد الله خان را مستأصل سازد^(۸) که ملک او حواله بتو^(۹) خواهد شد. قایم خان که همواره^(۱۰) درین آرزو بود بتهمیه قتال و جدال پرداخته متوجه^(۱۱) دفع سعدالله خان شد، و از آنکه این حرکت برضای^(۱۲) صفدر جنگ نبود اظهار بی‌جرمی سعد الله خان^(۱۳) پیش احمد شاه نموده و بمعاونت مشار الیه پادشاه را همراه گرفته از دارالخلافه برآمد^(۱۴) که درین اثناء خبر کشته شدن قایم خان و غلبه سعدالله خان بعرض صفدر جنگ رسید. صفدر جنگ پادشاه را روانه دارالخلافه کرده^(۱۵) خود بقصد انتظام ملک افغانان و بدست آوردن مال و متاع آنها رو بفرخ آباد آورد. بعد ورود آنجا بقیه رؤسای افغانان را بقتل و اسر

(۱) رض : خواجه برای مخاطب .

(۲) رض : اوامر نواهی .

(۳) پت ۷۶ ب : "و" ندارد .

(۴) ادن ۱۴۰ الف، اس، رض، سج ۲۳۰ : نامی یریلی را ؛ پت : نامی را .

(۵) ادن، اس، پت، رض، سج : "پسر" ندارد .

(۶) ادن، سج : رهیل، کشته بود قایم خان ؛ پت : روهیله را کشته بود و قایم خان ؛ رض : روهیله بود قایم خان .

(۷) ادن، اس ۷۳ ب، پت، رض، سج : "که" ندارد .

(۸) پت : مستأصل شد سازد .

(۹) بر ۸۳ ب : ملک او بتو حواله .

(۱۰) بر : همیشه ؛ رض : همراه .

(۱۱) ادن، اس، سج : آزرده بود بتهمیه قتال و جدال پرداخته متوجه ؛ بر : پرداخته توجه ؛ پت : بتهمیه قتال پرداخته متوجه ؛ رض : آزرده بود بتهمیه قتال و جدال پرداخته متوجه .

(۱۲) رض : برجایی .

(۱۳) رض ۷۳ الف : "خان" ندارد .

(۱۴) ادن ۱۴۰ ب، سج : برآمده .

(۱۵) ادن، اس، پت، رض، سج : کرد .

لازمی و متعدی آن مشغول شده، و میدنی پور که بعد وقوع مصالحه داخل مملکت بنگاله شده (۱) از تسلط و تظلم اشقیاء محروس (۲) مانده بود فوجداری آنجا بر اجه رام که داروغگی هرکاره ها در حضور داشت عنایت شد، و برادرش نرائن سنگه بخدمت داروغگی هرکاره ها مرتقی گردید (۳).

در اوراق سابق احوال عطاء الله خان ثابتچنگ از بر آمدن بنگاله بتحریر رسیده و مال حال و معاودت ناموسش موقوف بر تسوید حالات سنین آینده مانده از آنجا که کشته شدن ثابتچنگ و عود (۴) متعلقانش به بنگاله در همین سنوات اتفاق افتاده بمجملاً (۵) بتحریر آن می پردازد، که عطاء الله خان ثابتچنگ از بنگاله بر آمده چون بصوبه اوده رسید، نولرای که از طرف صفدرچنگ حاکم بالاستقلال (۶) آنصوبه و رکن رکین او بود، ثابتچنگ قصد ملاقات نولرای نمود. مشار الیه نیز اظهار اشتیاق کرده عندالملاقات سلوکی شایان مسلوک داشت و عطاء الله خان ثابتچنگ نظر بر اقتدار او (۷) پیش صفدرچنگ نموده چشم آن داشت که درباره اش در پیش صفدرچنگ در همه امور اسداد و اعانتش را لازم خواهد داشت و او بواسطه اش اوضاع برهم خورده را (۸) باصلاح آورده پا بر مدارج سرداری و سروری (۹) خواهد گذاشت، و الحق که چنین بود، چه مانند ثابتچنگ سرداری که متصف بشجاعت و جامع فنون ریاست با کثرت اثاثه (۱۰) و اسباب ظاهری باشد در آنجا وجود نداشت لیکن (۱۱) فلک ناساز بر طبق شیوه خویش ناسازگاری کرده نقش خیالش در آئینه مراد جلوه گر نگشت، و در همان ایام ثابتچنگ رخت

-
- (۱) بر: شد.
 (۲) پت: تظلم اشقیاء محروس؛ رض: تظلم و اشقیاء محروس.
 (۳) پت ۷۲ الف: نرائن سنگه داروغگی هرکاره ها مرتقی گشت.
 (۴) پت: خود.
 (۵) ادن ۱۳۹ الف، اس، بر، پت، سج ۲۲۸: مجملی.
 (۶) رض: باستقلال.
 (۷) رض ۷۲ ب: آن.
 (۸) ادن ۱۳۹ ب، اس ۷۳ الف، رض: برهم خود را؛ بر ۸۳ الف: برهم شده خود را.
 (۹) پت: "سروری" ندارد.
 (۱۰) ادن، اس، بر، رض، سج ۲۲۹: اساسه.
 (۱۱) ادن، اس، سج: لکن؛ رض: لکن.

اذعان^(۱) اوامر و نواهی نواب معلی القاب را بر خود لازم داشته^(۲) میرزا صالح را باتفاق میر عوض علی و میر حسن علی نزد میر محمد جعفر خان^(۳) فرستاد که بتوسط خان مشار الیه بملازمت^(۴) اقدس رسیده از جانب مرسل خویش اظهار اطاعت و انقیاد نمایند. چنانچه جماعه مذکور^(۵) در حینیکه اردوی گیهان پوری معاودت از سفر^(۶) جنگل در محل کتوه قرار داشت پیش میر محمد جعفر خان رسیده بتوسط خان مذکور بملازمت عالی فایز گشتند و در رکاب سعادت اکتساب حاضر بوده پمرشدآباد آمدند. بعد سؤال و جواب قرار بر آن گرفت که میر حبیب نوکری نواب معلی القاب را اختیار نموده از قبل آنجناب بتفویض^(۷) نیابت نظامت کتک سرفراز شود و وجوه محاصل آنجا را ببتنخواه فوج رگهو دهد^(۸) و ماورای این دوازده لک روپیه دیگر بوکلای رگهو بشرط آنکه قدم در قلمروی حکومت آنجناب نگذارند متصدیان سرکار در بنارس عایدشان سازند و فوج مرهته رودخانه سورن ریکها را که کنار جالیسر واقع است حد خود دانسته بقصد عبور یا در رودخانه مذکور نگذارند^(۹). باین طریق بنای مصالحه قرار گرفته و میرزا صالح مشمول عنایت شده رخصت انصراف پیش میر حبیب یافت. و ازآنکه از طرف مرهته بنا بر صلح^(۱۰) مذکور اطمینان خاطر شده بود و مخالف و معاندی^(۱۱) دیگر نبود نواب والا جناب تخفیف در فرق^(۱۲) سپاه نموده و بجبر کسر قنرات سابق^(۱۳) متوجه شده و ترفیه^(۱۴) حال عامه رعایا و برابرا^(۱۵) منظور داشته در اسباب

(۱) رض : غیر مترقب بود اطاعت اطاعت و اذعان.

(۲) رض : دانسته.

(۳) رض : میر جعفر خان.

(۴) ادن ۱۳۸ الف، اس ۷۲ الف، سج ۲۲۶ : مشار الیه ملازمت.

(۵) بر ۸۲ الف : مذکور.

(۶) رض : سفر.

(۷) رض : آنجناب تفویض.

(۸) رض : "دهد" ندارد.

(۹) رض ۷۲ الف : بگذارند.

(۱۰) رض : از آنجا که از طرف مرهته بنای صلح.

(۱۱) رض : معادی.

(۱۲) ادن ۱۳۸ ب، سج ۲۲۷ : فرقه.

(۱۳) ادن، اس ۷۲ ب، ۷۵ ب : نموده بجر کسر قنرات سابق ؛ رض : نموده بجر کسر سابق.

(۱۴) رض : طرفیه.

(۱۵) بر ۸۲ ب، ۷۵ ب : "را" ندارد.

بالمه مقرون بخذلان موجب (۱) استخفاف رگهوی شد بشرط پذیرائی بعضی (۲) از ملتسمات اطاعت و انقیاد نواب معلی القاب لازم شمارند. بناو علیه (۳) بجهت تمشیت این مدعاء بعضی از معتمدین (۴) را میر حبیب نزد میر محمد جعفر خان فرستاد (۵). خان مشار الیه ملتسمات آنها بطریق لایق و بوقت مناسب بعرض اقدس رسانید. نواب والا جناب را بنابر عزمی که بود اگرچه (۶) پذیرائی مطالب آنها دشوار نمود، لیکن بجهاتی (۷) چند که عمدتین آنها آسایش و آرام خلایق باشد، چه درین محاربه و منازعه درینمدت چندین سال اگرچه فتح و نصرت همواره شامل حال می شد و هر مرتبه که آن مخاذیل متوجه این مملکت می گشتند از لطمه افواج بحر اسواج مانند موج دریا پریشان حال شده خایب و خاسر خود را بساحل ناکاسی می کشیدند، و ثانیاً بنابر عارضه مشیب و ضعف (۸) قوای بدنی که طاقت مشاق سفر و حرکات عنیفه (۹) نبود چه سن مبارک در آن وقت از هفتاد تجاوز کرده کلمه (۱۰) عرفت ربی بفسخ العزائم را بخاطر آورده رضا بمصالحه داد، لیکن بنحویکه از تصور صغری و کبری نتیجه صلح که محمول بر ضعف لشکر ظفر اثر باشد حاصل نشود. و بمیر محمد جعفر خان اجازت شد که از طرف خود چند کس معتبر برای تمهید صلح پیش میر حبیب بفرستد. خان مشار الیه میر حسن علی و میر عوض علی (۱۱) را بجهت ایقاع صلح بشرایط مذکوره سابق نزد میر حبیب فرستاد. مشار الیهما بخدمت مسطور رسیده پیغام صلح را بنحویکه ارشاد شده بود رسانیدند. میر حبیب که وقوع این امر را بخاطر نداشت باستماع این مژده که نعمت غیر مترقب بود اطاعت و انقیاد و

- (۱) بر ۸۱ الف: و مرجب.
 (۲) ادن ۱۳۷ الف، اس ۷۱ ب: بعض.
 (۳) سم: بنابر علیه.
 (۴) رض ۷۱ الف: معتمدی.
 (۵) بر: فرستاده.
 (۶) ادن، سم: که اگر چه؛ رس: که بود اگر.
 (۷) ادن، پت، رض، سم: لیکن بغیالی؛ اس: لکن بغیالی.
 (۸) ادن ۱۳۷ ب، اس، پت، رض، سم ۲۲۵: شیب و ضعف.
 (۹) رض: مشاق صفر و حرکات عنقه.
 (۱۰) بر ۸۱ ب: کرد و کلمه.
 (۱۱) ادن، سم: میر حسن و میر عوض علی؛ رض ۷۱ ب: میر حسن علی و میر غوث علی.

افتاده و (۱) محاربه فیما بین واقع (۲) شده. بطریق مستمر و معمول افواج دکون تاب صدمه بهادران شیرافکن نیآورده بسمت جنگلستان غربی بنگاله آواره دشت ادبار گشتند و از آنجا که مرکوز خاطر مبارک بود که قلع ریشه فساد این گروه عاقبت ستوه از مملکت بنگاله بعمل آید در تعاقب افواج منهنزیده (۳) روی توجه بسمت جنگل آورد. لیکن مخدولان مقابله و مقاتله با افواج ظفر (۴) توامان در قوت و قدرت خویش ندیده بمرچرد نزدیک شدن عساکر گردون مآثر مانند بنات النعش پراکنده و آواره می شدند و غازیان نصرت نشان در تعاقب آنها بوده فرصت قرار (۵) و استقرار و آرام (۶) نمی دادند (۷) تا آنکه مخاذیل عرصه را (۸) بر خود تنگ دیده از طریق جنگل راه کتک گرفتند و نواب معلی القاب قرین فتح و ظفررایت معاودت بسمت مرشدآباد بر افراشته (۹) و اخراج آنها را از کتک موقوف بر سال آینده گذاشته در ساحت کتوه نزول اجلال فرمود و از آنکه (۱۰) میر حبیب و فوج سرهتته از سالها (۱۱) انواع تعب و ایذاء کشیده و همواره از ضرب دست غازیان اسلام جان بلب بوده (۱۲) خواب و آرام (۱۳) نداشتند درین فکر افتادند که بهر طریق اگر ممکن تواند شد از در مصالحه در آیند (۱۴) و از آنکه کلیه دست از کتک و غیره نمی توانستند برداشت و دل از منافع اینجا کند و معهدا در امائل و اقران دست برداشتن از مملکت بنگاله و غیره

(۱) ادن: "و" ندارد.

(۲) رض: ۷۰ ب: راقه.

(۳) رض: منهنزیمان.

(۴) پت: مخدولان مقابله با فوج ظفر؛ رض: مخدولان مقابله و مقاتله با فوج ظفر.

(۵) پت: اقرار.

(۶) رض: فرصت قرار آرام و استقلال.

(۷) ادن: ۱۳۹ ب: نمی داد.

(۸) پت: عرصه کار را.

(۹) پت: بر افراشتند.

(۱۰) رض: و از آنجا که.

(۱۱) رض: "سالها" ندارد.

(۱۲) پت: ۷۴ ب: آمد.

(۱۳) ادن: اس ۷۱ الف: پت ۷۴ ب: رض: سج ۲۲۴: خواب آرام.

(۱۴) رض: در آیم.

و اخراج آنها از بالیسر و کتک توانستند کرد لیکن بنا بر (۱) بعض وجوه که از اینجمله خبر شدت عارضه (۲) مزاج اقدس که با نجاه شتی در اطراف و اکناف شهرت کرده بود و (۳) مراسلات و پروانه جات که از مرشد آباد با طرف ترسیل می یافت حمل بر تصنع و تزویر کرده سرداران و (۴) فوج متعینه میدنی پور دل بر محاربه (۵) و مدافعه دشمن نمی گذاشتند؛ بنا برین (۶) نواب معلى القاب را تحشم بدفع اعادی بذات شریف لازم افتاد (۷). با وصف بقیه ضعف و نفاقت مرض در سال هزار و صد و (۸) شصت و چهار با افواج (۹) نصرت شعار از مرشد آباد بسمت میدنی پور حرکت فرمود (۱۰) و از آن طرف باستماع توبه (۱۱) رایات نصرت نشان راجه درلیه رام و میر محمد جعفر خان از میدنی پور برسم استقبال برآمده بعد گذشتن لشکر فیروزی اثر از بردوان بسعادت ملازمت فایز گشتند (۱۲) و از برخاستن (۱۳) اینها از میدنی پور، بعلاوه شهرت شدت عارضه جسمانی نواب معلى القاب میر حبیب و فوج مرهته پای جرأت و جسارت دراز کرده و (۱۴) بشورش آمده و از محل مقر خود حرکت بسمت میدنی پور کردند. آن والا جناب با فوج همراهی و افواج ملحقه بقصد دفع (۱۵) مرهته روی توجه بمیدنی پور آورد. و (۱۶) در حوالی قصبه مذکور اقتران نور و ظلمت اتفاق

(۱) ادن، اس ۷۰ ب، پت، رض ۷۰ الف، سمج : "بنا بر" ندارد.

(۲) پت : شدت مرض و عارضه.

(۳) بر ۸۰ الف : "و" ندارد.

(۴) رض : "ز" ندارد.

(۵) رض : دل بمحاربه.

(۶) رض : بنا بر آن.

(۷) ادن ۱۳۵ ب، اس، بر، رض، سمج : افتاده.

(۸) رض : "و صد و" ندارد.

(۹) ادن، اس، بر، رض، سمج : با فوج.

(۱۰) ادن، سمج ۲۲۲ : فرموده.

(۱۱) رض : از آن طرف بترجه.

(۱۲) پت : از بردوان بملازمت قائم گشتند.

(۱۳) اس : برخاستن.

(۱۴) پت ۷۴ الف : "و" ندارد.

(۱۵) اس : و افواج ملحقه دفع؛ بر ۸۰ ب؛ و با فوج همراهی و ملحقه بقصد دفع.

(۱۶) ادن ۱۳۶ الف، رض، سمج : "و" ندارد.

درین اوقات نواب صولتچنگ بقصد ادراک ملازمت و تمهیت صحت از پورنیه رسیده بسعادت پایبوس (۱) عم بزرگوار مستسعد گردید، و نفیسه بیگم بنت شجاع الدوله مرحوم، که کمال اتحاد با شهماتیچنگ داشت و مشارالیه نیز نهایت مرتبه (۲) اطاعت و انقیاد بعمل می آورد، از جمله (۳) فرزندان نواب علاءالدوله مرحوم آقا بابا مخاطب بشکرالله خان را (۴) نفیسه بیگم در فرزندی خود گرفته محبتیکه درجه تعشق توان گفت با او داشت، بواسطه بی بی گهستی زوجه شهماتیچنگ پیغام وصلت او با صبیئه صولتچنگ بمشارالیه داد. صولتچنگ (۵) اولاً استنکاف (۶) از اقبال این امر نموده ثانیاً بمبالغه شهماتیچنگ و زوجه اش رضا داد، و بعد روزی چند مشمول عواطف عم بزرگوار شده رخصت انصراف پورنیه (۷) یافت، و از آنجا که شادی و وصلت مذکور بدون احضار جمیع قبایل و عشایر نواب والا جناب و نواب غفران مآب صورت نمی بست و رفتن این همه مردم ذکوراً و اناثاً پورنیه متعذر بود قرار گرفت که نواب (۸) صولتچنگ بنای شادی در مرشدآباد گذاشته بعد مهیا داشتن سر انجام در احسن ساعات بمرشدآباد آید، و تتمه این (۹) حکایت در حالات سنین مستقبله بتحریر (۱۰) خواهد رسید.

ذکر وقوع مصالحه فیما بین نواب معلی القاب و مرهته و رفتن عطاء الله خان ثابتچنگ بصوبه اوده و بقتل رسیدن با راجه نول رای در جنگ افغانه (۱۱)

افواجی که (۱۲) بتقریب تعیناتی میر محمد جعفر خان و راجه درلبه رام (۱۳) در میدنی پور توقف داشتند، اگرچه این همه مردم بودند که تدارک فوج مرهته

-
- (۱) رض : پایبوس.
 (۲) ادن ۱۳۴ ب' سج : "مرتبه" ندارد.
 (۳) ادن' اس ۷۰ الف' پت ۷۳ الف' رض' سج : و از جمله.
 (۴) پت : "زا" ندارد.
 (۵) پت : 'بمشارالیه داد صولتچنگ' ندارد.
 (۶) ادن' سج ۲۲۰ : استنکافی.
 (۷) ادن' سج : انصراف پورنیه ؛ رض : انصراف در پورنیه.
 (۸) اس : گرفت و نواب.
 (۹) ادن ۱۳۵ الف' سج : "این" ندارد.
 (۱۰) ادن : مستفیده تحریر ؛ اس' رض : مستقبله تحریر ؛ سج : مستفیده تحریر.
 (۱۱) ادن' اس' پت' سج : هیچ عنوانی ندارد ؛ رض : نهضت فرمودن معلی القاب در میدنی پور بحالت بیماری برای دفع مرهته.
 (۱۲) ادن' اس' پت ۷۳ ب' رض' سج ۲۲۱ : "کس" ندارد.
 (۱۳) پت : دولت رام.

برای طلب ایشان بمشهدآباد^(۱) فرستاد، و خان مشارالیه در راجمحل بملازمت رسیده و متوجه علاج مزاج اقدس شده و بشدت مرض آنجناب داخل دارالاماره مشهدآباد گشته من کل الوجوه تدابیر دوا و غذا^(۲) را منحصر بر رای حکیم هادی خان^(۳) داشت، و در حقیقت آن افلاطون منشا اعجاز مسیحائی^(۴) در ازاله چنین مرض شدید بکار برده بتدابیر صابیه در اندک زمانی مزاج مبارک^(۵) را باصلاح آورد^(۶)، و بعد حصول صحت و اعتدال احوال^(۷) آن قدر شناس ارباب فضل و کمال خان مشارالیه را بعطای خلعت فاخره و سرپیچ و جیغه مرصع و فیل با حوضه و پنجهزار رویه نقد مورد عنایت نموده در تعظیم^(۸) و تبجیل ظاهری نیز باقصی الغایه اهتمام تام^(۹) فرمود، بحدیکه سواره داخل دولتخانه شدند و جائیکه پالکی سواری شهماهتچنگ و سراج الدوله میرفت نزدیک بزینه پایه و صفه عمارت میرفتند و احدی از اعیان و ارکان و اعزه و اجله بالادست ایشان^(۱۰) نمی نشست و شهماهت چنگ و سراج الدوله نیز تواضعی شایان بعمل می آوردند^(۱۱)، و بعد غسل صحت نذور و صدقات بسادات و مستحقین و ارباب حاجات رسانیده. از آنجا که ایام برشکال آن سال هنوز^(۱۲) انقضاء نیافته بود براجه درلهر رام^(۱۳) و میر محمد جعفر خان پروانه جات مشتمل بر نوید حصول صحت و شرف^(۱۴) تجسین و محمدمت بر^(۱۵) استقرار آنجا، و معلم باینکه بعد برشکال ریایات عالی متوجه آنجناب می شود، نوشته ارسال داشتند. و هم

-
- (۱) ادن، سج : ایشان مشهد آباد .
 (۲) بر : " و غذا " ندارد .
 (۳) ادن ۱۳۳ ب، سج ۲۱۸ : هادی علی خان .
 (۴) پت ۷۲ ب : مسیحا .
 (۵) اس ۶۹ ب : مزاج مبارکش .
 (۶) ادن : آورده .
 (۷) ادن، سج : مزاج .
 (۸) رض ۶۹ الف : از " و فیل با حوضه " تا " در تعظیم " ندارد .
 (۹) بر ۷۹ ب [نمره اوراق این نسخه اینجا کمی جا بجا شده] ، رض : تمام .
 (۱۰) بر : " ایشان " ندارد .
 (۱۱) ادن ۱۳۴ الف، بر، پت : رض : بعمل آوردند .
 (۱۲) پت : رسانیده و از آنجا که ایام برشکال آن هنوز .
 (۱۳) بر : راجه دولت رام ؛ پت : براجه دولت را .
 (۱۴) ادن، اس، رض، سج ۲۱۹ : مشتمل بر حصول نوید صحت و شرف ؛ بر : مشتمل بر حصول نوید صحت اشرف .
 (۱۵) رض ۶۹ ب : " بر " ندارد .

جسارتیکه ازو بمجبوری در محاربه اتفاق افتاده کدورت خاطر داشت نواب والا جناب واسطه شفاعتش شده(۱) و استدعای عفو جرایمش نموده(۲) بملازمت سراج الدوله فرستاد. مشارالیه(۳) نظر بر ارشاد جد بزرگوار و ازآنکه(۴) او را فدوی دولتخواه خود میدانست مشمول عنایت ساخته رخصت انصراف ارزانی داشت و بنابر آنکه در صوبه بهار امری نبود که موجب توقف شود بلکه خاطر مبارک از طرف فوج مرهته که در کتک و بالیسر بودند و میر محمد جعفر خان و راجه درلیبرام که در میدنی پور اقامت داشتند تردد داشت عزم معاودت جزم شده(۵) و راجه جانکی را خلعت استقلال مرحمت کرده(۶) باتفاق سراج الدوله روی توجه سمت مرشدآباد آورد، و(۷) در همین اوقات تبی محرق عارض مزاج اقدس گشته از کیفیت اعتدال بسرحد اعتلال رسید و دران زمان که غیر از حکیم تاج الدین طیب دیگر از مشاعیر در شهر عظیم آباد سکونت نداشت مشارالیه بموجب فرمان در رکاب سعادت توامان حاضر بوده تدبیریکه مناسب حالات بخاطرش میرسید(۸) بعمل می آورد. آنجناب بسواری(۹) سفینه در طی مسافت تعجیل داشت، و(۱۰) ازآنکه حاوی مراتب کلی و جزئی(۱۱) و جامع مدارج حکمی و طبیبی(۱۲) وحید عصر و جالینوس زمان سید حکیم هادی خان(۱۳) شناسائی تمام با مزاج(۱۴) اقدس داشتند در اثنای(۱۵) راه یکی از ملازمان را

(۱) ادن ۱۳۲ ب' اس' پت' رض ۶۸ ب' سج ۲۱۶ : شفاعت شد.

(۲) رض : جرایم نمود.

(۳) بر : فرستاد و مشارالیه.

(۴) ادن' سج : جد ازآنکه ؛ اس' پت ۷۲ الف' رض : جد و ازآنکه.

(۵) پت : جزم فرموده.

(۶) ادن' اس ۶۹ الف' رض' سج : استقلال و عنایت کرد ؛ پت : استقلال مرحمت گردد.

(۷) ادن ۱۳۳ الف' سج : "و" ندارد.

(۸) ادن : میرسید.

(۹) ادن : آنجناب سواری ؛ بر ۷۷ الف : و آنجناب سواری.

(۱۰) ادن : "و" ندارد.

(۱۱) اس' رض : جزوی.

(۱۲) ادن : طبیبی.

(۱۳) ادن' پت' سج ۲۱۷ : هادی علی خان.

(۱۴) ادن' سج : بامتزاج.

(۱۵) ادن' اس' پت' رض' سج : از اثنای.

غیاث پور معروف به باره^(۱) نزول اجلال فرموده و بر کیفیت واقعه^(۲) مطلع شده، نواب اسدالله خان را که درین یساق از مرشدآباد همراه بودند پیش سراج الدوله فرستاد^(۳) که بهر نحو که باشد^(۴) او را مستمال ساخته و نوید پذیرائی ملتسمات و اشتمال الطاف و عنایات بحالش داده بملازمت رسانند. نواب اسدالله خان پیش سراج الدوله رسیده^(۵) و^(۶) تبلیغ پیغام بوجه احسن نموده بهر طریق خاطر وحشت زده اش را مطمئن ساخته راضی بآمدن نزد جد^(۷) بزرگوارش نمود. باستماع این خبر نواب معلی القاب را بنحوی مسرت و خوشدلی حاصل شد که سررشته تمکین و وقار که باعلی مرتبه در مزاجش استقرار داشت بی اختیار از دست داده هر لحظه و هر آن بغير اسم سراج الدوله و تفتیش احوالش که "تا کی رسید؟" بر زبانش کلمه دیگر جریان نداشت، تا آنکه منهبیان خبر قرب وصولش رسانیدند. فرمان شد که سراچه های پیش روی خیمه را بردارند که مانع ملاحظه نشود^(۸) و سواری او از دور بنظر رسد، و همینکه^(۹) نظر آبخواب بر سواریش افتاد بی اختیار سر بسجده گذاشته شکر جناب الهی بجا آورد^(۱۰) تا آنکه سراج الدوله نزدیک بخیمه رسیده و از مرکب پائین آمده بادراک قدمبوس شتافت^(۱۱). آن عالیجناب [او را] در آغوش عاطفت گرفته بی اختیار رقت فرمود و کرة بعد آخری بمراتب شکر جناب احدیت^(۱۲) پرداخته و باتفاق ازان محل نهضت واقع شد^(۱۳). بعد طی منازل ظل عاطفت بر مفارق سکنه عظیم آباد انداخته در عمارتیکه از متحدثات زین الدین احمد خان مشرف بگنگ واقع بود نزول اجلال فرمود، و از آنکه سراج الدوله از راجه جانکی رام بنا بر

(۱) ادن، پت : عنایت پور معروف به باره .

(۲) ادن، اس، پت، رض، سج : واقع .

(۳) پت : فرستاده .

(۴) ادن ۱۳۱ ب، سج : که بهر نحو باشد .

(۵) پت : از "که بهر نحو" تا "پیش سراج الدوله رسیده" ندارد .

(۶) پت : او ؛ رض ۶۸ الف : "و" ندارد .

(۷) ادن : راضی بآمدن جد ؛ اس : راضی هاندن نزد جد .

(۸) رض : شود .

(۹) اس ۶۸ ب : رسید و همینکه ؛ پت ۷۱ ب : رسد همینکه

ز (۱۰) پت : آوردند .

(۱۱) پت : شتافته .

(۱۲) ادن ۱۳۲ الف، اس، پت، سج ۲۱۵ : شکر جناب احدی ؛ بر ۷۶ ب : شکر عنایت احدی .

(۱۳) اس، بز، پت، رض : شده .

مهدی نثار خان که بانی این مفسده^(۱) بود با جمعی دیگر از ناتجربه کاران^(۲) بدسال بقصد اخذ شهر عظیم آباد رسیده بقصد افتتاح دروازه های حصار متوجه شد. ازین^(۳) طرف مردمان راجه جانکی رام بممانعت در پیش آمده آغاز محاربه کردند^(۴). مهدی نثار خان که رئیس این هنگامه آرائی بود با جمعی از اوباشان که همراه داشت از راه^(۵) دروازه مختصر مشهور بکهرکی باتفاق سراج الدوله داخل شهر شده^(۶) رو بقلعه آورد. درین محل محاربه صعب اتفاق افتاد^(۷). مهدی نثار خان که مایه شورش و فساد^(۸) بود با چند کس دیگر بقتل رسید. از کشته شدن مشار الیه سراج الدوله که جین و بزدلی^(۹) ذاتی داشت سراسیمه و حیران کار خود گشته و پشت بمرکه داده در خانه یکی از مفلوکین اهل حرف خود را^(۱۰) متواری ساخت و پیش میرزا مصطفی قلی خان^(۱۱) که برادر خسرش محمد ایرج خان می شد و در عظیم آباد بتقریب بعضی از خدمات متعلقه بسر^(۱۲) می برد شخصی را فرستاده از احوال خود اعلام نمود. مشارالیه باستماع این مژده بلا توقف عازم خدمتش شده در کمال اعزاز و احترام سراج الدوله را بخانه خویش آورد. جانکی رام از شنیدن این بشارت که سراج الدوله درین حادثه محفوظ و محروس مانده بخانه میرزا مصطفی قلی رسید^(۱۳) زندگانی از سر یافته شکر جناب الهی بجا آورد^(۱۴). مقارن آن نواب معلی القاب حوالی قصبه

(۱) قت مقدمه.

(۲) بر ۷۵ الف: از ناتجربه آری

(۳) بر: شد و ازین.

(۴) ادن ۱۳۰ ب' سج ۲۱۲: در پیش آمدند و آغاز محاربه کردند.

(۵) قت: "راه" ندارد.

(۶) ادن' سج ۲۱۳: شد.

(۷) ادن' اس ۶۷ ب' بر ۷۵ ب' رس ۶۷ ب' سج: افزاده.

(۸) بر: فساد و شورش.

(۹) ادن' اس ۶۸ الف' بر' رض' سج: بد دلی.

(۱۰) ادن ۱۳۱ الف: مفلوکی اهل حرفه خود را: سج: مفلوکی اهل حرفه بود خود را.

(۱۱) ادن' اس' قت ۷۱ الف' سج: "خان" ندارد.

(۱۲) قت: "بسر" ندارد.

(۱۳) ادن' سج ۲۱۴: رسیده.

(۱۴) بر: آورده.

[ذکر محاربه نمودن سراج الدوله با جانکی رام و کشته شدن مهدی
نثار خان و احوال آمدن مه‌بندجنگ در نواح عظیم آباد و
ملاقات با سراج الدوله و رسیدن بشهر عظیم آباد و بیمار
شدن و برگشتن بمرشد آباد با سراج الدوله]

اکنون تحریر سررشته احوال نواب معلى القاب را موقوف داشته عنان قلم را بترقیم حالات سراج الدوله منعطف می سازد که آن سرگشته وادی غفلت و حیرانی نزدیکی عظیم آباد رسیده براجہ جانکی رام^(۱) پیغام فرستاد که اگر خیریت حال خود منظور دارد بملازمت برسد که مشمول عنایت گردد یا از عظیم آباد برخاسته بطرفی از اطراف که خواهد^(۲) برود. جانکی رام را^(۳) از استماع این پیغام دود حیرت و دهشت^(۴) بکاخ دماغش راه یافته از فرط سراسیمگی قطرب وار^(۵) در اضطراب بود که در دفع این داهیة^(۶) کبری چه تدبیر کند؛ چه اگر از عظیم آباد برخاسته برود سراج الدوله را تصرف شهر مایة^(۷) بغاوت و طغیانی می شود؛ پیش نواب معلى القاب چه عذر درین باب آرد؛ و اگر در صدد سمانعت و سکاوت آید^(۸) و کار بمحاربه منجر شود دران^(۹) حال احیاناً آسیبی بسراج الدوله رسد بلا شک و ریب بنا بر فرط علاقه محبت که نواب والا جناب با سراج الدوله دارد دست از جان شیرین باید شست^(۱۰). آخر الامر رأیش بر محاربه قرار گرفته وانسداد ابواب حصار نموده و باسباب حصارداری پرداخته متحیر کار خود بود که در بساط وجود از نرادی قضا صورت بازی چطور جلوه گر خواهد شد؛ لیکن از آنجا که اقبال و طالع جانکی رام در کمال ترقی بود باسهل وجوه حل این عقده مشکل گردید. چه سراج الدوله برفاقت

(۱) پت: براجہ جانکی رام.

(۲) ادن: بطرفی از طرف که خواهد؛ اس: بطرفی از آن طرف که خواهد؛ پت: بطرفی که خواهد.

(۳) پز: پت: 'را' ندارد.

(۴) بر: حیرت و وحشت؛ پت: حیرت و هیبت.

(۵) ادن: سم ۲۱۱: قطرب وار؛ رم: ۶۷ الف: عقب وار.

(۶) رض: واجبه.

(۷) ادن ۱۳۰ الف: تصرف سرمایه.

(۸) رض: آمد.

(۹) پت: ۷۰: و دران.

(۱۰) پت: بشست.

مشاور الیه در حوالی بها گلپور بود که^(۱) عنایتنامه باو رسید. در جواب عریضه نوشت مشتملبر آنکه آنجناب با اینهمه ادعای رأفت و عنایت و شفقت و محبت در صدد پرورش و معاونت مخالفین من هستند. ازانجمله حسین قلی خان را که دشمن اینجناب است باعلا مرتبه اقتدار رسانیدند و مرا در نظرش بحدی تذلیل^(۲) نمودند که حین معاودت من از بردوان و رسیدن بمشهدآباد احدی از احاد بقدم استقبال پیش نیامد^(۳) و شهامتجنگ را ولایت عهد خود و صولتجنگ را فوجداری پورنیه فرمودند^(۴) و نسبت بمن غیر از لطف زبانی عنایتیکه موجب قدر و منزلت^(۵) و قوت و مکننت من در امائل و اقران تواند شد بعمل نیآوردند^(۶) و حالا زنهار تشریف نخواهند آورد و الا نه سر شما در دامن من^(۷) خواهد بود یا سر من زیر پای فیل ایشان. و چون این مکتوب بنواب والا جناب رسید از مطالعه آن کمال ایتهاج و مسرت نموده در جواب عنایتنامه دیگر که حاصل مضمونش این بود بتحریر آورده ارسال داشت که آن عزیز [تر] از جان! از راه کم حوصلگی و کم فطرتی چنین آرزوها و گله بیجا دارند. من قصد آن دارم که حکومت و فرمان روائی^(۸) تمام عالم متعلق بان نور چشم باشد و این رباعی بدستخط خاص مندرج نمود.

رباعی^(۷)

غازی که پی شهادت^(۸) اندر تگ و پوست

غافل که شهید عشق فاضل تر ازوست

در روز قیامت این بان کی ماند

این کشته دشمن است و آن کشته دوست

(۱) بر ۷۴ الف: "که" ندارد.

(۲) پت: مرا بحدی در نظرش تذلیل.

(۳) ادن ۲۸ ا ب: نیآید.

(۴) پت: رض ۶۶ ب: مروجب منزلت.

(۵) بر ۷۴ ب: رض: "من" ندارد.

(۶) ادن ۱۲۹ الف: اس ۶۷ الف: پت ۷۰ الف: رض: سج ۲۱۰: فرمان فرمائی.

(۷) اس: بر ۷۴ ب: پت: "رباعی" ندارد: سج: شعر.

(۸) ادن ۱۲۹ ا ب: سج: بی شهادت.

پا بدامن فراغت کشیدند و چون ایامی چند برین گذشت اسری از برده غیب بظهور رسید که نقش خیال (۱) آن بخاطر احدی نمی گشت (۲).

تفصیل اجمال آنکه از عرایض شهامت جنگ مکشوف رای عالی شد (۳) که سراج الدوله باظهار کدورت و خفگی با مهدی نثار خان وغیره عازم عظیم آباد شده (۴) و هر چند احقر امتناع نمود و بانواع شتی قبح این حرکت ظاهر کرد معتن نشده (۵) جواب داد که اگر مبالغه در ماندن من خواعید کرد (۶) خود را هلاک خواهم ساخت. بجزرد دریافت این سانحه از آنجا که نواب معلی القاب با سراج الدوله حالت و مرتبه تعشق داشت مضطرب و سراسیمه گشته و بودن خود را در میدنی پور از محالات دانسته و میر محمد جعفر خان و راجه درلبنه رام (۷) را باشتعال (۸) انواع عنایت و رأفت مستمال ساخته و تمامی فوج را در میدنی پور حکم بتوقف (۹) نموده و ریاست ایشان را بمشار الیها مفوض داشته با معدودی عمان روز روی توجیه (۱۰) بمشهدآباد آورد. و با (۱۱) آنکه شروع موسم برشکل و راه بر از گل ولای و ناله ها و بطغیانی داشت از صبح تا شام آن والا جناب (۱۲) قطع مسافت می نمود تا هشت منزل را در (۱۳) چهار روز طی کرده وارد دارالاماره مشهدآباد شد و بیش از یک روز در آنجا توقف جایز نداشته (۱۴) روز دیگر روانه عظیم آباد گردید و خطی بسراج الدوله مستملبر عنایت و تفضل و محبت و شفقت و ترک اراده فاسدیکه در پیش داشت بطریق نصیحت و موعظت (۱۵) نوشته ارسال داشت.

- (۱) بر ۷۳ ب: خیالی
- (۲) ادن' سم: نمیگذشت
- (۳) پت: شدند.
- (۴) رض: " شد " ندارد.
- (۵) رض: شد.
- (۶) ادن ۱۲۸ الف' سم: ۲۰۸: خواهند کرد.
- (۷) بر' پت: دولت رام.
- (۸) پت' رض ۶۶ الف: باستمال.
- (۹) ادن' اس' پت' سم: حکم بتوقیف: رض: حکم توقیف.
- (۱۰) ادن' اس ۶۶ ب' پت ۶۶ ب' رض' سم: " توجه " ندارد.
- (۱۱) ادن' سم: بمشهدآباد آورد با: پت: بمشهدآباد و با.
- (۱۲) ادن' اس' پت' سم: نواب والا جناب را.
- (۱۳) رض: " در " ندارد.
- (۱۴) پت: یکرز توقف در آنجا جایز نداشت.
- (۱۵) پت: موعظه.

تا کجا خواهید ماند. چنانچه^(۱) شهماجنگ و صولتجنگ اعمام شما براسه مختار و صاحب فوج اند، مرتبه شما کمتر از آنها^(۲) نیست. درینصورت اصلح آن است که بمرشدآباد رفته از آنجا روانه عظیمآباد شوید؛ و جانکی رام را که بیش از هندوی مفلوکی نیست در صورت عدم رفاقت و اطاعت^(۳) از میان برداشته^(۴) متصرف آنصوبه گردید تا صاحب اسم و رسم^(۵) باشید. بای التقدیر چون رایات عالیات در حوالی میدنی پور پرتو نزول افگند میر حبیب و غیره تاب مقاومت در خود مفقود دیده بطریق مستمر و معمول آواره دشت ادبار شدند^(۶) و نواب والاجنب در چهاؤنی قدیم نزول اجلال فرموده؛ از آنجا^(۷) که ایام برشکال قریب رسید و مکنون ضمیر انور آن بود که این مرتبه قلع ریشه فساد این گروه ازین مملکت بعمل آید و علی قلی خان^(۸) که اسم فوجداری میدنی پور داشت بسبب عدم طاقت و قدرت مقاتله و مقابله مرهته از بودن و ماندن در میدنی پور بالحاح تمام معذرت خواست؛ نواب معلی القاب برای تعمیر جا و مکان بجهت دولتخانه خاص امر فرموده؛ و نسوات محل را از مرشدآباد طلب داشته اذن چهاؤنی عام داد. عامه و خاصه لشکر که از طول یساق منزجر شده بقرب رسیدن ایام برشکال توقع معاودت و تمنای رسیدن مرشدآباد داشتند از استماع حکم جهانمطاع که برخلاف توقع^(۹) شان بعمل آمد مایوس از رفتن مرشدآباد شده و راحت و آسایش را طلاق داده برحسب فرمان هر کس از اعزه و اجله و خاص و عام لشکر مشغول بدان کار شدند^(۱۰). بقدر مقدور و استطاعت بیوت^(۱۱) گاهی برای خودها مرتب داشته

(۱) رض: "چنانچه" ندارد.

(۲) بر: کمتر ازینها؛ رض: کمتر از آنها.

(۳) ادن ۱۲۶ ب؛ اس؛ پت ۶۸ ب؛ سج ۲۰۶: در صورت عدم اطاعت؛ بر: در صورت عدم استطاعت.

(۴) رض: برخاسته.

(۵) بر: رسم و اسم.

(۶) ادن؛ سج: "شدند" ندارد.

(۷) ادن: از آنجمله.

(۸) سج: علی وردی خان.

(۹) ادن ۱۲۷ الف؛ سج ۲۰۷: "توقع" ندارد.

(۱۰) ادن ۱۲۷ ب؛ اس ۶۶ الف؛ پت ۶۹ الف؛ رض ۶۵ ب؛ سج: شده.

(۱۱) ادن: چوب.

میرمحمد جعفرخان که در مرشدآباد بتقریب تعیناتی شهامتجنگ اقامت داشت بموجب امر عالی روانه شده در محل باغ بعز بساط بوس نایز گشت. نواب والا جناب بجهت آنکه از مشار الیه حین ورود مرسته بمرشدآباد ترددی ظاهر نشد و بعلاوه غبن و غایله که در فوج از سبب موجودات گرفتن خواجه عبدالهادی و مساهله (۱) خان مذکور بظهور رسیده بود چند (۲) کلمه نصیحت آمیز مناسب حال و (۳) وقت بطریق موعظت ارشاد کرده امر فرمود که نیابت بخشیکری از عزل میر اسمعیل از طرف خود بخواجه عبدالهادی بدهد. خان مذکور (۴) ابتداءً استکفانی از قبول این امر داشته شأ، ام آبی حسب الارشاد نیابت خود را بمشار الیه مقرر داشت. و پس از روزی چند که توقف در بردوان اتفاق (۵) شد (۶) بعرض رسید (۷) که مرسته از راه جنگستان (۸) سر از سیدنی پور بر آورد. آن والا جناب که عزم مصمم در دفع این گروه عاقبت ستوه داشت بلا توقف الولیه نهضت بسمت سیدنی پور بر افراشت و سراج الدوله روانه مرشدآباد شد. باعث برین داعیه سراج الدوله را این (۹) شد. بعد از آنکه مهدی نثار خان وغیره از صولتجنگ آزوده خاطر شده و بمرشدآباد (۱۰) آمده رفیق سراج الدوله شدند، خان مذکور با آنکه باکتر صفات حسنه (۱۱) متصف بود لیکن شورش (۱۲) و هنگامه آرائی در مزاج داشت بناء علیه بعد رفیق شدن (۱۳) با سراج الدوله مصلحت داد که درینجا محکوم حکم جد خود (۱۴)

(۱) پت ۶۸ الف: مشاهده.

(۲) ادن ۱۲۵ ب: اس ۶۵ الف: پت: رض: سج ۲۰۴: هر چند.

(۳) بر ۷۲ الف: "و" ندارد.

(۴) پت: "خان مذکور" ندارد.

(۵) ادن: سج ۲۰۵: "اتفاق" ندارد.

(۶) بر: اتفاق.

(۷) رض: رسد.

(۸) ادن: اس: سج: مرسته راه از جنگستان: رض: مرسته را از جنگستان.

(۹) ادن ۱۲۶ الف: اس: پت: رض ۶۵ الف: سج: آن.

(۱۰) ادن: سج: آزوده خاطر شده بمرشدآباد: پت: آزوده شده و بمرشدآباد.

(۱۱) ادن: اس: بر ۷۲ ب: رض: سج: حسن.

(۱۲) اس ۶۵ ب: سرزش.

(۱۳) بر: بناء رفیق شدن.

(۱۴) رض: جد بزرگوار خود.

داشت محافظین را غافل نموده روز ورود مرهته در حوالی (۱) مرشدآباد بآنها ملحق شد. و مال حالش آنست که چون تمامی عمر بناز و نعمت پرورش یافته روی مشقت و سفر ندیده بود. درین یساق مرکوبی غیر از اسب نداشت. از مراقبت افواج مرهته عاجز گشته روانه دارالخلافه شد. و پس از وصول بآنجا باندک (۲) ایام بمرض سرسام درگذشت. القصه (۳) مقارن بآن یکی از خویشان زمینداران جنگل التماس نمود که اگر هراولی فوج ظفر سوج باین عاجز حکم شود دفعه و غفله بیک ناگاه (۴) بر سر بنگاه خصم میرسانم (۵). نواب معلى القاب اعتماد بر قول او کرده بطریق یلغار متوجه تنبیه اعداء گردید و پس از طی دوسه (۶) منزل شبی که تمامی آن شب در جنگل قطع (۷) مسافت می شد حین سفیده صبح بعرض انور رسید که زمیندار مذکور قدامه لشکر بر حوضه فیل سوار بود، بزخم کارد شکم خود را مجروح ساخت. حکم شد که فیل مرکوبش در حضور بیارند که سبب آن استفسار کرده شود. بعد حاضر شدن و استعلام ازین سانحه جواب داد که چون بر من راه غلط شد (۸) و نتوانستم ببنگاه دشمن برسانم از خوف آنکه مورد غضب شوم باین جرأت اقدام نمودم، و پس از لحظه (۹) راه سفر گرفت، و نواب معلى القاب که بدلات او حرج این چند منزل کشیده بود و هرکاره های سرکار از بنه مخالف درمست خبر نداشتند صلاح حال در معاودت دیده بردوان مراجعت فرمود (۱۰) و در باغ مانکچند دیوان مقتدر (۱۱) زمیندار بردوان که بهترین مواضع آنجا بود تا متحقق شدن خبر مرهته که بکدام طرف آواره است نزول اجلال فرمود. درین بین

(۱) رض ۶۴ الف: "حوالی" ندارد.

(۲) بر ۷۱ ب: بعد اندک.

(۳) ادن ۱۲۴ الف: "القصه" ندارد و جای آن سفید مانده.

(۴) اس ۶۴ ب: بیک سر ناگاه.

(۵) پت ۶۷ ب: برسانم.

(۶) ادن، سج ۲۰۳: دوسه.

(۷) رض: "قطع" ندارد.

(۸) رض: نشد.

(۹) رض ۶۴ ب: ملاحظه.

(۱۰) رض: نمود.

(۱۱) پت: "مقتدر" ندارد.

کسیکه در سررشته دفتر صد (۱) سوار نوکر باشد ربع آن موجود نخواهد بود. چنانچه کمترین اول از غبن رساله خود بعرض میرساند. درینصورت اگر یکمرتبه ملاحظه موجودات سپاه باین کمیته (۲) حکم شود لکها روپیه کفایت سرکار خواهد نمود. نواب معلی القاب بر طبق التماس خواجه مذکور بعمله بخشیدگی سایر (۳) وغیره حکم فرمود که کل عمله پیش خواجه عبدالهادی حاضر شده موجودات سپاه بدهند و درین سائحه حشر عظمی برپا شد (۴) و خواجه عبدالهادی بقصد اظهار حسن (۵) خدمت از وضع و شریف و آشنا و بیگانه اغماض عین سروت نموده ازانجمله در رساله یکی از عمده ها که هزار و هفصد (۶) سوار را طلب می گرفت حین ملاحظه موجودات هشتاد نفر باثبات رسید. درین (۷) نسق احوال کافه سپاه را قیاس باید کرد که در هزارها صد ها باقی ماندند و کفایت لکوک سرکار بعمل آمد. باین حسن خدمت خواجه مذکور مشمول عواطف بی پایان شده (۸). یوماً فیوماً بر مراتب او می فرود (۹) که درین اثناء خبر رسید که فوج مرهته از جنگلستان متوجه مرشدآباد شد. نواب والا جناب را که استیصال آنها بالمره منظور بود معهداً بر فوج (۱۰) متعینه مرشدآباد چندان (۱۱) اعتماد نداشت. از میدنی پور الویه نهضت و اعتلاء بسمت مرشدآباد بر افراخت و بعد طی منازل که بر بردوان اعلام ظفر اتسام (۱۲) سایه وصول انداخت دران محل بعرض اشرف رسید که افواج مرهته و افغان باستماع توجه عساکر فیروزی نشان از مرشدآباد عنان فرار بسمت جنگلستان غربی انعطاف دادند و فخرالدین حسین خان که در مرشدآباد بموجب حکم اقامت

(۱) ادن ۱۲۲ ب' اس ۶۳ ب' رض' سج ۲۰۰: صدر.

(۲) رض ۶۳ ب: کمترین.

(۳) ادن: "سایر" ندارد.

(۴) اس' بر' پت ۶۶ ب' رض: شده.

(۵) رض: بقصد مراتب حسن.

(۶) بر: هفتصد.

(۷) بر ۷۱ الف: درین؛ پت: و درین.

(۸) ادن ۱۲۳ الف' سج ۲۰۱: شده بود.

(۹) بر: مراتب او افزود.

(۱۰) ادن ۱۲۳ ب' سج: منظور بود فوج؛ رض: منظور بود و بر فوج.

(۱۱) پت ۶۷ الف: "چندان" ندارد.

(۱۲) بر: ارتسام.

بچه‌اؤنی فرموده و^(۱) بودن خود را در آنجا قرار داده فوجداری میدنی پور
 بعلی قلی خان صفاهانی^(۲) که علاقۀ بخشگیری سراج الدوله داشت مفوض فرمود.
 از آنکه^(۳) میر حبیب و غیره طرف بالیسر آوارگی داشتند^(۴) و چندان^(۵) حالت^(۶)
 و قدرت در آنها نبود که خود بدولت تحشم باید فرمود، لهذا سراج الدوله با جمعی
 از افواج قاهره بدان سمت برقع آنها^(۷) نامزد شد. مشار الیه^(۸) بمحل جالیسر و معبر
 رودخانه سورن ریکها مشهور براج گهات رسید. جمع مقاهیر صلاح در مقابله و مقاتله
 ندیده از بندر بالیسر بطرف جنگلستان راه فرار گرفتند. سراج الدوله بی تحریک سیف
 و سنان داخل بالیسر شده از آنجا که مأمور برفتن پیشتر نبود دران محل توقف
 نمود.

ازینکه نواب معلی القاب را بسبب^(۹) افراط محبت که^(۱۰) مفارقت یک
 لحظه او را شاق و ناگوار بر خود داشت، بعد رخصت دادن سراج الدوله بفاصله
 چند روز بی اختیار از میدنی پور بسمت بالیسر نهضت فرموده مشار الیه را طلب
 حضور نمود. محل نراین گره تلاقی عسکرین اتفاق افتاده سراج الدوله بعز ملازمت
 جد بزرگوار خویش فائز گشت، و از آنجا بالاتفاق معاودت شده بمیدنی پور
 محل سرداق جاه و جلال گردید. درین بین خواجه عبدالهادی که در فرقه
 جمعداران کم بضاعت ملازم سرکار بود بموافقت و مراقبت میر سید محمد یساول و
 بتوسط نایب حاجب بعز عرض رساند^(۱۱) که غبن و غائله در فوج سرکار دولت مدار
 حصر ندارد و مبالغ خطیر متصدیان و جمعداران متصرف می شوند^(۱۲) و همراه

(۱) پت: "و" ندارد.

(۲) بر ۷۰ الف: صفهانی.

(۳) پت: و از آنکه.

(۴) پت: از "مفوض فرمود" تا "داشتند" ندارد.

(۵) اس ۶۳ الف: روانگی داشتند و چندان؛ بر: آوارگی داشتند چندان.

(۶) رض: حماقت.

(۷) رض ۶۳ الف: بدان سمت باغ آنها.

(۸) بر: و مشار الیه.

(۹) رض: سبب.

(۱۰) بر: "که" ندارد.

(۱۱) بر ۷۰ ب: رسانید.

(۱۲) رض: می نمودند.

افتاده و آخر محرم نواب^(۱) معلى القاب با افواج فيروزی انتساب الويه نهضت و اعتلاء بر افراشته اول بفسد شكار كه رؤسای ذوی الاقتدار را بنا بر مصلحت چند كه ازان جمله استخبار و استعلام احوال اغنیاء و غرباء مملكت و وحشت زدگان و ستم رسیدگان ضعفاء و رعیت لازم افتاده^(۲)

شعر^(۳)

شهان را ضرور است مشق شكار * كه آید بی صید دلها بكار

بطرف مهرپور^(۴) كه شرقی و جنوبی مرشدآباد واقع است متوجه شد^(۵) و در حقیقت كثرت آهو دران ضلع بحدی بود كه صدها^(۶) هر روز شكار می شد و از شدت وفور^(۷) خیل خیل آهو كه از صحرا بسبب احاطه نمودن فوج آواره می شدند و سراسیمه خود را در لشكر می انداختند مردم اردو بضر بچوب دستیها از پا در می آوردند. القصه بعد شغل شكار نواب والا جناب^(۸) رو بمقصد آورده و بمحل كتوه نزول اجلال^(۹) فرموده پس از اجتماع عساكر فيروزی مآثر متوجه بردوان گردید و از آنجا^(۱۰) اعزام پیشتر شده بعد طی منازل بحوالی میدنی پور رسید. جماعه مخالفین بمجرد استماع قرب ورود لشكر ظفر قرین تاب مقاومت در خود مفقود یافته بطریق مستمر^(۱۱) آواره دشت ادبار شدند و عساكر فيروزی مآثر وارد میدنی پور شده ساحل رودخانه كمنائی خيام اقامت مطمئن ساختند. و نواب والا جناب قاصد آن شد كه این مرتبه بنحوی ضبط و نسق این نواح بعمل آید كه بار دیگر خیال تصرف این ضلع بخاطر مخالفین نرسد و قدرت آمدن باین دیار نیابند^(۱۲). بناء علیه حكم

(۱) اس ۶۲ ب: محرم سنه نواب؛ بر: محرم سنه ۱۱ نواب.

(۲) رض: افتاد؛ پت: افتاده است.

(۳) ادن ۱۲۰ الف، اس، پت، سج ۱۹۷؛ "شعر" ندارد.

(۴) رض: از "شعر" تا "بطرف مهرپور" ندارد.

(۵) ادن ۱۲۰ ب، سج: شده.

(۶) رض ۶۲ ب: صیدها.

(۷) ادن، اس، رض، سج: شدت و وفور.

(۸) بر ۶۹ ب: نواب معلى القاب.

(۹) رض: اقبال.

(۱۰) پت ۶۶ الف: بردوان گردیده روز از آنجا.

(۱۱) پت: تاب مقاومت در خود مقصود یافته بطریق مستمر؛ رض: تاب نبرد در خود مقصود دیده

بطرفه بطریق مستمر.

(۱۲) رض: نیارند.

حالاتش ما سبق ذکر یافته، درینولا بمرض چشم مبتلا گشته (۱) مکفوف البصر (۲) گردید، و سراج الدوله واسطه عفو جرایم عمله توپخانه شده، و داروغگی توپخانه باسم سراج الدوله قرار گرفته (۳) نیابت آن کار بمیر ضیاء الله خان که مدتی رفاقت عطاء الله خان (۴) داشت مفوض شد، و مشار الیه بخلعت داروغگی توپخانه دستی قامت قابلیت برافراخت. و هم درین اوقات خادم حسین خان (۵) از نواب صولتچنگ آورده خاطر شده بمرشد آباد آمد و پس از چندی مهدی نثار خان و پسران هدایت علیخان و غلام مرتضی خان پسر مرتضوی خان بکدورت از پیش صولتچنگ برخاسته (۶) وارد مرشد آباد شدند. سراج الدوله که مخالفت با عم داشت و (۷) این جماعه سابق بر این نوکران پدرش بودند در تألیف همه آنها کوشیده با خود (۸) رفیق نمود و مهدی نثار خان را زیاده بر همه مشمول عنایت خود ساخته یوماً فیوماً بمرثبه او می افزود.

ذکر نهضت رایات عالیات کرة دیگر بصوب میدنی پور و حکم چهاراؤنی
در آنجا و گرفتن موجودات سپاه و آمدن سراج الدوله
بمرشد آباد و روانه شدن بقصد تسخیر عظیم آباد
بدلالت مهدی نثار خان (۹)

باعث برین داعیه آنکه میرحبیب با جمعی از مرهته وانغان در میدنی پور مرکب
بجاج در میدان عناد می تاخت. بنا برین استیصال و اخراج (۱۰) آن گروه بر ذمه همت لازم

(۱) پت: گردیده.

(۲) ادن ۱۱۹ ب: مکفوف البصر.

(۳) رض: گرفت.

(۴) رض ۶۲ الف: "که مدتی رفاقت عطاء الله خان" ندارد.

(۵) بر ۶۹ الف: خادم حسن خان.

(۶) ادن، اس، پت: برخاسته.

(۷) ادن: "و" ندارد.

(۸) پت ۶۵ ب: "با خود" مکرراً نوشته.

(۹) ادن، اس، پت، سج ۱۹۶: هیچ عنرائی ندارد؛ رض: دفع نمودن میرحبیب معاهیر را که در

میدنی پور یورش آورده بود لرای نهضت برافراشت.

(۱۰) پت: افواج.

خوبش نداشت بحکم جرأت و جسارت با جمع (۱) قلیل مقابله فوج کثیر اختیار نموده (۲) بمدافعه اعادی شتافت و پس از تقارب بقدر مقدور (۳) در مساعی امر محاربه از خود بتقصیر راضی نشده بعد رسیدن جراحات متواتر که دستش برسیدن شمشیری از (۴) کار رفت از پا در افتاد و اسیر مخالفین شده مجبوس گردید و حدوث (۵) این سانحه در حوالی بالیسر بعرض اقدس رسیده، از آنکه وقت مستقاضی انتقام نبود (۶) تدارک آن موقوف بر سال دیگر ماند.

القصه بعد طی (۷) مشاق سفر اواخر جمادی الاخره رایات عالیات پرتو نزول در کتوه افکنده و بر جسر سفاین که قبل از ورود لشکر ظفر اثر مرتب شده بود عبور اتفاق افتاده اوایل شهر (۸) رجب سال مذکور نواب معلی القاب در عمارت موتی جهیل که در آن ایام (۹) آغاز تعمیرش بود نزول اجلال فرمود، و شهماجنگ و حسین قلی خان و غیره بملازمت اقدس فایز گشته هر واحد (۱۰) بقدر مراتب مورد عواطف شدند. و هم درین حال رای رایان چین رای دیوان خالصه که (۱۱) متصف بکمال دیانت و امانت بود بمقر خود شتافت، و پیشکارش بهیرودت که واقف (۱۲) امور دیوانی بود بتفویض آن علاقه و خطاب رای رایانی سرفرازی (۱۳) یافت، و حیدر علیخان مع تمامی عملی که از بردوان بر خاسته (۱۴) بمرشد آباد آمده بودند، چنانچه مفصل

-
- (۱) بر: جمیع
 (۲) رض ۶۱ ب: کرده.
 (۳) بر: بقدر و مقدور.
 (۴) ادن ۱۱۸ ب: برسیدن شمشیر خان از: سج ۱۹۴: برسیدن شمشیر از.
 (۵) ادن: مجبوس کرده و حدوث: پت ۶۴ ب: مجبوس گردیده حدوث: رض: مجبوس بعبس گردید و حدوث: سج: مجبوس گردد و حدوث.
 (۶) پت: نپردند.
 (۷) رض: طی " ندارد.
 (۸) اس ۶۱ ب: بر ۶۸ پت: رض: " شهر" ندارد.
 (۹) ادن ۱۱۹ الف: سج: در ایام.
 (۱۰) پت ۶۵ الف: احد.
 (۱۱) رض: خالصه شریفه که.
 (۱۲) ادن: مرافقت: سج ۱۹۵: موافق.
 (۱۳) اس ۶۲ الف: رض: سرفرازی.
 (۱۴) ادن: اس: پت: رض: سج: بر خواسته.

دشواری داشت و منحصراً بر شنا^(۱) بود، صدها تلف شدند. ازان جمله از معبریکه راقم در آنجا حاضر و ناظر بود هفده اسپ غریق بحر بلا گشتند. ازین^(۲) قیاس معایر دیگر باید کرد. و رودخانه کنسائی را که متصل میدنی پور واقع است و آبش بسیار طغیان داشت و بهمه وجوه بیش^(۳) از سه چهار سفینه میسر نشد^(۴) که عبور تمامی لشکر انحصار بر آن داشت در کمال اشکال اتفاق افتاد^(۵) بهر طریق صعوبت و مشقتی^(۶) که دران سفر بسبب گل و لای راه و زیادتی آب رودخانه ها کشیده شد تحریر تفصیل آن موجب طول کلام میشود.

[ذکر مجملی از احوال شیخ عبد السبحان و سوانح دیگر]

بنابراین بذکر مجملی از احوال شیخ عبد السبحان عنان قلم را معطوف می سازد؛ که شیخ^(۷) مذکور در رساله راجه در لبه رام^(۸) از جمله مفلو کین آنسلاک داشت که احدی را باسم و رسمش^(۹) اطلاع نبود. بعد از آنکه جناب نواب علی القاب را عزیمت انصراف از کتک بعجلت بنابر سببیکه سابقاً تحریر یافته جازم گردید بسبب قریب بودن مرهته بجمعیت هفت هشت^(۱۰) هزار سوار و پیاده و بعد رسیدن فوج کمک از بنگاله احدی قبول نداشت. شیخ عبد السبحان عند التکلیف ارتقای این مرتبه را که هرگز در متخیله اش خطور نداشت بقول آنکه "سلطنت گر همه^(۱۱) یک لحظه بود مغتنم است" فوز عظیم دانسته باقبال آن امر خطیر اقدام نمود. و پس از آنکه لشکر ظفر اثر از حوالی کتک گذشت میر حبیب که با فوج مرهته در یکدو منزلی جنگلستان آن نواح بود عازم استخلاص آن بلده و بدست آوردن شیخ عبد السبحان شده ازان موضع بحرکت آمد. شیخ مذکور باستماع این حادثه با آنکه مقابله^(۱۲) با چنین فوج در قوت و قدرت

(۱) ادن، سج : شناوری .

(۲) رض : این .

(۳) اس ۶۱ الف، سج : پیش .

(۴) رض ۶۱ الف : نشده .

(۵) بر : افتاده .

(۶) بر : مشقت .

(۷) رض : میسازد و شیخ .

(۸) بر، پت : رض : دولت رام .

(۹) بر : که احد بر ابر اسم و رسمش .

(۱۰) ادن ۱۱۸ الف، سج ۱۹۳ : هفت و هشت .

(۱۱) ادن : که همه .

(۱۲) بر ۶۸ الف : مقاله .

طغیانی آنها باتفاق زمینداران آنجا قصد محاصره کنند رسیدن غلات و سایر اشیاء
 ببلده کتک از جمله (۱) محالات، و عزیمت بنگاله دران وقت که هر منزلی درین
 ناله و رودخانه عمیق سد راه دارد عبور از آنها از جمله ممتنعات. نواب والاجنباب
 که همواره استقبال امور را در اوقات حال بر ضمیر صفا تخمیر منکشف داشت طول
 توقف را دران محل دور (۲) از آئین صواب دانسته و امور واقعه را غنیمت شمرده و
 شیخ عبدالسبحان نامی را بنیابت (۳) نظامت صوبه کتک مأمور داشته عنان عزیمت
 بسمت بنگاله منعطف ساخت (۴) و در حقیقت مراتب تیغظ و انتباهی که بر لوح ضمیر
 انور تافته بود بر سبیل اتم بعرضه ظهور جلوه گر شد، چه آنکه دران ایام که آفتاب در
 جوزا بود که بحساب ماه های هندی بتفاوت اندک ایامی مقارنت با جیتیه دارد
 بارانهای متواتر بمرتبہ واقع شد که شبانروزی (۵) خالی از تواتر امطار نبود و
 رودخانه هائیکه حین رقتن بسیار کم آب بود (۶) بنحوی طغیانی داشت که عبور و مرور
 ازان دشوار گردید (۷). چنانچه رودخانه بروه و (۸) بهدرک و جاجپور که در کمال
 شدت آبش جریان داشت لیکن تا کمر و سینه بود در نهایت صعوبت عبور ازان
 اتفاق شد، و بر سر نالهای دیگر انسان و حیوان بسیار بتلف رسید (۹). چنانچه برناله
 ترسبانی که در قرب میدنی پور واقع است با وصف قلت عرض از آنکه آب در کمال
 شدت جریان داشت از جنس سفاین اصلاً در آنجا موجود نبود و اکثر اسباب و متاع
 و (۱۰) مردم بحیلۀ بستن سبوهای (۱۱) معکوس برچوب و مشک ملو از هوا و بر اشجار (۱۲)
 موز (۱۳) که متصل بهم (۱۴) بسته بودند گذشتند و گذراندن اسپان که بحیلۀ مذکور

-
- (۱) اس : جمله .
 (۲) رض : "دور" ندارد .
 (۳) ادن، رض، سج ۱۹۰ : نامی را نیابت .
 (۴) اس ۶۰ : ساخته .
 (۵) بر ۶۷ الف : شبانه روزی : پت ۶۳ ب : شبا روزی .
 (۶) ادن ۱۱۷ الف، سج ۱۹۱ : بسیار آب کم بود .
 (۷) پت : کرده .
 (۸) بر : "و" ندارد .
 (۹) ادن : رسیده .
 (۱۰) ادن ۱۱۷ ب، سج : "و" ندارد .
 (۱۱) ادن : بحیلۀ نشین شیره های ؛ رض ۶۰ ب : بحیلۀ بستن سبوی .
 (۱۲) بر ۶۷ ب : پر از اشجار .
 (۱۳) ادن، اس ۶۰ ب، پت ۶۴ الف، رض، سج ۱۹۲ : مریز .
 (۱۴) همه نسخ غیر از رض، "هم" دارد بجای "بهم" .

پخته عریض بر آب اطرافش واقع شده (۱) و آبادی شهر کتک بر ساحل کتجوری اتفاق افتاده، فاصله فی ما بین قلعه و آبادی بلده قریب بدو کروه و از آنکه (۲) از سالهای بسیار (۳) بلده کتک بسبب عبور و مرور سپاه و تسلط مرهته آبادی درستی نداشت رونقی بنظر نرسید و عمارات و ابنیه حکام که برودخانه (۴) کتجوری واقع شده کمال روح و فضا دارد بلکه مجموع (۵) آبادی ساحل آن رودخانه در این (۶) صفت بر اکثر بلاد ممتاز است، چه ابنیه واقع بر کتجوری که بر بند پخته اتفاق افتاده چنانچه شمه ازان مذکور شد، در کمال ارتفاع واقع شده، جای بلندی بند ده گز، موضعی نصف آن و کم و زیاد بران بنا یافته (۷). در زیر اکثر ابنیه آب رودخانه کتجوری در کمال صفا و پاکیزگی جاریست و آن روی آب باختلاف مواضع از دو کروه تا (۸) چهار پنج (۹) کروه مسافت صحرای وسیع خوش فضا است و متصل آن جنگل اشجار عظیمه (۱۰) در کمال نضارت و صفا و انتمای آن جنگل ابتدای دامن جبال فلک آسا (۱۱) که سکنه بیوت و ابنیه واقع بر ساحل کتجوری را این هر (۱۲) سه کیفیت مد نظر است.

القصد بعد قرب رسیدن ایام برشکال و (۱۳) وقوع قطعۀ ارضی (۱۴) که دران آبادی بلده کتک اتفاق افتاده محصور میان دو آب که اگر مخالفین در اوقات

-
- (۱) ادن' سج : پخته عریض برای اطرافش واقع است .
 - (۲) بر ۶۶ الف : بلده و قریب بدو کروه از آنکه .
 - (۳) ادن : " بلده قریب بدو کروه و از آنکه از سالهای بسیار " ندارد .
 - (۴) رض : عمارت واقع که بر رودخانه .
 - (۵) ادن ۱۱۶ الف : مجمع .
 - (۶) بر ۶۶ ب : رودخانه و درین .
 - (۷) ادن' سج ۱۸۹ : کم زیاد بنا یافته .
 - (۸) ادن' رض ۶۰ الف : یا : اس ۶۰ الف' پت ۶۳ الف' سج : با .
 - (۹) ادن' سج . چهار و پنج .
 - (۱۰) ادن : عظیم .
 - (۱۱) ادن' سج دامن خیال آسا .
 - (۱۲) ادن ۱۱۶ ب' سج : " هر " ندارد .
 - (۱۳) بر : " ز " ندارد .
 - (۱۴) ادن : ارضی ؛ پت : قطعۀ ارضی .

در باب محاصره قلعه و تضييق محصورين فرمان داده خود بدولت^(۱) داخل دارالاماره کتک شد؛ و تا پانزده روز از طرفين آتش قتال و جدال اشتعال داشت. آخرالامر اهل حصار مقابله و مقاتله با افواج نصرت شعار بعلاوه خالی بودن قلعه از اسباب حصارداري در قوت و مکنت خویش ندیده بتوسط مير محمد جعفر خان و راجه درلبه رام بشرط عفو جرایم و امان پیغام سپردن^(۲) قلعه بملازمان فیروزی نشان دادند. راجه و خان مسطور ملتئم ایشان را بعرض اقدس رسانیدند^(۳). و آن جناب از راه مکرست عفر و اغماض از زلات آن جماعه فرموده مشار الیها مژده بخشش و امان بایشان رسانیدند؛ روز دیگر محصورين ابواب قلعه را بر روی ملازمان مفتوح ساخته خودها نزدیک^(۴) مير محمد جعفر خان و عمر خان و راجه درلبه رام شتافتند. نواب معلى القاب بقصد ملاحظه حصار تحشم فرموده قرین فتح و نصرت داخل قلعه باره بهاتی شد.

[ذکر مجملی از احوال قلعه باره بهاتی و شهر کتک]

و مجمل کیفیت بنای حصار و شهر کتک آن است که قطعاً زمینی که دران حصار مذکور و آبادی شهر واقع است محصور است میان دو رودخانه مسمی بمهاندا^(۵) و کتجوری؛ و اطراف آن بقعه را که اشراف بر رودخانه های مذکور دارد^(۶) از سنگهای استوار که باصطلاح مشهور پشته باشد مستحکم ساخته اند. و هر دو نهر^(۷) ایام غیر برسات پایاب^(۸) دران ایام عرض مهاندا قریب بدو کروه؛ پهنای کتجوری بقدر نصف آن خواهد بود؛ و قلعه باره بهاتی بر ساحل مهاندا واقع؛ و دور حصار قریب بسه کروه تخمیناً که از سنگ و خشت پخته بنا یافته؛ و خندقی

(۱) دن؛ سج؛ بادولت.

(۲) دن ۱۱۵ الف؛ اس؛ سج ۱۸۷؛ امان پیغام و بیرون؛ بر ۶۵ ب؛ امان به پیغام سپردن.

(۳) دن؛ پت ۶۲ ب؛ رسانیده؛ اس؛ رض ۵۹ الف؛ سج؛ رسانده.

(۴) دن؛ اس؛ رض؛ سج؛ به نزدیک.

(۵) رض ۵۹ ب؛ مسمی مهاندا.

(۶) پت؛ برودخانه دارد؛ رض؛ بررودخانه دارد.

(۷) دن ۱۱۵ ب؛ اس ۵۹ ب؛ رض؛ سج ۱۸۸؛ شهر.

(۸) اس؛ نایاب.

شعله حیات شان را که موجب اشتعال چندین مفاسد است بآب شمشیر اطفاء نمایند. بناء علی هذا صبح روز دیگر که شام عمر آن بخت برگشتگان بود نواب معلی القاب در خیمه محقر سرجلو که عبارت از پالی باشد تشریف داشته و سراج الدوله خارج از صحن (۱) آن خیمه بیرون قنات با جمعی از بهادران جلوس نموده اذن آمدن سید نور و سر انداز خان فرمود. مقارن آن دهرمداس و سید نور اولاً بشرف ملازمت رسیده مأمور بجلوس در مجلس خاص شدند. و (۲) از هر نوع کلمات استثناس و الطاف نسبت بآنها ارشاد می شد که خیر قرب (۳) رسیدن سر انداز خان (۴) بعرض رسید و مشار الیه با چند نفر نزدیک جلو خانه رسیده همینکه قصد پائین آمدن (۵) از مرکب نمود سراج الدوله که بقصد دفعش دران محل توقف داشت بقتلش فرمان داد. مردمیکه مستعد این امر دران موضع حاضر (۶) بودند مرکب جسدش را از راکب روح تهی ساخته شعله حیاتش را منطفی نمودند. دران حال مشار الیه نیز بیحواسی بخود راه نداده بقدر امکان در مدافعه و مکاوحه خود را مقصر نداشت و سید نور و دهرمداس که در حضور باستماع این حادثه بسراسیمگی و اضطراب آمده جمعیکه در حوالی شان حاضر بودند هر دو را دستگیر ساخته بموجب فرمان بکشور خان سپردند. مردم قلعه از همراهان (۷) و رفقای سر انداز خان (۸) و دهرمداس باستماع این حادثه جان خراش ابواب حصار را مسدود ساخته مستعد رزم و پیکار شدند. نواب والا جناب بودن خود را در پای قلعه بنا بر آنکه (۹) چندان ضرورت نداشت مصلحت ندانسته میر محمد جعفر خان و فقیر الله بیگ خان و راجه درلهر رام وغیره را (۱۰) که همدران اوقات از تعاقب میر حبیب بموجب فرمان معاودت کرده بملازمت رسیده بودند

- (۱) رض ۵۸ ب : سخن .
 (۲) ادن ۱۱۴ الف سج ۱۸۵ : "و" ندارد.
 (۳) بر ۶۵ الف پت : قریب .
 (۴) بر : "خان" ندارد .
 (۵) بر : "آمدن" ندارد .
 (۶) رض : "دران موضع حاضر" ندارد
 (۷) ادن ۱۱۴ ب پت ۶۲ الف : همراهان .
 (۸) اس پت : "خان" ندارد .
 (۹) ادن : در پای بنا بر : سج ۱۸۶ : در پای حصار بنا بر .
 (۱۰) ادن سج : "را" ندارد .

حسن یافت در خطه عرق طالب و نام و سواد و چشمت

از آن در خطه در طرف ما و سواد

شاه دولت نام مقرر شده

م م م

با ختام رسید تاریخ الوردیجان مهیبت حکم

راقم الحروف میر اسد علی

ن ا ل ت

افراخته و تمامی شب تا نصف روز آینده متصل واحد طی مسافت فرموده و از رودخانه مهاندا که زیر پای قلعه باره بهاتی میگردد گذشته^(۱) در ظاهر قلعه مسطور اعلام ظفر اتسام مرتفع گردانید و بسبب آنکه شش پهر^(۲) متصل طی مسافت می شد منجمله قریب بدو هزار سواریکه در رکاب بودند حین ورود پای حصار قریب بسه صد^(۳) نفر در رکاب بماند^(۴) که اگر درین هنگام اهل قلعه بقصد محاربه اقدام می نمودند جمع پای رکاب ز فرط کسل راه و کلال طاقت جدال نداشتند. محض بفضل لا یزال و بقوت طالع آنصاحب اقبال خوف و هراس بر ضمایر محصورین استیلا یافته چاره کار خود را در اطاعت^(۵) و انقیاد دانستند. و شدت تمازت^(۶) آفتاب بعلاوه عدم تیسر خیمه بعلت طی منازل طولانی که باربردار^(۷) احدی نرسیده بود^(۸) دران روز بجدی افراط داشت که نشان از صحرای قیامت میداد و اواخر همان روز سید نور و دهرم داس استسعاد ملازمت حاصل کرده رخصت انصراف یافتند که صبح روز دیگر خود را مع سرانداز خان^(۹) بملازمت رسانیده قلعه را تسلیم ملازمان سرکار دولت مدار نمایند^(۱۰). و ازینکه مشار الیهما همواره با مخالف موافق^(۱۱) بوده در هیجان مواد فتنه و فساد از خود بتقصیر راضی نمیشدند^(۱۲) و همیشه معین کفر بودند. نواب معلی القاب اطاعت و انقیاد ایشان را مانند ایمان پاس دانسته و انقطاع رشته حیات آن مفسدان را مقرون^(۱۳) بصلاح پنداشته بازمراهی از خواص ارشاد فرموده که صبح فردا حین رسیدن آنها

(۱) پت ۶۱ الف: گذشت.

(۲) ادن: شهر.

(۳) بر ۶۴ ب: بسپصد.

(۴) ادن، اس، بر، رض ۵۸ الف، سج: نماند.

(۵) ادن ۱۱۳ الف، سج ۱۸۳: خود را اطاعت؛ پت: خود در اطاعت.

(۶) ادن، سج: تمازی.

(۷) ادن: که بردار.

(۸) بر: بودند.

(۹) ادن: سردار خان.

(۱۰) ادن، سج ۱۸۴: نماید.

(۱۱) پت ۶۱ ب: مخالف و موافق.

(۱۲) پت: نمی شد.

(۱۳) رض: مقر.

افواج منتشره مرهته رخت ادبار دارند. حکم عالی شرف نفاذ یافت که میر محمد کاظم خان و دوست محمد خان و غیره بتعاقب منهزمان شتافته دود از دمار آن بخت برگشتگان^(۱) بر آرند. مشار الیهما بعد طی مسافت بآن گروه وخیم العاقبت رسیده^(۲) و مبارزان طرفین داد شجاعت و تهور داده^(۳) عاقبت الامر فتح و نصرت قرین حال اولیای دولت قاهره شد^(۴). متعاندان بحال تباه و خسران روانه سمت کتک شدند. نواب معلی القاب عازم پیشتر گشته بعد طی مراحل بندر بالیسر نزول فرموده. در آن محل متحقق شد که میر حبیب و ناناجی تاب مقاومت در خود مفقود یافته با جمعی از مرهته و افغان که همراه داشت در اطراف جنگستان کتک آواره دشت ادبار شد^(۵). آن جناب بطی منازل متواتر از سرو و بهدرک و جاجپور سرور فرموده محل بروه که از آنجا کتک تخمیناً هژده گروه فاصله داشت پرتو نزول افکند^(۶). در آن مقام عرایض^(۷) سید نور و سر انداز خان^(۸) و دهرم داس هزاری که قلعه باره بهاتی در تصرف داشتند از نظر انور گذشت، مشتمل بر اینکه ما بنده ها مطیع و منقاد امر عالی ایم. هرگاه رایت فتح آیت درین ساحت پرتو نزول اندازد مفاتیح دروب حصار تحویل ملازمان دولت مدار^(۹) نموده شرف ملازمت استسعاد حاصل میکنیم. آنجناب که میر محمد جعفر خان و فقیر الله بیگ خان و دوست محمد خان و غیره را با سایر مردم سایر^(۱۰) بسمت جنگستان که میر حبیب و غیره در آن وادی رخت ادبار داشت رخصت فرموده بود، بعد اطلاع بر مضامین عرایض سرانداز خان و غیره با معدودی که در رکاب حاضر بودند که عدد تمامی آنها بدو هزار سوار نمیرسید^(۱۱) شام همان روز بقصد تسخیر قلعه باره بهاتی الویه نهضت

(۱) ادن : دمار برگشتگان ؛ سج ۱۸۱ : دمار بخت برگشتگان .

(۲) رض ۵۷ الف : رسید

(۳) ادن : " داده " ندارد ؛ سج : دارند .

(۴) بر : شده .

(۵) ادن ۱۱۲ الف : " شد " ندارد .

(۶) پت ۶۰ ب : انگذده .

(۷) رض ۵۷ ب : " عرایض " ندارد .

(۸) ادن ' اس ' رض : سید انداز خان .

(۹) پت : " مدار " ندارد .

(۱۰) ادن ۱۱۲ ب : " سایر " ندارد ؛ رض : بسیار .

(۱۱) رض : نمیرسد .

نیفتاد. روز دیگر آنجناب خود بدولت بقصد استمالت آن وحشت زدگان بخانه حیدر علی خان (۱) تحشم فرمود و هر چند زلال موهبت و رشحات مکرمت بر نوایر اشتعال آن دون صفتان از بحر مکرمت ریخت و رسانیدن وجه رسوم عجاله قلیلی نقد و بقیه تنخواه بر شهامتچنگ بوعده ایامی چند ارشاد فرمود اصلاً مفید نشده. آن وحشی سیرتان از راه (۲) کمال بی آزمویی و نفاق بر شقاق خویش اصرار داشتند و از سرآمد مردم سایر میر فضل علی نیز درین امر شریک و رفیق آن فرقه باطل اندیش بود بلکه بقول مشهور مغوی و مقوی (۳) اراده فاسده آن جماعه شد. نواب معلی القاب برطرفی تمامی آن نمکجرامان (۴) فرموده و رخصت (۵) انصراف مرشد آباد داده تنخواه تمامی طلب بر شهامتچنگ فرمود (۶). بعد فراغ این امر با پنج شش هزار سوار که در رکاب بود مضمون آیه وافی هدایه (۷) وَمَا النَّصْرَ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ (۸) را مکنون خاطر اشرف داشته روی توجه بدفع اعداء آورد. بعد طی چند منزل که حوالی میدنی پور محل (۹) نزول ریات ظفر احتشام شد میر حبیب با جمعی از مرهته در میدنی پور چهاؤنی داشتند مساکن و بیوت (۱۰) خویش را بنص و یخربون بیسوتهم بآیدیههم [وَابْدِی الْمُؤْمِنِينَ] فاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ (۱۱) تحریق و تخریب نموده راه فرار گرفتند. نواب معلی القاب قرین فتح و ظفر از خارج آبادی میدنی پور گذشته و از رودخانه مسمی بکنسائی عبور فرموده (۱۲)؛ ایت اعتلاء بر افراشت و از اخبار منہیان بعرض اشرف رسید که در اطراف جنگلستان میدنی پور

-
- (۱) ادن ۱۱۰ ب: حیدر قلیغان.
 (۲) پت ۶۰ الف: "راه" ندارد.
 (۳) ادن ۱۱۱ الف: سج ۱۷۹: مشهور مقوی؛ رض ۵۶ ب: مشهور مغوی.
 (۴) اس ۵۶ ب: نمکجران؛ رض: نمک حرام.
 (۵) ادن: نواب معلی القاب تمامی آن نمکجرامان فرموده رخصت؛ سج: نواب معلی القاب حساب تمامی آن نمکجرامان فرموده رخصت.
 (۶) پت: فرموده.
 (۷) ادن: رکاب بود مضمون وافی هدایه؛ پت: رکاب بردند مضمون آیه وافی هدایه.
 (۸) القرآن العکیم: ۳: ۱۲۶.
 (۹) پت: "محل" ندارد.
 (۱۰) بر ۶۳ ب: بیوتات.
 (۱۱) القرآن العکیم: ۵۹: ۲.
 (۱۲) ادن ۱۱۱ ب: فرمود.

لجاج در صوبه کتک و میدنی پور می تاخت مخالف و معاندی نماید^(۱). نواب
 معلی القاب استیصال^(۲) آن گروه وخیم العاقبت را بر ذمه همت لازم دانسته
 با افواج نصرت شعار^(۳) اوایل ماه ربیع الثانی الویه^(۴) نهضت و اعتلاء بقصد^(۵)
 دفع اعداء بر افراخت. و چند روزی در کتوه منتظر اجتماع عساکر فیروزی
 مآثر^(۶) بوده، بعد فراهم آمدن افواج بحر امواج عازم بردوان شد. حیدر علی خان
 داروغه توپخانه با هفت هشت^(۷) هزار سوار برقنداز و قریب بدو هزار سوار^(۸)
 که از چند ماه قبل ازین بر طبق فرمان در بردوان چهاؤنی داشت که اگر احياناً
 فوج مرهته قصد تخریب ملک بردوان یا اراده آمدن بنگاله داشته باشد سد راه شده
 بمداغت آنها پردازند^(۹). درینولا که رایت نصرت آیت قریب بردوان پرتو نزول
 افکند بملازمت اشرف^(۱۰) سعادت اندوز شده مورد عواطف گردید^(۱۱) و پس از توقف
 چند روز که قصد حرکت بسمت میدنی پور تصمیم یافت عمله توپخانه و جمعی از
 سایر که در رساله حیدر علیخان^(۱۲) بودند در باب بقیه طلب تقاضای شدید نموده مانع
 حرکت شدند. نواب معلی القاب والد مرحوم راقم را با میرزا حکیم بیگ بجهت
 استمالت آن جماعه فرستاد^(۱۳) و هر چند درین^(۱۴) باب بیشتر گفته شد اصلاً^(۱۵) مؤثر

-
- (۱) رض : نموده .
 (۲) ادن ؛ هت : استقبال .
 (۳) ادن ؛ سچ : نصرت صرح .
 (۴) اس : ماه سنه الویه ؛ بر : ربیع الثانی سنه ۱۱ الویه .
 (۵) در سنه ' هت ' کلمه " بقصد " مکرراً نوشته .
 (۶) رض : فیروز مآثر .
 (۷) ادن ۱۱۰ الف : حیدر علی خان داروغه توپخانه با هفت و هشت ؛ هت : حیدر علی خان از رسه
 توپخانه با هشت ؛ سچ ۱۷۸ : حیدر علی خان داروغه توپخانه با هفت و هشت .
 (۸) رض . سوار و قریب بدو هزار برقنداز .
 (۹) بر : پردازد .
 (۱۰) ادن ؛ سچ : " اشرف " ندارد .
 (۱۱) هت ۵۹ ب : گردیده .
 (۱۲) هت ؛ سچ : حیدر قلیخان .
 (۱۳) بر ۶۳ الف : فرستاد هر چند درین ؛ هت : فرستاد و درین .
 (۱۴) هت : " اصلاً " ندارد .

خبر فوت والده اش رسید. جانو میر حبیب را با چند هزار سوار مرهته و افغانان بمیدنی پور و کتک فرستاده راه دکن گرفت و (۱) پیش از وصول او رگهو برادر (۲) کوچکش ناانجی (۳) را با جمعی از مرهته نزد حبیب الله خان فرستاد (۴) و از سوانح این سال در اوقات تشریف داشتن نواب معلی القاب بعظیم آباد رای رایان چین رای که پیشکاری دیوان خالصه داشت و در صفت دیانت و امانت در حقیقت از امائل و اقران خویش مستثنی بود بعارضه تپ بمقر اصلی شتافت (۵) و کار دیوانی بلا تقرر و تعین پیشکارش بهیرودت می نمود تا آنکه بمورور قریب یک سال نواب معلی القاب خلعت دیوانی بالاصاله بخطاب رایرایانی مشار الیه را (۶) سرفراز فرمود و مال و خاتمه احوالش در محل خویش بتحریر (۷) میرسد.

ذکر نهضت نواب معلی القاب بعزم و استیصال مرهته بسمت میدنی پور و اخراج آنها از آنجا و تسخیر قلعه کتک و غیره و وقایع که درین سفر رو نمود (۸)

دران زمان که از مهم دفع شمشیر خان خاطر اشرف را جمعیت حاصل شد و تمامی صوبه بهار از خار وجود آن طایفه حق ناشناس پیراسته گشت و صوبه بنگاله نیز از یمین معدلت (۹) و بسط مکرمت و نشر رشحات زلال الطاف آنجناب بر مفارق کافه سکنه آن مملکت از رعایا و برایا (۱۰) محسود روضه رضوان بود و غیر از آنکه میر حبیب با جمعی از مرهته و افغان مرکب عناد در میدان

(۱) ادن: "و" ندارد.

(۲) اس: پت: برادرش.

(۳) ادن: باباجی.

(۴) ادن ۱۰۹ الف: اس: پت: رض: سج: ۱۷۶: فرستاده.

(۵) بر ۶۲ الف: بعارضه مشیب بمقر اصلی شتافت: رض: بعارضه تپ بمقر اصلی ساخت.

(۶) ادن: سج: ۱۷۶: "را" ندارد.

(۷) ادن: اس: ۵۶ الف: سج: تحریر.

(۸) ادن: اس: پت: ۵۹ الف: سج: ۱۷۷: این عنوان را ندارد: رض: ۵۶ الف: حقیقت خاطر جمع

شدن از مهم شمشیر خان و نهضت فرمودن برای استیصال میر حبیب بطرف دکن.

(۹) رض: نیز ازین معدلت.

(۱۰) بر ۶۲ ب: برایا.

مرسول داشت. آنجناب در جواب قلمی^(۱) فرمود که ایشان ازینجانب مطمئن خاطر بوده درینجا تشریف آرند و بملاقاتها مسرور سازند که اگر^(۲) خدا خواسته باشد انتحاج مطالب میشود. مشار الیه که غیر از اطاعت طاعت هیچگونه مخالفت در خود ندید از پورنیه حرکت کرده بحوالی مرشد آباد رسید. نواب والا جناب جمعی را باستقبال آن دوحه امارت فرستاده، حین ملاقات بتواضع سلوک مسلوک داشته بجهت مزید اعتبارش بفرش سوزنی اسر نمود، و عطر^(۳) و پان و گلاب تواضع معموله هند بعمل آورده و کمال رأفت و شفقت بحالش میدول داشته بمحلی که قرار گرفته بود رخصت انصراف داد، و بعد^(۴) چندی که از حرکات و سکنات خان مذکور آثار نفاق و شقاق^(۵) بظهور رسید بلکه از صادرات احوالش علامات جنون و مالخولیا^(۶) ظاهر گردید ارزاء عنانش^(۷) مصلحت حال ندانسته و بودن مال و متاع درپیش^(۸) چنین کسی دور از صلاح دیده بضبط^(۹) اموالش فرمان داد^(۱۰) و مکانی برای ماندنش تجویز فرموده اسباب و حوایج ما به المعاش^(۱۱) که بفراغت تواند گذراند برایش مهیا داشته جمعی را بطریق حراست احوالش تعین فرمود^(۱۲) و تتمه احوالش در محل خویش رقمزده کلک بیان خواهد شد.

[برخی از احوال جانوجی پسر رگهو و ذکر درگذشتن رای رایان چین رای]

و مجمل احوال^(۱۳) جانوجی پسر رگهو آنست که بعد کشته شدن شمشیر خان خایب و خاسر از معرکه روگردان شده راه بتگاله گرفته بود که^(۱۴) در اثنای راه

-
- (۱) پت: تسلی.
 - (۲) بر: "اگر" ندارد.
 - (۳) ادن ۱۰۸ الف: "وعطر" ندارد.
 - (۴) ادن، اس، سج: داده و بعد؛ پت ۵۸ هب: داده بعد.
 - (۵) رض: نفاق انفاق.
 - (۶) ادن ۱۰۸ ب، سج ۱۷۵: ما لیغولیا؛ رض: مالخولیا.
 - (۷) ادن، اس ۵۵ ب، پت، رض، سج: حالش.
 - (۸) پت: بودن مال و متاع اثرش.
 - (۹) ادن، سج: دیده بضبط.
 - (۱۰) ادن. "داد" ندارد.
 - (۱۱) سج: حوایج المعاش.
 - (۱۲) اس، پت، رض ۵۵ ب: فرموده.
 - (۱۳) اس: احوالش.
 - (۱۴) بر ۶۱ ب: گرفته بود؛ پت: بتگالا گرفتند که.

بهاگیری محاذی مرشد آباد واقع (۱) بود نزول نمود که مقارن بان خیر فوت سیف الدین خان فوجدار پورنیه رسید.

تفصیل این واقعه بر سبیل اجمال آنکه سیف خان پسر امیر خان عمده الملک عالم گیری که از سی سال متجاوز فوجداری پورنیه داشت بقضای الهی فوت شده خلف اکبرش فخر الدین حسین خان که ناصیه احوالش را از (۲) آثار رشد و علامات ریاست نواب والا جناب خالی دید تعلق آن علاقه را موجب تضییع و تخریب آن ملک (۳) دانسته. از آنجا که نواب صولت جنگ کار عمده (۴) در بنگاله نداشت (۵) و در تمشیت سهام ریاست و جهانداری و فنون تیقظ و هوشیاری که از لوازم حکومت است متصف بود، لایق این امر بخاطر آورده قاست قابلیت نواب معز الیه را بعطای خلعت فاخره و عنایت سرپیچ مرصع و جیغه مرصع و شمشیر قبضه مرصع (۶) و قیل مع طرابیل بتفویض علاقه فوجداری پورنیه معزز ساخت و فوجداری هوگلی را از عزل او بنام سراج الدوله تفویض فرمود (۷) و نواب مذکور خادم حسین خان را بطریق ابطالی پیش از خود روانه فرمود و اواخر (۸) ربیع الاول سال مذکور خود عازم پورنیه گردید (۹) و جمعی از اعزّه عظیم آباد که (۱۰) در رفاقت برادرش هیبتجنگ بودند مانند مهدی نثار خان و آقا عبد العظیم و پسران هدایت علیخان و عزت علی خان (۱۱) و غیره همراهش رفتند. و (۱۲) فخرالدین حسین خان که چاره (۱۳) بدون توسل بانجناب نداشت عریضه (۱۴) مشتمل بر اطاعت و انقیاد نوشته

(۱) بر: واقعه.

(۲) ادن ۱۰۷ الف: "از" ندارد.

(۳) اس: مرصع: مملکت.

(۴) پت ۵۸ الف: عهده ناری.

(۵) رض: داشت.

(۶) ادن ۱۰۷ ب: سج: و جیغه و شمشیر قبضه مرصع؛ پت: و جیغه مرصع و قبضه شمشیر مرصع؛

رض: "و جیغه مرصع و شمشیر قبضه مرصع" ندارد.

(۷) بر ۶۱ الف: فرموده.

(۸) بر: نموده او اواخر.

(۹) پت: پرنیه گردیده.

(۱۰) رض ۵۵ الف: "که" ندارد.

(۱۱) اس ۵۵ الف: پت، رض: عرب علی خان.

(۱۲) رض: "و" ندارد.

(۱۳) ادن سج ۱۷۴: "چاره" ندارد.

(۱۴) پت: عریض.

اجلال (۱) برمشد آباد نموده ظل رأفت و عاطفت بر مفارق سکنه آن دیار انداخت و در شکر این فتح عظمی کرة بعد اخری نذور و صدقات بسادات و ارباب استحقاق رسانیده در مراتب تذلل و استکانت در جناب حضرت عزت مبالغه تمام فرمود (۲) و این مرتبه اکثر (۳) اعزه که در عظیم آباد بودند مانند کاشف اسرار ازلی و (۴) واقف رموز خفی و جلی جناب میر محمد علی ادام الله ظللال رأفته (۵) و داود علی خان و (۶) علی ابراهیم خان و تقی قلی خان و حاجی محمد خان (۷) همراه آنجناب و مهدی نثار خان و پسران هدایت علی خان و خادم حسین خان و عزت علی خان (۸) و دین محمد خان و مولوی یحیی خان و مفتی (۹) ضیاء الله وغیره چند کس دیگر برفاقت نواب صولتچنگ وارد بنگاله شدند و ازینکه نواب صولتچنگ (۱۰) از قرار گرفتن نظامت عظیم آباد ملالی در خاطر داشت و معهداً با برادر کلان خویش شهامتچنگ هم صداقت و صفائی واقعی نبود، بعلاوه (۱۱) استقلال و استبداد (۱۲) سراج الدوله یوماً فیوماً ترقی و تزاید (۱۳) داشت، بودن در مرشد آباد موافق مزاجش نیفتاده محل بهگوانگوله چهاؤنی فرمود و بعد از آنکه قریب بدو ماه (۱۴) در آن محل متوقف بود آخر الامر بتکالیف عم برادر که از در (۱۵) سیاست در آمده بودند از بهگوانگوله برخاستند (۱۶). در حویلی که از متحدثات خودش (۱۷) آن روی آب

(۱) ادن ۱۰۶ الف، رض ۴۴ الف، سج ۱۷۱: "اجلال" ندارد.

(۲) ادن، پت، سج: در جناب حضرت عزت مبالغه تمام فرموده؛ بر ۶۰ الف: در جهان حضرت عزت تمام مبالغه فرمود.

(۳) ادن، اس ۴۴ الف، پت، رض: اگر.

(۴) رض: "ز" ندارد.

(۵) رض: میر محمد علی ادام الله ظللال زاده.

(۶) ادن، اس، سج: "و" ندارد.

(۷) بر: حاجی احمد خان.

(۸) بر ۶۰ ب: غریب علی خان؛ پت ۵۷ ب: عرب علی خان؛ رض: غیرت علی خان.

(۹) اس: مفتوی.

(۱۰) رض: "وارد بنگاله شدند و ازینکه نواب صولتچنگ" ندارد.

(۱۱) ادن ۱۰۶ ب: واقعی نمود بعلاوه؛ پت: واقعی نبود و علاوه.

(۱۲) ادن: استقلال و استبداد.

(۱۳) ادن، اس، بر، پت، سج ۱۷۲: "و تزاید" ندارد.

(۱۴) بر: قریب دو ماه.

(۱۵) پت: "در" ندارد.

(۱۶) ادن، اس ۵۴ ب، بر، سج ۱۷۲. بر خواستند؛ رض ۵۴ ب: بر خواسته.

(۱۷) اس: مستحدثات و خودش؛ پت: مستحدثات و خودش.

از سابق عداوت و سوء ارادت عطاء الله خان را مردم بنگاله آرا^(۱) ذهن نشین آنجناب کرده بودند درینولا بیقین^(۲) پیوست. بنابراین پروانه‌ای بشهامتچنگ تحریر و ترسیل یافت؛ مبنی بر اینکه بمجرد ورود پروانه عطاء الله خان را بی آنکه از هیچ نوع اخذ و جر و ایذاء و اضرائی نسبت باو بعمل آرد اخراج از بنگاله نماید که تا وصول اردوی گیهان پوی خان مذکور از شهر برآمده باشد. شہامت جنگ بعد وصول پروانه ابلاغ حکم بنحان مذکور نموده، در برآمدن از شهر تقید فرمود^(۳). عطاء الله خان چون چاره ندید لا علاج رضوا بقضا داد و دل از حکومت و ثروت بنگاله برکنده با عیال و اطفال و تمامی^(۴) اثاث البیت، بروایت مشهور قریب شصت لک روپیہ نقد و^(۵) شصت هفتاد^(۶) فیل، از مرشدآباد برآمده و با رودخانه^(۷) گنگب رفته در حوالی مالده و حویلی میر ضیاء الله که در موهن پور واقع بود تا تهیه و سرانجام سفر توقف نمود. و نواب معلی القاب در محل اکبر نگر معروف براجمحل^(۸) بلوازم صلوة عید الاضحی^(۹) پرداخته بسواری^(۱۰) سفینه عازم مرشدآباد گردید و اواسط^(۱۱) ماه مذکور در بهگوانگوله نزول فرموده، در آنجا شہامت جنگ و حسین^(۱۲) قلی خان و صغار و کبار و اعزه و اجله شهر برسم استقبال^(۱۳) شتافته بادراک ملازمت تفاخر جستند و آنجناب ازان محل براه خشکی سوار فیل گردون خرام شده در کمال عز و شرف مانند خورشید انور بیت الشرف فی احسن الساعات^(۱۴) نزول

(۱) پت : عطاء الله خان را مردم بنگاله آرا : رض : عطاء الله خان را مدام هنگامه آرا .

(۲) رض : بتیقین .

(۳) بر ۵۹ ب : فرمود

(۴) بر : تمام .

(۵) ادن ۱۰۵ ب، سح ۱۷۰ : قریب شصت لک روپیہ و ؛ اس ۵۳ ب : قریب نصف لک روپیہ نقد و .

(۶) بر : شصت و هفتاد .

(۷) ادن، سح : تا رود خانه ؛ بر : باز برود خانه ؛ رض : پار رود خانه .

(۸) ادن، سح : معروف براجمحل .

(۹) در همه نسخ "عید الضعی" نوشته .

(۱۰) ادن : پروانه سواری .

(۱۱) ادن : واسطه .

(۱۲) پت ۵۷ الف : حسن .

(۱۳) ادن، سح : کبار و غیره اجله شهر استقبال .

(۱۴) پت : فی احسن الساعات .

خود را هلاک خواهد نمود. غرض^(۱) نحوی موسوس و^(۲) مشوش خاطر آنجناب شدند که از داعیه خویش باز آمد. نواب صولتجنگ بدریانت این معنی که گویا خفتی^(۳) عاید احوالش می شد اظهار کدورت و ملال نموده خواست که بدارالخلافه رود؛ و چند روز از آمد و شد دربار تقاعد جست^(۴). نواب معلى القاب خود بخانه صولتجنگ تشریف برده و بعضی از^(۵) وجوهات برای مصارف و مخارج ایشان افزوده بمدارا^(۶) و مواسا تسکین توحش^(۷) خاطرش نمود^(۸). چون ایام برشکال قریب رسیده بود انتظام سهام آنصوبه بودن خود را در آنجا قرار داده، زوجه سراج الدوله را با راجه جانکی رام دیوان خانگی خویش بقصد دادن نیابت عظیم آباد از مرشد آباد طلب فرمود. و پس از رسیدن او خلعت صوبه داری عظیم آباد بسراج الدوله و خلعت نیابت او براجه جانکی رام با نویت و پالکی جهالردار عنایت فرموده. بجهت استرضای خاطر صولتجنگ جانکی رام را^(۹) همراه صدر الحق خان بخدست او فرستاد که آداب تفویض این علاقه^(۱۰) بجا آرد^(۱۱). صولتجنگ اگرچه در دل کمال کدورت داشت^(۱۲) لیکن بحسب ظاهر امتثالاً لاسر آنجناب تلافی ظاهری نموده پان عنایت و رخصت مکرمت نمود.

و^(۱۳) چون ایام برشکال بانقضاء رسید^(۱۴) راجه جانکی رام را بنیابت نظامت گذاشته و نواب صولتجنگ و سراج الدوله را همراه خویش گرفته در اواخر ماه^(۱۵) ذیقعد الویه^(۱۶) نهضت و اعتلاء بسمت مرشد آباد برافراشت. و از آنجا که

(۱) ادن ۱۰۴ الف' اس ۵۳ الف' رض' سج ۱۶۷: غرضیکه؛ پت ۵۶ الف: غرضکه.

(۲) بر ۵۹ الف' پت: "موسوس و" ندارد.

(۳) بر: خفت؛ پت: خفتی.

(۴) بر: تقاعد نمود جست؛ پت: تقاعد ورزید.

(۵) ادن ۱۰۴ ب سج ۱۶۸: "از" ندارد.

(۶) رض: افزود و مدارا.

(۷) ادن' اس' رض: بوحش.

(۸) ادن: نموده.

(۹) بر: جانکی را.

(۱۰) رض: علاقه.

(۱۱) پت ۵۶ ب: آورد.

(۱۲) ادن' اس' بر' رض ۵۳ ب' سج ۱۶۹: برداشت.

(۱۳) پت: "و" ندارد.

(۱۴) ادن ۱۰۵ الف: شد.

(۱۵) ادن' سج: "ماه" ندارد.

(۱۶) ادن: لوا.

از آنجا که خاطر انورش^(۱) رغبت تمام بشکار^(۲) داشت و از اوایل فتح شهرت بلکه وعده نظامت عظیم آباد با صولتجنگ بود مشار الیه را بطریق نیابت در شهر گذاشته آنطرف رودخانه گنگ بقصد سیر و شکار تحشم^(۳) فرمود و سراج الدوله که در شهر مانده بود نیابت صولتجنگ بر او ناگوار شده تحکمت و حرکاتی^(۴) چند که لایق باحوالش نبود بعمل آوردن گرفت و این اول شروع تسلط و اظهار قدرت و ناهنجاریهای اوست. القصه بعد^(۵) فراغ از سیر و شکار اواخر رجب آنجناب معاودت فرموده داخل قلعه عظیم آباد شد^(۶) و نواب صولتجنگ بتوقع صوبه داری اعزه بسیار که از مهدی نثار خان و پسران هدایت علیخان و خادم حسین خان و عزت علیخان^(۷) و غیره را همراه خود رفیق کرده^(۸) بر اکثر اخراجات افزود لیکن اهلیه نواب معلی القاب دران فکر اقتاد که صوبه عظیم آباد اگر تعلق بصولتجنگ خواهد گرفت از آنجا که صوبه مذکور از عمده صوبهجات است و^(۹) گذر افواج از آنجا بینگاله بدون استرضای ناظم عظیم آباد دشوار و شهماجتجنگ دریست^(۱۰) لا ابالی و از سلیقه امور ریاست و دنیاداری خالی درینصورت بعد مهابت جنگ دشمن قوی دختر زاده اش سراج الدوله خواهد شد. درینصورت بنحوی سعی باید نمود که نیابت عظیم آباد بیکمی از متوسلان خویش قرار گیرد و بر طبق اراده خویش سعی بلیغ^(۱۱) بجا آورده و بانواع شتی قبح بودن صولتجنگ و حسن اراده خودش [را] خاطر نشین آنجناب نموده بسراج الدوله دختر زاده خود تعلیم نمود که در حضور خواص و عوام بر سر زبان آرد که^(۱۲) اگر صوبه بهار تعلق بصولتجنگ خواهد گرفت اینجناب

(۱) بر: از آنجا خاطر انوارش؛ رض: از آنجا که خاطر انوارش.

(۲) رض ۵۲ ب: بکار.

(۳) ادن ۱۰۳ الف: سج ۱۴۶: تقییم.

(۴) بر ۵۸ ب: ناگوار شده تحکمت و حرکات؛ پت ۵۵ ب: ناگوار شده بعکمت و حرکاتی.

(۵) پت: "بعد" ندارد.

(۶) بر: شدند.

(۷) اس ۵۳ ب: پت؛ رض: عرب علی خان.

(۸) پت: همراه خود رفیق ساخته؛ رض: همواره خود رفیق کرده.

(۹) ادن ۱۰۳ ب: اس: "و" ندارد.

(۱۰) اس: مرد است.

(۱۱) کلمه "بلیغ" در نسخه "بر" مکرراً نوشته.

(۱۲) رض ۵۳ الف: "که" ندارد.

ذات و خفت که تحریر تفصیل آن دور از آئین حیار است نسبت^(۱) بناموس زین الدین احمد خان بعمل آورده بودند آنجناب کمال رأفت و شفقت نسبت بانها مبذول داشته از هر نوع^(۲) مایحتاج علی سبیل التیسیر که زیاده در خور احوال آنها بود مهیا داشت. و سراج الدوله را که عزیزتر از^(۳) نزدیکش کسی نبود و^(۴) از محبت فرزندى الفتش^(۵) بدرجه تعشق رسیده بود بمبالغه تمام تأکید فرمود که هرگاه در محل برود از آنجا که عورات افغانان در محل هستند و مستورند بی اطلاع و استیذان نمی رفته باشد و از انواع^(۶) اطعمه و فواکه آنچه رغبت می فرمود اول حصه برای آنها می فرستاده و در محاوره و پیغام هرگاه اتفاق میشد بغیر از لفظ بی بی تلفظ نمی فرمود و بعد چندی همه آنها^(۷) را مشمول انواع تلاف و عنایت فرموده حسب المدعای آنها^(۸) رخصت انصراف ارزانی داشت. و هم درین اوقات بنواب شہامت جنگ پروانه ای مشتمل بر فتح و فیروزی نوشته و در باب ایصال نذور و صدقات بمشار الیه نیز تأکید قلمی فرموده^(۹) مندرج ساخت که^(۱۰) عیال و اطفال میر حبیب را که^(۱۱) تا این زمان در مرشد آباد بودند سواری های خوب و خرچ راه زیاده بر قدر مطلوب داده و مردم معتمد همراه کرده نزد میر حبیب بفرستند. و هم درین اوقات خبر^(۱۲) ارتحال محمد شاه فردوس آرامگاه و تخت نشین شدن پسرش احمد شاه بر سریر مملکت هندوستان رسید و حیف و^(۱۳) میلی که از ظلم و بدعت افغانان بعامه سکنه شهر رسیده بود مرهم دلہای خسته مجروحان و مظلومان شده بقدر^(۱۴) مقدور در تدارک آن کوشید.

-
- (۱) رض : آئین جناب نسبت .
 (۲) ادن ۱۰۲ الف ، اس ، رض ، سج ۱۶۴ : نوعی .
 (۳) بر : عزیز ازو .
 (۴) بر : "و" ندارد .
 (۵) پت ۵۵ الف : "الفتش" ندارد .
 (۶) ادن . بی اطلاع آن نمی رفته باشد انواع .
 (۷) بر ۵۸ الف : "آنها" ندارد .
 (۸) بر : حسب المدعای شان .
 (۹) اس ۵۲ الف : بمشار الیه تأکید نیز قلمی فرموده ؛ پت : بمشار الیه نیز تأکید قلمی فرمود و .
 (۱۰) ادن ۱۰۲ ب ، اس ، پت ، رض ۵۲ الف ، سج ۱۶۵ : "و" دارد بجای "ک" .
 (۱۱) ادن ، اس ، پت ، رض ، سج : "ک" ندارد .
 (۱۲) رض : میر حبیب بفرستند و هم درین خبر .
 (۱۳) رض : "و" ندارد .
 (۱۴) بر : مظلومان شد و بقدر .

مخالفین شده و بپنگاه^(۱) آنها رسیده قبه بارگاه سروری بر اوج فلک مهتری برافراشت؛ و صبیبه‌اش که اهلیه زین الدین احمد خان می شد، در قید افغانان بود با فرزندان بادراک ملازمت آنجناب رسیده عمر دوباره یافتند. طرفین ادای شکر منعم حقیقی از دست و زبان و جنان و لسان^(۲) پرداختند و خاصه و عامه سکنه شهر از ورطه هلاک نجات یافته بعد بساط بوس فایز شدند؛ و^(۳) بعد یکدو مقام آن والا مقام قرین فتح و ظفر رایت نهضت و اعتلاء برافراشته در کمال تنعم و ناز دشمن گداز دوست نواز بعد طی مراحل وارد شهر عظیم آباد شده ظلال رأیت و عاطفت بر مفارق سکنه آن دیار انداخت و کرة بعد اخیری بادای شکر و اهب النعم پرداخته ایصال و ارسال نذور^(۴) و صدقات بسادات و مؤمنین و فقراء و مساکین فرمود و جمعی از مردم معتبر را برای ضبط اموال و املاک افغانان بدرهنگه فرستاد؛ و اهل و عیال^(۵) افغانان که در تصرف زمیندار بتیا بودند زمیندار مذکور معروض داشت که آن جماعه که پناه باین کمترین^(۶) آورده اند اگر مطلق العنان شوند سه لک روپیه بطریق نذرانه بسرکار^(۷) میرسانم. التماسش که در معرض قبول نیفتاده جمعی^(۸) از دولت خواهان برای آوردن آنها متعین شدند. و بعد ورود آنها در ظاهر شهر حکم شد که بر چوپاله و رته و گاری در کمال حفاظت و ستر نشانده از^(۹) راه دروازه غربی داخل شهر کنند^(۱۰) و در محل سرای خاص بمکان مناسب فرود آرند. چنانچه موافق ارشاد بعمل آوردند. و بعد داخل شدن در^(۱۱) محل سرا در ادای آنکه افغانان لعین^(۱۲) با وصف حق نمک سالها سال^(۱۳) کمال بیحرمتی و

(۱) بر: شده و بنگاه؛ پت: شده بپنگاه.

(۲) پت ۳۴ب: لسان.

(۳) بر: "و" ندارد.

(۴) ادس ۱-۱ب، سج ۱۶۳: نذر.

(۵) بر: بدرهنگه فرستاد و اهل عیال.

(۶) بر ۵۷ب: آنجماعه پناه بکمترین.

(۷) ادس، اس ۱۵ب، پت، رض ۱۵ب، سج: 'بسرکار' ندارد.

(۸) ادس، پت، سج: نیفتاد جمعی؛ بر: نیفتاده و جمعی.

(۹) ادس: نشانیده از؛ بر: نشانده و از.

(۱۰) پت: کند.

(۱۱) بر: "در" ندارد.

(۱۲) سج: باغین.

(۱۳) اس، بر، پت، رض: "سال" ندارد.

یورش است. چنانچه کترین متوجه اعداد می شود، آن خداوند هم اعانت (۱) فرمایند. نواب (۲) معلى القاب کرة بعد اخري بفقير الله بيگ خان (۳) و شيخ جهان يار در امر يورش تا كيد فرمود. چون مؤثر نشد فيل مرکوب خویش با قليلى از بهادران که (۴) در رکاب بودند باعانت (۵) رحم خان و حيدر على خان جلو راند. مقارن (۶) بان مشيران (۷) دولت خبر قتل شمشير خان رسانيدند. كيفيت واقعه (۸) آنکه بعد كشته شدن سردار خان که تفرقه و انتشار عظمی در فوج افغانان راه یافت، شمشير خان عرصه بازی را بطور ديگر بمشاهده رسانيده با معدودی از (۹) افغانان از فيل پائين آمد. درينولا حبيب بيگ (۱۰) باو رسيد، بعد مكاوچه بضراب شمشير از پا در آورد و مراد شير خان را که بر فيل گولی بندوق رسیده نيم جانی داشت کاظم على خان حوضه فيل خود را باو رسانيده سرش را از بدن جدا ساخت و سر هر دو تا سردار (۱۱) که هوای دار داشتند آورده زیر پای فيل نواب (۱۲) معلى القاب انداختند. آن جناب بعد چنين فتح عظيم که پس از دين کذای محض بامداد جناب الهی میسر آمد و در خاطر کهتر کسی (۱۳) خطور نمیکرد سجدهات شکر الهی بجا آورده (۱۴) حکم نواختن شاد يانه فرمود، و فوج سرهتته که جانب يسار استاده بودند بمشاهده این حال سراسيمه و مضطرب گشته و (۱۵) عنان تماسک شان از دست رفته رو بوادی فرار تاقتند. و نواب والا جناب در کمال مدارا و تائی متوجه اردوی

(۱) ادس ۱۰۰ الف، سم، اس، پت، رس، سم : عنایت.

(۲) بر ۵۹ پ : اعانت فرماید که نواب ؛ پت : عنایت نواب.

(۳) ادس، سم : "خان" ندارد.

(۴) ادس، اس، رض : "که" ندارد.

(۵) اس، رض : با عنایت.

(۶) ادس، بر، سم : حيدر على خان جلو راند مقرون ؛ پت : حيدر على خان مقارن.

(۷) اس، پت، رض : مشيران.

(۸) ادس، اس، بر، رض، سم : واقع.

(۹) ادس : "از"، ندارد.

(۱۰) بر : از قتل مابين آمد درينولا حبيب بيگ خان.

(۱۱) رض ۵۱ الف : با سردار.

(۱۲) اس ۵۱ الف، پت ۵۴ الف : "نواب" ندارد.

(۱۳) بر : خاطر کسی.

(۱۴) ادس ۱۰۰ ب، سم ۱۹۱ : آورد.

(۱۵) بر ۵۷ الف : "و"، ندارد.

شتافت، و از طرفین جنگ توپخانه بمیان آمده. از آنجا که فتح و ظفر یمن عنایت داوز دادگر نصیب اولیای دولت قاهره بود. در اول جنگ گواهی توپچی (۱) بسر سردار خان رسیده دمار از دماغ آن پریشان مغز برآورد (۲) و بکشته شدن سردار خان که صاحب نصف فوج بود و عمده تری (۳) ازو شمشیر خان نداشت تفرقه عظمی واقع شده (۴) چند هزار سوار سردار خان مانند بنات النعش متفرق شدند و بقیه فوج شمشیر خان آثار فتح و ظفر پیکر بر رایت ظفر آیت (۵) بمشاهده رسانیده و علامات (۶) ادبار بر علم شقاوت توام شمشیر خان دیده بیدل و هراسان گشتند که درین بین (۷) مرهته بطرف ساقه لشکر متوجه گردید. فیل مرکوب سراج الدوله که قریب بقیل خاصه سواری آنجناب استاده بود (۸)، سراج الدوله عرض نمود که غنیم یورش بر سر آورده (۹). تدارک آن نیز منظور باید داشت. آنجناب از کمال غیظ باو فرمود (۱۰) که غنیم و (۱۱) مخالف من اینست که پیش روی من استاده (۱۲) است. از مرهته اندیشه ندارم، بعد زدن افغانان مرهته را نیز بعون الله از میان بر میدارم (۱۳) و مطلق التفتات بان طرف نفرمود (۱۴) و شیخ جهان یار و فقیر الله بیگ خان (۱۵) فوج دست راست پیغام فرستاد که اکنون وقت توقف نیست. اسپان بردارید و بر مخالفان یورش آرید. درین اثناء سواری از رحم خان که هراول بود رسیده معروض داشت که صلاح حال در

(۱) پت: "توپچی" ندارد.

(۲) ادن، سج ۱۵۹: بر آورده.

(۳) پت: عمده ترین.

(۴) ادن، رض، سج: شد.

(۵) اس: آثار فتح و ظفر پیکر رایت ظفر آیت؛ پت: آثار فتح و ظفر بر پیکرات ظفر آیات.

(۶) ادن ۹۹ب، سج: بمشاهده و علامات؛ رض: بمشاهده رسیده و علامان.

(۷) پت ۵۳ب: "بین" ندارد.

(۸) پت: بودند.

(۹) ادن، سج: بر بهیتر آورده.

(۱۰) رض ۵۰ب: از کمال و غیظ فرمود.

(۱۱) بر ۵۴ الف، پت: "و" ندارد.

(۱۲) ادن، اس ۵۰ب، بر، رض، سج: روی استاده.

(۱۳) بر: بردارم.

(۱۴) ادن، سج ۱۶۰: نفرموده.

(۱۵) ادن، سج: فقیر الله خان؛ فقیر الله بیگ.

حبيب الله خان دو لک روپيه باقى را که در ابتدا وعده داشت (۱) در باب رسايندن آن مهاجنى را ضامن داده باين حسن تدبير ميرزا محمد صالح خود را ازان ورطه هولناک نجات داد.

القصد روز ديگر تقارب فریقين اتفاق افتاده (۲) فاصله بين العسکرين (۳) بيش سه چهار گروه نمايد. آن شب را نواب (۴) معلى القاب از خيمه بيرون تشریف برده نزدیک توپخانه (۵) جنسى تمام شب پاس داشت. بامدادان که ترک فلک نیزه شعاع (۶) آفتاب در دست گرفته بر تيره دلان شام تاختن آورد؛ نواب معلى القاب در محل سراى رانى دو گروه غربى قصبه باره بتعبیه صفوف پرداخته بهادر علی خان را با توپخانه جنسى هراول فرموده؛ حيدر علی خان را با توپخانه دستى و رحم خان و مير محمد کاظم خان و دوست محمد خان را پشت سر آنها جا داد؛ و جانب يمين که درياى گنگ (۷) بود فقير الله بيگ خان و نور الله بيگ خان و شيخ جهان يار را (۸) بتوقيف (۹) اشاره فرمود؛ و جانب يسار که فوج مرهته آن طرف بود نواب صولت جنگ و محمد اله يار خان و محمد ايرج خان و راجه سندر سنگ و کامگار خان وغيره چند سردار ديگر را تعين فرمود؛ و در ساقه شيخ دين محمد را با جمعى از جمعداران (۱۰) مقرر داشته خود در قلب لشکر قرار گرفت؛ و شمشير خان و سردار خان نیز با سى چهل (۱۱) هزار افغانان (۱۲) بتسويه صفها پرداخته بمقابله

(۱) ادن، سج ۱۵۷ : که وعده در ابتدا داشت.

(۲) اس : افتاد افتاد .

(۳) بر : بين العساکر .

(۴) ادن ۹۸ ب : آن شب نواب .

(۵) بر ۵۵ ب : نزدیک توپخانه .

(۶) ادن : فلک تيره شعاع ؛ رض ۵۰ الف : فلک نیزه شعاعى .

(۷) ادن : جانب يمين رهاى گنگ ؛ سج ۱۵۸ : جانب يمين در رهاى گنگ .

(۸) ادن : شيخ جهان يار خان را ؛ رض : فقير الله بيگ خان و شيخ جهان يار و نور الله بيگ خان را .

(۹) ادن : بتوقيف ؛ بر : بتوقف .

(۱۰) بر : جماعه دار .

(۱۱) ادن ۹۹ الف ، پت ۵۳ الف : سى و چهل .

(۱۲) اس ۵۰ الف ، پت : افغان .

مشار الیه قصد رفتن ب لشکر خود کند (۱) مانع آمده بگویند که ما بگفته (۲) و وعده شما اقدام برین (۳) امر نموده، زین الدین احمد خان را (۴) از میان برداشتیم و چهل پنجاه (۵) هزار سوار و پیاده نوکر کرده مستعد رزم و پیکار با مهابت جنگ ایم. درین صورت مبلغ سی و چهل لک روپیه که تا حال بتنخواه سپاه رفته است تدبیر آن کرده باید رفت، و چون این خبر از خارج مسموع میرزا محمد صالح شد تدبیری بخاطر آورده چند سوار مرهته را تعلیم نموده که شما خارج از لشکر رفته و از آنجا جلوریز داخل لشکر شمشیر خان شوید و شهرت بیندازید (۶) که مهابت جنگ رسید و بهمان صورت باضطرار خودها را نزدیک ما رسانید (۷). آنها موافق تعلیم بعمل آورده آوازه (۸) رسیدن نواب معلی القاب شهرت دادند. حبیب الله خان وغیره سراسیمگی (۹) قصد رفتن لشکر خود نمودند (۱۰) که درین اثناء شمشیر خان و سردار خان رسیده اظهار مدعا کردند. حبیب الله خان جواب داد که بالفعل توقف موجب مفاسد (۱۱) است که مهابت جنگ میرسد (۱۲). ب لشکر خود رفته موافق مدعای شما تدبیر زر خواهیم کرد و حالا شما را نیز لازم است که در تدبیر جنگ باشید که حریف (۱۳) رسیده است. الغرض بعد گفتگوی بسیار

(۱) بر: هرگاه ب لشکر خود مشار الیه قصد رفتن کند.

(۲) رض: "بگفته" ندارد.

(۳) رض: بران.

(۴) ادن: اس ۴۹ الف، سج: "را" ندارد.

(۵) رض: چهل و پنجاه.

(۶) پت ۵۲ ب: شوند و شهرت بیندازند.

(۷) ادن ۹۸ الف، سج ۱۵۶: باضطرار تا نزدیک خود را رسانید: اس: پت: رض ۴۹ ب: باضطرار تا نزدیک خود را رسانید.

(۸) پت: آواز.

(۹) رض: وغیره سراسیمگی.

(۱۰) بر ۵۵ الف: رفتن خود نمودند: پت: رفتن لشکر خود نموده.

(۱۱) ادن: مقاصد.

(۱۲) اس ۴۹ ب: رض: میرسید: پت: رسید.

(۱۳) ادن: اس: بر: باشند که حریف: رض: باشند و حریف.

زمیندار تکاری و کامگار خان زمیندار بهار وغیره با جمعیت خودها بسعادت ملازمت فایز شدند. و مقارن بان قده ارباب یقین و ائف رموز خفی و جلی میر محمد علی ادام الله ظل^(۱) رافته بخدمت آنجناب رسیده بعز ملاقات مسرور ساختند و خادم حسین خان و اسمعیل خان نیز خود را بملازمت رسانیدند و شمشیر خان و سردار خان نیز با جمعیکه^(۲) فراهم آورده بودند از چهل پنجاه^(۳) هزار سوار براهمونی او باز از باغ جعفر خان بسمت قصبه بار روانه شدند. نواب معلی القاب پس از چند مقام از مونگیر قرین فتح و ظفر رایت اعتلاء بر افراشت. درین بین میر حبیب الله با جانو جی پسر رگهو بهونسلا و فوج مرهته حوالی عظیم آباد رسیده از آمدن خود اطلاع باافغانان دادند. شمشیر خان و سردار خان که ابتدا بتحریک آنها بتقدیم این امر نموده بودند بقصد ملاقات باردوی مرهته رفتند میر حبیب الله خان که حقیقه شورش در مزاج داشت و در تدابیر بنگاله و تخریب آن^(۴) بانواع شتی تصور نکرده بود لیکن طالعش یآوری نمی نمود. درینولا شمشیر خان و سردار خان را بخلاص فاخره نواخته آداب نوکری و تفویض صوبه داری بهار فرموده رخصت انصراف داد. و روز دیگر بتقریب ضیافت حبیب الله خان و میرزا محمد صالح و موهن سنگو وغیره چند کس را شمشیر خان^(۵) بخانه خویش طلب نمود و پس از مراسم ضیافت در خیمه ای که از برای آسایش و خواب آنها مرتب کرده بود نشان داده خود^(۶) بمنزل خویش رفت. و جمعی از افغانان^(۷) را فرستاده که بطریق چوکی حوالی^(۸) خیمه میر حبیب^(۹) باشند و^(۱۰) هرگاه

(۱) ادن ۹۶ ب: 'ظل' ندارد؛ اس؛ پت ۵۱ ب؛ رض؛ سج ۱۵۴؛ ظلال.

(۲) ادن؛ اس ۴۸ ب؛ پت؛ سج؛ باحشمیکه؛ رض؛ باحشمیکه.

(۳) ادن؛ چهل و پنجاه.

(۴) بر ۵۴ ب؛ و در تغریب آن.

(۵) ادن ۹۷ الف؛ "شمشیر خان" ندارد.

(۶) پت ۵۲ الف؛ داد و خود.

(۷) بر؛ افغانه.

(۸) ادن ۹۷ ب؛ سج ۱۵۵؛ "حوالی" ندارد.

(۹) ادن؛ سج؛ میر حبیب الله.

(۱۰) رض ۴۹ الف؛ "و" ندارد.

جعفر خان داشت و فریق سپاه ازو راضی بودند بنا بر تألیفش کرة بعد اخری از عزل نورالله بیگ خان بخشگیری باو بحال فرمود. و^(۱) ازینکه مرهته در حوالی شهر بود و مظنه این می شد که بعد کوچ دور و حوالی اردو را گرفته^(۲) تا عظیم آباد بروند و^(۳) باین جهت آذوقه و^(۴) غله بلشکر نرسد^(۵) فرمان داد که بقالان عمده لشکر و جمعی که استطاعت داشته باشند^(۶) بقدر مقدور غله و آذوقه بر سفاین بردارند. الغرض بعد انتظام سهام ضروری آنجناب از جهپائی ده الویه نهضت و اعتلاء بدفع اعداء بر افراشت و مرهته پس از^(۷) کوچ فرمودن آنجناب شارع متعارفه را گذاشته^(۸) و دست از مرشد آباد برداشته از راه جنگل روانه عظیم آباد شد. و سیف خان فوجدار پورنیه شیخ دین محمد ناسی جمعدار را با^(۹) هزار و پانصد سوار برسم اعانت فرستاده خود بعذر بیماری تمسک جست. و در طی این منازل دوست بیگ بدخشی^(۱۰) که یکی از جمعداران سرکار بود شخصی را گرفته آورد که خطوط عطاء الله خان بنام شمشیر خان و سردار خان داشت و مشتمل بود بر ادعای مراققت و موافقت^(۱۱) و اخلاص و^(۱۲) اتحاد و ترغیب و تحریص در محاربه و چون لشکر فیروزی اثر بموضع بهاکپور رسید در آن محل فوج مرهته از جنگل برآمده بر سر ناله چنپانگر دست بردی بساقه لشکر نموده و بوادی فرار تافت. و چون اردوی گیهان پوی وارد مونگیر شد مندر سنگه

-
- (۱) رض : "و" ندارد .
 (۲) رض : حوالی اردو سفر گرفته .
 (۳) رض : "و" ندارد .
 (۴) بر : رض : "و" ندارد .
 (۵) ادن : سم : نرسید .
 (۶) ادن : اس : رض : سم : باشد .
 (۷) پت : "از" ندارد .
 (۸) پت : آنجناب از راه جنگل شارع متعارفه را گذاشته .
 (۹) اس : رض ۴۸ ب : "با" ندارد .
 (۱۰) بر ۵۴ الف : بدخشی .
 (۱۱) بر : مراققت و موافقت .
 (۱۲) ادن : ۹۹ الف : سم ۱۵۳ : "و" ندارد .

مفتوح داشته باشد تا گرانی رو ندهد و بسکنه شهر ارشاد فرمود که مرا سفر عظیم آباد و مجاریه با افغان بدنهاد لازم افتاده است. روانه آنطرف میشوم^(۱) و مرهته در حوالی شهر انتشار دارد^(۲) تدارک و^(۳) دفع شر اینها از من ممکن نیست. درینصورت هرکس بهر مأمنی که خواهد برود. بناء علیہ^(۴) وضع و شریف مرشد آباد که^(۵) استطاعت حرکت داشتند بموضع آنروی آب گنگ^(۶) با ماکن مختلف خود را بساحل نجات رسانیدند و جمعی را که طانت نقل و تحریک نبود متوکلاً علی الله در خانه های خویش پا در دامن فراغت کشیدند تا آنکه آنجناب از تهیه اسباب یورش فارغ شده و بحسن تقریر و بایثار^(۷) دراهم و دنانیر تألیف قلوب سپاه فرموده در اوایل ماه ربیع الاول با پانزده شانزده^(۸) هزار سوار و قریب بیست^(۹) هزار برق انداز رایات عز و جلال بسمت عظیم آباد بر افراشت^(۱۰). و از اسانی گنج نهضت فرموده محل جهپای ده که سه گروه خارج از مرشد آباد براه عظیم آباد واقع است سرادق عزت و حشمت^(۱۱) برافراشت و^(۱۲) نوازش محمد خان شہامت جنگ و عطاء الله خان ثابت جنگ را در^(۱۳) مرشد آباد با چهار پنج هزار سوار گذاشته ظاهراً در عین ایام نهضت^(۱۴) یا قبل ازین بچندین که^(۱۵) یقینی بخاطر راقم نیست بتوسط شہامت جنگ ازینکه از سالهای بسیار علاقه بخشیکری میر محمد

-
- (۱) اوس : آنطرف شویم.
 (۲) پت : دارند.
 (۳) اوس' اس ۴۷ ب' سمج : "و" ندارد ؛ بر : "تدارک و" ندارد.
 (۴) بر : برود و بناء آلیه.
 (۵) بر : "که" ندارد.
 (۶) اوس ۹۵ الف' اس' بر' سمج ۱۵۱' رض : آنروی گنگ.
 (۷) بر' پت : و ایثار.
 (۸) رض ۴۸ الف : پانزده یا شانزده.
 (۹) رض : هشت.
 (۱۰) غیر از 'اوس' همه نسخهای خطی "بر افراشته" دارد.
 (۱۱) پت ۵۱ الف : "و حشمت" ندارد.
 (۱۲) بر ۵۳ ب' : "و" ندارد.
 (۱۳) بر : از.
 (۱۴) اوس ۹۵ ب' اس' بر' رض' سمج ۱۵۲ : "نهضت" ندارد.
 (۱۵) اوس ۴۸ الف' اس' بر' رض' سمج : بچندی که.

و هیچ نوع در چنین حال که شما مضایقه بجان ندارید (۱) اینجانب صرفه در دادن مال نخواهم کرد (۲) لیکن مسئول (۳) و مأمول از شما آنست که بدور و (۴) مدارا از من زر طلب خود بگیرید (۵). تمامی فرق سپاه قبول آن کرده در امر رفاقت یکسو (۶) و متحد شدند. آنکه اینجانب والا مآب (۷) سعی بلیغ در ادای تقاضای سپاه فرمود (۸). از اینکه در خزانه این همه زر موجود نبود که کفاف (۹) تنخواه آنها کند، مبلغی از (۱۰) شہامت جنگ و وجهی (۱۱) از صبیہ خویش زوجہ مشار الیہ و از جگت سیتہ و بعضی از ساهوکاران و اعیان برسم قرض گرفته تنخواه سپاه فرمود (۱۲) معہذا بسیاری از مرسوم آنها باقی ماند کہ درینولا فوج مرہتہ بحوالی شہر رسیدند. نواب معلی القاب در جنگ با (۱۳) مرہتہ کہ در یکجا و یک محل قرار نمیگیرند و بنای جنگ آن فرقه بر قرار و گریز (۱۴) است و رفتن بعظیم آباد متردد خاطر شدہ، آخر رأی صواب نمایش شق ثانی اختیار نموده از محل امانی گنج بتعاقب مرہتہ تحشم فرمود (۱۵). و تا سرانجام مقر عظیم آباد و تمہیہ اسباب یورش در محال مذکور (۱۶) استقامت ورزیدہ (۱۷) اسباب صولتجنگ (۱۸) را بیہگونگولہ فرستادہ (۱۹) کہ سد راہ مرہتہ از آنجا تا شہر بودہ ابواب ارسال غلات

(۱) ادن ۹۴ الف، اس ۴۷ الف، پت، رض، سج ۱۴۹ : مضایقه بآن ندارید.

(۲) اس، پت : صرفہ در دادن مال نخواہد کرد ؛ بر ۵۲ ب : در دادن مال صرفہ نخواہد کرد.

(۳) بر، پت : مشمول.

(۴) رض : "و" ندارد.

(۵) اس، رض : نمیگیرند ؛ بر : بگیرند.

(۶) رض : در امر رفاقت بکشود.

(۷) ادن، سج : والا جناب ؛ اس، پت : جناب والا.

(۸) ادن، اس، پت، رض، سج : فرمودہ.

(۹) بر : کفاف.

(۱۰) کلمہ "از" در نسخہ رض، (۴۷ ب) مکرراً نوشدہ.

(۱۱) بر : وجہ.

(۱۲) ادن، سج : فرمودہ.

(۱۳) بر : "با" ندارد.

(۱۴) پت ۵۰ ب : بر گریز و قرار.

(۱۵) ادن ۹۴ ب، اس، سج ۱۵۰ : نفرمود ؛ پت : بفرمود.

(۱۶) بر ۵۳ الف : محل مزبور.

(۱۷) بر : ورزید.

(۱۸) پت : ورزیدہ نواب صولتجنگ.

(۱۹) رض ۴۷ ب : "فرستادہ" ندارد.

و سخت آمد. (۱) بالفعل چاره کار چیست ؟ همه متفق اللفظ (۲) معروض داشتند که ما مطیع ایم و متقاد (۳) و تابع رای عالی. ارشاد شد (۴) که فرزند رشید من کشته شده و اهل و عیال و برادر من بذل اسر گرفتار آمدند. بعد رسیدن چنین حوادث زندگی بسیار ناگوار، و غیر از کشتن و کشته شدن چاره کار ندارم. از آنجا که (۵) حقوق رفاقت شما از سالها سال (۶) بر من است هر که (۷) قصد اعانت من داشته باشد جان و مال ازو مضایقه نخواهم داشت و هر که را (۸) رغبت نباشد متعرض احوالش نیستم و از (۹) آنجا که ممانعت خود را بر چنین حیات به مراتب ترجیح میدهم درینصورت برای مردن ناصر و معین مطلوب نیست (۱۰). قاطبه حضار از صغار و کبار بجز عرض رسانیدند که بر ما (۱۱) حقوق نمکخوارگی آنجناب ثابت است و بانواع رعایت و عنایت مشمول بوده ایم. اکنون غیر از جانفشانی داعیه دیگر نیست. آن والا جناب فرمود اگر بر قول خود صادقید و چنان که بالسان (۱۲) متحد دارید پیمان را بایمان (۱۳) مؤکد سازید که موجب مزید اعتماد و وثوق شود. آنکه قرآن مجید حاضر ساخته (۱۴) همه رؤساء در باب اتفاق و اتحاد قسم یاد کردند. آنکه آنجناب ارشاد فرمود که من مدیون شما هستم و وجوه (۱۵) مشاخره شما که بر ذمه من باقیست در ایصال (۱۶) تمامی آن بنجوی از انجا، قاصر نخواهم بود

-
- (۱) ادن، بر ۵۲ الف، پت، سج : سنگ آمد سخت آمد .
 (۲) رض : متفق اللفظ والمعنی .
 (۳) ادن، بر، پت، سج : مطیع و متقاد : رض : مطیع ایم و میعاد .
 (۴) ادن، سج ۱۴۸ ' شد' ندارد .
 (۵) بر : ندارم و از آنجا که .
 (۶) ادن، اس، بر، سج : ' سال ' ندارد .
 (۷) رض ۴۷ الف : ' که ' ندارد .
 (۸) بر : مضایقه نخواهم کرد هر که را : رض : مضایقه ندارم و هر که را .
 (۹) بر : احوال او نیستم و از ؛ پت : احوال نیستم و از ؛ رض : احوالش نیستم از .
 (۱۰) پت ۵۰ الف : ' نیست ' ندارد .
 (۱۱) ادن ۹۳ ب، اس، سج : ' ما ' ندارد
 (۱۲) ادن، اس : صادق و چنان باللسان ؛ بر : صادق آئید و چنان که باللسان : رض : صادق آئید و جان بایشان ؛ سج : صادق و چنان باللسان .
 (۱۳) پت : متعدد دارد پیمان را بایمان ؛ رض : متعدد دارید بیان را با بیان .
 (۱۴) ادن، بر، سج : ساختند .
 (۱۵) رض : هستیم و جره .
 (۱۶) پت : ارسال .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
حکایت سحر

اجداد آن سلی القاب از قوم اتراک بودند و جدش
نسبت رضاع با حاکم پادشاه داشت و دوزمه مشید ایلانی
بنامک و پدرش میرزا محمد مدنی شیلا بنی سرکای محلی ایلانی
بود و این میرزا محمد در اول سلطنت حاکم پادشاه سوزنده موسم
که میرزا احمد که دیدید بعد اتقضای ده سال و یکسره وزیر کی از به
دکن

عکس صفحه اول نسخه خطی این تاریخ متعلق بکتابخانه موزه سالار جنگ
حیدرآباد که در پاورقیها بحروف "سج" اشاره شده

می شد^(۱) دران حال بقابض ارواح جان سپرد. افغانان گوری کمین کننده جسدش^(۲) را بزیر خاک متواری ساختند، و دست مصادره بر سایر سکنه شهر دراز کرده عموماً^(۳) و خصوصاً وجهی مقید تحمیل بر عامه^(۴) شهر نمودند و طرفه شورش و قیامتی برپا شده^(۵) کار اکثر اعزه به بیحرمتی کشید^(۶).

القصه اواخر محرم که نواب معلی القاب در امانی گنج خیمه داشت خبر این حادثه عظمی رسیده. گرچه باعتبار وقوع سانحه جانگذا^(۷) که چنین فرزندى که در^(۸) امور ریاست و^(۹) جوهر امارت^(۱۰) مانند خود میدانست بقتل رسید و برادر و دختر و عیال^(۱۱) و اطفال بقید ذل و اسر گرفتار شدند و مملکت عظیم آباد از تصرف بیرون رفت و اکثر از افواج عمده اش^(۱۲) مانند عمر خان و رحم خان وغیره^(۱۳) که ذی قدرت و شوکت بودند همدران زمره انسلاک داشتند ضجرت و حسرت و کدورت و ملال باقصی مراتب^(۱۴) راه یافت، لیکن در ظاهر احوال^(۱۵) اصلاً و قطعاً اضطراب و اضطراب بخود راه نداده با کمال وقار و استقلال باحضر تمامی^(۱۶) افواج^(۱۷) فرمان داد. و بعد حاضر شدن آن جمع ارشاد فرمود که: صاحبان! سنگ آمد

- (۱) پت : عقوبت بر او میشود.
 (۲) ادن : افغانان کوبکی کذده جسدش ؛ پت : رض ؛ افغانان گوری کمی کذده جسدش ؛ سم : افغانان گوری کذده جسدش.
 (۳) ادن ۲ و ب : کرد و عموماً .
 (۴) اس ۴ الف : پت : برعایه .
 (۵) بر : شد .
 (۶) ادن : سم : کشیده .
 (۷) ادن : "جانگذا" ندارد ؛ اس ؛ بر ؛ رض ؛ سم : کذای .
 (۸) ادن : "در" ندارد .
 (۹) ادن ؛ سم ۱۴۷ : "ز" ندارد .
 (۱۰) ادن ؛ اس ؛ رض ۴۶ ؛ سم : اشارت .
 (۱۱) پت ۴۹ ؛ "و عیال" ندارد .
 (۱۲) ادن ؛ اس ؛ رض ؛ سم : عهده اش .
 (۱۳) ادن : مانند عمر و رحم وغیره .
 (۱۴) ادن ؛ سم : باقصی غایت .
 (۱۵) ادن ۹۳ الف : حال .
 (۱۶) رض : تمام .
 (۱۷) ادن ؛ اس ۴۶ ؛ پت ؛ رض ؛ سم : فوج .

هر لحظه نقش خیالی بخاطر می بست تا کسان شمشیر خان بتفحصش رسیدند (۱) .
 در آنحال اضطراباً (۲) دست از همه برداشته و از بالای دیواری خود را بزیر انداخته
 در خانه یکی از مغلوکین ارباب حرف (۳) پنهان شد تا قریب بعصر کسان (۴)
 شمشیر خان پی برده بر چوپاله (۵) انداخته به بیجمرستی (۶) تمام نزد خان مذکور
 بردند و شمشیر خان بعد کشتن زین الدین احمد خان در قلعه قرار نگرفته و چوکی
 بر خانه خان مقبول نشانده، نسوات و اطفال او را همراه خویش بیاغ جعفر خان برد
 و نزدیک خیمه خود بخیمه مختصری آنها را جا داده، حاجی احمد را در زیر سایه
 قناتی که باصطلاح مشهور قیچی باشد نشانده، محافظین بر آنها گماشت، و
 قصد محاربه با نواب معلی القاب و بتصرف آوردن صوبه بنگاله افتاده، و دست بذل
 و جود کشاده (۷) در اندک ایامی قریب بیچهل پنجاه (۸) هزار سوار افغانان (۹)
 جمع آورد. و از اسوار زین الدین احمد خان آنچه بروایت مشهور شنیده شد قریب
 سه لک روپیه نقد بر آمد (۱۰). و بجهت اخذ اسوار بر حاجی احمد شدت و ضحرت
 بتمام بعمل می آورد و انواع توهین و تذلیل قوی و فعلی نسبت باو بتقدیم رسانید
 و آن دست داده دنیا با چنین حال زندگی را (۱۱) دوست داشته در دادن زر و مال
 مضایقه میکرد و عِنْدَ الشَّدَّتِ وَ الرَّخَاءِ از مخفیات (۱۲) اسوار نشان میداد تا باین
 نحو برور ایام قریب شصت هفتاد (۱۳) لک روپیه و اشرافی سوای جواهر ازو
 بتحصیل رسید؛ و عاقبت کار که بجهت اخذ و جر انواع عقوبت و سیاست بر او

(۱) پت : بتفحص رسیدند ؛ رض : بتفحص او رسیدند .

(۲) بر ۵ الف : دران میان باضطراب ؛ پت : درانحال اضطراب .

(۳) ادن ۹۱ ب' سج : حرفه .

(۴) اس' ادن' پت' سج ۱۱۵ : تا قریب بعضی کسان .

(۵) بر : پی برده و بر چوپاله .

(۶) پت : انداخته بیجمرستی .

(۷) ادن' رض ۴۶ الف' سج ۱۱۵ : دست بذل خود کشاده .

(۸) ادن ۹۲ الف' بر' سج : بیچهل و پنجاه .

(۹) پت ۴۹ الف' رض : افغان .

(۱۰) ادن' سج : بر آمده .

(۱۱) پت : حال زندگی خود را .

(۱۲) بر ۵ ب' : مخفیات .

(۱۳) ادن' بر' سج ۱۱۶ : شصت و هفتاد ؛ رض : شصت هفت .

که شمشیر خان را زود بفرستد^(۱)، درینولا مراد شیر خان همشیره زاده شمشیر خان نشسته بود و^(۲) استفسار از آمدن او نمود. مشار الیه جواب داد که باعتبار آنکه کثرت نشود اولاً خان مذکور^(۳) مرا بجهت نلازمت فرستاده، بعد رخصت شدن بنده شمشیر خان بادراک نلازمت فایز میگردد. زین الدین احمد خان مراد شیر خان^(۴) را پان^(۵) رخصت داده بهر واحدی از برادران او نیز پان میداد که در آن حال یکی از آنها کتاری^(۶) بر شکم هیبت جنگ زده کارش تمام ساخت و افغانان با خبر دیگر که مستعد این کار آمده بودند شمشیرها^(۷) کشیده رو بمعدودی که در آنجا حاضر بودند آوردند و اکثر^(۸) از آن جماعه بی روح و بعضی مجروح گشته^(۹) جمعیکه در اجل شان تأخیری بود از اطراف و اکناف بیرون رفته خود را از آن مهلکه نجات دادند. و سردار خان و شمشیر خان با افواج^(۱۰) افغانان که بیرون قلعه مستعد بر اسپان سوار منتظر چنین وقت بودند جلوریز داخل قلعه شدند^(۱۱) و اطراف حویلی^(۱۲) زین الدین احمد خان را بتاراج برده در فکر شهر افتادند. و چون این خبر وحشت اثر بحاجی احمد رسید اولاً اعتبار نکرده، بعد محقق شدن قطرب وار^(۱۳) حرکات مضطرب داشت و^(۱۴) از آنوقت تا قریب^(۱۵) بدو پهر فرصت بود. اگر خود را بر اسپ جلد^(۱۶) سوار نموده راه بنگاله میگرفت برادر خویش میزید و ذلت و خفتیکه عاید حالش شد^(۱۷) بمشاهده نمیرسانید. لیکن از آنجا که سلسله مکافات جاریست از فرط دلپستگی بزخارف دنیوی در فکر برداشتن جواهر و اشرافی افتاده

(۱) بر: پت: بفرستید.

(۲) هیچ نسخه غیر از 'بر' کلمه 'و' را ندارد.

(۳) ادن ۹۰ ب، اس ۵ الف، پت، رض، سج ۱۴۳: "مذکور" ندارد.

(۴) رض: زین الدین احمد خان همراه شیر خان.

(۵) ادن، اس، رض، سج: باین. پان کلمه هندیست که بمعنی تنبول بکار میروند.

(۶) کتاری واژه هندیست که معنی خنجر دارد.

(۷) ادن، سج: آمده بود هرکس شمشیرها.

(۸) اس: اکثری.

(۹) بر ۵۰ ب: بی روح گشتند و بعضی مجروح.

(۱۰) ادن ۹۱ الف، پت ۴۸ ب، سج: با فوج.

(۱۱) بر: شده.

(۱۲) رض ۴۵ ب: حویلی.

(۱۳) ادن، سج ۱۴۴: قطرب وار؛ رض: نظرت وار.

(۱۴) بر: "و" ندارد.

(۱۵) ادن، سج: قرب.

(۱۶) پت: "جلد" ندارد.

(۱۷) پت: شده.

پر هنری هنر چون بود با عمومی بزرگوار خود بتقدیم رساند. بهر تقدیر چون درین عزم نیت فساد داشت (۱) از ترتیب (۲) اشکال نتیجه عظیم بظهور رسیده، بمقتضای من حفر بئراً لِأَخِيهِ فَقَدْ وَقَعَ فِيهِ نَقْشٌ مَدْعَائِشِ فِي آئِنَةِ خِيَالِ بِأَسْوَأِ الْحَالِ جَلْوَهُ كَرَأْمٍ (۳).

القصه بعد رسیدن میر ابوالمعالی و بردن جواب (۴) حسب المدعای هیبت جنگ در استمالت افغانان کوشیده استدعای نوکر داشتن نمود. آنها بعد اطمینان خاطر و اخذ ایمان قبول نوکری کرده شمشیر خان و همشیره زاده اش مراد شیر خان و سردار خان با دو سه هزار کس نوکر شدند و اواخر محرم (۵) از دربهنکه روانه گشته آنروی گنگ رحل اقامت افکندند. زین الدین احمد خان روز دیگر با دو سه نفر خواص و پسر خورد خویش میرزا مهدی بسواری سفینه بقصد مزید تالیف افغانان آنروی گنگ رفته، بعد ملاقات بماسطت و استمال انواع لطف و مکرمت معاودت نموده فرمان داد که افغانان با افواج خویش عبور گنگ کنند (۶). چنانچه تمامی فوج افغانان محاذی باغ جعفر خان عبور نمود و صبح (۷) روز دیگر که شام عمر زین الدین احمد خان بود روز ملازمت افغانان قرار گرفته. هیبت جنگ بجهت استثناس خاطر آنها فرمان داد که احدی از فرقه (۸) سپاه غیر معدودی چند (۹) از خواص بدربار نیابند (۱۰) و خود از خلوت بر آمده در عمارت چهل ستون بدستکاری غفلت و پابندی اجل بر مسند قرار گرفت. و دران روز تمامی فوج افغانان مسلح و مکمل از باغ جعفر خان تا دروازه قلعه بر اسپان سوار مستعد وقت کار بودند. اول سردار خان بملازمت رسیده مشمول عنایت شده رخصت انصراف یافت

- (۱) ادس ۸۹ ب، اس، پت، رض، سج ۱۴۱ : درین عزم فساد نیت داشت.
- (۲) بر: ترتیب.
- (۳) بر: آمده: رض: آید.
- (۴) بر: خبر.
- (۵) بر: "واواخر محرم" ندارد؛ رض: و اواخر محرم الحرام.
- (۶) بر: الف: کند.
- (۷) ادس ۹۰ الف: نموده و صبح؛ بر: نمودند صبح.
- (۸) بر: "فرقه" ندارد.
- (۹) اس ۴۴ ب، بر، پت ۴۸ الف، رض ۴۵ الف: "چند" ندارد.
- (۱۰) رض: نمایند.
- (۱۱) بر: اقرار.

از پذیرائی. مدعا اطلاع بهیبت جنگ داد^(۱) و از ثقات باستماع رسید^(۲) که باعث برین داعیه هیبت جنگ را دو امر شد. اول آنکه بعد نوکر^(۳) کردن آنها مترصد وقت بوده مانند روشن خان آنها را از میان بزدارد که سرکار^(۴) ترهت بلکه تمام صوبه بهار از خار خار وجود^(۵) شان پیراسته گردد^(۶) و من بعد دغدغه از شجاعت بخاطر نباشد و دوم آنکه از^(۷) آنجا که زین الدین احمد خن هیبت جنگ در امور دنیاداری و فنون ریاست اگرچه آخذ از عم بزرگوار خود بود^(۸) لیکن پایه تزویر و خدعه^(۹) خود بمراتب اعلا تر از سایر ارباب خدع و تزویر دانسته بر اصابت رای خود کمال اعتماد داشت. بخاطرش رسیده بود که نایبی در عظیم آباد گذاشته و^(۱۰) بقوت و استظهار افغانان^(۱۱) خواجه وار عم بزرگوار خود را^(۱۲) در گوشه نشانده و دست تصرف برادران^(۱۳) کلان را که شهبانت جنگ و صولت جنگ باشند^(۱۴) از تصرف در مملکت بنگاله کلیه کوتاه ساخته رتق و فتق تمامی آن بلاد را در تصرف خود آرد، بلکه^(۱۵) راقم از مهدی نثار خان مرحوم که یخشی فوج هیبت جنگ بود بلا واسطه شنیده که هیبت جنگ جزماً^(۱۶) داعیه آن داشت که سلوکی^(۱۷) [که] عمویش بمشورت پدرش حاجی احمد با آقای خود نوب علاؤالدوله مرحوم سلوک^(۱۸) داشته باعتبار حلالزادگی بمثل مشهور از آن

-
- (۱) بر ۴۹ الف : نمود .
 (۲) ادن ۸۸ ب، اس، رض، سج : رسیده .
 (۳) پت ۴۷ الف : که هیبت جنگ را باعث برین داعیه دو امر شد اول آنکه بعد نوکری .
 (۴) بر : بردارد و سرکار .
 (۵) ادن : سج، موجود .
 (۶) بر : ”و“ ندارد .
 (۷) بر : دریم آنکه از ! پت : دوم از .
 (۸) ادن ۸۶ الف، سج ۱۴۰ : آخذ از عم بزرگوار کرده بود .
 (۹) ادن، اس ۴۴ الف، پت، رض، سج : خدع .
 (۱۰) ادن، سج : ”و“ ندارد .
 (۱۱) ادن : افغان .
 (۱۲) ادن، رض ۴۴ ب، سج : ”و“ ندارد .
 (۱۳) ادن، بر ۴۹ ب، سج : برادر .
 (۱۴) بر : باشد .
 (۱۵) ادن، پت ۴۷ ب : خود دارد بلکه .
 (۱۶) رض : چیزی .
 (۱۷) بر، پت : سلوکی .
 (۱۸) رض : سلوک .

عذر بوده مترصد وقت اند که نسبت بنواب معلى القاب خدعه و تزويرى^(۱) بعمل آرند. آنجناب در باب تبليغ و خبردارى بملازمان سرکار اشاره فرمود. درين نزدبکى^(۲) آنها بالتماس تکليفى چند فوق الطاقه متصدع شدند. نواب معلى القاب صلاح حال در اخراج آنها دانسته و از سرشته ملازمت^(۳) و نوکرى مشار اليهما را با شش هفت^(۴) هزار سوار که در رساله شان بود برطرف فرموده بخروج از بلده^(۵) فرمان داد. على اى التقديرين بعد مرور سه چهار ماه ازين معامله که اوایل زمستان^(۶) بود نواب معلى القاب بقصد تنبيه و استيصال مرهته که در ميدنى بور اقامت داشتند دابره دولت بمحل امانتى گنج نمود. در آنجا^(۷) مير ابوالعالي که سابق بر اين خانسامانى برهان الملک داشت و درينولا^(۸) بمزوت تمام پيش هيت جنگ بسر مى برد و بطريق سفارت بملازمت قابز کشته تبليغ رسالت نمود^(۹). خلاصه پيغام آنکه شمشير خان و سردار خان که بعد برطرفى باعتبار توطن قديم در درهينکه اقامت گرفته اند و جمعى از افغانان همراه شان هستند اخراج اين فرقه خالى از تعذر نيست و بودن اينها^(۱۰) ببعلاقه نوکرى درين ملک موجب مفاسد^(۱۱) است. درينصورت ملتس آنکه اگر ارشاد شود مشار اليه را بجهت دو سه هزار سوار نوکرکنم^(۱۲) ليکن از آنجا که حابداد کنهواه اين سپاه درينصوبه گنجایش ندارد و مقدور کمترين نيست وجه شاعره اين جمع از سرکار مرحمت شود. نواب معلى القاب اگرچه ابتدا^(۱۳) استنکاف ازين امر فرمود آخر الامر بنا بر پاس خاطر هيت جنگ قبول نمود و مير مسطور مقتضى الحرام معاودت کرده

(۱) در همه نسخه "تذويرى" نوشته.

(۲) اس ۷ ص ۱۳۷ : درينولا.

(۳) اس ۱ ص : متصدع نواب : اس ۳ ص ۱۵ : متصدع شده نواب : اس ۹ ص ۱۰ : متصدع شمس درانه

(۴) مر : "۷" هزار.

(۵) اس ۱ ص ۱۳۶ : شش و هفت.

(۶) هت : ماند.

(۷) مر : چهار ماه ازين معامله که اوایل زمستان : هت : چهار ماه : اس ۱ ص ۱۰ : اوایل زمستان

(۸) هت : نمود و در آنجا.

(۹) رص : مرهته : درين وقت.

(۱۰) مر : نموده : هت : هت : هت : نمود.

(۱۱) رص : تعذر اقامت بودن آنها.

(۱۲) اس ۸ ص ۱۵ : الحاس ص ۱۰ : ص ۱۱ : اس ۱ ص ۱۰ : ص ۱۱

اتصال بعضی از ناله‌های غربی تیباشد که بزور سفاین دشوار است. ازین جهت تمامی محصولات آنروی آب گنگ غیر ایام برشکال که بمشهدآباد کنار مغربیکه مشهور بهگوانگوله شش هفت^(۱) کروه از شهر فاصله دارد بحمل سفاین میرسد. و نواب معلی القاب که دران زمان بحمل امنی گنج نزول اجلال داشت شمشیر خان و سردار خان را بجهت حفظ طریق بهگوانگوله و رفع ایذای مرهته که نسبت بمترددین بعمل می آوردند رخصت فرمود. مشار الیهما. امثالاً لامره روانه بهگوانگوله شدند. و^(۲) از آنجا که مدتها هوس^(۳) ریاست بنگاله در سر داشتند درینوقت بتمهید مقدمات آن کوشیده عمده تدابیر موافق ساختن رگهو بخاطر آوردند و انفجاج ابواب^(۴) صدقات و تحریک سلسله محبت در ضمن مراسلات نموده از نقوش^(۵) خیالیه خویش بطریقیکه بر لوح خاطر عکس مدعا باحسن انجام جلوه گر^(۶) کردد اطلاع دادند. بنا بر این تغافل و تساهل در حفظ^(۷) طریق بعمل آوردند که چند دفعه فوج مرهته گاوان و^(۸) غله و غیره را در اثنای راه غارت و تاراج نمود. و چون پرتو این خبر بر پیشگاه ضمیر انور تافت شمشیر خان و سردار خان را طلب حضور نموده سعید احمد خان صولتجنگ را بجهت حفظ طریق بهگوانگوله تعیین فرمود.

القصه بعد از آنکه رگهو بر طبق کلام محرره سابق میر حبیب را با جمعی^(۹) از مرهته در میدنی پور گذاشته خایب و خاسر راه مملکت دکن گرفت؛ یوماً فیوماً آثار مخالفت شمشیر خان و سردار خان و صدور حرکاتی^(۱۰) چند که دال بر آن میشد بظهور آمدن گرفت. حتی آنکه بنا بر^(۱۱) غلبه اشتها که مشار الیهما در کمین

(۱) ادن، سج ۱۳۶ : مشهور بهگوانگوله شش و هفت ؛ پت : مشهور بهگوانگوله شش هفت .

(۲) بر ۴۸ الف : "ر" ندارد .

(۳) پت ۴۶ الف : "هوس" ندارد .

(۴) ادن ۸۷ الف، سج : "ابواب" ندارد .

(۵) رض : در ضمن مراسلات نقوش .

(۶) پت : باحسن وجه آنجا جلوه گر ؛ رض : باحسن آنجا جلوه گر .

(۷) پت : تغافل در حفظ ؛ رض : تغافل و تساهل در نقط .

(۸) رض : "ر" ندارد .

(۹) بر ۴۸ بپ : جماعه .

(۱۰) بر : حرکات .

(۱۱) بر : حتی اینکه مظنه بنا بر .

نشدند. بنابراین مشار الیها که قریب شش هفت هزار^(۱) کس می شدند برطرفی داده^(۲) بعد اخذ مشاھرہ از آنجا که از سالها سکونت در دربهنگه داشتند، روانه آنطرف شدند. و بروایتی دران سال که غلام مصطفی خان علم طغیان افراشته بشمشیر خان و سردار خان پیغام رفاقت و موافقت با خویش داد مشار الیها بتایر استقلال و استبداد خویش ازینکه مظنه آن داشتند که توانستند مصدر چنین اسری بنفسه شد رفاقت او را صرفه کار ندانسته بلکه ننگ و عار بخاطر آورده جواب عدم اطاعت دادند و باظہار اثبات حقوق نمکخوارگی پا^(۳) از جاده اطاعت^(۴) و متابعت^(۵) نواب معلی القاب بیرون نگذاشتند^(۶) و بعد از آنکه خان مذکور بطریقیکه در اوراق سابق سمت تحریر یافت سنه ۱۱۵۸ بقتل رسید. از آنکه مشار الیها^(۷) بتایر انسیاب مذکورہ اثبات حقوق بندگی کرده بودند در انجراح مطالب خویش از اضافه رسومات و افزونی مردم رساله بانجای شتی بعمل آورده بحصول مقاصد و قبول بلتمسات مستظہر گشتند و کثرت و جمعیت خود را زیادہ بر سابق بشاهده^(۸) رسانیده بتعمید و توکید نقش خیالی که بخاطر داشتند مستوثق شدند که در آخر سال مذکور ورود رگھو بتفصیلی که سابق تحریر^(۹) یافته در مملکت لنگالہ اتفاق افتاد، و مشار الیہ اطراف مرشد آباد را محاصره کرده^(۱۰) درین فکر شد که مانع رسیدن غلات و اسباب حواجی دیگر از بهگوانگولہ بر مرشد آباد شود، چه مرشد آباد کنار رودخانه مسمی بهاگیری واقع شده و مبدأ دهنه آن که اتصال بگنگ دارد در ایام غیر برشکال میخسکد^(۱۱) و جریان آب کمی^(۱۲) در بهاگیری تا زانو بسبب

-
- (۱) ادن ۸۵ پ، رض، سم: قریب شش و هفت: اس ۴۲ الف: قرب شش هفت هزار؛ بر: قریب شش هفت هزار.
- (۲) ادن، اس، پت، رض، سم: داد.
- (۳) ادن، سم ۱۳۴: "پا" ندارد.
- (۴) رض ۴۲ پ: از "دادند" تا "اطاعت" ندارد.
- (۵) بر ۷۴ ب: مطالب.
- (۶) ادن ۸۶ الف، سم: "و" ندارد.
- (۷) اس: رسید از آنکه مشار الیہ؛ پت ۵۵ ب: رسید از آنکه خان مشار الیها؛ رض: رسید آنکه مشار الیها.
- (۸) بر: سابق مشاهده.
- (۹) بر: رگھو تفصیلی که سابق بتحریر؛ رض: رگھو به تفصیلی تحریر.
- (۱۰) ادن، اس ۴۲ ب، پت، رض، سم ۱۳۵: داشته.
- (۱۱) ادن ۸۶ ب: میخسکید.
- (۱۲) رض ۴۳ الف: یکی.

که جانو مقابله فوج ظفر موج را اختیار نخواهد کرد و سپاه رکاب مشقت سفر^(۱) بسیار کشیده بودند بعد فرار جانو بمیدانی دور الویه نهضت بسمت مرشد آباد برافراشت و استیصال^(۲) و اخراج او را از آن^(۳) مملکت موقوف^(۴) بر سال دیگر گذاشت.

ذکر بغاوت و فتنه انگیزی شمشیر خان و غیره افغانان و قصد تسخیر عظیم آباد و مقتول شدن زین الدین احمد خان بغرمان خالق آباد و نهضت نواب معلی القاب بعزم استیصال افغانان بد مال و بقتل رسیدن آنها در محاربه و استخلاص اهلبه^(۵)
خان مرحوم^(۵)

تبیین این مقال بر سبیل ایجاز و اجمال آنکه باعث بر افساد شمشیر خان و سردار خان آنست که رگهو بهوسلا بعد از آنکه بکرات و مرات از ضرب دست غازیان فیروزی نشان خائب و خاسر گردید^(۶) در صدد حیل و تزویر کوشیده در ضمن مراسلات بشرط اتفاق بعهده الله خان^(۷) نظامت عظیم آباد و سردار خان^(۸) و شمشیر خان^(۹) لک روپیه نقد و دو لک روپیه بوعده کشتن زین الدین احمد خان و بتصرف آوردن عظیم آباد با ضمیمه فوجداری در بهنگه و نوکری دوازده هزار سوار^(۱۰) وعده نمود. لهذا مشار الیهما به پیش آمد^(۱۱) ادبار و^(۱۲) بقصد خلاف و نزاع استغای نوکری خواستند^(۱۳) و هر چند نواب معلی القاب استمالت نمود مستمال

-
- (۱) رض : صفر.
 (۲) بر ۴۷ الف : و به استیصال ؛ رض : و استقبال .
 (۳) بر : اخراج از ارضین .
 (۴) ادن ۸۵ الف ' سج : ' موقوف ' ندارد .
 (۵) ادن ' اس ۴۱ ب ' پت ' سج : این عنوان را ندارد ؛ رض : حقیقت نساد برپا نمودن رگهو باستطلاع زین .
 (۶) ادن : گردیده .
 (۷) ادن ' اس ' پت ۴۵ الف ' رض ' سج ۱۳۳ : با عطاء الله خان .
 (۸) ادن ' اس ' بر ' رض ' سج : با سردار خان .
 (۹) رض : ' بعهده الله خان نظامت عظیم آباد و سردار خان و شمشیر خان ' ندارد .
 (۱۰) ادن : فوجداری تهیگا نوکری دو هزار سوار ؛ سج : فوجداری در بهنگا نوکری دو هزار سوار .
 (۱۱) بر : مشار الیهما پیش آمد
 (۱۲) بر : ' و ' ندارد .
 (۱۳) بر : خاستند .

و روغن بسعی تمام روپیه را یک آئبر نهایت دو آثار^(۱) میسر میشد و روغن^(۲) سیاه مفقود مطلق گشته. چند روز بجای آن مردم لشکر که استطاعت داشتند روغن گاو سوختند. و جنگلستان آن دیار تشابک اشجار بمرتبه ای داشت که فوج هراول از عطاء الله خان و شمشیر خان^(۳) و سردار خان چند^(۴) گروه پیشتر بتعاقب خصم رفته بودند تا سه روز خبری^(۵) از آنها بنواب معلی القاب نرسید، و هر دو گروه تفحص همدیگر داشتند. ازین جهت تشویشی بانجناب لاحق شده بعد امنان نظر برای صواب نمایش^(۶) چنین اقتضاء فرمود^(۷) که در آن جنگلستان نقارچیان سرکار و نواب صولت جنگ باختلاف طرف نقاره باواز^(۸) بلند بزنند که احتمال غالب بگوش هراول رسیده باین علامت همدیگر را بیابند، و این حسن تدبیر^(۹) موافق افتاده افواج هراول که بفاصله کمی بودند لیکن از انبوهی جنگل بر احوال یکدیگر اطلاع نداشتند برسیدن صدای^(۱۰) نقاره متوجه آنجناب شده روز چهارم بعز ملازمت فایز گشتند و درین مدت بودن در جنگستان اصلاً جانو مقابله فوج^(۱۱) اختیار نکرده بعد ناکامی از جنگل^(۱۲) بشن پور ببردوان رفت. و چون خبر این واقعه بعز عرض^(۱۳) رسید آنجناب نیز از آن جنگل دشوار گذار^(۱۴) بر آمده بسمت بردوان نهضت فرمود. و بعد از آنکه قرب وصول افواج قاهره بر آن سرگشته وادی ناکامی معلوم شد بی محاربه بسمت میدنی پور روانه گشت^(۱۵). نواب والا جناب چون ملاحظه فرمود

-
- (۱) رض : "نهایت دو آثار" ندارد.
 (۲) بر : "بسعی تمام روپیه را یک آثار نهایت دو آثار میسر می شد و روغن" ندارد.
 (۳) رض : "و شمشیر خان" ندارد.
 (۴) ادن ۸۴ الف، اس، پت، رض، سمج : و چند.
 (۵) ادن : چیزی ؛ رض : خبر.
 (۶) پت : رای صائبش.
 (۷) رض : فرموده.
 (۸) بر ۴۶ پت : باختلاف عرف نقاره باواز ؛ پت : باختلاف طرق نقاره طرف باواز.
 (۹) ادن : تذریر ؛ رض : تزویر.
 (۱۰) پت : صداع.
 (۱۱) پت ۴۴ : "فوج" ندارد.
 (۱۲) رض : "اصلاً جانو مقابله فوج اختیار نکرده بعد ناکامی از جنگل" ندارد.
 (۱۳) ادن ۸۴ پ : واقعه بعرض.
 (۱۴) رض ۴۲ الف : جنگل بشنپور دشوار گذار.
 (۱۵) بز رض : "و" ندارد.
 (۱۶) ادن، سمج ۱۳۲ : گشته.

(۱) آرام و سکون فرقه (۲) سپاه را که مشاق سفر و محاربه کشیده بودند منظور داشته مظفر و منصور بمشهد آباد لوای معاودت بر افراشت. و با آنکه (۳) در معرکه مستوره از علی اصغر کبری کمال دلاوری بظهور رسیده بود، لیکن از آنجا که از حرکات و سکناتش استشمام مخالفت و تزویر بظهور میرسید و عطاء الله خان بسبب معامدت و معاونت (۴) مشار الیه خیالات دور از کار بخاطر داشت، نواب معلی القاب علی اصغر را بر طرف کرده بعنف تمام از مشهد آباد برآورد (۵).

القصه چون برشکال آن سال بانقضا رسید (۶) آنجناب بحکم آنکه جهانبگیری تفاعل بر نقاب با افواج (۷) شایسته بقصد اخراج جانو جی از مشهد آباد بمیدنی پور توجه فرمود. موسی الیه از صدمات لشکر فیروزی اثر و سر افشانی (۸) تیغ بهادران ظفر پیکر بمرتبه ای خوف در دل داشت که اصلاً خیال محاربه و مجادله بخاطرش خطور نمیکرد. برویه متعارفه خودها بعد قرب وصول نواب والا جناب (۹) جانو جی بطرف جنگستان غربی بنحاله که عبارت از بشن پور و بچتو باشد آوارگی اختیار نمود (۱۰). نواب معلی القاب دست از تعاقب برداشته (۱۱) با افواج فیروزی انتساب داخل (۱۲) جنگستان شد. و جانو هر روز جائی و عرشب بصحرائی بسر می برد، و بسبب عدم رسیدن غلات نرخ حبوب در لشکر بمرتبه تسر (۱۳) گرفت که برنچ

-
- (۱) بر: "و" ندارد.
 (۲) ادن' سج ۱۲۹: فرق.
 (۳) بر: بر افراشت و با آنکه. رض ۴۱ الف: بر افراشت و با ایده.
 (۴) بر ۴۶ الف: معاودت.
 (۵) بر: آورده.
 (۶) بر: رسیده.
 (۷) ادن ۸۳: تفاعل بر نیاید با افواج؛ بر: تفاعل بر نقاب با افواج: سج ۱۳۰: تفاعل بر نیاید با افواج.
 (۸) پت ۱۴۴ الف: سر افشانی.
 (۹) بر: نواب معلی القاب.
 (۱۰) رض: نموده.
 (۱۱) اس ۴۱ الف: پت، رض ۱۴۱: تعاقب نداشته.
 (۱۲) ادن' سج: از "بطرف جنگستان" تا کلمه "داخل" ندارد.
 (۱۳) ادن' اس: تسیر؛ بر: پت: تسیر.

جعفر خان انکسار یافته در کنج خمول نشست. مقارن بآن خبر رسیدن جانو جی بقرب لشکر فیروزی اثر بعرض رسید. صباح آن افواج مرهته و افغان^(۱) بمقاتله و مقابله شتافته^(۲) و اینطرف نواب معلی القاب با افواج بجر امواج بحرکت آمده^(۳) فَرِیقٍ مِّنَ الْجَنَّةِ وَ فَرِیقٍ مِّنَ السَّعِیرِ آغاز محاربه نمود. حامیان حوزه اسلام برمی سهام و ضرب تیغ خون آشام و برق اندازان جانستان بزدن شلک^(۴) پی در پی دود از دماغ^(۵) فوج دکن برآوردند و درین معرکه سید علی اصغر کبری زیاده بر بهادران دیگر کمال مرتبه شجاعت و تهور را کار فرموده بسیاری^(۶) از مرهته را بر خاک هلاک انداخت. جانو تاب مقاومت در خود مفقود یافته و عنان^(۷) تماسکش از دست رفته رو بوادی فرار تافت. و ازینکه من بعد تاب هیجاء و مقابل شدن با شیران پیشه^(۸) و غا در طاقت خود ندید بقصد تاخت و تاراج روانه^(۹) مرشد آباد شد. نواب معلی القاب پس از استماع این خبر بتعاقبش در کمال استعجال تحشم فرموده فرصت آن نداد که آن گروه^(۱۰) شقاوت پژوه ضرزی توانند بسکنه شهر رسانند^(۱۱). جانو که ضرب دست غازیان در نظر داشت این مرتبه در حوالی مرشد آباد حرکت المذبوحی کرده خایب و خاسر راه میدنی پور گرفت. آنجناب^(۱۲) بعزم ثابت بلا توقف و اهمال با افواج^(۱۳) عدو مال بتعاقبش روانه شد. و ازینکه جانو در هیچ محل توقف نورزیده خود را بمیدنی پور رسانید^(۱۴). نواب معلی القاب بسبب قرب ایام برشکال استیصال مقاهیر را بر سال آینده گذاشته

-
- (۱) اس : افغانان .
 - (۲) بر ۱۰۴۵ الف : افغان بمقابله و مقاتله شتافته ؛ پت ۴۳ الف : افغان بمقابله شتافته .
 - (۳) بر : در آمده .
 - (۴) بر : تفتگ .
 - (۵) ادن ۸۲ الف ، بر ، پت ، رض ۴۰ ب ، سج ۱۲۸ : دمار .
 - (۶) در نسخه ' اس ' کلمه " بسیاری " مکرراً نوشته .
 - (۷) بر ۴۵ ب : بر خود مفقود یافته عنان .
 - (۸) ادن ۸۲ ب ، اس ، بر ، سج : پیشه .
 - (۹) بر : " روانه " ندارد .
 - (۱۰) بر : نداده که گروه .
 - (۱۱) ادن ، پت ۴۳ ب : ضرزی توانند بسکنه شهر رسانند ؛ بر : ضرزی بسکنه آن شهر تواند رسانید .
 - (۱۲) رض : آنجناب .
 - (۱۳) پت : فوج .
 - (۱۴) ادن ۸۳ الف ، اس ۴۰ ب ، پت ، رض ، سج : رساند .

اقاربش بنحیمه او(۱) تشریف برد و(۲) میر محمد جعفر خان از آنجا که هفت هشت(۳) هزار سوار(۴) مستعار با اثاثه(۵) امارت همراه داشت پندار غلط بیخود راه داده و(۶) در مراتب استقبال و مشایعت و عرض مطالب حفظ مراتب را(۷) منظور نداشته حرکاتی چند که لایق باحوالش نبود بعمل آورد. نواب معلی القاب بدولتخانه معاودت فرموده و استعار سقاقت و کمظرفی از ناصیه احوالش نموده بنابر محاسبه هجلی بندر(۸) سجان سنگه را که بنیابت میر محمد جعفر خان در هجلی(۹) بود طلب داشت. خان مذکور در فرستادن سجان عدول حکم کرده جواب داد که بردن این وابسته بسر من است. نواب معلی القاب ازین جواب دور از صواب آشفته خاطر شده(۱۰) "میر سید محمد یساول را با چند نفر دیگر فرستاد که سجان سنگه را(۱۱) خواه بهمواری و(۱۲) خواه بدرستی همراه بیآرد. مشارالیه که غلظت و خشونت(۱۳) در مزاج داشت نزد میر محمد جعفر خان رفته چند(۱۴) کلمه درشت گفته(۱۵) و دست سجان سنگه گرفته همراه خود(۱۶) آورده. روز دیگر نواب والا جناب بنابر مصلحت فوجداری هجلی اصالة بسجان سنگه و بخشگیری از عزل میر محمد جعفر خان بنورالله بیگ خان عنایت کرده، دستخط برطرفی رساله میر محمد جعفر خان نمود. بجزرد این عزل و نصب(۱۷) غرور و نخوت میر محمد

-
- (۱) اس ۳۹ پ: خیمه اش.
 (۲) بر' پت ۴۲ پ: "و" ندارد.
 (۳) پت: هفت و هشت.
 (۴) بر: "سوار" ندارد.
 (۵) دن' اس' رض' سم: اساسه.
 (۶) پت: "و" ندارد.
 (۷) رض ۴۰ الف: "استقبال و مشایعت و عرض مطالب حفظ مراتب را" ندارد.
 (۸) ادن ۸۱ پ: "بندر" ندارد.
 (۹) رض: از "بندر" تا "هجلی" ندارد.
 (۱۰) پت: شد.
 (۱۱) اس: سجان را.
 (۱۲) رض: "و" ندارد.
 (۱۳) ادن' اس' پت' رض' سم ۱۲۷: خشونتگی.
 (۱۴) ادن' اس' پت' سم: رفته و چند.
 (۱۵) رض: "چند کلمه درشت گفته" ندارد.
 (۱۶) رض: "خود" ندارد.
 (۱۷) اس ۴۰ الف: این عزل و نصب: این و نسب.

بموجب (۱) طلب عطاء الله خان اعزاز الدوله از طرف هند (۲) رسیده در کمال اعزاز رفیق راه بود، الویة نهضت و اعتلاء بسمت بردوان بر افراخت که درین اثنا فوج هراول جانو آنطرف کنسائی رسیده چند زنجیر فیل و غیره بتاراج برد (۳). میر محمد جعفر خان با آنکه از سوار و پیاده شانزده هفده (۴) هزار کس همراه داشت بدون تفتیش و تحقیق بی تحریک سیف و (۵) سنان از میدنی پور برخاسته راه بردوان گرفت. و (۶) نواب معلی القاب که باستماع این اخبار از بردوان متوجه پیشتر شده بود در منزل جهنکره بملازمت رسید (۷) و ازینکه بسبب تعافل و تهاونی (۸) که در امر مأمور راه یافته بود بلکه از مراتب ریاست (۹) دلاوری از پیش روی دشمن با وصف غلبه خویش برخاستن بسیار بدیع و بعید (۱۰) می نمود، نواب معلی القاب بعد (۱۱) ارشاد کلمات ناصحانه (۱۲) طیش آمیز که عین صلاح و سداد احوالش بود ارشاد کرده رخصت انصراف بخیمه اش (۱۳) ارزانی داشت. میر محمد جعفر خان بمقتضای الحق سر اظهار کدورت و ملال نموده از آمد و شد دربار تقاعد ورزید. نواب والا جناب از راه مکرمت جبلی و اخلاقی فطری بتقریب فاتحه فوت یکی از

-
- (۱) بر : که مرچب .
 (۲) پت ۴۲ الف : هندوستان .
 (۳) ادن، سم ۱۲۵ : برده .
 (۴) ادن، اس، پت، سم : شانزده و هفده .
 (۵) رض ۳۹ ب : "ز" ندارد .
 (۶) ادن : "ز" ندارد .
 (۷) پت : رسیده .
 (۸) ادن، اس، پت، رض، سم : تهاونی .
 (۹) رض : راست .
 (۱۰) بر ۴۴ ب : بعید و بدیع .
 (۱۱) ادن ۸۱ الف، اس، رض، سم ۱۲۶ : می نمود و نواب معلی القاب بعد : پت : می نمود و بعد .
 (۱۲) پت : ناصحه .
 (۱۳) بر : "بخیمه اش" ندارد .

نواب معلى القاب بانتظام امور صوبه كتك و اخراج مرهته روانه شده، و بعد(۱) قطع منازل بحوالى ميدنى پور رسیده جمعى (۲) از مردم مرهته و افغان كه در آنجا بودند حركة المذبوحى كرده(۳) زاه باليسر گرفتند. خان مسطور با جمعيت مذكور وارد ميدنى پور گشته اينطرف رودخانه كسائى حكيم بچهاونى لشكر داد، و از آنجا كه مزاجش بطرف عيش و نشاط رغبت تمام داشت، و(۴) غلام على پسر حكيم بيگ و مير عليخان كه با وصف اظهار شرافت نسب باوصاف ارادل(۵) متصف بود و تصرف تامى در مزاج مير محمد جعفر خان نموده شب و روز مست و(۶) لا يعقل بودند، و هرچند نواب معلى القاب در باب رفتن كتك و اخراج مرهته كرت بعد اخري بمبالغه قلمى ميفرمود اصل(۷) بسمع رضا اصغاه نمى نمود(۸) تا آنكه خبر آمدن جانوجى پسر رگه در حوالى كتك شهرت گرفت. نواب معلى القاب بعد امعان نظر ملاحظه فرمود(۹) كه از مير محمد جعفر خان مقاتله و مدافعه(۱۰) اعداء امكان ندارد. بنا بر آن خود با دولت با عساكر قاهره از نواب صولت جنگ و عطا الله خان و حيدر عليخان و فقير الله بيگ خان و از جماعه رؤساي افغانان شمشير خان و سردار خان و عمر خان(۱۱) و رحم خان وغيره، و على اصغر كبرى(۱۲) نامى كه

-
- (۱) پت ۱۴ب : شده بعد .
 - (۲) ادن، اس، پت، رض، سمج : جمع .
 - (۳) رض : كرده ندارد .
 - (۴) رض : "ز" ندارد .
 - (۵) ادن ۸۰ الف، اس، بر ۴۴ الف، رض، سمج ۱۲۴ : ارازل .
 - (۶) اس، پت، رض : "ز" ندارد .
 - (۷) ادن، سمج : اخري بمبالغه قلمى ميفرمود اصلاً بسمع ؛ بر : اخري بمبالغه قلمى ميفرموده اصلاً بسمع ؛ رض : اخري بمبالغه قلمى ميفرمود بسمع .
 - (۸) ادن : اصغاه نمودند ؛ اس ۳۹ الف، بر، رض، سمج : اصغاه نمى نمودند .
 - (۹) بر : فرموده .
 - (۱۰) بر : مقابله و مدافع .
 - (۱۱) ادن ۸۰ ب : "و عمر خان" ندارد .
 - (۱۲) ادن : على اصغر كبرى .

ذکر نهضت نواب معلی القاب بقصد اخراج مرهنته که بحدود کتک
و بالیسر آواره بودند و آمدن جانو جی پسر رگهو بهوسلا
در حوالی کتک و بر خاسته آمدن میسر جعفر خان
بی وقوع جنگ بصوب پردوان^(۱)

اگرچه بنا بر^(۲) آسایش و آرام سپاه نواب معلی القاب بعد گذشتن^(۳) رگهو از سرحد
مملکت بنگاله معاودت بمشهد آباد فرمود لیکن خار خار بودن فوج مرهنته در کتک و
بالیسر و میدنی پور بخاطر اقدس همواره خطور میکرد و از^(۴) تدابیر آن غافل نبود، تا
بعد مشورت قرار بر آن گرفت که خلعت صوبه داری^(۵) کتک بنواب صولت جنگ
عنایت کند و نیابت نظامت آنجا بمیر محمد جعفر خان بدهد. بناء علیه^(۶) خان مذکور را
بخلعت نیابت نظامت کتک و فوجداری^(۷) میدنی پور و هجلی با علاوه بخشگیری
که از قدیم با او^(۸) بود و عطیه سرپیچ مرصع و جیغه و شمشیر و قیل و اسپ
مورد نوازش فرمود، و^(۹) نواب صولت جنگ نیز از قبل خود مجدداً خلعت با جواهر
عطا کرد. میر محمد جعفر خان نیابت بخشگیری خود را در حضور بسنی عم^(۱۰)
خویش میر اسمعیل داده و سجان سنگه نامی را از طرف خود بفوجداری هجلی
فرستاده^(۱۱) با جمعیت هفت هشت^(۱۲) هزار سوار و ده دوازده هزار پیاده بموجب فرمان

-
- (۱) نستقه 'رض' بجای این عنوان کلمه "کیفیت دیگر" دارد و نستقه 'ادن' و 'اس' و 'پت' و 'سج'
هیچ عنوانی دارد.
- (۲) بر: اگرچه نیام.
- (۳) ادن ۷۹ الف، اس، بر، رض، سج: گذاشتن.
- (۴) ادن ۷۹ الف، اس، پت، سج ۱۲۲: "میکرد و از" ندارد؛ رض: خطور داشته از.
- (۵) پت: خلعت قلعه.
- (۶) ادن، سج: بنا بر آن.
- (۷) رض: از "جعفر خان بدهد" تا "فوجداری" ندارد.
- (۸) بر، رض ۳۹ الف: قدیم بار.
- (۹) بر ۴۳ ب: "و" ندارد.
- (۱۰) ادن ۷۹ ب، سج ۱۲۳: خود را در به بنی عم؛ رض: خود را در حضور بنی عم.
- (۱۱) اس ۳۸ ب: فرستاد.
- (۱۲) بر: هفت و هشت.

زمان شاهزاده فوت کرده شاه قلی خان را که شاهزاده (۱) قبل از محاربه بچند روز خدمت توپخانه عنایت کرده بود در جنگ کشته شد، و اکبر قلی خان بتقریبی که تفصیل آن در ذکر راقم نیست در بنگاله اوقات بودن شاهزاده محمد فرخ سیر در آنجا باعزاز بسر می برد و (۲) بعد فوتش محمد ایرج خان زمان (۳) محمد فرخ سیر رابطه اخلاص با غیرت خان داشت، و مدارج روزگارش بی تعب میگذشت. و بعد کشته شدن سادات و (۴) انقراض دولت و سلطنت محمد فرخ سیر (۵) برفاقت مبارزالملک سربلند خان بگجرات رفت و مدتی با او (۶) بود. بعد ازان ترک رفاقتش کرده ببنگاله آمد. شجاع الدوله مرحوم که تعارف تام (۷) با آبایش داشت در زمره مخصوصان منتظم گردانید، و همراه نواب علاءالدوله مغفور در جنگ با نواب معلی القاب پسرش کشته شده خودش مجروح (۸) گردید، و مدتی خانه نشین بود تا آنکه حکام وقت (۹) بتالیفش پرداخته در سرکار نواب معلی القاب بعلاقه نوکری منسلک گشت (۱۰) لیکن بنا بر ربط بسیار اکثر با عطاءالله خان اعزازالدوله می بود. و هم درین اوقات صبیئه عطاءالله خان که نامزد سراج الدوله شده بود بقضای الهی فوت کرد. نواب معلی القاب که سلفاً عن مذکور باسم صبیئه ایشان داد و بعد وقوع مواصلت در صدد پرورش احوال شده بعضی از علاقه جات بنگاله تفویض بایشان نمود.

-
- (۱) بر: "شاهزاده" ندارد.
 (۲) بر: "و" ندارد.
 (۳) ادن ۷۸ الف، سج ۱۲۰: "زمان" ندارد.
 (۴) بر ۴۳ الف: "و" ندارد.
 (۵) ادن، اس ۳۸ الف، پت، رض، سج: انقراض سلطنت فرخ سیر.
 (۶) بر، رض: مدتی باز.
 (۷) ادن ۷۸ ب، بر، پت، رض ۳۸ ب، سج: نام.
 (۸) ادن، سج: کشته شد خود مجروح.
 (۹) ادن، سج: "وقت" ندارد.
 (۱۰) ادن ۷۹ الف، اس، پت ۴۱ الف، رض سج ۱۲۲: مفروض.

بود، بعجز و الحاح تمام در جناب نواب علاءالدوله مرحوم و (۱) باستشفاع و امتنان (۲) از رای رایان عالم چند بتقریب اتمام سال علاقه مذکور (۳) را بحال گذاشت. مقارن بان نواب معلى القاب بطریقیکه در اوراق سابق بتحریر رسید (۴) داخل دره سکرینگی شده گاهیب مطالب گردید (۵) و (۶) بعطاء الله خان فوجداری اکبرنگر اصالة داده علاقه بهاگلیور نیز بان اضافه نمود، و دو (۷) هزار سوار که در برطرفی و نوکری باختیار او بود رساله اش مقرر فرمود. و از آنجا که شہامت جنگ (۸) و اہلیہ اش کمال مرتبه محبت و وداد را نسبت باو مرعیداشت یوماً فیوماً کارش در ترقی بود و بمنصب شش هزاری شش هزار سوار و عطای نوبت و پالکی چهاردرار و خطاب اعزازالدوله بہادر ثابت جنگ از حضور مورد نوازش شد، و مال حالش (۹) عنقریب رقمزده کلک بیان خواهد گردید.

و مجملی از حالات (۱۰) محمد ایرج خان آنکہ جدش مصطفی قلی خان دیوان باعتبار خانہ محمد اعظم شاه بن عالمگیر بود و ماورای آن زمان بودن شاهزادہ در احمدآباد گجرات خدمات عمدہ آن صوبہ داشت، و او را سه پسر بود، اکبر قلی خان کہ والد محمد ایرج خان باشد و شاه قلی خان و میرزا محمد تقی خان (۱۱) کہ ہر کدامی از برادران خصوصاً شاه قلی خان و اکبر قلی خان بہرمت و عزت تمام بودند، و مصطفی قلی خان

- (۱) پت : "ز" ندارد .
 (۲) ادن : استنفاع .
 (۳) ادن، سچ : مذکورہ .
 (۴) بر : رسیدہ .
 (۵) ادن، بر، سچ : گردیدہ .
 (۶) بر، پت : "ز" ندارد .
 (۷) اس، پت : "دو" ندارد .
 (۸) ادن ۷۷، سچ : فرمود و از آنجا شہامتجنگ ؛ بر ۴۲ : فرمود از آنجا کہ شہامتجنگ .
 (۹) بر، سچ : مال و حالش .
 (۱۰) بر، و مجموع از حالات ؛ پت ۴۴ : و مجملی حالات .
 (۱۱) اس ۳۸ الف، بر، پت، رض ۳۷ : "خان" ندارد .

ضیافت^(۱) در هر دو سرکار دایر و سایر بود. کسی از اعالی و اواسط سکنه شهر باقی^(۲) نماند که بکرات و سرات بهره ازین نعماء باو نرسید و هر حصه که باصطلاح مشهور توره^(۳) باشد تخمیناً بیست بیست و پنج روپیه^(۴) خرج خواهد داشت که هزارها ازین نوع بقسمت رسید^(۵).

[برخی از احوال عطاءالله خان و محمد ابرج خان]

و مجمل از احوال عطاءالله خان آنست که بعد ورود^(۶) بنگاله حاجی احمد دختر خود را بعقد او^(۷) درآورد و پس از رفتن نواب^(۸) معلی القاب بنیابت صوبه عظیم آباد از راجمحل علاقه قصبه مسطور بنیابت^(۹) کار طلب خان که بنی عم^(۱۰) شجاع الدوله بود و عرق قرابتی با خان مذکور داشت بفرمان شجاع الدوله باو مقرر شد. و ازینکه حاجی احمد نسبت باو نظر لطف داشت کارش در ترقی بود تا بعد فوت شجاع الدوله نواب^(۱۱) علاؤالدوله مرحوم که صفائی با حاجی احمد نداشت از عزل عطاءالله خان فوجداری اکبرنگر برای خویش خود حسن محمد خان تعیین فرمود. حاجی احمد بدریافت این امر از آنجا که همواره در صدد آن بود که برادر خود اعنی^(۱۲) نواب معلی القاب را از عظیم آباد بجهت اصلاح امور دنیوی خویش که در حقیقت نوعی از افساد^(۱۳) امور عقبی داشت بطلبد و دران زمان راه^(۱۴) درآمد بنگاله منحصر بر سکریگلی

(۱) اس ۳۸ ب : ضیافت .

(۲) رض : شهر باو .

(۳) ادن ۷۵ الف : تر : اس : بره : پت : بره : رض : بزه : سج ۱۱۷ : تره . باصطلاح عمومی مقصود از توره طبق است که پر از انواع غذاها میباشد و در موقع مراسم عروسی و غیره بدوستان و خریدارندان توزیع میکنند .

(۴) ادن ، پت ، رض ، سج : تخمیناً بیست و پنج روپیه .

(۵) بر : رسیدند .

(۶) ادن ، ۷۵ ب ، سج ۱۱۸ : بعد از ورود

(۷) رض ۳۷ ب : " او " ندارد .

(۸) پت : " نواب " ندارد .

(۹) پت : " نیابت صوبه عظیم آباد از راجمحل علاقه قصبه مسطور نیابت " ندارد .

(۱۰) ادن ، اس ، بر ۴۲ الف ، پت ، سج : بنی اعمام .

(۱۱) پت ۴۰ الف : " نواب " ندارد .

(۱۲) ادن ۷۶ الف ، سج : نوعی .

(۱۳) پت - : فساد .

رگهو که بارها (۱) ضرب دست غازیان فیروزی نشان ملاحظه کرده بود و (۲) بسیاری از سپاهش درین نمارک بقتل رسیده، بعلاوه (۳) رسیدن اخبار شورش مملکت خودش خیب الله خان را با دو سه هزار سوار مرهته و شش هفت هزار سوار افغانان (۴) از غلام مرتضی خان و بلند خان (۵) وغیره بمیدنی پور گذاشته در کمال یاس و ناکامی رو (۶) بمملکت خویش آورد. و بعد از آنکه فرار او بتواتر و بیرون رفتن او از سرحد بنگاله بعرض اقدس (۷) رسید، چون از (۸) مشاق کثرت اسفار سپاه نصرت شعار را انزجاز و کلالی راه یافته بود بنابر ترفیه (۹) حال آنها مظفر و منصور معاودت فرمود، دارالاماره مرشدآباد را (۱۰) بفر قدام میمنت لزوم منور ساخته بتنظیم امور مملکت و ترفیه (۱۱) احوال سپاه و رعیت توجه فرمود.

[ذکر شادی اکرام الدوله وغیره] (۱۲)

و این عرائس در کمال تکلف و تزئین بعمل آمد که بی تکلف (۱۳) در ملک بنگاله باین نحو عروسی نگذشته خواهد بود. از آن جمله نواب معالی القاب قریب بهزار خلعت و شہامت جنگ در (۱۴) شادی اکرام الدوله نزدیک بدو هزار خلاع فاخره، که از صد تا هزار بعضی ازین بیشتر قیمت داشت، بجمیع قبایل و عشایر و رفقار و مصاحبین و ارباب طرب عنایت کردند و تا یک ماه بلکه زیاده از آن طعام

(۱) ادن ۷۱۴ ب' سچ : چند بار.

(۲) ادن' سچ : "ز" ندارد.

(۳) بر : با علاوه.

(۴) بر' رض : افغان.

(۵) پت : " و بلند خان " ندارد.

(۶) رض ۳۷ الف : روی.

(۷) ادن' سچ : عالی.

(۸) بر ۱۴ ب' : " از " ندارد.

(۹) پت' رض : ترفیه.

(۱۰) ادن : " مرشدآباد را " ندارد.

(۱۱) رض : ترفیه.

(۱۲) رض : حقیقت کشدائی شہامت جنگ وغیره. نسخه‌های دیگر هیچ عنوانی ندارد

(۱۳) بر' رض : بی تکلیف.

(۱۴) پت ۳۹ ب' : قریب بهزار خلعت در شادی شہامت جنگ و در.

عازم گشته، بنوازش محمد خان شهبخت جنگ برای^(۱) حفاظت و خودداری تا رسیدن خویش قلمی فرمود^(۲). رگه‌و پیشتر از آمدن^(۳) معلى القاب بیکروز وارد حوالی مرشدآباد شده و دهات و اطراف قرب^(۴) شهر و چپپائى ده و باغ میر محمد جعفر خان را آتش زده^(۵) تاخت و تاراج نمود. و مقارن آن رایات نصرت آیات بظاهر شهر پرتو نزول افکنده و رگه‌و بمجرد استماع پهلو تمهی^(۶) کرده، بی تحریک سیف و سنان، با تماسی فوج مرسته متفرق و پراکنده شده از آن روی رودخانه بیجاگیرتی روانه سمت جنوبی و غربی شهر گردید. نواب والا جناب بعد سه چهار مقام در چپپائى ده کوچ فرموده و از خارج شهر طرف کتیفه^(۷) جعفر خان گذشته آن طرف مرشدآباد محل امانی گنج سرادق جاه و حشمت^(۸) ارا فراشت. و یک مرتبه دیگر بر سر تالاب رانی آن طرف کتوه محاربه قوی با رگه‌و دست داده^(۹) و در آن محاربه مشارالیه کمال^(۱۰) قدرت و قوت^(۱۱) خود را کار فرموده، بعد کشته شدن جمعی از مرسته‌ها و امضای سعی تا آنجا شده که^(۱۲) بیکر فتح و تلفر در متخیله و متصوره اش جلوه گر نگشت و طاقت مقاومت را در^(۱۳) خود مفقود یافته رو از میدان برتافت^(۱۴). نواب معلى القاب دست از تعاقبش نداده بر سر او میرفت.

(۱) رض : بطریق .

(۲) بر : فرموده .

(۳) ادن ۷۳، اس ۷۷، پت، رض، سج : از آن .

(۴) اس : دیهات اطراف قرب ؛ بر : دیهات اطراف و قرب ؛ پت : دیهای اطراف قرب .

(۵) بر ۴۱ الف : آتش داده .

(۶) ادن ۷۳، اس، پت، رض ۳۶، سج ۱۱۵ : استماع قالب تمهی .

(۷) بر، رض، سج : کتیره . کتیره (با تالی هندی) واژه هندیست که مراد از آن مرکز بازارگانی میباشد .

(۸) پت ۳۹ الف : جاه و جلال و حشمت .

(۹) پت : دست داد .

(۱۰) پت : بکمال .

(۱۱) بر : قوت و قدرت .

(۱۲) ادن ۷۴ الف، اس ۳۸ الف، سج : اعضای سعی بانجاشتی ؛ پت : اعضای سعی که ؛ رض : اعضای سعی بایجاب .

(۱۳) بر : بر .

(۱۴) ادن، سج ۱۱۶ : میدان تافت .

از طرف خود بطریق مصالحه نزد رگهو فرستاد. مشار الیهما بتوسط حبیب‌الله خان ملاقات کرده تبلیغ رسالت نمودند. رگهو که ضرب دست غازیان فیروزی نشان مکرر بمشاهده رسانیده از کثرت مقاتله و مشاق راغب^(۱) بصلح بود، لیکن حبیب‌الله خان که عداوت قلبی با نواب معلی القاب داشت رضا بصلح نداده مزاج رگهو را از آن قصد^(۲) باز داشته دلالت رفتن مرشدآباد^(۳) نمود. باعتبار آنکه خلوشهر از^(۴) سردار صاحب اقتدار و بودن نواب والا جناب باین بعد مسامت تصرف باسهل وجوه میسر خواهد شد، رگهو نیز بجهت آنکه خود را مرد میدان نمی دید و در مصالحه باعتبار کفر طریقت از مضمون حدیث شریف الحرب خدعة غافل و منکر بوده نسبت خدع و تزویر^(۵) باجناب داشت، اعتماد بر صلح نکرده و رای حبیب‌الله خان^(۶) را راجح داشته روانه مرشدآباد شد. روز دیگر نواب والا جناب بتعاقبش طرف عظیم‌آباد متوجه شد^(۷) و تا رسیدن بلده مذکور بسبب غارت شدن غلات روزمرکه و عدم رسیدن اجناس غله تعسر^(۸) آن بحد افراط رسیده بود بمشقت^(۹) تمام لشکر فیروزی اثر در عرصه چند روز حوالی عظیم‌آباد رسید. و ازینکه رگهو قرار در آنجا نگرفته روانه بنگاله شد، آنجناب نیز بتعاقبش^(۱۰) تحشم فرمود. چون^(۱۱) اردوی ظفر قرین بموضع بهاگپور بناله چنپانگر^(۱۲) رسید در آنجا رگهو بانتهاز فرصت تاختی بر اردو آورده و پاره از^(۱۳) مردم ساقه بهیر و بنگاه را غارت کرده از راه جنگل^(۱۴) روانه بنگاله شد. نواب معلی القاب از طریق شارع عام بقدام استعجال

(۱) بر: از کثرت مقابله راغب؛ رض: از کثرت مقاتله و مشتاق راغب.

(۲) ادن ۷۲ب؛ سج ۱۱۳؛ "قصد" ندارد.

(۳) پت: رفتن بمرشدآباد

(۴) رض: "از" ندارد.

(۵) ادن؛ اس؛ بر؛ ۴۰ب؛ رض ۳۶ الف؛ سج: تذریر.

(۶) بر: رای میر حبیب‌الله خان.

(۷) پت: از "روز دیگر" تا "متوجه شد" ندارد.

(۸) ادن؛ اس؛ رض؛ سج: تعسر؛ بر: تعاسر.

(۹) ادن؛ اس؛ پت؛ رض؛ سج: رسیده بمشقت.

(۱۰) بر: نیز بیشتر بتعاقبش.

(۱۱) بر؛ پت ۳۸ب؛ تحشم فرمود و چون؛ رض: بجشم فرمود و چون؛ سج ۱۱۴؛ تحشم فرمود و چون

(۱۲) بر: جهانگیرنگر. ولی در نسخه‌های دیگر "جهانگیر" آمده. اسم این ناله اصلاً چنپانگر است.

(رجوع کنید به سیر المتأخرین، چاپ لکهنو، جلد دوم، صفحه ۵-۵)

(۱۳) بر: "از" ندارد.

(۱۴) رض: جنگلستان.

قریب بیست (۱) هزار سوار رو بمعرکه آورد. در کنار رودخانه مذکور محاربه قوی اتفاق افتاده؛ و هر واحدی از (۲) رؤسای لشکر فیروزی اثر مانند عطاء الله خان ثابت جنگ و میر محمد جعفر خان و حیدر علی خان و شمشیر خان و سردار خان و رحم خان (۳) و غیره از بهادران؛ و زین الدین احمد خان هیئت جنگ با رفقای خویش داد شجاعت و دلاوری دادند. و (۴) درین معرکه میر محمد جعفر خان بیشتر محل تردد گشت تا آنکه رگهو با معدودی از معتمدان سپاه خویش در کمال دلاوری بمقابل (۵) نواب معلی القاب آمده بمکاوحه (۶) مشغول بود که از قضا گولی بندوق بدهن او رسیده دندان طمعش (۷) را از بیخ برآورد (۸). رگهو با وصف رسیدن زخم چنین عار فرار (۹) بر خود اختیار (۱۰) نکرده در کمال پایداری و (۱۱) وقار مقابل لشکر فیروزی اثر خیمه نمود؛ و تا هیچده (۱۲) روز که مقابل همدیگر فریق (۱۳) ^ع _ع من البجته و فریق من السعیر (۱۴) قرار و استقرار داشتند؛ اگرچه جنگی مانند محاربه اول نشد (۱۵) لیکن اکثر اوقات بانتهاز فرصت رو بروی فوج (۱۶) غنیم داشت. درین بین زوجه نواب معلی القاب نواب بیگم صاحبه (۱۷) تقی قلی خان (۱۸) و مظفر علی خان را

-
- (۱) رض : بست.
 - (۲) پت : هر واحدی از؛ رض : هر واحدیکه از.
 - (۳) پت : "رحم خان" ندارد.
 - (۴) پت : "ز" ندارد.
 - (۵) پت : دلوری مقابل.
 - (۶) دن ۷۲ الف : بمکاوّه.
 - (۷) پت : طعمش.
 - (۸) اس، بر ۴۰ الف، پت، رض ۳۵ ب، سم ۱۱۲ : برآورده.
 - (۹) اس، رض : قرار.
 - (۱۰) دن، اس، پت ۳۸ الف، سم : "اختیار" ندارد.
 - (۱۱) رض : "ز" ندارد.
 - (۱۲) اس، پت، رض : هیچده؛ دن، سم : هجده.
 - (۱۳) بر : که مقابله فریق.
 - (۱۴) رض : فریق من الغشیه و فریق من الشعر.
 - (۱۵) دن : مانند اول نشده؛ سم : مانند اول نشد.
 - (۱۶) بر : زود بروی بر فوج؛ پت : زود برری فوج.
 - (۱۷) اس ۳۷ الف، پت، رض، سم : صاحب.
 - (۱۸) بر : تقی علی خان.

و تماشای صوبه کتک تا میدنی پور و هجلی و بردوان در تصرف او بود. و در مدت توقف او مراسلات غلام مرتضی خان پسر غلام مصطفی خان^(۱) مقتول که در مگری کوه^(۲) محصور بود و بلند خان وغیره از افغانان بتواتر و توالی بر گهو رسید؛ مشتمل بر آنکه^(۳) اگر آنجناب از آنصوب باین طرف تصدیع کشند و ما مخلصین^(۴) را ازین مهلکه نجات بخشند با چند هزار^(۵) کس حلقه بگوش اطاعت^(۶) بوده در مراسم^(۷) جانسپاری قصور نخواهیم نمود^(۸). رگهو بنحیال آنکه چند هزار سوار افغان را مطیع و منقاد خویش سازد اواخر برشکال از مجال قرار و سکون خویش بسمت^(۹) عظیم آباد از راه جنگل متوجه شد. نواب معلی القاب اوایل زمستان آن سال با ده دوازده هزار سوار جرار از طریق^(۱۰) شارع متعارف بقصد استیصال اعداء لوای نهضت و اعتلاء بعظیم آباد برافراشت. و چون رگهو بعد تاراج حوالی عظیم آباد از شیخ پوره و تکاری وغیره برای استخلاص غلام مرتضی خان آنطرف رودخانه سون رفته بود در اثنای راه هیچ جا با اشقیاء^(۱۱) اتفاق محاربه نیفتاد^(۱۲) و نواب والا جناب^(۱۳) از معموره عظیم آباد گذشته خارج آنرا بسمت غربی دایره دولت ساخت و ازان محل پیشتر چند فرسخ طی مسافت فرموده کنار دریای سون اطراف محب علی پور مخیم جاه و جلال گردید. و رگهو که^(۱۴) برای استخلاص غلام مرتضی خان آنطرف رودخانه سون رفته بود مستخلص ساخته با جمعیت مرهته و افغانان^(۱۵)

(۱) ادن : " پسر غلام مصطفی خان " ندارد؛ اس، سج، رض : پسر مصطفی خان.

(۲) در تمام نسخ خطی غیر از ' بر ' " مگری کوه " نوشته ولی اسم این قصبه اصلاً " مگرور " است.

(۳) بر : اینکه.

(۴) پت : منغاص.

(۵) ادن ۷۱ الف، سج ۱۱۰ : مهلکه نجات بخشند با هزار ؛ بر ۳۶ ب : ازین مهلکات نجات بخشند تا

چند هزار ؛ رض : ازین مهلکه نجات بخشید با چند هزار.

(۶) پت : کس بصلقه اطاعت.

(۷) رض ۳۵ الف : مراسم.

(۸) ادن، بر، پت، رض، سج : نخواهم نمود.

(۹) بر : خویش سمت.

(۱۰) ادن : طارق.

(۱۱) ادن ۷۱ ب، اس، بر : باشقیاء ؛ رض : باشقیان.

(۱۲) بر : نیفتاده.

(۱۳) بر : نواب معلی القاب.

(۱۴) پت ۳۷ ب : " که " ندارد.

(۱۵) اس ۳۶ ب، بر، پت، سج، رض : افغان.

بسم الله الرحمن الرحيم

از حج و عمره
و زیارت کربلا
و مدینه منوره
و بیت المقدس
و سایر احوال

بسم الله الرحمن الرحيم

اجداد و معالی افاضت ایشان بود و در وجهش نسبت رواج با حکم کرد باد شاه
داشت و در زره منصفانه این بسکت و درش میزد امجدی توفیق سیلابی بر کار
محمد اعظم شاه بود و در زره اسفند در اول سلطت مالکداری به توفیق شده بود
بزرگوار که در بعد و بعد اختصای ده سال دیگر و یکی از بلا و کهن آن کو پسر شاه
امارت قدم بود و در وقت که شد بزرگوار محمد علی شاه پادشاه تاصون
با جلاله توب و مالدین در محل بر روی شاهی آمد و شد داشت و بعد سن در روز
میزد احمد در سر کار محمد اعظم شاه - توفیق خدمت شاهان و آن مالکیت بود
زور و در خانه و چندی به اردو کی پنهان میایی بودند فکر اوقات بود که شاه
روزگار شد و خدمت عالم کرد محاسن با او نشان داده اتفاق افتاده و آن عالم

برگه‌و پیغام فرستاد که ایقاع^(۱) مصالحه را سبب یا وهن و فتور است یا^(۲) توقع منفعت؛ و الحمد لله که تا حال غازیان^(۳) نصرت نشان را اصلاً غبار کلال و ملالی از مقابله با کفار اشرار بر لوح خاطر ننشسته^(۴) بلکه یوماً فیوماً درین باب حریص ترند^(۵) و تحصیل عرق قرابتی از^(۶) ایشان منظور و مرکوز^(۷) نیفتاده^(۸) است درینصورت و قولیع صلح موقوف بر آنست که شیران بیشه هیچای اسلام با نهنگان دریای ظلام بجدی کارزار کنند که جوئی از خون آنها جریان یافته و در آن دریای خون شناوری کرده؛ شمشیر بهمدیگر^(۹) زنند. بعد ازان هر که مغلوب شود طالب صلح گردد. رگه‌و جواب داد که اینجانب باشتیاق همین ابر قریب بهزار کروه مسافت طی کرده تا جوار خدام گردون احتشام رسید؛ و آنجناب تا صد کروه هم برس^(۱۰) استقبال قدم رنجه نفرمودند. نواب والا جناب ارشاد فرمود: درینولا که ایام برشکال رسیده^(۱۱) و ایشان از راه دور مشاق^(۱۲) و زحمت سفر کشیده وارد شده اند؛ انسب آنکه بمحل مناسب آرام بگیرند که سپاه ایشان از رنج راه آسوده و چندی آرام گرفته مستعد رزم و پیکار^(۱۳) شوند. بعد از انقضای^(۱۴) برشکال بعون الله تعالی تا مملکت ایشان باستقبال خواهد شتافت. رگه‌و بنصیحت ناصح مشفق عمل کرده و صلاح وقت در امثال^(۱۵) امر دیده اطراف بیربهم رفته چهاؤنی نمود

(۱) پت : اذقاع .

(۲) ادن' اس' پت' سج ۱۰۸ : با وهن و فتور است یا ؛ رض : با وهن و فتور است تا .

(۳) ادن' سج : والحمد رزم که تا غازیان ؛ اس' پت' رض : والحمد رزم که تا حال غازیان .

(۴) ادن ۷۰ الف' پت : خاطر نشسته .

(۵) اس پت' رض : در باب حریص ترند ؛ رض : در باب حریص حریص ترند .

(۶) ادن' سج : عرق قریبی از ؛ اس : عراق قرابتی از ؛ بر : عرق قرابتی جز این از ؛ پت : عراق از ؛ رض : عراق عرابینی .

(۷) بر : از ایشان مسطور مرکوز .

(۸) ادن' اس' پت' رض' سج : نیفتاد .

(۹) ادن' سج' پت : شمشیر همدیگر .

(۱۰) بر ۳۹ الف : " برس " ندارد .

(۱۱) پت ۳۷ الف : رسید .

(۱۲) رض ۳۴ ب' سج : مشتاق .

(۱۳) اس ۳۶ الف' پت : پکار .

(۱۴) ادن ۷۰ ب' اس' بر' رض' سج ۱۰۹ : بعد انقضای .

(۱۵) رض : امثال .

گذشت مبشران^(۱) اقبال خبر کشته شدن غلام^(۲) مصطفی خان بعرض رسانیدند^(۳). توضیح آن بر سیل اجمال آنکه خان مذکور که مرتبه شجاعتش بدرجه تهور رسیده بود^(۴)، با وصف کشته شدن اعوان و انصار و خویش و تبار^(۵) سرشته عزم و^(۶) وقار را از دست نداده، پس از فراهم آوردن چند هزار سوار کرة بعد اخری بقصد محاربه با زین الدین احمد خان متوجه عظیم آباد گردید. خان مسطور که در حقیقت مراتب ریاست را باعتبار قابلیت جوهر تعلیم درستی از عم بزرگوار خود^(۷) داشت از تدابیر دفع دشمن غافل نبوده و قریب ده دوازده هزار سوار نوکر کرده باستقبال خصم شتافت و در حوالی بهوجپور تلاقی فریقین اتفاق آورده، بعد مکاحه و محاربه^(۸) بهادران جانبین در کوشش و کشش^(۹) از خود بتقصیر راضی نشدند، گولی تفنگ^(۱۰) جانستان بغلام مصطفی خان رسیده شرر شعله آن وخیم العاقبت را منطقی ساخت.

القصه چون فتح چین که^(۱۱) سرآمد اجله فتوحات بود و^(۱۲) از جمله محالات می نمود یمن^(۱۳) مکرمت الهی^(۱۴) نصیب اولیای دولت قاهره گردید، از سر دفع چین دشمن^(۱۵) قوی خاطرها بسکون و آرام کشید. نواب معلی القاب در امر استدعای صلح

-
- (۱) اس : مشیران .
 (۲) اس، بر، پت، رض ۳۴ الف : "غلام" ندارد .
 (۳) سج : رسانید .
 (۴) اس، ادن، پت، سج ۱-۷ : "بود" ندارد .
 (۵) پت : انصار خویش و با .
 (۶) ادن، اس، پت، سج : "و" ندارد .
 (۷) ادن، سج : "خود" ندارد .
 (۸) پت : محاربه و مکاحه .
 (۹) بر : "و کشش" ندارد .
 (۱۰) اس ۳۵ ب، پت ۳۶ ب، رض : گولی و تفنگ .
 (۱۱) بر : "که" ندارد .
 (۱۲) ادن، بر، سج : "و" ندارد .
 (۱۳) اس : یمنین ؛ پت، رض : همین .
 (۱۴) پت : "الهی" ندارد .
 (۱۵) پت : مشیر .

مار سر و (۱) دم زده به پیچ و تاب و در صدد انتقام بود رسیدن خط غلام مصطفی خان را لطیفه غیبی پنداشته با جمعیت چهار هزار سوار جرار روانه بنگاله گشته از جبال بلده کتک وارد آن مملکت گردید. و نواب معلی القاب که (۲) بتعاقب غلام (۳) مصطفی خان نهضت فرموده آن شقاوت بنیان را هزیمت داده در حوالی عظیم آباد دایره دولت داشت که از عرایض شهامت جنگ خبر ورود رگهو بعز عرض رسید (۴). و از آنجا که بلده مرشدآباد حصار و خندق (۵) ندارد و شهامت جنگ بوجه احسن قدرت بر دفع (۶) رگهو نداشت آن جناب انفصال قضیه (۷) غلام مصطفی خان را که اسپ عناد در میدان لجاج اطراف چنار گره (۸) و غیره می تاخت حواله زین الدین احمد خان داشته (۹). و رحم خان را نزد او گذاشته لوای معاودت بصوبه بنگاله برافراشت؛ و بعد طی منازل ساحت مرشدآباد را بعز قدوم خویش مزین ساخت. و درین بین (۱۰) رگهو از بالیسر و میدنی پور گذشته (۱۱) بیردوان رسید. نواب معلی القاب از آنکه از نزاع غلام مصطفی خان اطمینان خاطر بواقعی نداشت بنا بر مصلحت منعم علی خان را پیش رگهو بطریق (۱۲) سفارت فرستاده پیغام صلح داد. رگهو آن جناب را بسبب مسطور مشوش الحال و متوزع البال (۱۳) تصور کرده ایقاع صلح را موقوف بر دادن سه کرور روپیه نمود. و چون قریب بدو ماه (۱۴) درین سوال و جواب

(۱) بر: "و" ندارد.

(۲) بر: "ه" ندارد.

(۳) ادن ۶۸ الف، اس، پت، سج ۱۰۵: "غلام" ندارد.

(۴) بر: خبر رسیدن رگهو بعرض رسید؛ رض: خبر ورود رگهو بعرض رسید.

(۵) بر: مرشدآباد دایره حصار و خندق.

(۶) بر: قدرت بدفع.

(۷) سج ۱۰۶: قصه.

(۸) ادن ۶۸ ب: چناره گره؛ سج: خیار گره.

(۹) ادن: داشت.

(۱۰) پت ۳۶ الف: "بین" ندارد.

(۱۱) رض: گذاشته.

(۱۲) بر ۳۸ ب: "بطریق" ندارد.

(۱۳) ادن ۶۹ الف: متوزع البال

(۱۴) بر: چون دو ماه.

منزل پای وقارش استقرار نگرفته از حدود عظیم آباد بیرون رفت. نواب معلى القاب بتعاقب او تا منتهای حد^(۱) صوبه بهار نهضت فرموده در انتقام بی اعتدالی که زمان صفدر جنگ بشهر عظیم آباد راه یافته بود اراده داشت که از^(۲) رودخانه گنگ گذشته بنارس را بتازد؛ لیکن بسبب آنکه^(۳) در آن وقت محمد شاه بموضع منکره بقصد تنبیه^(۴) علی محمد روهیلہ آمده^(۵) صفدر جنگ همراه بود باحتیاط آنکه^(۶) مبادا مزاج بادشاه را منحرف سازد از آن اراده خود را بمقتضای مصلحت باز داشته افواج منصوره^(۷) را بتاخت زمینه^(۸) که از متعلقات صوبه صفدر جنگ بود مأمور فرمود و آنها بقتل و اسر^(۹) و غارت سکنه زمینه^(۱۰) پرداخته مظفر و منصور معاودت کردند که درین اثناء خبر رسیدن رگهوی مقهور بکتک باراده معاونت غلام مصطفی خان و تخریب مملکت بنگاله رسید.

ذکر آمدن رگهو بهوسلا کرث دیگر بحدود مرشدآباد و نمودن چهاؤنی باطراف بسپربهوم و رفتن بحدود عظیم آباد جهت استخلاص غلام مرتضی خان محصور و غیره وقایع محاربه^(۱۱)

در آن زمان که غلام مصطفی خان علم بغاوت و طغیان برافراشت^(۱۲) مکتوبی بر گهو مشتمل بر ترغیب و تخریص آمدن بنگاله ارسال داشت. و چون^(۱۳) خط مسطور بمشار الیه رسید ازینکه از کشته شدن بهاسکر و بیست و دو سردار عمده دیگر مانند

(۱) ادن، اس، رض ۳۳ الف، سج ۱۰۴ : منتهای حد ؛ بر : منتهای سرحد.

(۲) ادن : "از" ندارد .

(۳) بر : اینکه .

(۴) ادن : منکره بتبیه ؛ اس : بنکره بقصد بتبیه .

(۵) رض : "آمده" ندارد .

(۶) پت : بآنکه .

(۷) اس ۳۵ پت ۳۵ ب : محصور .

(۸) در تمام نسخ "زمینه" نوشته . ولی این قصه که نزد بنارس واقع است بغام زمانیه شهرت دارد .

(۹) ادن ۶۷ ب، اس، بر ۳۸ الف، رض، سج : اسیر .

(۱۰) در تمام نسخ "زمینه" نوشته .

(۱۱) ادن، اس، پت، سج : این عنوان را ندارد ؛ رض : نامه فرستادن غلام مصطفی خان بهوم و آمدن او .

(۱۲) رض : بر افراشته .

(۱۳) در نسخه "رض" (۳۳ ب) "و چون" مکرراً نوشته .

نزدیکی خارج مورچال استقامت ورزید(۱) و خان مذکور در مقابله(۲) او مخیم ادبار بر افراشته تا هفت روز جنگ توپخانه از طرفین بمیان(۳) بود. روز هشتم غلام مصطفی خان اردوی خود را(۴) بسمت غربی عظیم آباد مکان میتهاپور فرستاده(۵) و باز بقصد محاربه سوار شده از طریقکه مرتبه اول یورش آورده بود بمقابله شتافت و این مرتبه نیز(۶) زین الدین احمد خان و رفقاییش(۷) داد دلاوری داده در امر محاربه کوششهای مردانه نمودند. از قضا در آن گیرودار تفنگی بچشم غلام مصطفی خان رسیده(۸) بر حوضه فیل افتاد و(۹) طاقت مقاومت در خود مقنود یافته(۱۰) پشت بمعرکه داده ببنگاه خویش رفت و(۱۱) روز دیگر از آنجا روانه پیشتر شد. درین اثناء نواب معلی القاب که از بنکاله بقصد مدافعه لوای نهضت و اعتلاء بر افراخته بچند(۱۲) فرسخی عظیم آباد نزول اجلال فرموده بود زین الدین احمد خان باستقبال عم بزرگوار شتافته(۱۳) و بادراک تقبیل(۱۴) قدم آنجناب استسعاد یافته(۱۵) از آنجا در رکاب ظفر انتساب بتعاقب مصطفی خان روانه شد. و ازینکه بمصطفی خان(۱۶) بسبب تفرقه سپاه و کشته شدن اساطین رؤساء طاقت جنگ نمانده در هیچ

(۱) ادن' سم : ورزنده .

(۲) رض : مقابل .

(۳) رض : میان .

(۴) رض : "را" ندارد .

(۵) ادن ۶۶ ب : منزه پور فرستاده : اس ۳۴ الف' پت : میتها پور فرستاده .

(۶) رض : پیر .

(۷) بر : رفقاییش ؛ پت ۳۵ الف : رفیقانش .

(۸) ادن : رسید : رض : رسته .

(۹) پت "ز" ندارد .

(۱۰) بر ۳۷ ب : در خورد ندیده .

(۱۱) بر : "ز" ندارد .

(۱۲) ادن : بچندین .

(۱۳) اس' پت : شتافت .

(۱۴) رض : تقبیل .

(۱۵) ادن ۶۷ الف : "یافته" ندارد .

(۱۶) همه نسخ غیر از 'سم' (۱۰۳) "مصطفی خان" دارد .

احمد خان یورش^(۱) آورده داخل مورپال شد و محل اردو^(۲) را بتاراج برد و^(۳) نزدیک زین الدین احمد خان^(۴) رسیده با فروختن نیران قتال و جدال اشتغال نمود؛ و با آنکه^(۵) کمال تفرقه بفوج زین الدین احمد خان راه یافته در آن حین بیش از دو صد کس نزدیکش نبودند اصلاً تزلزل و اضطراب بیای ثبات و قرارش راه نیافته در کمال پایداری و وقار متوجه دفع دشمن گردید. درین بین فیلبان مصطفی خان^(۶) برسیدن تفنگ جانستان از پا درآمد و فیل سواریش در اختیار نماند^(۷) و هم در آن زمان اودلشاه و حکیم شاه و غیره که اساطین سپاهش بودند بقتل رسیدند. خان مذکور بقصد آنکه بر مرکب^(۸) دیگر سوار شود از فیل پائین آمد^(۹) سپاهش بمشاهده این حرکت سررشته انتظام از دست داده متفرق شدند. غلام^(۱۰) مصطفی خان عرصه بازی را^(۱۱) برخلاف مدعا دیده و^(۱۲) استقامت خویش را در آن محل قرین مصلحت ندانسته^(۱۳) بر جعت قهقری برگشت. و زین الدین احمد خان این فتح را در خیال و گمان^(۱۴) نداشت. بمراسم شکر جناب احدیت قیام و اقدام^(۱۵) نموده و شادمانه فتح و ظفر بلند ساخته و بتعاقب^(۱۶) او شتافته در

(۱) بر ۳۶ : شررش .

(۲) ادن ۶۵ ب' اس ۳۲ ب' رض' سج : مور چال شده محل اردو : بر : مور چال شد و مجال اردو ؛ پت : مور چال شده اردو .

(۳) ادن' سج : "ز" ندارد .

(۴) بر' پت' رض : نزدیک بزین الدین احمد خان .

(۵) ادن : نمود با آنکه : رض : نمود یا آنکه .

(۶) ادن : در بین فیلبان مصطفی خان ؛ پت ۳۴ : درین مابین مصطفی خان

(۷) ادن' سج : نموده .

(۸) ادن ۶۶ الف' اس' پت' سج ۱۰۲ : مرکب .

(۹) پت : از قبل مابین آمد : رض : از فیل مابین آمد .

(۱۰) اس' پت' رض ۳۲ : "غلام" ندارد .

(۱۱) بر ۳۷ الف : "زا" ندارد .

(۱۲) رض : "ز" ندارد .

(۱۳) بر : خویش دران محل قرین مصلحت ندیده .

(۱۴) بر : گمان و خیال .

(۱۵) بر : اقدام .

(۱۶) ادن' سج : ساخته در تعاقب ؛ اس : ساخته و تعاقب ؛ بر : ساخته بتعاقب .

بحکم الملک لمن غلب دفع این طایفه محتاج بسند (۱) نیست و باستمساک کدام سند عمومی شما اخذ بنکاله و قتل (۲) حاکم آنجا متمسک بود. القصه بعد از آنکه بر زین الدین احمد خان (۳) قصد فساد و نزاعش متیقن گردید با آنکه (۴) از طرف نواب معلی القاب باستناع از مجاربه و امر بنحود داری (۵) بلکه گذاشتن عظیم آباد و متفق شدن (۶) با آنجناب که بعد از آن باتفاق دفع دشمن بعمل خواهد آمد مأمور بود، لیکن خان مسطور از آنجا که جسارت و جرأت جلی (۷) داشت استنکاف از آن امر نموده با پنج شش هزار (۸) سوار قدیم و جدید بحکم شجاعت و پاس حمیت (۹) رزم با دشمن قرار داده و مورچالی (۱۰) کرد لشکر خویش درست کرده مستعد رزم و پیکار (۱۱) در کمال استقلال استقوار ورزید (۱۲) تا آنکه غلام مصطفی خان با دلیران رؤسای افغانان بقصد مجاربه متوجه شد (۱۳). زین الدین احمد خان نیز با افواج (۱۴) خود بر مرکب (۱۵) همت سواری نموده سپه‌ای جدال و قتال گشت (۱۶). غلام مصطفی خان از طرف ساقه لشکر زین الدین

-
- (۱) ادن' سم : پسند .
 (۲) رض : عمومی شما نقد بنکاله و قتل .
 (۳) ادن' سم : زین الدین احمد .
 (۴) رض : متیقن گردید تا آنکه .
 (۵) ادن ۶۵ الف' سم : نامتذاع معاربه و بنحود داری . اس' پت : نامتذاع در معاربه و امر بنحود داری .
 (۶) پت . عظیم آباد متفق شدند : رض : عظیم آباد متفق شدن .
 (۷) رض ۳۲ الف : خیلی .
 (۸) رض : پنج و شش هزار .
 (۹) اس' پت' رض : جمعیت .
 (۱۰) پت : مورچال .
 (۱۱) اس : پیکار .
 (۱۲) ادن' بر : استقلال و استقوار ورزید : سم ۱۰۱ : استقلال و استقوار ورزیده .
 (۱۳) ادن' اس' پت' سم : شده .
 (۱۴) رض : بانواج .
 (۱۵) ادن' اس' پت' رض' سم : مرکب .
 (۱۶) سم : گشته .

این حالات نواب معلى القاب که در فنون تجلیب و تحبیب قلوب از منفردان^(۱) زمان خویش بود بنحوی در آن اسر مبالغه فرمود که افغانان در موافقت و مراقبت آنجناب یکدل و یکجهت گشتند. غلام مصطفی خان مایوس شده با جمعیت هشت نه هزار^(۲) سوار بقصد اخذ عظیم آباد روانه^(۳) گردید. نواب معلى القاب نیز بعد رسانیدن رسوم سپاه و انبجاج مطالب آنها^(۴) شهامت جنگ را بطریق نیابت در مرشدآباد گذاشته لوای نهضت و اعتلاء برافراخت. و غلام مصطفی خان بقلعه مونگیر رسیده در صدد تسخیر شد. از آنجا که از سالهای بسیار قلعه مذکور اسباب قلعه داری درست نداشت^(۵) بعد کشته شدن عبد الرسول خان برادرزاده اش که از ضرب سنگ گردنش شکست، قلعه مفتوح گشته^(۶) خان مذکور متوجه عظیم آباد گشت. زین الدین احمد خان همیت جنگ که در سرکار ترهت آن طرف گنگ بود باستماع این اخبار با جمع^(۷) قلیلی که همراه داشت از دریا عبور نموده در باغ جعفر خان منزل ساخت و حاجی محمد خان^(۸) عرف حاجی عالم را پیش غلام مصطفی خان فرستاده پیغام داد که اگر منظور شما^(۹) گرفتن شهر و^(۱۰) مملکت است سند بادشاهی ظاهر کنید و اگر قصد رفتن بیشتر دارید^(۱۱) مانعی نیست. از خارج شهر^(۱۲) رو براه آرید. مشار البیه جواب داد که باعتبار^(۱۳) مخالفت ملت قلع و قمع این فرقه شرعاً لازم^(۱۴) دارد و

- (۱) ادن ۶۴ الف : در فنون تجلیب و تحبیب قلوب آن منفردان : اس : سج : در فنون تحبیب و تحبیب قلوب از منفردان ؛ بر : در فنون تجلیب و تحبیب قلوب از منفردان : رض : در فنون تجلیب و تحبیب قلوب از منفردان .
- (۲) اس : رض ۱۲ ب : هشت و نه هزار ؛ پت ۳۲ ب : هشت هزار .
- (۳) ادن ، سج ۹۹ : "روانده" ندارد .
- (۴) رض : اینها .
- (۵) پت ، رض : سج : اسباب داری درست نداشت .
- (۶) ادن : اس ؛ بر ۳۹ الف : پت : رض : شده .
- (۷) رض : جمعی .
- (۸) پت : حاجی احمد خان .
- (۹) سج : "شما" ندارد .
- (۱۰) پت : "و" ندارد .
- (۱۱) بر : بیشتر دارند ؛ رض : بیشتر دارند .
- (۱۲) ادن ۶۴ ب : سج ۱۰۰ : "شهر" ندارد .
- (۱۳) پت ۳۴ الف : باعتباری .
- (۱۴) اس ۳۳ الف : بر ؛ پت ، رض : لزوم .

ساخته لرای مخالفت و عناد بر اراخت و بیغام استغفای نوآوری و استدعای سبب داد. نواب معلی القاب هر قدر بتوسط سبهاست جنگ که اوّل و اعلیٰ نزدیک فریق سپاه و غیره و ذوق تمام داشت و باقسام قسم خواست که خاطر وحشت زده‌اش را مطمئن گرداند صورت نکرات^(۱۱). خود تصد آن نمود که باسنه‌اشی قدم رنجه فرماید و ازینکه متحقق آنجناب شد که او بر سر سدر و نژود است نسخ^(۱۲) عزیمت نموده بی آنکه ملاحظه تصحیح بر طرفی و موجودات سبهاستی منصفان سرشار ملاحظه نمایند موافق بر آورد و کلای خان منظور^(۱۳) غده تک رویره بابت ذاب مشا ازبه فرستاده^(۱۴) بیغام بر آمدن از مرشد آباد داد. درین ضمن خلاصه^(۱۵) مستطقی خان باغبار ازجانب در نسبت و ملت مغوی^(۱۶) شمشیر خان و سردار خان و رحه خان و غیره از جهه داران گشته بشرط قبول رفاقت آنها عهد و میثاق نمود^(۱۷) که عهد بر دادن سبهاست جنگ حکومت بشکله بالسویه فیما بینهم بتقسیم خواهد رسید^(۱۸). شمشیر خان که سفاقت مزاج داشت سایل برفاقت او شد لیکن سردار خان و رحه خان جواب دادند^(۱۹) که اگر سبهاست جنگ با تو در عهد ایدام بیاید با در ابصال رسوه مغوی مشاخره تغافل و افعال نماید رفاقت تو لازم داریم^(۲۰) و بدون آنکه محض مخاصمه و مناظره منظور باشد^(۲۱) ننگ و عار نمکجرامی^(۲۲) بر خود کوارا نداریم. و در مثنوی

(۱) رض ۳۱ الف . نکرت .

(۲) اس : فتح : رم : سم :

(۳) بر ۳۵ ب : مذکور .

(۴) اس : فرستاد .

(۵) ادن ۶۳ الف : اس ۳۲ ب : دت ۳۲ الف : رم : سم : "نظم" ندارد

(۶) ادن ۶۳ ب : سم ۶۸ : در نسبت و ملت مغوی : اس : در سب و ملت مغوی : دت : در نسبت و ملت همقومی : رم : در نسب و ملت مغوی .

(۷) اس : رض : ۴۴ و میثاق نمود : در : عهد و میثاق نوردند .

(۸) رض : رسد .

(۹) دت : داد .

(۱۰) بر : دارم .

(۱۱) ادن : سم : منظور است .

(۱۲) رض : نمی غزاری .

قرب وصول غلام مصطفی خان رسانید^(۱). آنجناب بقصد دریافت احوال بمجلسرا تشریف برده اودلشاه و برادرش را تا آمدن خود بتوقیف اشاره فرمود. درین حال^(۲) در یکی از حجره‌های دولتسرا احساس حرکت^(۳) مشار الیه کرده بتوهم این افتاد که ظاهراً جمعی از ارباب سلاح را در آن حجره بدفع او و^(۴) غلام مصطفی خان نشانده خود بمهانه مذکور تشریف برده اند؛ و باین خیال باطل از آن محل برخاسته و راه^(۵) خانه خویش گرفته غلام مصطفی خان را که بقرب دولتخانه رسیده بود اعلام نمود. خان مذکور بمقتضای **الْخَائِنُ خَائِفٌ** همواره از استقلال خود اطمینان از نواب معلی القاب نداشت بلکه همیشه در صدد آن بود که وسیله و بهانه برای امضای مخالفت پیدا کند. تقریر سراپا تزویر اودلشاه یقین خاطرش شده از بین راه معاودت بخانه خویش کرد. چون^(۶) این خبر بنواب معلی القاب رسید بتعجیل تمامتر نواب^(۷) شہامت جنگ را فرستاد که بمر نوع باشد^(۸) بتسلیه و تصفیہ^(۹) خاطرش کوشیده بخدمت بیآرد. شہامت جنگ در اثنای راه با غلام مصطفی خان ملاقات کرده هرچند بتربیت اشکال و^(۱۰) بحسن مقال در مراتب تصفیہ و اطمینانش^(۱۱) کوشیده نتیجه غیر عکس مدعا بظهور نرسید؛ و مشار الیه بسرای خویش شتافته و مردم رساله خود را که نه هزار سوار^(۱۲) سوی^(۱۳) پیاده بودند با خویش متفق

- (۱) بر: رسانیده.
 (۲) ادن ۶۲ الف: "حال" ندارد.
 (۳) ادن 'اس' بر: پت: حرکتی.
 (۴) رض ۳۰ ب: "ز" ندارد.
 (۵) بر ۳۵ الف: از آن محال برخاسته راه.
 (۶) رض: سج ۹۶: کرد و چون
 (۷) رض: "نواب" ندارد.
 (۸) بر: نوعیکه باشد.
 (۹) رض: تسلیه و تصفیہ.
 (۱۰) ادن ۶۲ ب: سج: بتزبب اشکال و: اس ۳۲ الف: بتزبیب اشکال و: رض: بر تربیت اشکال و:
 پت: "بتزبیب اشکال و" ندارد.
 (۱۱) پت: اطمینان؛ رض: اطمینانی.
 (۱۲) از "بسرای خویش" تا "نه هزار سوار" در ادن: مکرراً نوشته.
 (۱۳) ادن: رض: سج ۹۷: سیوایی.

دگر استعفاء نمودن غلام مصطفی خان از نوکری نواب معلی القاب و وقوع محاربه و مقابله با زین [الدین] احمد خان بقصد تسخیر عظیم آباد و نهضت آنهازم مشار الیه و بدر رفتن از حدود صوبهٔ بهار^(۱)

از آنجا که استقلال و استبداد^(۲) غلام مصطفی خان بعد از اتمام رسید بنحویکه نواب معلی القاب با وصف کمال غیرت^(۳) و شجاعت در تمشیت اکثر امور سلطنت بی رأی و رویت او قدرت امضاء نداشت^(۴) و در اجرای هر امر کالی و جزوی^(۵) که مشار الیه التماس می نمود یاری عدول از آن نبود. و قاطبهٔ زمینداران بنگاله رجوع باو آورده دیوان^(۶) تحصیل خالصه بجز نام و^(۷) نشان نماند و نواب^(۸) معالی القاب بمقتضای وقت از راه کمال حوصله غیر از ضبط و^(۹) خودداری چاره ندیده، ظاهراً بر مراتب استمالت و مراعات او از هر نوع می افزود لیکن باطناً^(۱۰) از تدابیر دفع این مفاسد غافل نبود، تا آنکه روزی غلام مصطفی خان اودلشاه و حکیم شاه را که از سرداران^(۱۱) عمده اش بودند بطریق مستمر پیش از خود بدربار فرستاده^(۱۲) خود نیز تمهید آمدن داشت و مشار الیهما^(۱۳) که بسعادت ادراک ملازمت نواب معلی القاب رسیدند بحسب اتفاق مسود این اوراق^(۱۴) نیز در آن روز حاضر بود و غیر معدودی از ملازمان در آن وقت حاضر نبودند^(۱۵) که درین بین خواجه سرائی از محل آمده اظهار شدت عارضهٔ هیضهٔ نواب بیگم صاحب عرض کرد و مقارن آن منهبی خبر

(۱) ادن ۶۱ الف اس پت سم ۹۴ : این سرخی را ندارد : رض ۳۰ الف : "کیفیات دیگر است" نوشته.

(۲) ادن : استبداد.

(۳) ادن سم : غیریت ! رض عزت.

(۴) اس پت : نداشت.

(۵) اس پت رض : جزوی.

(۶) رض : بنگاله رجوعه بار آورده بودن.

(۷) اس ۳۱ ب : "و" ندارد.

(۸) بر پت : نماند نواب : رض : نمانده و نواب.

(۹) بر ۳۴ : "و" ندارد.

(۱۰) رض : باطنه.

(۱۱) بر : سران.

(۱۲) اس ۳۱ ب رض : از بدربار فرستاده : پت : از خود بدربار فرستاد.

(۱۳) بر : داشت مشار الیهما : سم ۹۵ : داشت مشار الیه.

(۱۴) ادن ۶۱ ب رض : مسوده اوراق : اس پت : مسودا اوراق : سم : مسود اوراق.

(۱۵) ادن پت ۳۲ سم : نبود.

حاجی احمد از برادر خویش^(۱) اظهار انزجار و ملال کرده از آنجا که مشت خاکش در عظیم آباد و^(۲) مبتلا شدن بحوادثی که مذکور میشود مقدر بآن^(۳) دیار بود روانه بلده مذکور گشت. زین الدین احمد خان که نسبت برادران خود ظواهر^(۴) مراتب آداب والد را بیشتر^(۵) مرعی داشت باستقبال ششافته در محلی که مقبولش افتاد فرود آورده در اکثر امور دقایق خدمت گذاری مقصر نمااند^(۶) و آن وخیم العاقبت با وصف کبرسن مصدر اکثری از ناهنجاریها^(۷) شد که مردود خالق و ملوم^(۸) خلایق گردید. از آن جمله مکانی در پیش خانه خود قرار داده و حجریکه^(۹) بقول مشهور منقوش بنقش پای^(۱۰) مبارک جناب ختمی مرتبت باشد با آنکه^(۱۱) اعتقاد باین امر مخالف طریقه و^(۱۲) مذهبش بود از کمال صداقت آن حجر^(۱۳) را در آن جا موضوع^(۱۴) نموده قاطبه^(۱۵) فواحش و کل اهل طرب عظیم آباد که از سالهای سال روزهای پنجشنبه بر سر مدفون شاه ارزان میرفتند منع نموده، باحضر آنها^(۱۶) در مکان موضوعه خویش امر فرمود.

(۱) ادن، سج : خود.

(۲) بر ۳۴ الف : "و" ندارد.

(۳) اس ۳۱ الف : مقدریان.

(۴) رض : زواهر.

(۵) رض : بیشتر.

(۶) ادن ۶۰ ب، سج ۹۳ : خدمتگذاری مقصر نماانده؛ بر : خدمتکاری مقصر نمااند.

(۷) رض : اکثر از ناهنجاریها؛ بر : اکثر ناهنجاریها.

(۸) رض : ملعون.

(۹) رض : حجریکه.

(۱۰) اس : مشهور منقوس بنقش پای؛ بر : مشهور منقوش پای.

(۱۱) بر : باشد و با اینکه.

(۱۲) بر : "و" ندارد.

(۱۳) ادن، بر، سج : حجیره؛ رض : حجر.

(۱۴) بر، بیت ۳۲ الف : موضع.

(۱۵) رض : قاطبه.

(۱۶) بر : آن.

فراغت و آسایش باشندغال از اشغال^(۱) مرغوبه مشغول شدند. خصوصاً نواب شهامت جنگ که از هر نوع استعداد تمیض را آماده داشت در بسط بساط آن کوشیده و^(۲) زرهای وافر^(۳) بشاهجهان آباد ارسال داشته طلب ارباب طرب نمود. و چند ماهی که باین وتیره گذشت فلک ناساز بر عادت مستمره خویش^(۴) ناسازکاری کرده^(۵) ندای ساز مخالفت^(۶) در داد که عنقریب رقمزده کلک بیان میشود. و هم درین اوقات حاجی احمد از برادر والا گهر خویش اظهار کدورت و ملال نموده بعظیم آباد^(۷) رفت. تفصیل آن بر سبیل اجمال آنکه^(۸) نواب صولت جنگ بعد برهم خوردگی مقدمه صوبه^(۹) کتک علاقه عمده نداشت مخارجش کفایت^(۱۰) بمداخل نمیکرد. نواب معلی القاب فوجداری هوگلی باسم نواب مشار الید مقرر فرمود و حاجی احمد نیز که از مدتی^(۱۱) خواهش هوگلی داشت درینولا با برادر^(۱۲) و بسر در مقام منازعه آمد. و ازینکه مداخل حاجی احمد از^(۱۳) علاقه سایر مرشدآباد وغیره زیاده بر مخارجش بود درین امر که لایق^(۱۴) بحالش نبود با بسر طرف می شد. آن جناب بمقتضای نصف و عدالت خاطر حاجی احمد را درین باب مرجوع^(۱۵) داشته فوجداری هوگلی بنواب صولت جنگ عنایت فرمود^(۱۶) ازین جهت

(۱) ادن ۵۹ ب، اس ۳۰ ب، رض، سج : باشندغال اشغال : پت : باشندغال و اشغال.

(۲) بر ۳۳ ب : "و" ندارد.

(۳) اس : بسیار.

(۴) بر : خود.

(۵) اس، بر، پت، رض : ساز کرده.

(۶) ادن، اس، بر، رض، سج : مخالف.

(۷) بر : نموده عظیم آباد.

(۸) بر : این که.

(۹) ادن : برهم خوردگی صوبه ؛ اس، رض، سج ۹۲ : بعد برهم خوردگی صوبه ؛ پت : بعد برهم خوردگی صوبه.

(۱۰) بر : کفایت.

(۱۱) رض ۹۲ ب : مدت.

(۱۲) بر : هوگلی میداشت درینولا برادر.

(۱۳) ادن ۶۰ الف، سج : حاجی از ؛ اس : حاجی احمد آمد از.

(۱۴) پت : درین امر لایق.

(۱۵) رض : مرجوعه.

(۱۶) بر : فرموده.

بلغ نموده در آن کار از (۱) خود بتقصیر راضی نشدند و بعد اخراج بقية السيف از مملکت بنگاله که اسم و رسم آن گروه شقاوت پژوه (۲) نمازند، نواب معلى القاب لوائى معاودت افراخته مظفر و منصور داخل مرشدآباد گردید (۳) و در جلدوى این فتح از افزایش مرسومات و انواع مکرمت و عنایات کافه سپاه (۴) را راضی و خوشنود گردانیده (۵) ده لک روپیه بطریق انعام بفرق (۶) متجنده عنایت فرموده (۷) عریضه شتملبر فتوحات (۸) ارسال حضور داشته التماس اضافه منصب و خطاب ببرجنگی و نوبت برای غلام مصطفی خان و بجهت هر واحدی (۹) از رقتاء که مصدر جانفشانی و جانستانی شده بودند مانند میر محمد جعفر خان که جراحی از شمشیر بایشان رسیده بود و فقیر الله بیگ خان و حیدر علی خان وغیره نمود. محمد شاه فرمان محتوی بر مکرمت و عنایت با خلعت خاص و جواهر و اسپ و شمشیر بجهت آن والا جناب و خطاب ببرجنگ و نوبت و منصب پنجمزاری برای غلام مصطفی خان و اضافه مناصب (۱۰) بجهت هر واحدی که التماس شده بود (۱۱) پذیرا داشته ارسال نمود. ازینکه فتحی (۱۲) چنین که سرآمد فتوحات عمده تواند شد با سهل وجه میسر گردید (۱۳) نواب معلى القاب مطمئن خاطر شده و (۱۴) تحفیف در جمعیت سپاه نموده بر وساده فراغت اتکا فرمود. و هر واحدی (۱۵) از اعلی و ادنی در کمال

(۱) اس ۳۰ الف : در آن کارزار.

(۲) پت : هزده.

(۳) پت : گردیدند.

(۴) اس : "سپاه" ندارد.

(۵) بر ۳۳ الف : ساخت.

(۶) بر : بفریق.

(۷) اس : فرمود.

(۸) رض : فیروضت.

(۹) پت : هر احدی.

(۱۰) ادن ۵۹ الف، سج ۹۱ : مناصبه؛ پت ۳۱ الف : مناظبه؛ رض ۲۹ الف : مناسبه.

(۱۱) رض : بردند.

(۱۲) رض : فتح.

(۱۳) بر : آمد.

(۱۴) ادن : سج : "ز" ندارد.

(۱۵) پت : هر احدی.

صید اجل گرفته داشت که مقارن آن غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام و علی بهائی همعنان بهاسکر با رؤسای مرهته بدر دولتخانه رسیدند^(۱). و اول سرداران مرهته داخل سراپرده شده صف کشیدند و هر واحدی از آنها که داخل سراپرده^(۲) میشد نواب معلی القاب استفسار می فرمود که راؤ جیو ایشانند تا آنکه بهاسکر بدستیاری اجل دست بدست^(۳) راجه جانکی رام داده داخل سراچه شد و غلام مصطفی خان در آن حال چند قدم پیش رفته براجه مذکور گفت: شما که از عظمای هندید^(۴) چه لازم که دست شما در دست من باشد. و^(۵) باین حیلہ دست از دست او برداشت^(۶) که درین هنگام نواب معلی القاب با آواز بلند فرمود که این کافران^(۷) بکشید^(۸). بمجرد آن بهاداران خون آشام شمشیرها برهنه کرده رو بکفار آوردند و خاک آن معرکه را بخون سرداران دکن در یک طرفه العین گلگون ساختند. بهاسکر با نوزده^(۹) سردار دیگر علف تیغ بهاداران شده بقتل رسید. چون تیر^(۱۰) تدبیر بر هدف مراد جاگیر شد نواب معلی القاب سوار فیل گردون خرام شده با افواجی^(۱۱) که مستعد کارزار بودند روی توجه بمخالف آورد و پانزده و بیست^(۱۲) هزار سوار مرهته که بفاصله کمی^(۱۳) از لشکر بر اسپان سوار در انتظار آمدن بهاسکر بودند باستماع این حال عنان تماسک^(۱۴) شان از دست رفته^(۱۵) رو بفرار آوردند. غازیان^(۱۶) نصرت نشان بتعاقب منہرمان شتافته و^(۱۷) در قتل و اسر^(۱۸) و غارت جهد

(۱) ادن ۵۷ ب، سچ ۸۸ : نرسیدند.

(۲) رض : "شده صف کشیدند و هر واحدی از آنها که داخل سراپرده" ندارد.

(۳) اس ۲۹ ب : دست بست.

(۴) بر ۳۲ ب : هند آید.

(۵) بر : "و" ندارد.

(۶) بر : دست از دست پرداخت.

(۷) ادن ۵۸ الف، سچ ۸۹ : که کافرا ؛ اس، پت، رض : این کافرا.

(۸) بر : بکشند.

(۹) اس، رض ۲۸ ب : نوازده.

(۱۰) پت ۳۰ ب، رض : "تیر" ندارد.

(۱۱) ادن، رض : بافواجی ؛ بر : با فوجی.

(۱۲) رض : پانزده بست.

(۱۳) بر : کمی گاه ؛ پت : یکی.

(۱۴) ادن : تماسک.

(۱۵) پت : داده.

(۱۶) رض : آوردند و غازیان.

(۱۷) بر : "و" ندارد.

(۱۸) در همه نسخ "اسیر" نوشته.

در حضور علی بهائی نسبت بهاسکر^(۱) ظاهر فرمود که مشار الیه فریفته و مفتون محاسن اخلاق نواب معلی القاب شده در کمال استظهار باتفاق غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام برای آوردن بهاسکر معاودت نمود. و درین عرض مدت سوال و جواب بر سبیل لزوم و تقرر هر روز بتواتر و توالی^(۲) ارسال انواع تحایف بنگاله از جنس ماکول و ملبوس و فواکه و غیره میفرمود^(۳) که موجب مزید محبت و استئناس خاطر وحشتزده او^(۴) شود تا آنکه روز ملاقات معین شده. یک روز قبل از آن نواب معلی القاب خیمه عالی و سراپرده های وسیع که مشتمل بر صحن طولانی باشد افراشتند^(۵)، بنواب صولت جنگ و میر محمد جعفر خان و فقیرالله بیگ خان و غیره از سران^(۶) سپاه اطلاع بر مافی الضمیر خویش داده ارشاد کرد که بهادران فیروزی^(۷) نشان اندرون سراچه^(۸) بدوسه قطار متصل هم با یراق و سلاح مترصد وقت و منتظر امر باشند^(۹) و هرگاه و هر وقت بامضای امری از امور اشاره عالی شرف نفاذ یابد بلا توقف و اهمال بتمشیت آن بکمال دلاوری و جانسپاری از خود بتقصیر راضی نشوند^(۱۰) که بعد حصول مدعا مشمول انواع^(۱۱) الطاف و مکرمت^(۱۲) خواهند شد. کافه سپاه باستماع ارشاد سمعنا و اطعنا^(۱۳) از دل بر زبان آورده کمر خدمتگاری بر میان بستند. و صبح روز دیگر که شام عمر بهاسکر بود بطریق مسطور نواب معلی القاب در دولتسرا جلوس فرموده انتظار رسیدن^(۱۴)

(۱) پت : نسبت بهاسکر.

(۲) اس ۲۹ الف : بتواتر توالی ؛ پت : بتوالی و تواتر.

(۳) ادن ۵۶ ب، اس، بر ۳۲ الف : و غیره آن میفرمود ؛ پت : رض : و غیر آن میفرمود .

(۴) رض "ار" ندارد.

(۵) بر : "افراشتند" ندارد.

(۶) ادن ۵۷ الف، سج ۸۷ : فقیر الله خان و غیره از سرداران .

(۷) رض ۲۸ الف : فیروز.

(۸) رض : سراچه.

(۹) بر : با یراق و سلاح مترصد و منتظر امر باشند ؛ رض : منتظر دهر باشند.

(۱۰) ادن : نشود.

(۱۱) پت ۳۰ الف : "انواع" ندارد .

(۱۲) بر : مکرمت و الطاف .

(۱۳) بر : سمعاً و اطعنا ؛ رض : سمعنا و آتتنا .

(۱۴) پت : "رسیدن" ندارد .

در مملکت بنگاله بحکم الحرب خدعة پیغام صلح بظاهر فرستاد. و غلام مصطفی خان که از رؤسای سپاه و راجه جانکی رام که از عمدۀ متصدیان و دیوان خانهاش بود پیش بهاسکر بجهت ایقاع مصالحه در ظاهر روانه کرده بانلمهار^(۱) مافی الضمیر خویش اعلام داد که بحیله و تزویر^(۲) بتوقع مصالحه بهاسکر را برای ملاقات آرند و بعد رسیدن او بحکم^(۳) فاقتلوا المشرکین کافّة قامت ناقابل او را بخلعت انحلاع روح از بدن بپردازند^(۴) و ثالثی را برین راز اطلاع نداده بقصد امضای ارادۀ خویش از مرشدآباد لوای نهضت و اعتلاء برافراخته^(۵) مجال منکره کنار رودخانه بهاگیری که بفاصله پنجگروه از مرشدآباد واقع است دایره دولت نموده. و^(۶) بهاسکر که در حوالی کتوه رسیده بود غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام بمنزل او رفته بتمهید مصالحه پرداخته، بچندین فساند^(۷) و انسون با توکید ایمان غلام^(۸) و شداد بهاسکر را بادراک ملازمت نواب معلی القاب راضی ساختند^(۹). و بهاسکر علی بهائی نامی را^(۱۰) که معتمدانش بود در جناب معلی القاب روانه نمود که هرگاه او مطمئن برگردد باتفاق اشخاص^(۱۱) وسایط صلح بملازمت برسد. غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام نقش مدعا را بحسب دلخواه بر لوح مقصود مرتسم یافته و باتفاق علی بهائی معاودت کرده^(۱۲) بملازمت نواب معلی القاب برسیدند. و آنجناب بطلاقت لسان و عذوبت بیان^(۱۳) بنجوی مراتب اخلاق و اتحاد

-
- (۱) رض : کرد که باظهار.
 (۲) 'دن' اس ۲۸ ب' بر' سج ۸۵ : تذویر : پت : تدبیر.
 (۳) بر : "او بحکم" ندارد.
 (۴) بر : به پردازد.
 (۵) بر ۳۱ ب : بر افراشته
 (۶) دن ۵۶ الف' سج ۸۵ : "و" ندارد.
 (۷) پت : افسانه.
 (۸) دن : غلاط.
 (۹) دن : "بهاسکر را بادراک ملازمت نواب معلی القاب راضی ساختند" ندارد.
 (۱۰) بر : "را" ندارد.
 (۱۱) رض ۲۷ ب : از مطمئن بر گردد و باتفاق اشخاص.
 (۱۲) رض : "معاودت کرده" ندارد.
 (۱۳) 'دن' اس' پت ۲۹ ب' سج ۸۶ : بطلاقت لسان و عذوبت بیان ؛ رض : باطانت لسان عذوبت بیان.

در حضور اصلح و انساب دانسته . حسین‌الدین خان^(۱) بزادر زاده خویش را بنیابت در جهانگیر نگر گذاشته بمرشد آباد آمد . در آن وقت تا زمانیکه ادبار متوجه احوالش شد چنانچه عنقریب رقمزده کلک بیان میگردد^(۲) یوماً فیوماً بر اقتدار و تسلط او می‌افزود و بنحوی محیط خانه شہامت جنگ شد که تمشیت و امضای امور جزوی و کلی منوط^(۳) و مربوط بر آری و رویت مشار الیه بود و^(۴) احدی از احاد برادران و نوکران و منتسبان^(۵) شہامت جنگ را قدرت و یارا نبود^(۶) که برخلاف رضای او بعمل آرند و هر که متوسل باو شد کامیاب مطالب گردید و آنکه قصد خلافتش نمود پامال حوادث گشته روی مقصد^(۷) و مراد ندید .

آمدن بهاسکر بار دیگر بحدود کتوه و مقتول شدن مشار الیه با فوزه سردار و تصفیة مملکت بنگاله از لوث وجود اشرار^(۸)

بطریقیکه در اوراق سابق سمت تحریر یافت بهاسکر از ضرب تیغ غازیان ظفر پیکر از مملکت بنگاله خایب و خاسرو ب مملکت^(۹) خویش آورده . سالی دیگر رگهوه بهاسکر را بجمعیت بیست^(۱۰) هزار سوار باز بنگاله فرستاد که اگر اتفاق صلح شود مصالحه^(۱۱) نماید و الا بمحاربه پردازد . بهاسکر بجمعیت مسطور^(۱۲) داخل آن مملکت شده و نواب معلی القاب این مرتبه آرام و سکون متیخنده را که از سالهای متوالی متحمل مشاق^(۱۳) سفر بودند منظور داشتند . بعد ورود بهاسکر

(۱) بر : دانسته حسین قلی خان .

(۲) بر : میگرد .

(۳) دن ، پت ۲۸ ب : منبوط .

(۴) بر : "و" ندارد .

(۵) دن ، بر ، سج : منشیان .

(۶) دن ۵۵ الف : قوت و یارا نبود ؛ بر : قدرت و یاری آن نبود .

(۷) رض ۲۷ الف : پایمال حوادث گشته روی مقصود .

(۸) دن ، اس ۲۸ الف ، پت ، سج ۸۴ : این سرخی را ندارد ؛ رض : حقیقت یکبار هزینه خورده رقت بهاسکر و باز بجمعیت فرستادن رگهوه ویرا در بنگالا .

(۹) بر ۳۱ الف : خایف و خاسرو بمملکت ؛ پت : خایب و خاسر روی مملکت .

(۱۰) رض : بست .

(۱۱) بر : صلح ؛ رض : مصالح .

(۱۲) بر : مذکور .

(۱۳) دن ۵۵ ب ، اس ، پت ۲۹ الف ، رض ، سج ۸۴ : متوالی متحمل شاق ؛ بر : متواتر متحمل مشاق .

یسین خان که از زمان شجاع الدوله فوجداری کرد^(۱) تقرر گرفت و علاقه فوجداری بمیر قلندر مرحمت شد^(۲). و حسین قلی خان وارد شهر شد و در تدبیر کار برهم شده^(۳) خود افتاده^(۴) بگذرانیدن مبالغ کلی سزاج گهسیتی بیگم زوجه شهامت جنگ را متوجه احوال خود ساخت. مشار الیها اصلاح کار^(۵) حسین قلی خان را بر ذمه خویش گرفته از آنجا که پدر و شوهرش مطیع اوامر و نواهی او بودند موجب عفو جرایم و صفح مائیم^(۶) خان مذکور گشته و فدویت و دولتخواهی او خاطر نشان شهامت جنگ کرده^(۷) بدستور اول پخلعت^(۸) نیابت جهانگیرنگر مفوض نمود و این مرتبه استقلال حسین قلی خان از^(۹) نظر برداشتن چنین سربى تا که برسابق^(۱۰) شده در کمال استبداد و دلجمعی روانه جهانگیرنگر شد. و از آن که یسین خان بدون وقوع جرم و جنایتی^(۱۱) معزول شده بود عزل کذای را باعث استخفاف^(۱۲) خود دانسته منزوی گردید. عطاءالله خان ثابت جنگ که از قدیم روابط اخلاص با خان مذکور داشت بخانه یسین خان رفته^(۱۳) بعد استمالت و دلجوئی بسیار نیابت بها گلپور از قبل خود باو مقرر داشته روانه قصبه مذکور نمود. حسین قلی خان بعد رسیدن جهانگیرنگر که خاطر خود را بواقعی از معاملات حضور بسبب سربى شدن بی بی^(۱۴) گهسیتی جمع داشت گوکل چند را از پیش کاری معزول فرموده و انواع تحیلات^(۱۵) متصدیانه برو نموده راج بلبه را به پیش دستی خود مقرر داشت. و بعد ضبط و نسق معاملات جهانگیرنگر بودن^(۱۶) خود را

(۱) بر : کرده .

(۲) ادن' سچ : شده .

(۳) ادن' سچ : وارد شهر شده و در تدبیر کار برهم شده : اس ۲۷ ب : وارد شهر شده و تدبیر کار برهم شده :

بر : وارد شهر شده در تدبیر کار برهم شده : رض : وارد شهر شده و در تدبیر برهم شده .

(۴) پت ۲۸ الف : افتاد .

(۵) بر : صلاح کار .

(۶) ادن' سچ ۸۲ : ایائیم : اس' رض ۲۶ ب : یائیم .

(۷) پت : شهامت جنگ گردید .

(۸) ادن ۵۴ الف' اس' پت' رض' سچ : اول خلعت .

(۹) ادن' بر' پت' سچ : 'از' ندارد .

(۱۰) ادن : چنین سربى بدستور بر سابق ؛ بر : چنین سربى زاده (۳۰ ب) بر سابق : پت' سچ . چنین

سربى تا که بر دستور سابق ؛ رض : چنین سربى بر تا که بر سابق .

(۱۱) بر : خیانتی .

(۱۲) بر : استخفاف .

(۱۳) بر : داشت و بخانه یسین خان رفته ؛ پت : داشت بخانه یسین رفته .

(۱۴) ادن' سچ : 'بی بی' ندارد .

(۱۵) ادن ۵۴ ب : تحیلات .

(۱۶) ادن' سچ ۸۳ : 'بودن' ندارد .

جنگستان غربی بنگاله روانه شد. و روز دیگر بر طبق قرارداد افواج بحر امواج نور و ظلمت در تعاقب رگهو بتلاطم آمده از رودخانه^(۱) بهاگیریستی بسمت غربی بنگاله گذشتند؛ و بعد یک دو کوچ^(۲) بالا راؤ استدعای رخصت از نواب والا جناب^(۳) نموده پیغام فرستاد که افواج سرکار چنانچه باید در طی مسافت مسارعتی^(۴) نمی نمایند که بر رگهو توانند رسید. من از آنجناب رخصت شدم؛ بعد چند روز خبر دفع رگهو بعرض اشرف خواهد رسید. و بعد تبلیغ این پیغام و اخذ زر تنخواه مسطور^(۵) روز دیگر بالا راؤ بتعجیل هرچه تمام تر متعاقب رگهو روانه شده و بان سرگشته وادی حیرانی رسیده؛ بعد محاربه که^(۶) هزیمت بر گهو راه یافت؛ بودن خویش را در آن مملکت مناسب ندانسته از دره جبال بطرف^(۷) ملک خود روانه شد و بیشتر^(۸) از بهیر و بنگاهش بتاخت و تاراج رفت. و بهاسکر که بمیدنی پور رفته بود^(۹) باستماع این خبر از دره های جبال کتک در کمال^(۱۰) سراسیمگی و اضطراب بیرون رفت و بالا راؤ نیز مقضی المرام متوجه بلاد دکن گردید و نواب معالی القاب این مرتبه بی آنکه تعب محاربه کشد^(۱۱) مظفر و منصور لوای معاودت به مستقر حکومت افراشته پس از طی منازل نزول^(۱۲) اجلال بمرشد آباد فرمود. و هم درین اوقت حسین قلی خان از سبب مخالفت و سعایت^(۱۳) گوکل چند پیشکار که پیش شہامت جنک برآمد^(۱۴) مبالغ خطیر بتامش نوشته بود معزول شده^(۱۵) نیابت جهانگیرنگر

(۱) رض : بتلاطم آمده از فرودخانه .

(۲) ادن، سچ ۸۰ : بنگاله گذاشتند و بعد یک دو هفته کوچ .

(۳) ادن، پت ۲۷ ب، سچ : نواب معالی القاب .

(۴) پت : مسارعتی .

(۵) بر : مذکور .

(۶) پت : " که " ندارد .

(۷) بر : جبال از طرف .

(۸) ادن ۵۳ الف، سچ : پیشتر .

(۹) پت : " بود " ندارد .

(۱۰) ادن، بر ۳۰ الف : دره های جبال کتک و بکمال : پت : دره های جبال کتک و کمال :

رض ۲۶ الف : دره های جبال کتک و کمال .

(۱۱) بر : کشد : پت : شد .

(۱۲) ادن، سچ ۸۱ : " نزول " ندارد .

(۱۳) ادن ۵۳ ب : سعادت .

(۱۴) بر : گوکل چند سرکار پیشکار شہامت جنک بر آمده : رض : گوکل چند پیشکار که پیش شہامت جنک

بر آید : سچ : گوکل چند پیشکار که پیش از شہامت جنک بر آید .

(۱۵) بر : نوشتند معزول شده : رض : نوشته بود معزول شده .

چهل و پنجاه رویه (۱) کرایه کاری و چهاره رسید، و از آنجا (۲) بهای سفاین بدستور. بهر طریق حالت عجیب و سانحه غریب برپا شده تاچند روز حالت یوم النشور (۳) هویدا بود.

القصه بعد ورود بالاراؤ بقرب عسکر فیروزی اثر نواب معلی القاب بقصد ملاقاتش تشریف برده و مشار الیه مراسم استقبال بعمل آورده بخیمه خویش برده قران (۴) نور و ظلمت در یک محل اتفاق افتاد. پس از مراسم تواضع و تکلیف (۵) متعارفه نواب والا جناب معاودت (۶) بدولت سرای خویش فرمود (۷). و روز دیگر بالاراؤ بقصد ادراک خدمت ملازمت آن (۸) والا مرتبت آمده (۹) و آن نویین (۱۰) امرای عظیم الشان تا سر فرش برسم استقبال قدم رنجه فرموده در کمال مکرمت بر مسند خویش جا داده و سخن در انتظام امور مملکت که (۱۱) تغلیبا بدفع رگهو و خیم العاقبت بود از طرفین (۱۲) بیان آمده. بعد ادای مراسم تکلیفات (۱۳) معموله از عنایت نمودن فیل و جواهر و غیره نواب والا جناب بالاراؤ پندت را رخصت انصراف داد (۱۴). رگهو مابین کتوه و بردوان (۱۵) رحل اقامت افکنده بود، برین (۱۶) اتفاق آگهی یافت (۱۷) و مقاوت خویش را در مقابل حریف غالب (۱۸) مجال دیده بسمت

-
- (۱) رض : پنجاه هزار رویه .
 (۲) ادن : روز آنجا .
 (۳) بر : یوم النشور .
 (۴) ادن ۵۲ الف اس ۲۶ ب بر رض ۲۵ ب سج : قران .
 (۵) بر : تواضع و تکلیف .
 (۶) ادن سج ۷۹ . از " پس از " تا " معاودت " ندارد .
 (۷) رض : برده .
 (۸) ادن اس پت ۲۷ الف رض سج : خدمت آن .
 (۹) پت : آمده .
 (۱۰) ادن بر : نوایین ؛ رض : نویین .
 (۱۱) بر ۲۹ ب " که " ندارد .
 (۱۲) بر : " بود از طرفین " ندارد .
 (۱۳) ادن بر سج : بعد از ادای مراسم تکلیفات : اس : بعد ادای مراسم تکلیفات : رض : بعد ادای مراسم تکلیفات .
 (۱۴) اس : دارد .
 (۱۵) ادن ۵۲ ب سج : بردوان و کتوه .
 (۱۶) بر : بدین .
 (۱۷) اس بر پت : یافتند ؛ رض : یافته .
 (۱۸) بر : عالی .

و خلعت خاص قامت قابلیت او را بیاراست، و هم درین اوقات حسب الاستدعای نواب والا جناب خطاب احتشام الدوله بشهانت جنگ و سهام الدوله بصولت جنگ و احترام الدوله بهیبت جنگ و اعزاز الدوله بعطاء الله خان ثابت جنگ و منصب سه هزاری و خطاب خانی و بهادری بغلام مصطفی خان بهادر از حضور معلی^(۱) رسید.

ذکر معذرت مؤلف که درین اوراق قید شهور و سنین که آداب مؤرخان است التزام ننموده بیبیماری تمسک جسنته^(۲)

آنچه از احوال نواب معلی القاب بتحریر رسید تطابق با شهور و سنین داشت. و^(۳) بجهت آنکه سوانح و وقایع و محاربات آن جناب ما بعد^(۴) سنین مذکور بسبب سرور ایام و تفرقه حواس بعلت وقوع انواع حوادث و نوایب روزگار از خاطر فاتر سایل و ذاهل شده مدتی در تفحص شخصی از منتسبان^(۵) قدیم آن دولت بود که با وصف اطلاع و محرمیت بر صادرات احوال آن جناب وثوقی بر کلامش باشد، اگر میسر شود از آن کس استعلام نموده مشروحاً بقید تحریر آرد، ممکن نشد. مدتها تحریر این نسخه در حیز^(۶) تعویق و توقف ماند تا آنکه در سال هزار [و] صد و هفتاد و هفت هجری قدسی^(۷) که بسبب انقلاب روزگار و بتقریب رفاقت های نواب عالیجاه ورود به اله آباد اتفاق افتاد و والد مرحوم در آن بلده بجوار رحمت الهی انتقال فرمود، محرر اوراق بعلت بیماری مزمنیکه^(۸) از دو سال متصل داشت طاقت حرکت یساق در خود متعسر بلکه متعزز دیده بتقریب استعلاج در آن بلده رحل اقامت

(۱) پت ۲۵ : "معلی" ندارد.

(۲) ادن ۴۹ الف، اس ۲۵ الف، پت، سج ۷۴ : این سرخی را ندارد : رض ۲۴ الف : بجای این سرخی "کیفیات دیگر" دارد.

(۳) ادن، سج : "و" ندارد.

(۴) ادن، سج : محاربات آن ما بعد : رض : محاربات آنجناب تا بعد.

(۵) ادن، بر، سج : منشیان.

(۶) بر : خیز : پت : جر.

(۷) ادن، اس، پت، رض، سج ۷۵ : "قدسی" ندارد.

(۸) پت ۲۶ الف : مزمن که.

تجلوه اعلیٰ طبع در گذشت پس شش راجه دولبه رام از معتبرین ارکان
 حضور و دیوانه تن تعلق با و داشت ببطای خلعت ماتمی مع ۳
 برادر دیکه مورد الطاف و عنایت گردید و نیابت صوبه مذکور
 از انتقال راجه مسعود بر راجه رام بزرگی تعلق گرفته خلعت سرچ ملا
 منع و شیر و فیاض گزیده از رام یافت و واسطه
 عرض مطالب و مراد و من ملاحظه می آید از حضور از طرف
 راجه مسعود راجه دولبه رام مفرود

~~بسم الله الرحمن الرحیم~~

...

...

...

توپ و چنند^(۱) زنجیر فیل خوب زین الدین احمد خان را که خان مذکور همراه عمومی^(۲) خویش در یساق سرهته بود پسند کرده گرفت. و بعد از آنکه این اخبار غیر مائوس^(۳) از عرایض نواب عظیم آباد بعرض اشرف نواب معلی القاب رسید بعید از مراتب اتحاد^(۴) و^(۵) وفاق دانسته ازینکه بهاسکر را نیز بی معاونت^(۵) غیر شکست فاحش داده بود استعذار از درآمدنهای صفدر جنگ خواسته^(۶) عریضه هم در آن باب بحضور ارسال نمود، محمد شاه فرمان معاودت بنام صفدر جنگ فرستاد. مشار الیه بعد وصول فرمان توقف^(۷) در آن مملکت مناسب حال ندانسته لوای معاودت بصوبه خویش برافراشت. و نواب معلی القاب مظفر و منصور از بلده کتک بعزم مرشد آباد^(۸) لوای عزیمت برافراشته و پس از طی منازل و مراحل سالم و غانم بمرشد آباد^(۹) رسیده محال دارالاماره را از فر^(۱۰) نزول خویش محسود فردوس برین ساخت. و چون اخبار فتح و نصرت آن^(۱۱) رکن السلطنت و خذلان و هزیمت اعادی ملک و ملت متواتر بعرض اقدس پادشاه جم جاه محمد شاه فردوس آرامگاه بشروحاً رسید پادشاه قدر شناس آن^(۱۲) عضدالسلطنت را بر رسوخ و فدویت^(۱۳) و تهور و شجاعت بشرف تحسین و احماذ ارزانی داشته و بعطای خطاب حسام الدوله و^(۱۴) بعنایت شمشیر و خنجر مرصع و مالیه^(۱۵) مروارید و سرپیچ

(۱) ادن ۱۴۸ الف : دو .

(۲) اس ۲۱۴ ب : "عموی" ندارد .

(۳) ادن : غیر مائوس .

(۴) بر : "و" ندارد .

(۵) ب : نیز بمعاونت .

(۶) ادن سچ : استعداد در آمدنها از صفدر جنگ نخواستہ : اس ۲۳ ب : استعذار در آمدنها

از صفدر جنگ خواسته : پت ۲۵ الف : استعداد در آمدنها از صفدر جنگ خواسته .

(۷) ادن اس : پت : رض سچ ۷۳ : توقیف .

(۸) ادن ۱۴۸ ب : بعزم آباد .

(۹) بر : از "لوای عزیمت" تا "بمرشد آباد" ندارد .

(۱۰) ادن سچ : دارالاماره از فر .

(۱۱) بر : این .

(۱۲) بر : ملک و ملت بعرض اقدس پادشاه قدر شناس گردید آن .

(۱۳) اس ۲۵ الف بر ۲۷ ب : پت : بر رسوخ فدویت : رض : بر رسوخ و فدویت .

(۱۴) بر : "و" ندارد .

(۱۵) 'عماله' کلمه هندیست که با واژه فارسی مروارید بطور مرکب بکار رفته است و در اینجا مالیه مروارید

بمعنی گلربند مروارید میباشد .

الویه نهضت و اعتلاء روانه گشته، چون بحوالی میدنی پور رسید بهاسکر بطریقیکه از کتوه فرار کرده بود در کمال سراسیمگی و (۱) مضطر باز از میدنی پور بسمت بالیسر روانه شد. نواب معلی القاب که بلا امهال و اهمال بر او بافواج ظفر صوج (۲) میرفت، بهاسکر در دو گروهی میدنی پور بقصد محاربه برگشته (۳) استقبال کرد (۴) و ازینطرف بهادران نصرت نشان روی توجه بدفع مخالف آورده کارزاری صعب نمودند و (۵) چون جمعی ازین طرف و اکثری ازان طرف بر خاک هلاک افتادند بهاسکر تاب مقاومت نیاورده راه فرار درپیش گرفت (۶). نواب معلی القاب نیز دست از تعاقبش برنمیداشت تا مشار الیه بکتک رسید و ازان محل (۷) بیجنگلستان کتک داخل گشته و عبور دره (۸) دشوار گذار کرده بسرحد مملکت خویش خود را بساحل نجات کشید. نواب معلی القاب که مخالف را بحال تباہ از سنتهای مملکت خویش اخراج کرده بود برگشته شدن شیخ محمد معصوم که بیاس حقوق نمکخوارگی و رفاقت جان نثار گشته تأسف بسیار فرمود. و بالتماس غلام مصطفی خان نیابت نظامت کتک (۹) به عبدالرسول خان برادر زاده اش مقرر نمود (۱۰).

و بمجملی از احوال صفدر جنگ آنکه آن رکن رکن سلطنت بموجب امر اشرف اعلی (۱۱) بقصد اعانت نواب معلی القاب از صوبه اوده روانه شده بعظیم آباد سایه وصول انداخت و (۱۲) در کمال غرور و نخوت با سکنه آن بلده سلوک مسلوک داشته (۱۳) برخلاف آئین مودت و مروت چند ضربه

(۱) ادن ۴۷ الف، اس ۲۴ الف، پت ۲۴ ب، رض ۲۳ الف، سج : "و" ندارد.

(۲) ادن، سج ۷۱ : امهال و اهمال برهه ار با فوج ظفر صوج : بر ۲۶ ب : اهمال و امهال بر ار با فوج ظفر صوج ؛ پت : امهال و اهمال با فوج ظفر صوج.

(۳) اس، بر، رض : محاربه گشته.

(۴) ادن، پت، سج : کرده.

(۵) بر : "و" ندارد.

(۶) بر : راه فرار پیش گرفت : رض : از "نواب معلی القاب" تا "گرفت" ندارد.

(۷) بر : محال.

(۸) بر : داخل گشته و عبور دریای : رض : داخل شده و عبور دره.

(۹) ادن ۴۷ ب، سج ۷۲ : "کفی" ندارد.

(۱۰) بر : فرموده.

(۱۱) رض، سج : اشرف و اعلی.

(۱۲) ادن، بر ۲۷ الف، سج : "و" ندارد.

(۱۳) رض : گذاشته.

مشوش و سراسیمه گشته، همگی راه فرار در پیش گرفتند. و (۱) نواب معلی القاب که دست از تعاقب او نداده بود داخل جنگل پخته گشت و بقاصله از یک منزل کمتر هر دو لشکر طی طریق میکردند تا بعد چند منزل بر محلی رسیدند که از سبب کثرت تشابک اشجار مور و مار را (۲) در آن طریق مرور و عبور دشوار بود و دو سوار ممکن نمی شد که با حجاب اشجار پهلوی همدیگر توانند راه رفت (۳) و دریافت اخبار قشون (۴) لشکر خود متعذرگشت تا بفوج مخالف چه رسد. بهاسکر نیز چون راه عبور از مسالک آن جنگل بسرحد مملکت خویش نیافت لاعلاج بمشورت میر حبیب معاودت کرد (۵) و بجنگل بشن پور داخل گشته (۶) و از آنجا بچنگل چندرگونه راه برده، سر از میدنی پور برآورد (۷) و فوجی را بکتک برای دفع شیخ محمد معصوم فرستاد. فوج مذکور پس از طی طریق شیخ مسطور را که با معدودی چند (۸) در جاجپور بود، یافته آغاز محاربه نمود. مشار الیه بحکم تهور با قلیل مردمی (۹) که همراه داشت مستعد محاربه گشته و مافوق مرتبه شجاعت و دلاوری مکاوحه کرده بقتل آمد. و بعد از آنکه خبر رفتن بهاسکر بمیدنی پور جوایس بعرض انور رسانیدند نواب معلی القاب معاودت فرمود (۱۰) و از جنگل دشوارگذار برآمده بر بردوان سایه وصول انداخت و از آنجا بسمت میدنی پور بقصد تعاقب (۱۱) بهاسکر

(۱) ادن ۴۶ الف : "و" ندارد .

(۲) اس' رض : مرور و مارا : پت ۲۴ الف : مرور و ماران .

(۳) ادن' رض : یانت .

(۴) ادن' اس' رض : فشوق .

(۵) ادن' رض' سمج : کرده .

(۶) ادن' سمج ۷۰ : گشت .

(۷) ادن ۴۶ الف' اس' بر ۲۶ الف : بر آورده .

(۸) اس' بر' پت' رض : "چند" ندارد .

(۹) بر : مردم .

(۱۰) بر : فرموده .

(۱۱) پت : "بقصد تعاقب" ندارد .

تصادم و تزاخم مردم و گذشتن دواب ریسمان‌های سفاین از هم گسیخت و چند کشتی از یکدیگر جدا گشته شکستگی (۱) بجزر رسید. و ازینکه ظلمت لیل مانع مشاهده بود و مردم در کمال استعجال بی محابا میرفتند هر که بموضع مکسور مزبور رسید (۲) غریق بحر بی پایان اجل گشته سر از ساحل نجات بیرون نکشید. و چون قریب ششصد (۳) بلکه بیشتر براه عدم رفتند و غوغای غریبی مانند شور محشر برپا شد بقیه مردم که اجل شان (۴) تأخیری داشت خبردار گشتند و عمله ییلدار و غیره بخبرگیری جسر مکسور (۵) پرداخته در اندک زمانی مرتب داشتند که صبح آن نواب معلی القاب با بقیه فوج عبور فرمود (۸). و احوال بهاسکر آنکه (۶) بمجرد استماع عبور عساکر گردون مآثر با وصفیکه جمعیت بسیار همراه داشت مغلوب خوف و هراس گشته در نهایت اضطراب و اضطرار (۷) بحدیکه سپاه او از اسباب و متاع آنچه در آن اضطرار دست قدرت شان رسید برداشته و همه را بر محال (۸) و مکانیکه بودند گذاشته در غایت سراسیمگی رو بفرار آوردند (۹) نواب معلی القاب بتعاقب (۱۰) او شتافته در ذوکروهی کتوه اتفاق تلافی (۱۱) دست داد. بعد وقوع محاربه که (۱۲) اکثری ازان مخاذیل بر خاک افتادند بهاسکر زیاده برین توقف در قوت و (۱۳) قدرت خویش ندیده راه دره پخته (۱۴) گرفت و افواجش آنچه در حدود بردوان و هوگلی و هجلی و اطراف دیگر متفرق بودند باستماع این خبر وحشت اثر

(۱) ادن، اس ۲۳ الف، پت، سج ۴۷ : شکستی.

(۲) ادن ۴۵ الف، سج : بموضع مکسور رسید؛ پت ۲۳ : بموضع مذکور رسید؛ رض ۲۲ الف : بموضع مکوره رسید.

(۳) پت، رض : بششصد.

(۴) بر ۲۵ ب : ایشان.

(۵) ادن، رض، سج ۴۸ : جبر کسر جسر مکسور؛ اس : جبر کسر جسر مکسور؛ پت : و غیره جسر مذکور.

(۶) ادن : عبور فرموده احوال بهاسکر اینکه.

(۷) پت : اضطرار و اضطراب.

(۸) ادن ۴۵ ب؛ سج : برداشته و بقیه را بر محال؛ رض : برداشته و همه را (۲۲ ب) محال.

(۹) ادن، پت : "و" ندارد.

(۱۰) رض : متعاقب.

(۱۱) رض : تلافی.

(۱۲) رض : کلمه "ک" مکرراً نوشته.

(۱۳) ادن، اس ۲۳ ب، پت، رض، سج ۴۹ : "و" ندارد.

(۱۴) پت : راه پخته دره.

ذکر نهضت نواب معلى القاب به تنبيه و اخراج بيهاسكر از حدود بنكاله
 و آمدن صفدر جنگ بنا بر كمك نواب معلى القاب تا عظيم آباد
 و مراجعت نمودن بموجب فرمان معلى (۱)

نواب معلى القاب بحكم غيرت ازلى (۲) انتظار انقضاى ايام يرشكال نكشیده قبل
 از دسمره (۳) بقصد دفع اعداء و اشقياء با افواج نصرت انتماء الويه (۴) نهضت
 و اعتلاء برافراشت. و چون بيهاسكر در كتوه رخت ادبار داشت نواب معلى القاب
 عبور دريا از محاذات (۵) كتوه مصلحت ندانسته بعد مرور از بلاسى، كه از آنجا تا
 كتوه پنج كروه مسافت است، كنار رودخانه بياكيرتتى توقف نمود. و پس از
 درست شدن سفاین با افواج (۶) بحر امواج از آن آب (۷) گذشته و قطع مسافت کرده (۸)
 بر سر رودخانه آجی، كه از آنجا تا كتوه يك كروه راه است، نزول اجلال فرمود.
 و (۹) ازينكه آب رودخانه مذکور (۱۰) طغیان داشت كار بردازان جسرى ديگر
 بر آن مرتب داشته. بعد درست شدن آن برؤسای لشكر از مير محمد جعفر خان
 و حيدر على خان و غلام مصطفی خان و شمشير خان و سردار خان و رحم خان وغيره،
 فرمان رفت كه در حين ظلمت لیل كه مخالف از عبور خبردار نشود از جسر گذشته
 تاخت بر اعداء آرند، و بموجب فرمان عساكر بى پايان شروع بعبور کرده. چون
 اكثري از رؤساء ازان جسر گذشته و جمعى از مردم بر پل بودند كه بسبب كثرت

(۱) ادن ۴۴ الف 'اس' پت' سج ۶۶ : این سرخی را ندارد : رنم : "کیفیات دبار" بجای -رخی

(۲) ادن 'اس' پت' رنم 'سج : "ازلی" ندارد .

(۳) دسمره جشن مذهبی است در هزد که هزدوان آنرا در ماه آسن هذنی بر میگذارند .

(۴) رنم : بافواج نصرت انتماء لوی .

(۵) رنم : محاذات .

(۶) رنم : بافواج .

(۷) پت ۲۳ الف "آب" ندارد .

(۸) ادن ۴۴ ب' سج : كرد .

(۹) پت : "ر" ندارد .

(۱۰) سج : رود مذکور .

کشید، و اضلاع بیربھوم و اکثر پرگنات راجشاهی و قصبه اکبرنگر نیز بتصرف مرهتہ رفتہ و (۱) غیر مرشدآباد و مملکت آن روی آب گنگ کہ اضلاع جہانگیرنگر و رنگپور وغیرہ باشد در تصرف ملازمان سرکار عالی نماند. سکنہ مرشدآباد کہ از سالہای دراز چنین (۲) سانجہ ندیدہ بلکہ (۳) گوش ہوش ایشان نشنیدہ بود و بلدہ مذکور حصار و خندق (۴) نداشت، درین چند ماہ برشکال درکمال اضطراب (۵) و اختلال بسواری سفین در قرای آن روی گنگ و مانند جہانگیرنگر و مالده و رامپور وغیرہ با عیال و اطفال رفتہ ماوا گرفتند. حتی اینکہ (۶) شہامت جنگ آن روی دریا یکروز راہ از مرشدآباد محال گوداکاری طرح آبادی (۷) انداختہ و آن را ببھاگ نگر موسوم ساختہ با عیال و اطفال و احمال و ائقال در آن مکان رفتہ توقف نمود. و بعد چندی بقیح (۸) این حرکت وا رسیدہ جریدہ خویش (۹) با بعضی از نسوات خاصہ معاودت بمرشدآباد (۱۰) فرمود و اسباب و اشیای سرکار نواب معلی القاب نیز در آن مکان ترسیل یافت. و درین عرض چند ماہ برشکال نواب والا جناب اوقات گراسی خود مصروف بچلب قلوب سپاہ (۱۱) داشتہ و دہ لک روپیہ موعود (۱۲) بطریق انعام مرحمت کردہ بانواع بذل (۱۳) و ایثار تجم محبت و رویت در دل آنها کاشت.

(۱) ادن، اس ۲۲ الف، پت، رض، سج، "ز" ندارد.

(۲) بر، رض، حین.

(۳) ادن، سج، بکل، اس، بک.

(۴) بر، بلدہ مزبور حصار و خندق؛ رض، بلدہ مذکور حصار خندق.

(۵) رض، اضراب.

(۶) بر ۲۴ ب، حتی کہ.

(۷) رض ۲۱ ب، آبادانی.

(۸) ادن، سج ۴۳ ب، بفتح.

(۹) ادن، رض، سج ۶۵، خورش؛ اس ۲۲ ب، جوش؛ بر، خودش.

(۱۰) رض، معاودت مرشد آباد.

(۱۱) ادن، سج، تجلیب قلوب سپاہ؛ اس، پت ۲۲ ب، تجلیب قلوب سپاہ؛ رض، تجلیت قلوب سپاہ.

(۱۲) پت، موجود.

(۱۳) رض، بزل.

کوچانده باز بکتوه آورد. نواب معلى القاب بدریافت این خبر از آنجا که فوج همراه بسیار قلیل و (۱) با وصف قلت تعب سفر یک ساله کشیده و (۲) مجروح و خسته بودند بعلاوه رسیدن ایام برشکال اخراج آنها از مملکت بشکالده (۳) در آن سال متعسر یافته و حفاظت (۴) و حراست شهر را منظور و مرکوز داشته مجال امانیکنج و تارکپور که خارج از شهر است دایره دولت فرمود. و فوج مرهته یکدو دفعه تا پلاسی و داؤدپور رسیده و (۵) دیهات و اطراف را سوزیده (۶) باز (۷) بکتوه برگشتند و بعد یکماه که آب دریای بهاگیرتی زیادتی (۸) کرده پایاب نماند (۹) از آنجا که کتوه آنطرف رودخانه بهاگیرتی است افواج مرهته از آمدن اینطرف پای (۱۰) تردد را کوتاه کرده دست تطاول بیرگنات و قری و معموره های اطراف دراز ساختند (۱۱) چنانچه فوجی (۱۲) از آنها بطرف هوکلی رفتند میرزا محمد مشهور (۱۳) بمیرزا پیارن را که در آن جا بطریق نیابت نواب معلى القاب بود بدست آورده عاملی در هوکلی و هجلی از جانب خود نشانند و تمام چکله بردوان را متصرف گشته میدنی پور را تا بالیسر بدست آوردند. میر قلندر (۱۴) فوجدار میدنی پور بهر نحو خود را ازان مملکه نجات داده در گوشه خزید و شیخ معصوم نایب صوبه کتک برسیدن فوج غنیم که اضعاف مضاعف جمعیت بود کتک را خالی کرده (۱۵) آن طرف دریا بمأمنی خود را

(۱) رض : "ز" ندارد.

(۲) بر : "و" ندارد.

(۳) ادن : آنها را از مملکت بشکالده ؛ سج ۶۳ : آنها را از مملکت بشکالده .

(۴) بر : حفاظت .

(۵) ادن ۴۲ ب' اس' بر' پت ۲۲ الف' سج : "و" ندارد .

(۶) ادن' اس' رض' سج : "سوزنده"

(۷) پت' اس' بر' رض : و باز .

(۸) سج : زیاد .

(۹) ادن' سج : نمانده .

(۱۰) ادن' سج : اینطرف و پای .

(۱۱) بر ۲۴ الف : کردند .

(۱۲) بر : "فوجی" ندارد .

(۱۳) بر' میرزا محمد یار بیگان مشهور .

(۱۴) پت : آوردند و میر قلندر .

(۱۵) ادن ۴۳ الف' پت' رض ۲۱ الف' سج ۶۴ : کرد .

را غارت کرده مالی^(۱) وافر بیارم، بهاسکر بنصیحت ناصح مشفق عمل کرده چند هزار سوار خوش اسب همراه میر حبیب نمود. نواب معلی القاب بدریافت این خبر از آنجا که بلده مرشدآباد حصار و خندق و محافظین چنانچه باید نداشت مصلحت در توجه خویش دانسته بطریق یلغار^(۲) روانه مرشدآباد گردید و اقواج مرهته که قبل از ورود آنجناب بیک روز^(۳) خود را رسانیده^(۴) بودند همت تمام^(۵) بر غارت کوتاهی جگت سبته مصروف^(۶) داشته قریب سه لک روپیه نقد و پاره از جنس بغارت بردند و در^(۷) بعضی محلات^(۸) شهر نیز دست بردی کرده. و^(۹) میر حبیب برادر خود^(۱۰) میر شریف را از خانه خویش همراه گرفته از آنجا که در دارالاماره حاجی احمد و شہامت جنگ و عطاء الله با قلیلی از مردم در غایت استواری بودند دست بر آن جا نیافته^(۱۱) بمجرد استماع خبر وصول نواب معلی القاب راه فرار در پیش^(۱۲) میگرفتند و رایات عالی در آخر شبی که روز آن مرهته بعد تاخت فرار کرده بود وارد مرشدآباد شده و^(۱۳) ظل رأفت و مرحمت بر مفارق سکنه آن دیار انداخته موجب استظهار سپاه و رعیت گردید. و میر حبیب که بعد از^(۱۴) تاراج مرشدآباد سالمآ و غانمآ بهاسکر رسید او را برقتن دکن سرزنش بسیار کرده و مهم بنگاله را بکفالت خود گرفته بمبالغه^(۱۵) و اصرار بمحلیکه رسیده بود^(۱۶)

-
- (۱) بر: مال .
 (۲) پت ۲۱ ب: یلغار.
 (۳) بر: آنجناب یکرروز.
 (۴) ادن ۴۱ ب' پت' رض' سج: رسانده.
 (۵) بر: "تمام" ندارد.
 (۶) رض: "مصروف" ندارد.
 (۷) ادن: "در" ندارد.
 (۸) بر: معاللت.
 (۹) ادن' بر' سج ۶۲: "و" ندارد.
 (۱۰) رض ۲۰ ب: خورد.
 (۱۱) بر ۲۳ ب: دست بر آنها نرسید.
 (۱۲) رض: فرا پیش.
 (۱۳) بر' رض: "و" ندارد.
 (۱۴) اس ۲۱ ب' بر' پت' رض: "از" ندارد.
 (۱۵) ادن ۴۲ الف: "بمبالغه" ندارد.
 (۱۶) ادن' سج: رسیده بودند.

سه کس اوقات گذراندند. (۱) روز سیوم قریب بنیم آثار کباب گوشت گاؤ چند نفر تعیش کردند. بهر طریق روز ورود کتوه اهل مجاعت بگمان اینکه در آنجا غلات وافر از هر نوع میسر خواهد شد بتعجیل هرچه تمامتر خود را رساندند و حال آنکه قبل از ورود آنها افواج مرهته بدان قریه (۲) رسیده و تاخت و تاراج نموده ذخایر غله که برداشتن آن ممکن شان نشد آتش زده بودند. با اینهمه (۳) حال انسان و حیوان سه روز فاقه کشیده (۴) روز چهارم که بکتوه رسیدند غلات سوخته را من و سلوی تصور کرده بکار بردند. و نواب معلى القاب بعد ورود کتوه رحل اقامت انداخته بحاجی احمد برادر خویش و نوازش محمد خان شهابت جنگ در باب حفاظت و حراست نوشته نواب صولت جنگ را که در اوقات گذشتن رایات از میدنی پور پیشتر روانه شده (۵) بود درینولا با غلات وغیره از مرشدآباد طلب فرمود. نواب مذکور در عرض چند روز خود را بمعسکر همایون رسانیده و از اطراف و جوانب رسد غلات رسیده مجاعت اهل اردو (۶) بشعب مبدل گردید. و بهاسکر بنا بر قرب ایام برشکال بعلاوه (۷) ضرب دستیکه از غازیان فیروزی نشان (۸) بملاحظه رسانیده بود (۹) بودن خود را در مملکت بیگانه دشوار دانسته از راه بیربهم عازم دیار خود گردید.

میر حبیب بسبب عداوت مرقومه سابق مانع از رفتن او (۱۰) گشته متکفل شد که اگر مقبوض شما تحصیل زراست چند (۱۱) هزار سوار همراه این جانب نمایند که بمرشدآباد که بی سور (۱۲) و خندق است و مهابت جنگ در کتوه رفته، کوتاهی جگت سیتھ وغیره

(۱) بر: گذاردند.

(۲) ادن، سج: "قریه" ندارد؛ پت: قریب.

(۳) در ۲۲ ب: باین همه.

(۴) بر: کشیدند.

(۵) بر: "شده" ندارد.

(۶) رض ۲۰ الف: میجانب اردو.

(۷) رض: با علاوه.

(۸) رض: فیروز نشان.

(۹) بر: رض: "بود" ندارد.

(۱۰) بر ۲۳ الف: از راه رفتن او.

(۱۱) ادن ۴۱ الف: "چند" ندارد.

(۱۲) ادن، سج ۶۱: که سور؛ رض: که بی سور.

در آن روز بجا آورده جمعی را بر خاک هلاک انداخت؛ تا اینکه رؤسای مرهته بعد ملاحظه ضرب دست غازیان نصرت نشان و مقتول و مجروح شدن اکثری از مردم خود از اینکه بهر طرف پریشان یورش می آوردند خود^(۱) را جمع کرده بطرف^(۲) ساقه لشکر متوجه گشتند و فوج برهم خورده نواب معلی القاب منتظم گشته بهیئت مجموعی جنگ کنان بسمت کتوه متوجه شدند و در آن روز بقیه اسباب و متاع لشکر بتاراج غنیم رفته از زواید^(۳) بلکه از ضروری جنس ماکول و ملبوس و مرکوب هیچ نماند غیر از دو^(۴) سه هزار با اسب و قمچی^(۵) و معدودی بسواری فیل و پنج شش هزار^(۶) پیاده و بهمین وتیره جنگ کنان از صبح تا عصر قطع مسافت فرموده شامی^(۷) کنار آب رحل اقامت می افکندند و سایه^(۸) غیر از ظل سما و بستری سوای^(۹) ارض غربا برای غربا و اغنیا میسر نمیشد^(۱۰) و از جنس آذوقه برای ارباب توسعه شبانه روزی یکوقت بقدر آنکه سد رمق تواند شد میسر می آمد و سایر الناس باکل ساق شجر سوز^(۱۱) و^(۱۲) مانند آن معده ممتلی میساختند. چنانچه راقم حروف در آن معرکه برسم استقبال جناب والد مرحوم رفته همراه رکاب آبخناب بود؛ بخاطر دارد که ایام ثلثه یک روز قریب پاؤ آثار^(۱۳) کهچری^(۱۴) میسر شد که در آن هفت کس شراکت داشتند و روز^(۱۵) دیگر هفت عدد شکرپاره که جنسی از حلاوت است

-
- (۱) رض: آورد و خورد.
 (۲) ادن: از "پریشان" تا "بر طرف" ندارد.
 (۳) پت: زوارند.
 (۴) ادن ۳۹ ب' سج ۵۸: نموده غیر از دو؛ اس' بر ۲۲ الف' پت' رض ۱۹ ب: نماند غیر دو.
 (۵) بر: "اسب قمچی" بجای "با اسب و قمچی".
 (۶) ادن' سج: پنج و شش هزار.
 (۷) رض: ساقی.
 (۸) اس' بر' رض: می افکند که سایه؛ پت ۲۰ ب: افکند که سایه.
 (۹) ادن: بستری سواری؛ سج: بستری سواری.
 (۱۰) بر: میسر نمی آمد.
 (۱۱) در همه نسخ خطی چنین نوشته. بنظرم این کلمه 'روز' است که اشتباهاً در این جا بشکل 'سوز' نوشته شده است زیرا سوز معمولاً در بنگاله نمیگردد.
 (۱۲) پت: "و" ندارد.
 (۱۳) ادن ۴۰ الف' اس ۲۰ ب' پت' رض' سج ۵۹: "سه پاؤ" بجای "پاؤ آثار".
 (۱۴) 'کهچری' نوعی از غذای هندوستان که آنرا با حبوبات و برنج درست میکنند.
 (۱۵) بر: "روز" ندارد.

چندی بوقوع ایمان^(۱) بتوسط نوازش محمد خان بملازمت نواب معلی القاب رسید لیکن از کید و^(۲) ایذای حاجی احمد همواره خوف و هراس داشت تا بعد دو سال حین معاودت لشکر فیروزی اثر از^(۳) یساق میرزا باقر خان، حاجی احمد بنواب^(۴) معلی القاب نوشت که ما دام سررشته^(۵) حیات میر حبیب بمقراض سیف حیل^(۶) انقطاع نخواهد یافت سررشته اکثر امور مملکت بانتظام نخواهد رسید. از قضا^(۷) خط مذکور بدست میر حبیب افتاده بغلام مصطفی خان که او نیز در آن روزها بسبب آنکه زین الدین احمد خان در عظیم آباد بمحض توهم روشن خان جمعدار را بقتل رسانیده بود و انزجار مزاج داشت، نمود. خان مذکور اعانت میر حبیب را بر خود لازم گرفته در فکر برهم زدگی با نواب معلی القاب افتاد^(۸) که درین اثناء هنگامه غنیم^(۹) رو داد. مصطفی خان با میر حبیب گفت که درین وقت ترک رفاقت کردن و بحیله در پیش^(۱۰) آمدن دور از جوهر مردمیست. ^(۱۱) بعد زدن مرهته آنچه اتفاق خواهد شد بعمل خواهد رسید.

القصبه از هر جانب که فوج مرهته تاخت و یورش می آورد و رؤسای لشکر از میر محمد جعفر خان و غلام مصطفی خان و شمشیر خان و سردار خان و رحم خان و عمر خان و غیره بمحاربات^(۱۲) مردانه بمکاوحت آمده متفرق و متشخص می ساختند^(۱۳) و حیدر علی خان داروغه توپخانه دستی کمال دلاوری

(۱) پت : ایباء .

(۲) بر : "و" ندارد .

(۳) پت : "از" ندارد .

(۴) رض : حاجی احمد نواب .

(۵) ادن : بر : سررشته .

(۶) رض : خیل .

(۷) ادن ۳۸ ب : "قضا" ندارد .

(۸) بر ۲۱ ب : افتاده .

(۹) پت ۲۰ الف : "غنیم" ندارد ؛ رض ۱۹ الف : عظیم .

(۱۰) بر : بحیله پیش .

(۱۱) ادن ۲۰ الف : جوان مردمیست ؛ بر : جوهران مردمیست ؛ سم ۵۷ : جوهر مردمیست .

(۱۲) ادن ۳۹ الف : سم : سردار خان و عمر خان و غیره بمحاربات ؛ بر : سردار خان و رحم خان

و عمر خان و غیره بمحاربات ؛ رض : سرداری و رحیم خان و عمر خان بمحاربات .

(۱۳) بر : متشخص می ساخت ؛ پت : متشخص می ساختند .

و همین که ظلام لیل حاجب حیا^(۱) همدیگر گردید اکثری از رجاله^(۲) اردو و جمعی دیگر از لشکر فیروزی اثر بتفاریق برخاسته^(۳) راه لشکر میخالف گرفتند که غیر از^(۴) مشاهیر جمعداران و اعزّه روشناس کسی نماند^(۵). و مردم غنیم که در روز غارت اردو توپ‌های سرکار^(۶) بدست شان افتاده بود توپی را بر سردرختی قائم کرده شروع بزدن توپ و بان بطرف لشکر فیروزی اثر^(۷) نمودند. قریب صبح مانکچند دیوان بردوان بشیوه زمینداری فرار^(۸) نموده راه بردوان گرفت که درین اثناء دفعه^(۹) از چهار طرف فوج مرهته یورش آورد^(۹). نواب معلی القاب سوار فیل شده متوجه دفع اعادی گشت و از آنجا که رویه جنگ مرهته را افواج نصرت شعار مرتبه اول دیده بود و درست نمیدانست سرشته فوج برهم خورده مردم مرهته داخل فوج ظفر موج گشتند. و درین گیر و دار میر^(۱۰) حبیب الله خان شیرازی که از زمان شجاع الدوله در بنگاله بطریق جمعداری و شیوه تجارت میماند و در سرکار نواب^(۱۱) معلی القاب نیز در سلک جمعداران^(۱۲) منسلک بود و در آن وقت که تأخیری در سواری نمود فوج مرهته باو رسید^(۱۳) بعد ازان که میر حبیب دو سه زخم شمشیر برداشته بر زمین افتاد^(۱۴) و دستگیر گردید. مجملی از سبق احوال میر حبیب آنکه مشار الیه بعد سانحه نواب علاء الدوله مرحوم مغفور بسبب عدم اطمینان مدتی در خانه خویش مستعد کشتن و^(۱۵) کشته شدن نشسته بود تا بعد

- (۱) بر: جای.
 (۲) اس؛ پت: رجال.
 (۳) ادن؛ اس؛ پت؛ رض؛ سمج: برخاسته.
 (۴) ادن؛ اس؛ پت؛ رض؛ سمج: "از" ندارد.
 (۵) ادن؛ سمج: نمانده.
 (۶) ادن؛ سمج ۵۵: اردوی و توپهای سرکار.
 (۷) اس؛ بر: بطرف لشکر فیروزی نشان؛ پت: بلشکر فیروزی اثر؛ سمج: بطرف لشکر فیروز اثر.
 (۸) رض ۱۸ ب: قرار.
 (۹) ادن؛ ۳۶ ب؛ سمج: آورده؛ پت: "آورد" ندارد.
 (۱۰) ادن؛ اس؛ پت ۱۹ ب؛ رض؛ سمج: "میر" ندارد.
 (۱۱) پت: "نواب" ندارد.
 (۱۲) رض: جماعداری.
 (۱۳) بر ۲۱ الف: نمود و فوج مرهته باو رسید؛ رض: نمود فوج مرهته باو رسیده.
 (۱۴) ادن ۱۳۸ الف؛ سمج ۵۶: برداشت بر زمین افتاد؛ سمج ۵۶: برداشت بر زمین افتاد.
 (۱۵) بر: "و" ندارد.

شیران دیگر نیز بطبق مشورت جانکی رام مصلحت دادند. لیکن ثواب معلی القاب از راه کمال شجاعت و نهایت مرتبه غیرت همداستان^(۱) باین امر نشده استکلاف ازین قضیه^(۲) فرموده جواب داد که این نوع تذلیل و توغین هرگز اختیار نخواهم کرد و محاربه و مقاتله^(۳) با کفره بعمل آورده مغلوب خواهم نمود و زریکه باین ذلت بمخالف^(۴) داده شود چه لازم؟ انشاءالله تعالی^(۵) بعد زدن جنگ ده لک رویه بمعاونین و معاضدین دولت خویش که^(۶) درین محاربه داد شجاعت داده طریقه جانفشانی و جانستانی بعمل خواهند آورد^(۷) بطریق انعام عنایت خواهم فرمود. و غلام مصطفی خان نیز بر جمعی^(۸) از جمعداران که زللی و خللی در ثبات قدم ایشان راه یافته بود طعن و تشنیع کرده گفت که باتفاق^(۹) چهل شمشیر تسخیر سلطنت صورت می بندد و ما مردم که از^(۱۰) سه هزار کس متجاوزیم این همه جبن و بزدلی^(۱۱) بخود راه دادن کمال نامردیست. بعون الله با اعداء جنگ کرده غالب خواهم آمد. و ما دام که غلام مصطفی خان^(۱۲) در قید حیات باشد^(۱۳) سر خود را وابسته بنعل اسپ ادنی غلامان مهابت جنگ میداند. از استماع این نحو^(۱۴) اقاویل مردم سپاه فی الجمله استقلالی پیدا کرده بهر طریقی آن روز را در آن موضع پر و حل که از اطراف اربعه غنیمت محصور داشت شب رساندند^(۱۵)

(۱) ادن : همداستان .

(۲) اس ۱۸ ب' بر ۲۰ الف : امر ؛ سج ۵۳ : قصد .

(۳) بر : مقابله .

(۴) پت : ذلت مخالف .

(۵) رض ۱۸ الف : "تعالی" ندارد .

(۶) پت : معاضدین دولت که .

(۷) بر : جان ستانی بجا خواهد آورد .

(۸) بر : نیز و جمعی .

(۹) ادن ۳۶ ب' سج ۵۴ : کرده گفت که بالاتفاق ؛ بر : کرده گفتند که باتفاق .

(۱۰) ادن' سج : "از" ندارد .

(۱۱) اس' بر : جبن و بد دلی ؛ رض : حین و بد دلی .

(۱۲) ادن' اس ۱۹ الف' پت ۱۹ الف' سج : "خان" ندارد .

(۱۳) بر ۲۰ ب : است .

(۱۴) بر : "نکو" ندارد .

(۱۵) ادن ۳۷ الف : "شب رساندند" ندارد ؛ رض : پشت رساندند .

برسد بلندی زده بودند اسباب و متاع (۱) تمامی لشکر در آن روز بغارت رفت و شب آن روز را بهر نحو در کمال مشقت و تکلیف گذرانده (۲) صبح نواب معلى القاب به بهاسکر پیغام صلح فرستاد (۳). مشار الیه که متاع تمامی اردو بغارت برده بود پیندار غلط جواب داد: الحال (۴) که طاقت محاربه معاونین ایشان مفقود است و تمامی فوج را محصور کرده ام عنقریب اسیر و دستگیر می نمایم؛ لیکن از آنجا که شما در اعداد اسرای هندوستان محسوب می شوید (۵) اگر نجات ازین مهلکه مرکوز و منظور دارید (۶) یک کرور نقد و تمامی اقیال لشکر بفرستید (۷) که دست از اضرار و سمانعت رفتن بمرشدآباد (۸) برداشته شود. و ازینکه در آن روز فتور عظیم (۹) بلشکر رسیده قریب سه هزار سوار که من حیث المجموع در رکاب بودند از آن جمع نیز بدریافت اضطرار و ضیق احوال قصد پیوستن بغنیم داشتند. راجه جانکی رام که علاقه دیوانی خانه و فوج تعلق (۱۰) باو داشت معروض داشت که (۱۱) غلبه خصم بافراط رسیده قلیل مردمی (۱۲) که همراه اند بدریافت آن حال خیال موافقت با مخالف دارند. درین صورت لازم که مصالحه و (۱۳) دادن اقیال که در بنگاله این همه رتبه ندارد قبول فرمایند و تدبیر زر این کمترین از خزانه عاصره بادشاهی که چهل لک روپیه موجود است و تتمه بمصادره (۱۴) وغیره بعمل می آرم. و

(۱) بر: اسباب دیگر و متاع.

(۲) بر: بهر نوع بکمال مشقت و تکلیف گذارده.

(۳) بر: فرستادند.

(۴) بر: جواب داد که الحال.

(۵) ادن ۳۵ ب' اس' پت' رض ۱۷ ب' سج ۵۲ : میشوند.

(۶) ادن' سج : مهلکه مذکور منظور دارند ؛ اس' بر : مهلکه مذکور و منظور دارند ؛ رض : مهلکه مرکوز و منظور دارند.

(۷) ادن' اس' بر' سج : بفرستند.

(۸) ادن' بر : رفتن مرشدآباد.

(۹) اس : عظیمی ؛ پت ۱۸ ب : عظمی ؛ رض : در آن روز رحیل و فتور عظمی.

(۱۰) ادن ۳۶ الف' سج : "تعلق" ندارد.

(۱۱) ادن' اس ۱۸ ب' بر' پت' سج : "که" ندارد.

(۱۲) برآ : مردم.

(۱۳) ادن' سج : "و" ندارد ؛ بر : کلمه "و" مکرراً نوشته.

(۱۴) پت : همه بمصادره.

مبلغ ده لک روپيه برسم ضيافت عنایت شود معاودت بعمل می آید. نواب معلى القاب بحکم رأى خویش و مشورت غلام مصطفی خان اقبال شق مذکور و تسلیم وجه مسطور مناسب حال ندانسته جواب بمصاف (۱) داد. و چون روزی چند برین وتیره گذشت و نواب معلى القاب هرچند خواست بچنگ میدان پردازد، و از آنجا که بنای حرب (۲) مرهته بر فرار و اوقات غافل بودن حریف است، صورت نمى گرفت (۳). قصد آن فرمود که اسباب زیادتی از گاری و چهکره (۴) در محل بنگاه (۵) گذاشته جریده بانها تازد. باین (۶) خیال طرف صبح سواری (۷) فرموده قدغن بلیغ نمود که بهیبر را در موضع لشکرگاه بگذارند و نگذارند (۸) که بهیبر ملحق بفوج شود. اما مردم اردو بخوف مرهته متمنع نگشته بجبر و قهر (۹) خود را داخل فوج کردند، و چون پاره از راه منطوی گشت (۱۰) فوج غنیم از جهات اربعه یورش آورده جنگ انداختند. و در آن روز عرصه دار و گیر گرم گشته از طرفین کُشش و کوشش بظهور آمد. و از رؤسای اینطرف مصاحب خان پسر کلان عمر خان بقتل آمده، و بهمین وتیره جنگ کنان قطع مسافت بسمت بنگاه آنها میشد تا وقت عصر رسید. در آن وقت نواب معلى القاب معاودت باردو (۱۱) متعسر یافته و رسیدن بنگاه مخالف متعذر دیده لا علاج بمکانیکه رسیده بود، و بحسب اتفاق زمین آن موضع خاک ناپاکى (۱۲) داشت و سبب بارش گل و لای گشته، رحل اقامت افکنده (۱۳) و غیر چهار پنج (۱۴) پالکى و یک خیمه مختصر سقرلاتى (۱۵) که بجهت نواب معلى القاب

-
- (۱) پت : جراب صاف .
 (۲) رض ۱۷ الف : حرکت .
 (۳) رض : صورت ما نمى گرفت .
 (۴) چهکره، نوعی از دو چرخه است که آنرا دو گار نر میکشند .
 (۵) اس : مهال بنگالا ؛ بر، رض : مهال بنگاه .
 (۶) ادن ۳۴ ب، سچ ۵۰ : تازد بان، رض، بازد باین .
 (۷) ادن، سچ : خیال صبح سواری ؛ رض : خیال طرف صبح سواری .
 (۸) پت : ” نگذارند “ ندارد .
 (۹) ادن، اس، بر، رض، سچ : عنف .
 (۱۰) ادن، پت ۱۸ الف، سچ : منطوی گشت ؛ رض از ” فوج کردند “ تا ” گشت “ ندارد .
 (۱۱) سچ ۵۱ : ” باردو “ ندارد .
 (۱۲) پت : ناپاک .
 (۱۳) ادن ۳۵ الف، سچ : افکنند ؛ اس ۱۸ الف، پت : افکنند .
 (۱۴) بر ۱۹ ب : چهار و پنج .
 (۱۵) ادن، اس، رض : خیمه مختصر سقرلاتى ؛ پت : خیمه مختصر سفرى .

نواب (۱) معلى القاب که بعد معاودت از کتک نظر بر اینکه (۲) گمان خلل و فساد از هیچ طرف نداشت و کسی را مخالف و معاند خود نمی پنداشت حکم برطرفی سپاه فرموده بیش از پنج شش هزار (۳) سوار همراه نداشت، و ازان (۴) جمع نیز اکثری بتخیال آنکه در راه مفسده و خللی نیست و رایات عالی متوجه مرشد آباد است از (۵) اثنای راه طریق مرشد آباد گرفته. در آن وقت بیش از سه چهار هزار سوار و چهار پنج هزار پیاده (۶) از مردم (۷) توپخانه در رکاب نبود. نواب معلى القاب بعد اسماعان نظر و مشورت غلام مصطفی خان چنان مقرر فرمود (۸) که قصبه بردوان را که در کثرت غلات و وفور معموری بر سایر پرگنات بنگاله تفوق دارد متصل بساقه (۹) لشکر گذاشته بدفع مخالف پردازد. و (۱۰) باین قرار از منزل مبارک کوچ کرده روز دویم محال (۱۱) بردوان موضع ورود لشکر نصرت نشان گشت. مقارن بان بعد یک دو روز افواج غنیم (۱۲) ظاهر گشته، و ازین طرف افواج قاهره بمدافعه شتافته. از طرفین حرکت المذبوحی بعمل آمد (۱۳) و چند نفری مجروح گشته رو بمنازل خویش آوردند. و هم درین اوقات بعد ازان که وسایط از طرفین سؤال و جواب داشتند بیاسکر بملاحظه آنکه بدون محاربات صعب گوهر مقصود بدست آوردن مشکل، پیغام فرستاد که چون از راه دور مشاق (۱۴) سفر کشیده وارد مملکت آن والا جناب شده ام اگر

(۱) بر: گردید و نواب.

(۲) اس ۱۷ الف، پت، رض: بر آن که.

(۳) ادن، سج: پنج و شش هزار.

(۴) ادن، سج: نداشت در آن.

(۵) بر ۱۸ ب: در.

(۶) ادن، سج: سه هزار سوار و چهار (ادن ۳۳ ب) پنج هزار پیاده؛ اس: سه هزار سوار چهار پنج هزار پیاده؛ پت: "سه هزار سوار و چهار پنج هزار پیاده؛ رض: سه هزار سوار چهار و پنج هزار پیاده.

(۷) بر: "از مردم" ندارد.

(۸) بر: فرموده.

(۹) ادن، رض، سج ۴۹: بساقه.

(۱۰) ادن، سج: "و" ندارد.

(۱۱) ادن، اس، پت، سج: دویم محال؛ رض: دوم محال.

(۱۲) اس، پت ۱۷ ب: عظیم.

(۱۳) ادن، سج: آمده.

(۱۴) اس ۱۷ ب، سج: مشتاق.

ذکر ورود بهاسکر بحدود بردوان بجمعیت بیست هزار سوار بقصد تسخیر و تخریب بنگاله^(۱)

مفصل مجمل آنکه رگهجویی کهوسلا که از عمده سرداران مرهته^(۲) و متصرف صوبه برار بود ظاهراً بسبب ضعف سلطنت و باطناً بترغیب^(۳) نظام الملک آصف جاه بقصد تسخیر مملکت بنگاله در صورت تیسر^(۴) و الا^(۵) باراده اخذ چوته^(۶) که در تمامی مملکت هند معمول و مرسوم و بلاد بنگاله ازین نوع آفات محفوظ و مجروس بود، بهاسکر نامی را از رؤسای نامی خود با قریب بیست هزار سوار بمملکت^(۷) بنگاله فرستاد. مشار الیه بعد صحرا نوردی از راه جبال کتک قصد داخل شدن بنگاله کرده، چون از^(۸) آنطرف راه نیافت بطرف دره پچته که هشت منزلی^(۹) غربی مرشدآباد است متوجه گشت، و این خبر در منزل جهنکره سموع نواب معلی القاب شده. از آنجا که از یدو آبادی بنگاله اسم مرهته گوشزد سکنه اینجا^(۱۰) نگشته و طریق ورود این مملکت بحسب ظاهر منحصر بر راه واحد^(۱۱) معروف از دره سکرنگلی بود نواب معلی القاب اعتنائی^(۱۲) بخیبر مذکور نفرمود^(۱۳). و چون رایات عالی بمنزل مبارک^(۱۴) رسید خیر عبور مرهته از دره پچته و ورود^(۱۵) بقرب سرحد چکله بردوان^(۱۶) متحقق گردید.

(۱) رض ۱۶ الف: "حقیقت دیگر" بجای این سرخی و نستهای دیگر چیزی ندارد.

(۲) سج ۱۴۷: که.

(۳) پت: با تلوسه ترغیب.

(۴) بر ۱۸ الف: این صورت میسر اولاً.

(۵) 'چوته' نوعی از مالیات که اقوام مرهته بطور خراج چهاریکی تعیین نموده بودند و آنرا از درآمد مردم میگرفتند.

(۶) اس: بملک.

(۷) ادن ۳۲ ب: "از" ندارد.

(۸) رض: منزل:

(۹) پت ۱۷ الف: اینجانب.

(۱۰) بر: "واحد" ندارد.

(۱۱) ادن ۳۳ الف، پت، سج ۱۴۸: اعتباری.

(۱۲) ادن، سج: نفرموده؛ رض: بفرمود.

(۱۳) بر: بمنزل مبارکه.

(۱۴) ادن، سج: "ورورد" ندارد.

(۱۵) بر، رض، سج: بقرب چکله سرحد بردوان؛ پت: بقرب آن چکله سرحد بردوان.

بلده مذکور^(۱) میر محمد جعفر خان بخشی و غلام مصطفی خان را که از^(۲) سران سپاهش بودند با مردم دیگر بر سبیل تعاقب آنها فرستاد که بهر نحو داند صولت جنگ را بدست آرند. خوانین مذکور بسرعت برق و باد خود را بکنک رسانیده و از^(۳) دریای کتجوری که آنطرف شهر است گذشته بر اثر گریختگان میرفتند و^(۴) چون گروهی^(۵) طی مسافت شد از آنجا که میرزا باقر خان باندک فاصله بیشتر گذشته و رت^(۶) صولت جنگ عقب مانده بود، بهادران قریب برت رسیده جماعه^(۷) که از طرف میرزا باقر خان مأمور بدفع او بودند از بیرون برت ملحوف و ملفوف بچندین^(۸) حجاب نیزه‌ها باندرون زدند. از مقدرات مطلق آسیبی بصولت جنگ ازان نرسید^(۹) بلکه دو نفر مغل^(۱۰) را که همراهش بودند^(۱۱) اندرون رت بجهت دفع او میرزا باقر خان نشانده آنها نیز به^(۱۲) تطمیع و تألیف صوات جنگ اصلاً ضروری نرسانده بودند برسیدن سنان^(۱۳) مجروح و خسته گشتند که درین اثنا غلام مصطفی و میر محمد جعفر خان بقرب رت رسیده و مردم اطراف را^(۱۴) که معدودی مانده بودند پریشان و متفرق ساخته صولت جنگ را از رت برآوردند و ازینکه تعاقب میرزا باقر خان بسبب بعد مسافت فایده مقتدی^(۱۵) نداشت مشار الیه را همراه گرفته نزدیک نواب معلی القاب آمدند و آنچه تاب در عطای^(۱۶) این عطیه سجدات شکر الهی

-
- (۱) رض: میزکور.
 (۲) ادن: سج: "از" ندارد.
 (۳) ادن: سج: رسانده از.
 (۴) ادن: سج ۴۴: "و" ندارد.
 (۵) رض: کروی.
 (۶) ادن ۳۰ ب: پیشتر در رت: بر: سج: پیشتر رت.
 (۷) بر: قریب رت: رسیده جماعه: رض: قریب برت: رسید و جماعه.
 (۸) پت: بچندین حجاب نیزه‌ها با اندرون زدند: رض: بچندی حجاب نیزه‌ها باندرون زدند.
 (۹) ادن: اس: پت: رض: سج: ازان جزاحات نرسید.
 (۱۰) اس: پت: رض: مغول.
 (۱۱) بر: بود.
 (۱۲) رض: "به" ندارد.
 (۱۳) اس: سنه: بر ۱۷ الف: نیزه: پت ۱۶ الف: سیر: رض: سده.
 (۱۴) پت: مردم اطراف او را.
 (۱۵) بر: مقیدی: پت: معددی.
 (۱۶) ادن ۳۱ الف: اس ۱۶ الف: بر: سج ۴۵: ادای: رض ۱۵ ب: آدای.

بمجرد استماع قرب وصول عساکر گردون مآثر راه فرار کتک پیمود (۱) و عساکر منصوره از بالیسر گذشته روی توجه به سمت کتک آورد (۲). میرزا باقر خان که (۳) با متجنده انواع سلوک و رعایت قولی و فعلی بعمل آورده بود متوقع رفاقت (۴) شده خواست که بعزم رزم نواب معلی القاب متوجه گردد و فریق سپاه که زره‌های وافر گرفته بودند خودها را مانند عصفوری (۵) که در مقابل باز قوی باشد در جنب عساکر (۶) منصور ملاحظه کرده جواب محاربه بعدم تاب و توان مقابله دادند (۷). میرزا باقر خان که از اعانت سپاه مایوس گردید (۸) لا علاج دل بر مفارقت مملکت دستار بسته و احوال و ائصال بقدری که توانست پیشتر ارسال داشته. بعد استماع خبر قرب وصول افواج بحر امواج با صد هزار ناکامی و حسرت العود احمد خوانده (۹) برجعت قم‌قوری روانه سمت بلاد دکن گردید. و صولت جنگ را در رتی (۱۰) نشانده جمعی از (۱۱) فرقه تلنگه (۱۲) و معدودی از مردم مغول (۱۳) همراه نمود که اگر احیاناً لشکر مخالف بقصد دست آوردنش نزدیک رسند قبل از وصول آنها معامله صولت جنگ به تیغ تیز و خنجر خون ریز بمقطع رسانند (۱۴). و بعد از آنکه خبر فرار (۱۵) میرزا باقر خان و خلو (۱۶) بلده کتک بنواب معلی القاب رسید از دو سه منزل (۱۷)

(۱) رض : پیموده.

(۲) پت : آورده.

(۳) ادن، سچ : میرزا باقر که.

(۴) ادن، سچ : "رفاقت" ندارد.

(۵) ادن ۲۹ ب، سچ : خود مانند عصفوری ؛ اس، رض : خود را مانند عصفوری.

(۶) رض : عسکر.

(۷) ادن، رض : توان مقابله دادند ؛ پت : توان مقابله دادن.

(۸) اس، پت : گردیده.

(۹) ادن، سچ ۴۳ ؛ حسرت العود خوانده.

(۱۰) بر ۱۶ ب : رتبه (بقاعده هندی)، رت نوعی از عرابه جنگی یا گردونه چار چرخه در هند قدیم میباشد که مخصوصاً اصرار و اعیان بر آنها سوار میشدند و آنها در میدان جنگ نیز بکار میبردند.

(۱۱) بر : "از" مکرراً نوشته.

(۱۲) بر : تلنگانه.

(۱۳) ادن، اس ۱۵ ب، پت ۱۵ ب، رض، سچ : معقول.

(۱۴) ادن، اس، پت، رض، سچ : برسانند.

(۱۵) رض ۱۵ الف : قرار.

(۱۶) رض : "چار".

(۱۷) ادن ۳۰ الف، اس، پت : منزلی.

باشند نماند(۱) بیک ناگاه داخل قلعه شده مشار الیه را با عیال(۲) و اطفال بدست آورده خطی(۳) مشتملبر نوید خذلان دشمن و تحویل مملکت کتک(۴) بمیرزا باقر خان نوشته ارسال داشتند. خان مذکور باستعجال موفور(۵) خود را بکتک رسانیده داخل دارالاماره(۶) کتک گردید؛ و صولت جنگ را در جای متصل مکان خویش با عیال و اطفال مقید ساخته به بذل دراهم و(۷) دنانیر در تألیف قلوب خاص و عام کوشید. و(۸) چون پرتو این خبر بر پیشگاه ضمیر انور نواب معلی القاب تانت اگرچه دفع میرزا باقر خان نه ازان مقوله(۹) بود که آن جناب خود تحشم فرماید؛ لیکن بنحیال آنکه خان مذکور بامداد و اعانت(۱۰) نظام الملک آصف جاه جرأت و جسارت برین(۱۱) حرکت کرده باشد با بیست(۱۲) هزار سوار و سی هزار پیاده(۱۳) جرار بعزم انتظام سهام برهم خورده(۱۴) صوبه کتک و استخلاص صولت جنگ در سال و ماه(۱۵) فلان قرین فتح و ظفر متوجه گشت(۱۶) و رایات و عالیات بعد طی منازل و مراحل از(۱۷) میدنی پور مرور نمود(۱۸). نایب میرزا باقر خان که در بالیسر بود

-
- (۱) رض: نماید.
 (۲) بر: مشار الیه را بعیال.
 (۳) بر: خط.
 (۴) ادن ۲۸ ب' اس' پت' رض' سج ۴۱: "کتک" ندارد.
 (۵) بر: موفوره.
 (۶) رض: دارالامارت.
 (۷) رض: "و" ندارد.
 (۸) رض: "ز" ندارد.
 (۹) رض: باقر خان ازان مقوله.
 (۱۰) رض: اعانت.
 (۱۱) رض ۱۴ ب: بر این.
 (۱۲) رض: بست.
 (۱۳) سج ۴۲: پیاده.
 (۱۴) رض: برهم خورد.
 (۱۵) ادن ۲۹ الف' بر ۱۶ الف' رض' سج: سال ماه.
 (۱۶) ادن' سج: گردید.
 (۱۷) ادن' اس ۱۵ الف' پت ۱۵ الف' سج: مراحل: که از.
 (۱۸) رض: "نمود" ندارد.

مانده بودند نوکر فرمود. و (۱) بحسب سوء تدبیر با آنکه جمعیتی با خود آنقدر نداشت (۲) که تدارک و (۳) دفع ضرر آنجماعه کند به مطالبه (۴) و مؤاخذه ناموجه (۵) موجب رنجش آنها گشته، وجه مشاخره و رسوم و مساعدت (۶) که مرشد قلی خان حین محاربه بآن مردم داده بود استرداد نمود، و علاوه کبر و غرور بخود راه داده با وضع و شریف سلوک غیر مستحسن سلوک داشت. بنابراین (۷) مردم سپاه از اوضاع و اطوار صولت جنگ منزجر و متنفر گشته در تدابیر دفع او شدند، و (۸) [به] میرزا باقر خان که در سرزمین دکن بمسافت نه ده (۹) منزل قرار داشت (۱۰) عرایض مشتمل بر اطاعت و انقیاد خودها و استدعای قدم او (۱۱) و قصد اخذ و حبس (۱۲) صولت جنگ نوشته فرستادند. میرزا باقر خان این لطیفه غیبی را مغتلمات بل از فیوضات طالع خویش دانسته از محل مستقر عازم کتک گردید. متجنده (۱۳) مخالف بعد استماع خبر توجه خان مذکور به بهانه طلب وغیره شیوه خلاف عناد با صولت جنگ ظاهر ساخته آغاز تمرد و استکبار نمودند. مشارالیه گوچر خان جمعدار (۱۴) را که محل اعتماد خودش بود بجهت نایره فتنه و فساد نزد آنجماعه فرستاد. اهل غوغا که (۱۵) بقرب وصول میرزا باقر خان مستظهر گشته بودند گوچر خان را از میان برداشته. از آنجا که با صولت جنگ جمعیتی (۱۶) که مدد و معاون (۱۷) او

-
- (۱) ادن، سج : "ز" ندارد.
 (۲) بر ۱۵ الف: سری تدبیر با آنکه جمعیتی آنقدر باخود نداشت.
 (۳) اس، پت، رض، سج : "ز" ندارد.
 (۴) ادن، سج ۳۹ : بطالۃ؛ اس، رض : بطالۃ؛ پت : بطالبه.
 (۵) پت : نامرآجهه.
 (۶) رض : مصادد.
 (۷) رض : بنابر این.
 (۸) بر ۱۵ ب : "ز" ندارد.
 (۹) ادن ۲۸ الف، سج ۴۰ : نه رده.
 (۱۰) سج : داشته.
 (۱۱) ادن، سج : "ار" ندارد.
 (۱۲) رض ۱۴ الف : جنس.
 (۱۳) ادن : منبجیده.
 (۱۴) ادن، اس ۱۴ ب، پت ۱۴ ب، رض، سج : جمعدار؛ بر : جماعه دار.
 (۱۵) ادن، سج : "که" ندارد.
 (۱۶) اس : جمعیتی؛ پت، رض : جمعی.
 (۱۷) ادن : "معارن" مکرراً نوشته.

پیشتر (۱). توجه فرموده بموضع. بنگاه اعدا رایت عزت و اعتلا برافراشت. و مرشد قلی خان و میرزا باقر خان به بندر بالیسر رسیده بسواری جهازی که برای چنین روز مهیا داشته بود ناموس و اموال آنچه دست تصرف بآن رسیده (۲) همراه برداشته روانه بنادر دکن گردیده. و نواب معلی القاب از بالیسر گذشته بکوچه‌های متواتر (۳) سایه وصول بر مفارق سکنه بلده کتک انداخت؛ و قلیلی از اموال باقی مانده مرشد قلی خان قریب بدو لک روپیه نقد و ازین مقوله جنس (۴) بضبط متصدیان سرکار در آمده. نواب معلی القاب نظامت صوبه کتک بسعید احمد خان صولت جنگ مفوض داشته قرین فتح و ظفر رایت معاودت (۵) بمرشد آباد بر افراخت؛ و بعد طی منازل در سال (۶) آخر شهر صفر بمرشد آباد (۷) نزول اجلال فرموده به بسط بساط عدل و داد فرمان داد. و از آنجا که صولت جنگ بانتظام مهام صوبه کتک مأمور (۸) شده بود؛ فوجداری رنگپور از عزل مشار الیه بقاسم علی خان مفوض داشت (۹).

ذکر محبوس و مقید شدن صولت جنگ بدست میرزا باقر خان به‌کسر غفلت و سوء تدبیر و نجات از آن مهملکه بتقدیر خداوند قدیر (۱۰)

صولت جنگ بعد استقرار بر مسند ایالت کتک جمعیت همراه خویش کمتر داشت و (۱۱) از سپاه متعینه نواب معلی القاب غیر از گوجر خان جمعدار کسی همراه نبود. اکثری از سپاه مرشد قلی خان را که از رفاقت او تقاعد جسته در کتک

(۱) سج ۳۸ : پیشتر.

(۲) ادن ۲۶ ب، رض، سج : رسید.

(۳) اس : متواتره.

(۴) بر : اجناس.

(۵) ادن ۲۷ الف : رایات و معاودت.

(۶) ادن، اس، پت، رض، سج : "سال" ندارد.

(۷) رض ۱۳ ب : از "برافراخت" تا 'بمرشد آباد' ندارد.

(۸) پت ۱۴ الف : نامور.

(۹) پت : گشته.

(۱۰) ادن، اس ۱۴ الف، پت، سج : این سرخی ندارد؛ رض : "کرایف بعنوان" بجای این سرخی.

(۱۱) ادن، ۲۷ ب، سج ۳۸ : "و" ندارد.

دفعه اعادی گشت و چون تقارب فتنین دست داد^(۱) جانب توپخانه اعداء که آنها غافل از آن طرف شده و توپخانه را کنار گذاشته بمقاتله شتافته بودند در یورش اول افواج منصوره در تصرف آوردند؛ و از طرفین جنگ بان و تفنگ^(۲) بمیان آمده اکثری از جانبین مقتول و مجروح گشتند. و مرشد قلی خان با آنکه اکثری^(۳) از همروانش متفرق شده بودند^(۴) کمال پایداری فرموده بحدی مکاوت نمود که بعضی از مردم فوج نواب معلی القاب پریشان گشته، حوضه فیل آن جناب ظاهر گشت^(۵). درینولا میرزا باقر خان بقصد آنکه فتح بنام او شود از مکان خویش که یمین^(۶) فوجش بود حرکت کرده^(۷) طرف یسار^(۸) مخالف که میر محمد جعفر خان و قاسم علی خان وغیره استقرار داشتند متوجه گشته آغاز محاربه کرد و تزلزل در ثبات قدم جمعی از مردم ناتجربه کار خالی از عار فرار انداخته نزدیک بود که هیتی به لشکر فیروزی اثر رسد^(۹) که میر محمد جعفر خان وغیره برسیدن فوج کمک مستظهر گشته به حملات متواتر رخنه در سلک جمعیت اعداء انداختند؛ و بفرمان^(۱۰) نواب معلی القاب که در آن وقت بنا بر مصلحت بود تقارچیان رکاب شادیانه فتح بلند آوازه ساختند مردم بشنیدن آواز^(۱۱) نقاره فتح بار دیگر رو بدفع مخالف آوردند. میرزا باقر خان تاب مقاومت در خود مفقود دیده و رجعت قهقری کرده بطرف مرشد قلی خان رفت؛ و چون فوج را در آنجا ندید صورت فتح و ظفر در آئینه خیال و نظر جلوه گر نیاتمه بانفاق رو بوادی فرار تاخت^(۱۲). و نواب معلی القاب بمشاهده پیکر فتح و نصرت سجدات شکر جناب احدیت بجا آورده و ازان محل

(۱) ادن ۲۵ ب' سج : تقارب متین دست داد ؛ رض : بصارت متین رو داد .

(۲) پت : جنگ و بان و تفنگ .

(۳) اس' بر' پت' رض' سج : اکثر .

(۴) ادن' سج : برد .

(۵) ادن' اس' رض' سج : گشته ؛ پت ۱۲ ب : ساخته .

(۶) رض : همین .

(۷) بر : نمود .

(۸) رض : بسیار .

(۹) ادن ۲۶ الف' اس ۱۳ ب' بر' پت' رض ۱۳ الف : رسید .

(۱۰) ادن : انداخته و بفرمان ؛ بر ۱۳ ب : انداختند بفرمان ؛ سج ۳۷ : انداخته بفرمان .

(۱۱) بر : آوازه .

(۱۲) بر : رو دروادی فراز تافت ؛ رض : رو بوادی فراز یافت .

بجانب کتک توجه فرمود . و خان مذکور (۱) نیز استعداد حرب مهیا کرده
 و بقصد مدافعه (۲) از کتک بر آمده و از بندر بالیسر گذشته (۳) کنار رودخانه
 بالیسر بمواضع بهلوار (۴) رسید و در محلی قلب (۵) که اطرافش را جنگل و ناله
 محیط بود و یورش مخالف بر آن (۶) موضع صعوبت داشت، قریب سه صد ضرب توپ
 خورد و بزرگ بر اطراف دایره لشکر خود چیده قرار و استقرار ورزیده . نواب معلی القاب
 پس از طی منازل و مراحل از میدنی پور و جالیسر گذشته این طرف رودخانه مذکور
 بفاصله کروهی چند از مخالف بود و زمینداران آن دیار در رسانیدن غله و غیره
 فیروزی اثر در سرزمین مخالف بود و زمینداران آن دیار در رسانیدن غله و غیره
 قاصر (۸) بودند بلکه غلاتی که از نواح نراین گره و غیره عمال سرکار ارسال می داشتند
 در راه تلف می نمودند . ازین جهت تعسر (۹) اشیا بحد اعلا انجامیده، تشویشی
 ازین سبب (۱۰) باهل اردو راه یافت . میرزا باقر خان باستماع این (۱۱) اخبار با آنکه
 مرشد قلی خان مانع از تقدیم (۱۲) محاربه و گذاشتن جای (۱۳) محفوظ و محروس (۱۴) بود
 به سمع رضا اصغار ننموده (۱۵) ، اواخر ذیقعه سال مذکور بعزم مقاتله از معسکر خویش
 بر آمد . (۱۶) نواب معلی القاب بشنیدن (۱۷) خبر توجه خصم بعزم رزم سوار شده متوجه

-
- (۱) بر: فرمود خان مسطور؛ پت: فرمود خان مذکور.
 - (۲) ادن ۲۴ ب' سج ۳۵: کرده بقصد مدافعه؛ رض: کرده مدافعه.
 - (۳) رض: و گذشته.
 - (۴) ادن' اس: بموضع بهلوار؛ رض: بمواضع بهلوار.
 - (۵) بر' سج: محل قلب.
 - (۶) بر: بان.
 - (۷) بر: لشکر.
 - (۸) اس ۱۳ الف: قاصره.
 - (۹) ادن ۲۵ الف' سج: تعسیر؛ اس: تغیر؛ بر: تغیر.
 - (۱۰) ادن' اس' پت ۱۳ الف' رض ۱۲ ب' سج: "سبب" ندارد.
 - (۱۱) پت: مرزا باقر باستماع این؛ سج ۳۶: مرزا محمد باقر خان این.
 - (۱۲) رض: تقدیم.
 - (۱۳) ادن' پت' رض' سج: چنان؛ اس: جان.
 - (۱۴) بر ۱۴ الف: محروس و محفوظ.
 - (۱۵) در تمام نسخ 'اصغار نموده' نوشته.
 - (۱۶) بر: بر آمده.
 - (۱۷) رض: نشنیدن.

رخصت انصراف ارزانی فرمود(۱). لیکن میرزا باقر خان صفاهانی داماد(۲) مرشد قلی خان رضا بمصالحه نداده و خار خار حکومت بنگاله که همواره در خاطرش می خلید با آنکه(۳) از هیچ گونه استعداد مقاومت با نواب معلی القاب نداشت درینولا بحسب ظاهر به بهانه انتقام آغاز تمرد و خلاف را ظاهر ساخت(۴). نواب معلی القاب بعد استماع این اخبار بمرشد قلی خان پیغام فرستاد. خلص مدعا اینکه اینجناب بنحوی از آنجا(۵) ایصال ضرر و ایذا نسبت بایشان مکتون و مظنون ندارد. لیکن توقف در قرب از آنجا که موجب اطمینان طرفین نیست مأمول که آن جناب با علایق و عوایق و مال و متاع(۶) خود از راه مرشد آباد بطرف هندوستان یا از همان طریق به سمت دکن تشریف ببرند. مرشد قلی خان که مباحثه و مدافعه نواب معلی القاب را در قوت و قدرت(۷) خویش ندید خواست که عاقبت(۸) بر مخاصمت(۹) ترجیح داده ترک عناد و فساد کند؛ اما دامادش میرزا باقر خان صفاهانی(۱۰) که هوس حکومت بنگاله از سرش بیرون نمی رفت بحدی ترغیب و تحریص مرشد قلی خان را(۱۱) در باب عدم ایقاع مصالحه نمود(۱۲) که مشار الیه جواب خط را بانسداد ابواب صلح نوشته ارسال فرمود. نواب معلی القاب برین معنی آگهی یافته و(۱۳) حاجی احمد و شہامت جنگ را بطریق نیابت در شہر گذاشته اوایل ماه شوال سال مذکور بجمعیت ده دوازده هزار سوار بزم رزم مرشد قلی خان از مرشد آباد

(۱) ادن ۲۳ ب، رض، سج : رخصت انصراف ارزانی فرموده؛ بر: رخصت آنطرف فرمود.

(۲) بر ۱۳ الف : اصفهانی داماد؛ رض : صفاهانی و آباد.

(۳) ادن، سج : یا آنکه .

(۴) ادن : خلاف رای ظاهر ساخت؛ بر: خلاف رای ظاهر میساخت .

(۵) بر : "از آنجا" ندارد .

(۶) بر : مطاع .

(۷) بر: در قوت قدرت .

(۸) ادن، ۲۴ الف، بر، رض : عاقبت .

(۹) رض : مخاصمت .

(۱۰) بر: اصفهانی .

(۱۱) ادن، اس ۱۲ ب، پت ۱۲ ب، رض ۱۲ الف، سج ۳۴ : "را" ندارد .

(۱۲) رض : نموده .

(۱۳) بر ۱۳ ب : "ر" ندارد .

و اعتلاء بسمت اکبر نگر برافراخت^(۱). در آنجا ایامی چند توقف فرموده بعد تلاقی^(۲) با سرید خان هفت لک روپیه نقد^(۳) و قریب هفتاد لک روپیه جنس از اقسام^(۴) جواهر زواهر و ملابس^(۵) فاخره و ظروف طلا و نقره و اقیال و افراس و غیره حواله مشار الیه کرده رخصت انصراف^(۶) داد، و عام معاودت برافراشته اواخر شهر شعبان^(۷) سال مذکور بمرشد آباد نزول اجلال فرمود. و هم در طی این حالات سند تقویض ایالت بنگاله با خطاب حسام الدوله بجهت آن عالی درجات و سند دیوانی^(۸). مملکت مذکور با خطاب شهامت جنگ بنام نوازش محمد خان و خطاب صولت جنگ بسعید احمد خان و هیئت جنگ بزمین الدین احمد خان با سند نیابت^(۹) نظامت عظیم آباد و ثابت جنگ بنام عطاء الله خان از حضور معلی رسید.

حقیقت بعنوان دیگر^(۱۰)

باعث برین داعیه آنکه مرشد قلی خان رستم جنگ داماد شجاع الدوله که صوبه داری کتک تعلق باو داشت بعد^(۱۱) سانحه نواب مغفور در فکر مآل کار خود افتاده آقا محمد تقی سورتی^(۱۲) را برای تمهید بساط مصالحه نزد نواب معلی القاب فرستاد. آن جناب بنا بر پاس سوابق^(۱۳) حقوق این خاندان که بر ذمه خود داشت و کمال خلق و رأفت که مجبول مزاجش بود قبول کرده مشار الیه را مقضی المرام

(۱) ادن' سج : برافراشت .

(۲) ادن' ۲۲ ب' رض' سج : علاق

(۳) پت ۱۲ الف : " نقد " ندارد .

(۴) بر ۱۲ ب : قسم .

(۵) پت : ملابس .

(۶) رض : آنطرف .

(۷) ادن' اس' پت' رض' سج ۳۲ : اواخر شعبان .

(۸) بر : " دیوانی " ندارد .

(۹) رض : " نیابت " ندارد .

(۱۰) هیچ نسخه غیر از 'رض' این سرخی را ندارد .

(۱۱) پت : با .

(۱۲) ادن' ۲۳ الف' سج ۳۳ : آقا محمد تقی سورتی ؛ رض ۱۱ ب : آقا محمد تقی سورتی .

(۱۳) ادن : " سوابق " ندارد .

مخاطب به حیدر علی خان^(۱) بنی عم حسن قلی خان مقرر داشته^(۲) خان مسطور را بکارهای جزوی و کلی^(۳) نوازش محمد خان و نیابت جهانگیرنگر ما بین الامثال و الاقران^(۴) امتیاز داد، و امیر حجابت از تغیر^(۵) میر مرتضی بحاجب قدیم خویش غلام حسین خان بحال گذاشت. درین اثنا خبر رسید که اسحاق خان^(۶) مؤتمن الدوله که در حضور معلى ممد و معاون و کفیل کل امور آن جناب بلکه محرص برین حرکت شده بود راه فنا پیمود. ازین ممر فی الجمله تشویشی بنواب معلى القاب راه^(۷) یافته آخر الامر بتوسط سعدالدین خان میر آتش بعرض معاذیر دلپذیر در حضور تمسک جسته مستقبل^(۸) ترسیل اموال نواب علاء الدوله مغفور بشرط تفویض نظامت بنگاله گردید^(۹). محمد شاه مصلحت وقت در اقبال مطالب ملت می دیده مرید خان را بجهت اخذ و ضبط اموال مغفور مبرور فرستاد. و^(۱۰) نواب معلى القاب بعد رسیدن مرید خان بعظیم آباد ورود^(۱۱) او را بمرشد آباد قرین^(۱۲) صلاح ندانسته خطی بمشار الیه نوشت که در محل سکریگی چندان توقف ورزند که این جانب مع اموال دران مقام^(۱۳) رسیده تسلیم ملازمان کند^(۱۴). بنا بر علیه^(۱۵) نواب معلى القاب در شهر رجب سنه مذکور الویه نهضت^(۱۶)

(۱) رض "خان" ندارد.

(۲) بر: داشت.

(۳) ادن ۲۱ ب' سج: بکارهای جزئی: پت: بکارهای کلی و جزئی.

(۴) ادن' سج: "والاقران" ندارد.

(۵) ادن' سج: تغیری.

(۶) بر ۱۲ الف: استحق خان.

(۷) بر: "راه" ندارد.

(۸) ادن: معقل: بر: مستقبل.

(۹) ادن ۲۲ الف' سج ۳۱: کردند.

(۱۰) رض ۱۱ الف: "ز" ندارد.

(۱۱) بر: وارد.

(۱۲) پت: "قرین" ندارد.

(۱۳) اس ۱۱ ب' پت: رض: ممکن: بر: جا.

(۱۴) رض: کنند.

(۱۵) ادن: بنا بر علیه.

(۱۶) ادن' اس' پت' رض' سج: در رجب سال الویه نهضت.

بود در تصرف آورد از آنجا که سررشته مکانات اعمال و انتقام سوء افعال در جناب کبیریای (۱) لم یزل و لا یزال همواره جریان دارد اگرچه سالی چند تمتعی ازانها برداشت لیکن آخرالامر به مقتضای من حَفَرَ بَشْرًا لَّا خَیْبَهُ قَدَّ وَقَعَ فِیْهِ سرارات آنرا بکام ناکامی چشید که عنقریب رتبه زده کلک بیان خواهد شد. بار انواع معاصی و مظالم بر دوش برداشته رو بآن جهان آورد.

القصه نواب معلی القاب بعد استقرار بر مسند ریاست و ایالت بروایتی چهار لک روپیه نقد بمتجده (۲) خویش انعام فرموده باضانه نصف مرسوم عمه سپاه را مورد نوازش و مسرور (۳) ساخت و دیوانی خالصه بنگاله با حکومت جهانگیرنگر بنوازش محمد خان داماد خویش مقرر فرمود. عالم چند رای رایان (۴) که بعد روزی (۵) چند بزخم تفنگی که رسیده بماوای اصلی شتافت از انتقال او دیوانی پیش دستی دیوان (۶) خالصه با خطاب رای رایان (۷) به چین رای مفوض داشت و میر محمد جعفر خان را از عزل قاسم علی خان برادر زوجه (۸) خویش بخدمت بخشگیری فوج قدیم فرمان داد و سررشته بخشگیری فوج جدید به نصر الله بیگ خان که از معتبران دولت خانه اش بود حواله نمود و سررشته (۹) نواره بادشاهی و توپخانه سرکار والا که از خدمات عمده جهانگیرنگر بودند (۱۰) بدختر زاده های خویش میرزا محمد و میرزا کاظم مأمور (۱۱) فرمود و داروغگی توپخانه سرکار خودش (۱۲) بمیرزا نظر علی

(۱) ادن سج ۲۹ : کبری .

(۲) ادن ۱۰ ب : بمجده ؛ پت ۱۱ الف : مسجده ؛ رض ۱۰ ب : بمجده .

(۳) بر ۱۱ ب : " و مسرور " ندارد ؛ رض : مسرور .

(۴) رض : ر عالم چند رای رایان .

(۵) ادن ۲۱ الف سج : بعد از روزی .

(۶) بر : " پیش دستی دیوان " ندارد .

(۷) بر سج ۳۰ : رای رایانی .

(۸) بر : برادر زاده زوجه .

(۹) بر : نموده سررشته .

(۱۰) سج : بوده .

(۱۱) اس ۱۱ الف پت ۱۱ ب : نامور ؛ بر : نامزد .

(۱۲) پت : خود .

وا گذاشته هر واحدی (۱) از بنین و بنات آن مغفور مبرور را مشاھرہ علیحدہ (۲) که مایه معاش (۳) تواند شد مقرر نمود، و حفظ مراتب ظاهری نسبت (۴) اولاد آن مرحوم بمرتبہ سرعی داشت که برای طفل صغیر آن مغفور مبرور نیز در کمال تواضع و آداب سلوک (۵) می فرمود (۶) و از اموال نواب غفران پناه (۷) آنچه در حیطه ضبط آمد (۸) نقد سی و هشت لک و بروایتی (۹) هفتاد لک رویه سوی (۱۰) جواهر زواهر و اوانی (۱۱) طلا و نقره و غیره از (۱۲) اجناس لطیف و امتعه نفیس که پنجگرو رویه قیمت آن میرسید (۱۳) و بضبط اموال حاجی لطف علی خان و منوچهر خان و میر مرتضی نیز فرمان داد. لیکن در اخذ و جر اموال درونی نواب غفران مآب از اهلیه (۱۴) و صبیہ نواب معلی القاب (۱۵) کمال (۱۶) شدت و نهایت مرتبه غلظت بعمل آمد (۱۷)، و حاجی احمد خلاف پاس مراتب حقوق نمک خوارگی و آدمیت (۱۸) نموده بعضی از جواری (۱۹) آن مغفور را با آنکه مخالف مزاج نواب معلی القاب

(۱) ادن 'سج' : بنفیسہ بیگم گذاشته هر واحدی؛ بر ۱۱ الف : بنفیسہ بیگم وا گذاشت هر واحدی؛

پت : بنفیسہ بیگم وا گذاشت هر واحدی .

(۲) رض : علحدہ .

(۳) ادن 'اس' بر 'سج' ۲۸ : ما به المعاش .

(۴) اس 'پت' : ظاهری بر نسبت .

(۵) ادن 'سج' : آداب و سلوک .

(۶) بر : می فرمودند .

(۷) ادن 'اس' رض 'سج' : نواب غفران مآب ؛ پت : نواب فیض مآب .

(۸) اس : در حیط و ضبط اند ؛ پت : در حیط و ضبط آمد .

(۹) رض : بروایت .

(۱۰) رض : سیوای .

(۱۱) ادن ۲۰ الف 'سج' : او ندانی ؛ بر : ادراک .

(۱۲) ادن 'سج' : "از" ندارد .

(۱۳) ادن 'اس' بر 'پت' : میرسید .

(۱۴) رض : اهلیه .

(۱۵) ادن 'سج' : به نواب معلی القاب .

(۱۶) رض : کمال .

(۱۷) ادن 'سج' : آمده .

(۱۸) رض : ارشدت .

(۱۹) رض : جواهری .

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اصداق ان سلی الناب از نوم انراک بود و حدیثش نسبت رنماع
با عالمگیر بادشاه و است و در زمره بنصبه اراک مسلک ویدریش
مرزا محمد مدنی سیلابی سرکار محمد عظیم شاه بود و از مرزا محمد در اول سلطنت
بسری متولد شده بود و موسوم بر احمد کرده و الفخامی ده سال اول
در کبی از جلا و کس آن کو در شاد امارت فتنه م برسد و چون کذا
بر مرزا محمد علی قاسم یافت و تا صغر سن با اعتبار تقرب والدین در
محل سرای شاهی آمد و شد و است و بعد سن رشد و تمیز مرزا احمد
در سرکار محمد عظیم شاه بتولیت خدمت آید از خانه وان عالم نسبت
بعنوان زر دروز خانه و حسب مدی برادر و علی نظمانه میبای بود از الشراوفا

عالمگیر

عکس صفحه اول نسخه خطی کتاب تاریخ بنگاله مهاجرت جنگی متعلق بکتابخانه
موزه بریطانی لندن که در پاورقیهای این متن بکلمه
اختصاری "بر" اشاره شده

حقیقت برقرار شدن به بنگاله (۱)

از آنجا که کارکنان تقدیر ریاست مملکت بنگاله بنام آن مهر سپهر عز و علا مقدر (۲) کرده بودند نحویکه از سیاق کلام گذشته بظهور پیوست. آن (۳) عالی مرتبه زمام حکومت آندیار بید اقتدار آورده در اواسط (۴) شهر صفر سال ۱۱۵۲ قرین (۵) فتح و ظفر وارد بلده مرشد آباد شده. قبل از استقرار بر مسند (۶) امارت (۷) بر سر سرای (۸) نفیسه بیگم بنت شجاع الدوله رفته در کمال تضرع و ابتهال التماس عفو جرائم نموده معروض داشت که آنچه در لوح تقدیر مرتسم بود بعرضه ظهور رسید (۹) و این سیاه رو ابدالآباد بنام این روسیاه بر صفحه لیل و نهار مثبت گردید (۱۰). لیکن ازین زمان تا بقیه عمر نسبت بادنی خوادم سرکار (۱۱) غیر از بندگی و غلامی امری دیگر بظهور نخواهد رسید و (۱۲) توقع آن دارم که جریده بندگی این پیر غلام بتوقیع (۱۳) قبول عبودیت ممتاز گردد. آنگاه رو بدارالاماره (۱۴) آورده در سن قریب (۱۵) شصت سالگی قدم بر مسند ایالت بنگاله گذاشت و بر طبق قول خویش محال خاص تعلق را که یک لک روپیه و کسری (۱۶) سالیانه داشت مع اموال خاصه اش بنفیسه بیگم

-
- (۱) هیچ نسخه غیر از 'رض' این سرخی را ندارد.
 - (۲) بر ۱۰ ب: عز و اعتلا مقدر؛ رض: عز و علا مقدر.
 - (۳) ادن: سج: که آن.
 - (۴) رض: اوسط.
 - (۵) بر: شهر صفر سنه ۵۰۲ را قریب.
 - (۶) ادن ۱۹ الف: بر: سج ۲۷: قبل استقرار بر مسند؛ رض: قبل از استقرار مسند.
 - (۷) ادن: کلمه "امارت" تکرار شده.
 - (۸) اس: بر: پت: بر سر سرای؛ رض: بر سر سرای.
 - (۹) ادن: سج: پیوست.
 - (۱۰) ادن: مشیت گردید؛ پت ۱۰ ب: مثبت مشیت گردید.
 - (۱۱) اس: سرکار.
 - (۱۲) ادن: سج: "ز" ندارد.
 - (۱۳) بر: این غلام بتوقیع؛ رض: این پیر غلام بتوقع.
 - (۱۴) بر: آنگاه بدارالامارت؛ رض: "الاماره" ندارد. جای سفید مانده.
 - (۱۵) بر: "قریب" ندارد.
 - (۱۶) ادن ۱۹ ب: اس ۱۰ ب: رض ۱۰ الف: سج: روپیه و کثری؛ بر: روپیه کثری.

از زحمت جراحات صحت و نجات (۱) یافت. و سید حسن خان (۲) و شهابت علی خان و نصر الله خان و رای رایان متصدی خالصه و جمعی دیگر بجراحات تیر و گولی مجروح و خسته شدند؛ و نعش آن مرحوم را بمشرد آباد نقل کرده در یکی از عمارات حسین (۳) دیوان خانهاش مدفون ساختند. **اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ**. مدت حکومت آن غفران مآب یکسال و دو ماه کسری (۴) و ایام حیاتش سی و شش (۵) سال بود. **الْبَقَاءُ لِلْمَلِكِ الْمَعْبُودِ الْحَقِّ**. سنوح این سانحه از مثل (۶) مهابت جنگی نهایت استبعاد داشت لیکن از آنجا که ذات حمیده اش با کثر صفات حسنه (۷) از مقوله شجاعت و فطانت و صله ارحام (۸) و حسن اخلاق بمرتبه کمال اتصاف داشت و هر تکمیلی (۹) مستقیمی لازم دارد حدوث این قضیه (۱۰) ازان جناب که در حقیقت بحکم قضا و قدر و در ظاهر باغوا و تحریص برادر زاده ها و برادر واقع شد نقصان عین الکمال او بود؛ و بعد این سانحه آن (۱۱) والا جناب انواع رعایت و سلوک که نسبت بمخلفات آن مغفور مبرور سلوک داشت انشاء الله تعالی عنقریب رقمزده کلک بیان خواهد شد.

-
- (۱) ادن، سج : جراحات صحت نجات ؛ اس : جراحات و صحت و نجات ؛ پت : جراحات و صحت نجات .
- (۲) بر : سید حسین علی خان ؛ پت : سید حسن خان .
- (۳) بر : "حسین" ندارد .
- (۴) ادن ۱۸ الف، بر، سج : دو ماه کثری ؛ اس، رض : دو ماه و کثری .
- (۵) بر : شش و سی .
- (۶) بر : مثال .
- (۷) ادن، سج ۲۶ : در اکثر صفات حسن ؛ اس، بر، رض ۹ ب : با کثر صفات حسن .
- (۸) رض : ازحام .
- (۹) بر : تکمیلی .
- (۱۰) بر : قصه .
- (۱۱) پت : "آن" ندارد .

منظور داشته بمکاوچه و مقابله^(۱) پرداختند. ازان جمله سرآمد دلیران
میر دلیر علی^(۲) بحکم شجاعت ازلی^(۳) در کمال پایداری خود را بمخالف رسانیده
بنحوی در امر محاربه اهتمام فرمود^(۴) که دو تیر از شست کمان او کشاد
یافته^(۵) یکی بر سینه نواب معلی القاب نشست و^(۶) از آنجا که قضای الهی
با اراده^(۷) او تطابق نداشت کارگر نگشت و تیر دیگر بقسمی بر قبضه او جاگیر شد
که از پشت کمان گذر کرد. آخر الامر آن سید بسالت نشان با چهار پنج^(۸) نفر
دیگر بضرط شمشیر جان ستان از پا در آمد^(۹) و محمد غوث خان با دو پسر خود^(۱۰)
و چند نفر دیگر نیز خود را بقرب فیل آنصاحب اقبال رسانیده برسیدن بندوق و تیر^(۱۱)
و شمشیر جان بخداوند قدیر سپردند. میر سراج الدین و حاجی لطف علی خان
و میرگدائی و میر کامل و قربان علی خان وغیره جمعی از سرداران بعد کشته شدن
خداوند نعمت خویش محض بیاس حقوق و عار فرار خود نکرده^(۱۲) جان شیرین بیاد دادند
و محمد ایرج خان دران معرکه کل زخمی بر سر^(۱۳) برداشته بضرط دیگر که دستش
از کار رفته بود^(۱۴) از پا در آمد^(۱۵) و پسرش دران روز^(۱۶) بقتل رسید. بعد مدتی

(۱) بر : بمکاوچه و بمقابله : رض : مکاوچه و بمقابله .

(۲) اس : میر دلیر علی .

(۳) ادن ۱۷ الف ، پت ۹ ب ، سج : ازلی .

(۴) بر : فرموده .

(۵) اس ' بز ' پت ، رض ۹ الف : کشاده یافته

(۶) بر : "ز" ندارد .

(۷) بر : باراده ؛ رض : "با اراده" ندارد .

(۸) ادن ' سج : با چهار و پنج ؛ اس ' پت : به چهار پنج .

(۹) بر : بر آمده .

(۱۰) ادن ، اس ۹ ب ، پت ۹ ب ، رض : "خود" ندارد .

(۱۱) بر : تیر و بندوق .

(۱۲) بر : "خود نکرده" ندارد .

(۱۳) اس : تیر .

(۱۴) بر ۱۰ الف : که دستش در کار رفته بودند .

(۱۵) اس : و از پا در آمد .

(۱۶) بر : "روز" ندارد .

و محض نفسانیت به اقاویل باطله^(۱۱) موسوس خداوند نعمت خویش شدند. و بقصد هجرت^(۱۲) نایره قتال و جدال محمد عوث خان و غیره مراسلات مشغولیت تنظیم^(۱۳) و تألیف و عندویات^(۱۴) برؤسای سپاه نواب معلی القاب ارسال داشتند. و بعد از آنکه این خیر شهرت گرفت غلام مصطفی خان که سران سپاه بود بخدمت نواب معلی القاب رفند الشامن نمود که عنقریب همه سپاه بمخالفت میکردند. در آن حال^(۱۵) بذات و خواری ندیل^(۱۶) و اسیر باید شد. در بنصورت علاج واقع را دیش از وقوع منظور باید دانست. آن والا جناب بعد از آنکه ابواب چاره و آشتی از هر طرف مسدود گشت از پذیرای مطالب^(۱۷) مایوس گردید. از آنجا که دفع تقدیر به تدبیر ممکن نیست از ممکن خفا امری بنظهور بیوست که بگرد خاطر احدی نمیگذشت.

مفصل مجمل آنکه صبح چهار شنبه سال یکمزار و یکصد و پنجاه و دو در منزل دناز در بنای سوتی^(۱۸) نواب معلی القاب بر سپاه قبل مست غفلت^(۱۹) بقصد مداومه^(۲۰) بمخالفت سوار شده رو بلشکر آورد. و بعد تحقیق این خیر نواب مستغنی القاب با آنکه در آن روز نیت صوم داشت بر مرکب رضا و نسایم سواری^(۲۱) فرموده هنوز با از دایره لشکر بیرون نگذاشته بود که رسیدن نفتک رضا^(۲۲) بجوار رحمت السری انتقال نمودند. و^(۲۳) بعد از آنحال آن مغفور مبرور جمعی از رقابش^(۲۴) داد شجاعت داده حق نمکخوار گئی

آن جماعه (۱) گردد. و ثانیاً آنکه جمعیکه از طرف این خاکسار واسطه تکدر و تقار (۲) و موجب انزجار مزاج مبارک میشوند که از رؤسای آن جماعه مردان علی خان و میر مرتضی و حاجی لطف علی خان و محمد غوث خان باشند باخراج از در دولت (۳) مأمور شوند که این کمیته بقبول (۴) التماس بشرف امتیاز ممتاز گشته برسوخ و (۵) فدویت و طمانیت بسعادت ملازمت برسند. (۶) و اگر این معنی مقبول مزاج مبارک نباشد خود (۷) بدولت ازان جماعه (۸) کنار گرفته آنها را بدفع این بنده مأمور دارند. اگر غالب آمدند مدعا بحصول پیوست (۹) و اگر مغلوب شدند (۱۰) دران وقت غیر از فدویت و بندگی که فطری (۱۱) این غلام است امری دیگر (۱۲) بخاطر نیاورده بملازمت خواهد رسید. و پیمان را بایمان موکد ساخته کلام مجید (۱۳) بدست حکیم مسطور فرستاده (۱۴). لیکن (۱۵) از آنجا که مردان علی خان و غیره اعتبار و (۱۶) اقتدار تمام نزد نواب مستغنی الالقب داشتند و با حاجی احمد و (۱۷) نواب معلی القاب عداوت قدیم بود بهیچ نحو رفع نزاع و مصالحه بخاطر نیاورده.

(۱) اس' بر' پت ۸ ب' رض : جمع .

(۲) ادن ۱۵ الف : نقاز ؛ اس : نغاز ؛ بر : "و نقار" ندارد ؛ رض : نغاز .

(۳) اس ۸ ب : باخراج از دولت .

(۴) اس' بر' پت' رض : بقول .

(۵) بر : "و" ندارد .

(۶) پت : برسید .

(۷) ادن' اس' بر : "خرد" ندارد .

(۸) اس' بر' پت' رض : جمع .

(۹) رض : انجاسید .

(۱۰) بر : "شدند" ندارد .

(۱۱) بر : "نظر" بجای "فطری" .

(۱۲) بر : امر دیگر .

(۱۳) بر : پیمان را بایمان ساخته موکد و کلام مجید .

(۱۴) ادن ۱۵ ب' سج ۲۲ : داشتند و فرستاد ؛ اس : داشتند فرستاد ؛ پت : داشتند فرستاده ؛

رض : "فرستاده" ندارد .

(۱۵) بر : "لیکن" ندارد .

(۱۶) بر : "و" ندارد .

(۱۷) ادن' بر ۹ الف : "و" ندارد .

حکیم محمد علی که ازان طرف بطریق سفارت^(۱) مه ۱۳۳۱ بود معاودت کرده و^(۲) بملازمت رسیده معروض داشتند^(۳) که مهابت جنگ تابع^(۴) و فرمان بردار است؛ و معروض میدارد که هر صاحب اقبالی که در صدد تربیت^(۵) کسی آمده، او را از مرتبه منقصت^(۶) بدرجه رفعت میزساند و بین الامثال والافران موجب^(۷) امتیاز و اعتبار او میشود،^(۸) پاس مرتبه تربیت^(۹) و پرورش خود و حفظ مرتبه او را لازم دارد؛ و این کمترین پرورده و آبرو یافته این دولتخانه است و^(۱۰) چنانچه حقوق نعمت^(۱۱) آن خداوند در ذمه^(۱۲) خویش ثابت دارد. در عالم بندگی که هیچگونه تصور ظاهری و^(۱۳) باطنی الی الآن ازین پرورده نعمت غیر از فدویت و دولت خواهی بظهور نرسیده، درین ادعا بر سایر بندگان و ملازمان سرکار تفوق دارد. درینصورت متنوع پذیرای دو التماس است. اول آنکه جمعی از سپاه را که برای انتظام صوبه بهار بموجب امر نواب مغفور مبرور یعنی نواب شجاع الدوله نوکر کرده بودم، از آنجا که جاداد^(۱۴) طلب آنها از جمع^(۱۵) آنصوبه بسبب افزونی خرچ صورت نه بست، کمترین را به جبر و عنف بر استحصال مرسوم خویش تا اینجا آورده اند.^(۱۶) امید که هفت لک روپیه مرحمت شود تا رفع تقاضای

(۱) بر: سفارت وکالت .

(۲) ادن ۱۴ الف سجم : "ز" ندارد .

(۳) بر: معروض داشت .

(۴) بر . طابع .

(۵) اس : صدد و تربیت .

(۶) اس ۸ الف : منقصت .

(۷) ادن سجم : "موجب" ندارد .

(۸) اس : "میشود" ندارد .

(۹) رض : پاس مرتبه تربیت .

(۱۰) ادن ۱۴ ب سجم : "ز" ندارد .

(۱۱) بر : دولت .

(۱۲) پت : "بر" بجای "در" و "عه" در کلمه "ذمه" معذوف شده .

(۱۳) ادن اس پت : "ز" ندارد .

(۱۴) بر ۸ ب : جایداد .

(۱۵) اس : جمیع .

(۱۶) بر : بر استحصال مرسوم خردها اینجا آورده اند .

و عشایر رخصت داد. در آن وقت حاجی احمد بتوسط^(۱) وسایط معروض داشت که محمد علی وردیخان از جان و دل مطیع و منقاد است. درین صورت زنهار آن^(۲) خداوند در مقابل نوکر باستعدادیکه^(۳) اصلاً مظنه خلاف ازو نباشد قصد بر آمدن ننخواهند فرمود که او بسعادت ملازمت رسیده و^(۴) عرض مطالب خود نموده مطیع^(۵) و منقاد عالی خواهد بود و اگر احیاناً خلاف التماس باغواهی مخالفان دولت بقصد مدافعه خواهند بر آمد^(۶) خوف اینست که بنا بر حفظ جان و ناموس ازو اسری بظهور رسد^(۷) که موجب بدنامی دنیا و عقبی گردد. از آنجا که به محض ارسال حاجی احمد از طرف مخالفت نواب معلی القاب اطمینان واقعی نبود اختلاف آراء در باب توقف در دولت سرا و^(۸) بر آمدن بقصد مدافعه اعدا^(۹) واقع شده. آخر الامر بتبرغیب و تحریص سردان علی خان که کمال شقاق و تفاق بیحاجی احمد و من تبعه داشت بیست و دویم^(۱۰) مجرم روز چهارشنبه سال یکم هزار یکصد و پنجاه و دو^(۱۱) نواب مستغنی القاب بعزم مقابله و مدافعه با جمعیت چهار هزار سوار از دولت خانه آمده و^(۱۲) سه چهار کوچ نموده^(۱۳) به کنار ناله کهمره منزل فرموده. در آن محل بسنت^(۱۴) خواجه سرا و شجاع قلی خان فوجدار هوگلی که از طرف آن جناب بقصد استمزاج احوال نزد نواب معلی القاب رفته بودند باتفاق

(۱) ادن ۱۳ الف، سم : بیوسط.

(۲) پت : بزنهار که آن ؛ اس ۷ ب، رض : زنهار که آن :

(۳) ادن، اس، سم ۱۹ : با استعدادیکه.

(۴) ادن، سم : "و" ندارد.

(۵) اس : "مطیع" ندارد.

(۶) بر ۷ ب : بقصد مدافع خواهد بر آمد.

(۷) بر : بنا بر حفظ ناموس و جان اسری ازو بظهور رسید.

(۸) رض، پت : "و" ندارد.

(۹) بر : اختلاف از آن در باب توقف از دولت سر بر آمدن بقصد مدافع اعدا.

(۱۰) ادن ۱۳ ب، اس، سم : بیست دویم ؛ بر ۸ الف : بیست دوم ؛ رض ۷ ب : بست و دو.

(۱۱) رض : یکم هزار یکصد و پنجاه و دو.

(۱۲) بر : "و" ندارد.

(۱۳) ادن، اس، پت ۸ الف، رض، سم ۲۰ : "نموده" ندارد.

(۱۴) پت : معجل نسبت.

کیفیات دیگر (۱)

بعد از آنکه مراسلات مزور ارباب (۲) تزویر بجد افراط رسید (۳) از آنجا که حفظ ناموس از جمله لوازم ارباب ناموس است نواب مغلی القاب که بقصد (۴) ضبط و نسق صویه بهار کنار تالاب وارث خان بلده عظیم آباد رحل اقامت داشت درین سفر سراپا خطر مجبور گشته بجمعیت هفت هشت (۵) هزار سوار از موضع مذکور کوچ کرده طرف شرقی بلده مسطور محل باغ جعفر خان. بعزم سفر بتگاله رایت اعتلا بر افراشت و بعد طی منازل (۶) از دره سکرگیلی که دران زمان عطاء الله خان داماد حاجی احمد از قبل نواب مستغنی القاب در تصرف داشت و بنا بر پاس قرابت متفق با او (۷) بود عبور فرمود (۸). بعد سرور از راج محل عریضه بخدمت نواب مستغنی القاب نوشت. خلاصه مضمون (۹) آنکه چون ذلت و خفت حاجی احمد بجد افراط رسیده منجر به بی عزتی و بی ناموسی (۱۰) گردید فدوی بنا بر پاس ناموس خود را (۱۱) لا علاج شمرده خود را باینجانب رسانید، و غیر از بندگی و اطاعت قصد دیگر ندارد. مامول از افضال و مکرمت خداوندی آنکه حاجی احمد را مع علایق و عوایق (۱۲) رخصت فرمایند. نواب مستغنی القاب که تا حین مطلقاً خبری ازین حرکت نداشت بدریافت این سانحه تعجب فرموده در باب ارسال حاجی احمد متردد گردید. آخر الامر مشورت بر رخصت او قرار گرفته (۱۳) مشار الیه را مع (۱۴) قبایل

(۱) هیچ نسخه غیر از 'رض' این سرخی را ندارد.

(۲) ادن ۱۱ ب' پت ۷ الف : از باب.

(۳) اس ۷ الف' پت' رض : برسید.

(۴) ر رض : بقضیه.

(۵) ادن ۱۲ الف' سم ۱۷ : هفت و هشت.

(۶) ادن' سم : بعد از طی منازل ؛ رض : بعد طی از منازل.

(۷) بز' پت : بار.

(۸) اس' بز' پت' رض : فرموده.

(۹) بر : متضمن.

(۱۰) ادن ۱۲ ب' اس' پت ۷ ب' رض' سم ۱۸ : بی عزتی و ناموسی.

(۱۱) ادن' اس' پت' رض' سم : "خود را" ندارد.

(۱۲) ادن : عوایق ؛ پت : عوائق.

(۱۳) ادن ۱۳ الف' سم : گرفت.

(۱۴) اس' پت : جمع.

خاطر رسیده حاجی احمد را که باعث فتنه و فساد بود مستمال سازد. آن^(۱) والا جناب بمشار الیه پیغام داد که صبیبه عطاء الله را که دختر زاده او میشد در ازدواج یکی از فرزندان اینجناب کشد تا موجب امتیاز او بین الامثال و الاقوان کشته کدورت^(۲) و نفاقیکه بر زبانها افتاده است منجر به^(۳) اتفاق و وفاق گردد. حاجی احمد با فحش عبارات بنواب معلى القاب نوشت که بی حرمتی و بی عزتی از حد تجاوز کرده بود در اینولا نوبت به بی ناموسی و بی عزتی^(۴) رسیده دختر عطاء الله که با میرزا محمد پسر زین الدین احمد خان قصد مواسلت اقرار گرفته^(۵) بود به جبر برای پسر خویش درخواست دارند و سعید احمد خان نیز ممد^(۶) احوال پدر مراسلات بعموی خود می نمود^(۷) در آنجا پسر دیگرش زین الدین احمد خان در غوایب^(۸) عم از خود بتقصیر راضی نبود. و در حقیقت نواب معلى القاب مطلقاً قصد خلاف و نزاع نداشت چنانچه راقم بلا واسطه از آنجناب شنید که در عظیم آباد کمال فراغ خاطر و اسباب جمعیت و تنعم حاضر داشتیم^(۹) محض به ترغیب و تحریرص حاجی احمد و سعید احمد خان خود را باین ورطه خطرناک انداخته ملوم خلایق و معاتب خالق شدم. و مصدق^(۱۰) قول آن جناب آنکه درین عرض مدت حکومت هفده^(۱۱) سال بیان واقع ایذا و اضاریکه بعامه خلق الله از اولاد زین الدین احمد خان رسید دال بود بر شقاوت و سوء نیت آنها^(۱۲).

(۱) ادن' اس' سج : مستمال سازد و آن : رضى : مستمالش سازد آن.

(۲) ادن' سج ۱۶ : حرف کدورت.

(۳) ادن ۱۱ الف' اس ۶ ب' پت' رضى' سج : "به" ندارد.

(۴) ادن : بی غرضی : بر : بیحرمتی : سج : بی عرضی .

(۵) پت : گفته : رضى : کرده.

(۶) بر : ممد را.

(۷) بر : "و" ندارد.

(۸) ادن' پت' رضى : غوایب.

(۹) بر ۷ الف : تنعم حاضر داشتیم .

(۱۰) بر : صدق.

(۱۱) بر : هفده.

(۱۲) بر : دال بود بر سوء نیت و شقاوت آنها.

تصد نزاع^(۱) و خلافی داشته باشد از قوت و^(۲) قدرت او خواهد کاست. آن والا جناب قبول نفرمود بلکه از راه کمال صفای باطن بحاجی احمد کشف سر مسطوره^(۳) نموده؛ لیکن حاجی احمد هیچ نحو مطمئن خاطر نگشته ا. و مذکور را بعلاوه مفتریاتی چند^(۴) که اصلاً مأخذ نداشت نسبت بنواب مستغنی الالاقاب نموده^(۵) بنواب معلی الالاقاب مینوشت و^(۶) مزاج او را^(۷) منحرف می ساخت. نواب معلی الالاقاب بمقتضای بشریت و پیاس حرمت در وهم و هراس افتاده و به تدابیر دفع ایذا و اضرار کوشیده خطی به جوگل کشور که وکالت او و^(۸) نواب مستغنی الالاقاب در حضور تعلق بمشار الیه داشت مشتملبر اقاویل مذکوره و استدعای آنکه اگر نظامت عظیم آباد بالاستقلال و الاصله مفوض باینجناب شود ازین تشویش نجات یافته انقطاع علایق ناظم بنگاله خواهد گردید^(۹) نوشته ارسال داشت؛ و جوگل کشور از آنجا که صفای باطن با نواب معلی الالاقاب نداشت خط مرسوله بعینه نزد نواب مستغنی الالاقاب فرستاد. بنا بر این آنجناب را بر کلام اعادی^(۱۰) حاجی وثوق تمام پیدا شد و اظهار ملال فرموده درخواست بحاسبه عظیم آباد نمود و سپاه متعینه را که از زمان شجاع الدوله آنجا بودند احضار فرمود. و جمعیکه اهمال در امضای امر و اظهار^(۱۱) اتفاق با مخالف کردند آنها را به تهدید و وعید پیغام^(۱۲) داده باسترداد بعض از عطایا که اوایل تعیناتی شجاع الدوله بآنها داده بود فرمان داد. و در طی اینحالات^(۱۳) بنا بر آنکه

-
- (۱) ادن، اس، بر، پت، سج : نزاع.
 (۲) پت : "و" ندارد.
 (۳) ادن، پت، سج : مسطور.
 (۴) ادن، سج : مفتریاتی چند : اس : مفتریاتی چند.
 (۵) ادن، اس، پت، سج : نمود.
 (۶) ادن، سج : "و" ندارد.
 (۷) بر و الف : "زا" ندارد.
 (۸) پت : "از و" ندارد.
 (۹) ادن ۱۰ الف، سج ۱۵ : خواهد کرد.
 (۱۰) رض و الف : اعادی.
 (۱۱) بر و ب : در امضاء اظهار.
 (۱۲) ادن ۱۰ ب، اس و الف، پت و ب، رض، سج : مقام.
 (۱۳) بر : فرمان داد در طی اینحالات.

اعیان و ارکان آن جناب مانند میر مرتضی و حاجی لطف علی خان (۱) و مردان علی خان (۲) و غیره که با حاجی احمد عداوت (۳) قدیم صمیم داشتند دیرنوقت توهین و تذلیل زبانی باو می‌رسانیدند، و همواره انواع (۱۴) سوء ارادت و مخالفت او را بانحای شتی در حضور (۵) آن مستغنی‌اللقاب ذکر میکردند که از زمان شجاع الدوله حواله همداشت، تا آنکه آن والا جناب مهر دیوانی که از او گرفته بود درین ولا (۶) ازو گرفته فوجداری راج محل داشت عزل نموده به داماد حاجی احمد بود درین ولا (۶) ازو گرفته فوجداری راج محل داشت عزل نموده به داماد عطاءالله خان خویش او را که فوجداری راج محل داشت عزل نموده به داماد خویش حسن محمد خان (۷) بدهد. حاجی احمد ازین مهر آزرده شده و از کید اعادی متوهم گشته، در تدابیر تخریب اساس (۸) دولت آن مستغنی‌اللقاب افتاد، و در لباس دوستی دشمنی اختیار کرده بدلات کفایت مشورت به (۹) برطرفی مردم سپاه داد (۱۰). چنانچه پیش از سه چهار هزار سوار باقی (۱۱) نماند و هم درین آوان هر دو پسر سعید احمد خان از رنگ پور و زین‌الدین احمد خان از عظیم آباد بادراک ملازمت نواب مستغنی‌اللقاب رسیدند. منوچهر خان و غیر که عداوت با حاجی احمد (۱۲) داشتند بنواب مستغنی‌اللقاب صلاح اخذ (۱۳) و حبس حاجی احمد (۱۴) و پسرانش دادند که بعد مجبوس شدن آنها اگر مهابت‌جنگ

- (۱) بر: "خان" ندارد.
 (۲) رض: "مردان علی خان" ندارد.
 (۳) پت: عداوتی.
 (۴) ادن ۸ ب: همواره به انواع.
 (۵) بر: شتی بحضور.
 (۶) رض: "درین ولا" ندارد.
 (۷) اس ۵ ب: به داماد خویش که حسن محمد خان؛ رض: به داماد حسن محمد خان.
 (۸) ادن ۹ الف اس پت رض ۵ ب سم ۱۳: "اساس" ندارد.
 (۹) ادن بر پت رض سم: "به" ندارد.
 (۱۰) بر: داده.
 (۱۱) بر: "باقی" ندارد.
 (۱۲) اس پت ۶ الف: "احمد" ندارد.
 (۱۳) بر: نواب مستغنی‌اللقاب را صلاح قید.
 (۱۴) ادن ۹ ب سم ۱۴: "احمد" ندارد.

کتاب قرآن مجید (۱) بر خود لازم می انگاشت. و در عرض یکسال حکومت که محرر بطور شام و صباح همواره در آنجا حاضر بود مطلق خشم (۲) بجا از آنجناب ندید تا به بیجا (۳) چه رسد. و تمامی سکنه قلمرو حکومت او از ظلم (۴) و جور زمانه مطمئن خاطر بوده بر بستر آسایش می غنودند (۵) و هر فرقه در اکتساب معاش عیش (۶) بلا تشویش آسوده خاطر بودند. لیکن نفس الامر این است که باین همه اوصاف از فنون ریاست (۷) و حکومت و مراسم تیقظ و انتباه (۸) که لازمه دنیا است غافل بود. ازین جهت بهره از امور دنیا نیافته فریفته کید اعدای (۹) گشت. و بر (۱۰) خلاف حکام و نظام حال که با منتسبان و رفقای آبا و اجداد و هر که قبل از حکومت شان اعزاز و امتیازی داشته باشد قصد ایذا و اضرار و تهتک (۱۱) حرمت منظور دارند آن مستغنی الالقب (۱۲) مطلقاً با رفقا و منسوبان والد (۱۳) خویش تغییر اوضاع و سلوک نکرده همه را بر کارهای مأوره شان بحال داشت. و عمده و ارکان دولت شجاع الدوله که رأی رایان متصدی خالصه و جگت سیئه و حاجی احمد بودند با آنکه عداوت این ثلاثه به تخصیص حاجی احمد (۱۴) را یقین خود داشت، مع هذا بنحوی از آنجا (۱۵) در سلوک و رعایت ظاهر و باطن قصور نمیفرمود. لیکن اکثر (۱۶) از

-
- (۱) بر : تلاوت و کتابت قرآن مجید.
 (۲) 'س' پت، رض : چشم .
 (۳) 'اس' پت، رض : تا بدین جا.
 (۴) رض : ظلمت .
 (۵) ادس : می غنود.
 (۶) پت : "عیش" ندارد.
 (۷) پت : از فنون ریاضت : رض ه الف : از ریاست .
 (۸) ادس ه الف : تیقظ و انتباه ؛ پت : تیقظ و انبساط .
 (۹) رض : اعدای .
 (۱۰) بر : "بر" ندارد .
 (۱۱) اس ه الف، پت، رض : پتک ؛ بر : هتک .
 (۱۲) پت ه ب : "مستغنی الاداب" دارد و کلمه "مستغنی" مکرراً نوشته شده .
 (۱۳) رض : والی .
 (۱۴) پت : "احمد" ندارد .
 (۱۵) بر ه ب : "از آنجا" ندارد .
 (۱۶) بر، رض : اکثری .

ه بنگاله آورده بملازمت آن دوحه رياض امارت رسيد. و پس از تحقيق و تفتيش دواعی چند که باعث بر طلب او شده بود شجاع الدوله^(۱) کرة بعد اخري آن عالی مرتبه مشمول انواع تفضل و عنایت خویش ساختہ مقتضى المرام^(۲) رخصت انصراف ارزانی^(۳) داشت. وهم درين سنوات بتجويز^(۴) شجاع الدوله^(۵) خطاب والای مهابتجنگی و ترسیل پالکی جہالر دار لوای مفاخرت و اعتلاء ما بین الامثال و الاقران^(۶) بر افراشت.

تحقیقنا در گذشتن شجاع الدوله از پنجمهائ^(۷)

در سنه بیست و یک محمد شاه شجاع الدوله پس از دوازده سال حکومت بنگاله که از مدتی امراض متضاده و^(۸) سقوط قوی داشت برحمت الهی انتقال نمود، و پسرش علاء الدوله ارثاً^(۹) و استحقاقاً قدم بر مسند ایالت بنگاله گذاشت. و در حقیقت آن جناب در امر صلاح و سداد از یکتای روزگار بود. با آنکه اسباب عیش و نشاط از هر نوع با علاوه سن شباب داشت مطلقاً التفات و توجه بآن نمیفرمود و در ادای^(۱۰) صلوات خمسہ با نوافل در مسجد^(۱۱) با صیام سه ماه متوالی از رجب و شعبان و رمضان و ایام البیض بهر ماه و روزه های^(۱۲) پنجشنبه و مخصوص عمر روزیکه حدیث شریف در فضیلت آن واقع شده تقید تمام داشت^(۱۳) و تلاوت

(۱) ادن، سم : شجاع الدین .

(۲) بر ۴ ب : مقتضى المرام .

(۳) ادن، اس، پت ۴ ب، سم : آن طرف ارزانی : رم ۴ ب : آن طرف آرزانی .

(۴) ادن، سم : تجویز .

(۵) پت : شجاع الدین محمد خان .

(۶) اس ۴ ب : و اءکلا مابین الاقران .

(۷) هیچ نسخه غیر از 'رم' این سرخی را ندارد .

(۸) رض : " و " ندارد .

(۹) رض : ارثاً .

(۱۰) رض : آدای .

(۱۱) رض : مسند .

(۱۲) ادن ۷ ب، اس، پت ۵ الف، سم ۱۱ : ایام البیض هر ماه و روزهای ؛ رض : ایام البیض هر ماه روزه های .

(۱۳) ادن، سم : "داشت" ندارد .

از آنجا که کارکنان قضا و قدر تمسبت این مهم عظیم باسم آن والا قدر لازم التکریم مقدر و کابین عروس مملکت آن دیار بنام آن عالی مقدار منعقد کرده بودند خلعت ریاست آنجا بر قامت احدی راست نیامد و انفتاح مشاکل و انحلال عقاید آنصوبه شجاع الدوله^(۱) منحصر بر شخص واحد که عبارت ازین مجمع محامد باشد دانسته تکلیف رفتن بهار نمود^(۲). آن والا مرتبه از راه کمال حوصله اولاً استتکاف^(۳) ازین امر نموده بعد تکرار اظهار قبول فرمود. اهلیه^(۴) شجاع الدوله که او نیز سمد^(۵) شوهر خویش در تفویض این امر بان والا شان بود پیش از اخذ ایمان^(۶) بر سر نحل سرا باحضر^(۷) آن عالیشان فرمان داد^(۸). خلعت فاخره صوبه داری عظیم آباد بملاست قابلیت آن حاکم با دین و داد آرایش گرفت. بعد التیاس خلعت بقصد آداب تمهیت نزد شجاع الدوله حاضر شده آن ایالت بخش مربی ارباب^(۹) هنر بعطای شمشیر و خنجر مرصع و سرپیچ و جیغه^(۱۰) و یک زنجیر فیل معه طراییل با عطیه دیگر مورد^(۱۱) نوازش فرموده بعد روزی چند در سنه پانزده محمد شاه رخصت عظیم آباد نمود. و آن سمو المکان بتائید ملک منان رو بمقصد آورده پس از طی منازل و مراحل نخل راقت بر مفارق سکنه آن دیار از صغار و کبار انداخته بر مسند ایالت اتکا فرمود. و چون^(۱۲) انتظام مهام آن مملکت بطریق احسن و الیق صورت پذیر گردید^(۱۳) حسب الامر شجاع الدوله^(۱۴) سالی دیگر روی توجه

-
- (۱) ادن ۵ ب، سجم ۹ : بشجاع الدین ؛ پت : شجاع الدین محمد خان .
 (۲) ادن، سجم : "نمود" ندارد .
 (۳) رض ۴ الف : استتکاف .
 (۴) ادن، بر ۴ الف، سجم : فرموده اهلیه ؛ رض : فرمود اهلیه .
 (۵) ادن، اس، بر، رض، سجم ۹ : نیز باعث سمد .
 (۶) بر : پس از اخذ ایمان ؛ پت : پیش از اخذ آن محال .
 (۷) رض : محل سراها حضرار .
 (۸) بر : داده .
 (۹) رض : در باب .
 (۱۰) ادن ۶ الف، اس ۴ الف، بر، رض، سجم : خنجر و سرپیچ مرصع و جیغه .
 (۱۱) اس، سجم : مورد .
 (۱۲) رض : فرموده چون .
 (۱۳) رض : بطریق احسن صورت پذیر گردیده .
 (۱۴) ادن ۶ ب، سجم ۱۰ : شجاع الدین .

از فرط کیاست و کمال فراست نحوی تصرف در مزاج شجاع الدوله کرد که بر آن تقشیکه بر لوح خاطر شجاع الدوله ارتسام^(۱) یافت قبل از آنکه^(۲) از دل بر زبان رسد عکس مراد آن بر آئینه ضمیر انور آن والا کهر می نانت و هر تیر تدبیر بکه^(۳) بر هدف مراد می نشست شجاع الدوله از حسن مشورت آن صاحب نظامت در خیال خویش نقش می بست.^(۴)

حقیقت بحالی امیرالامرا صمصام الدوله بعزل دختر الدوله بصوبه بهار و نایب خرسندان شجاع الدوله را از طرف خود^(۱)

دران آوان که محمد شاه فردوس آرامگاه^(۲) صمصام الدوله امیرالامرا^(۳) را از عزل فخرالدوله به تقویض نیابت نظامت صوبه بهار بر افرانت^(۴) صمصام الدوله که در صدد تربیت^(۵) شجاع الدوله و واسطه کار او در حضور بود از قبل خویش نیابت نظامت عظیم آباد بشجاع الدوله مقرر داشت. شجاع الدوله^(۶) رفتن خود^(۷) را از بنگاله به بهار دور^(۸) از صلاح کار [نصورت کرده] و احدی از^(۹) وفاقا و انارب خویش را لایق آن کار ندانسته خواست که یکی از فرزندان خود سرفراز خان یا محمد تقی خان را به نیابت بهار بفرستد. والده^(۱۰) سرفراز خان رضا بمقاربت پسر نداده^(۱۱) ارسال محمد تقی خان را نیز که از بطن غیر^(۱۲) بود مصاحبت ندانست. و^(۱۳)

(۱) رس ۳ ب : شجاع ارتسام .

(۲) بر ۳ ب : از بین ۵۹ .

(۳) بر : هر تیر تدبیر ۵۸ ؛ پت : هر تیر ۵۸ .

(۴) ادن : از "دران زمان" (مفهوم ۴ - نظر ۱ ۶ تا "نقش می دست" ندارد .

(۵) هیچ نسخه غیر از "رس" این سرخی را ندارد .

(۶) در نسخه پت، بعد از "فردوس آرامگاه" جای سفید مانده .

(۷) پت : و صمصام الدوله امیرالامرا .

(۸) اس ۳ ب' پت ۴ الف : که در صدد تربیت : رس : ۴ در تربیت .

(۹) رس : "نامبرده" بجای "شجاع الدوله" .

(۱۰) بر : خویش .

(۱۱) اس : بهار دور .

(۱۲) ادن ۵ الف' اس' رس' سج ۸ : "از" ندارد .

(۱۳) ادن' اس' سج : بهار بفرستد و والده ؛ پت : بهار فرستد والده .

(۱۴) پت : که از آن غیر .

(۱۵) پت : "و" ندارد .

باین (۱) مرتبه را در ظاهر اسباب بحسن تدبیر آن مشیر بی نظیر تصور کرده، من بعد مصالح (۲) کلی و جزوی (۳) مملکت را بی استمزاج و استشاره آن عالی مرتبت تمشیت (۴) نمی نمود. و فوجداری اکبر نگر بنام آن والا گهر مقرر داشته بمنصب عالی (۵) و خطاب علی وردی خان (۶) مخاطب و مباحی ساخت، و حاجی احمد بعلاقه (۷) سایر مرشدآباد و میرزا محمد رضا به بخشگیری سایر و میرزا محمد سعید (۸) به (۹) بخشگیری شاگرد پیشه همدران اوقات مرتقی (۱۰) شدند. و شاه خانم همشیره غیر مادری حاجی احمد هم درین ایام در سلک ازدواج میر محمد جعفر خان بن سید احمد نجفی آمد (۱۱). و تفصیل حالات خان مشار الیه (۱۲) که بصوبه داری بنگالسه رسیده بود عنقریب رقمزده کلک بیان خواهد شد.

الغرض خان والا شان بعد تفویض علاقه اکبر نگر بآن محال نهضت فرمود (۱۳) از آنجا که رتی و فتق سهمات حکومت خود شجاع الدوله (۱۴) منوط و مربوط برای و رویت آن والا شان داشت در سالی یکمرتبه بمرشد آباد علم معاودت می افراشت و در کل امور ملکی و مالی مدخل تمام داشته. مشیر هر امریکه رای صواب نمایش بود شجاع الدوله (۱۵) باقدام و تمشیت آن امضا می فرمود، و آن واقب رموز ضمائر

-
- (۱) بر: این .
 (۲) ادن، اس، بر، پت، سج : مصالحه .
 (۳) ادن، رض، سج : جزئی .
 (۴) رض، سج ۴ : "تمشیت" ندارد .
 (۵) اس ۳ الف، پت، رض : بمنصب شاهی ؛ سج : بمنصبی شاهی .
 (۶) بر : خطاب شاهی داد خان .
 (۷) رض : با علاقه .
 (۸) بر : "به بخشگیری سایر و میرزا محمد سعید" ندارد .
 (۹) رض : "به" ندارد .
 (۱۰) بر : مرتقی ؛ رض مرتقی .
 (۱۱) بر : میر محمد جعفر خان پسر سید احمد نجفی آمد ؛ پت ۳ ب : میر محمد جعفر خان سید احمد نجفی آمده .
 (۱۲) بر : تفصیل خان مشار الیه .
 (۱۳) بر : فرموده ؛ رض .
 (۱۴) بر : بشجاع الدوله ؛ پت : شجاع الدین محمد خان .
 (۱۵) پت : شجاع الدین محمد خان .

شده حسب الاستدعای برادر خویش با پسران خود که محمد رضا^(۱) و محمد سعید و محمد هاشم باشند روی توجه بسمت بنگاله آورده. بعد ورود کتک حاجی احمد بمشاهره پنجاه و هرسه پسرش بسی و بیست^(۲) و پانزده نوکر شدند.

داستان وفات یافتن جعفر خان و بجای او نشستنی سرفراز خان نبیره اش^(۳)

دران زمان که جعفر خان برحمت الهی پیوست نبیره اش سرفراز خان پسر شجاع الدین محمد خان بحسب ارث^(۴) بر مسند امارت نشست. چون این خبر به شجاع الدین محمد خان در کتک رسید اگرچه بنا بر حب جاه خار خار حکومت بنگاله در خاطر داشت اما بسبب اینکه اگر بقصد انتزاع آن از^(۵) پسر متوجه شود و احیاناً اخذ آن مملکت بمصالحه صورت نگیرد و محاربه با پسر مستکره باشد، خواست که از اراده خویش متقاعد گردد^(۶). آخر الامر بمشورت آن مدبر^(۷) اقبال مند عزم رفتن بنگاله مصمم فرموده، چون بحوالی مرشد آباد رسید سرفراز خان در اول اسر باغواوی بعضی از^(۸) اشقیا قاصد آن شد که با پدر بمکاوچه آید اما از آنجا که سعادت مندی در طینت او منحصر بود ترک آن اراده فاسد^(۹) نموده و^(۱۰) باستقبال والد ماجد^(۱۱) شتافته، در کل امور اطاعت والد^(۱۲) را برخود لازم و واجب^(۱۳) فرمود. شجاع الدین محمد خان بر مسند ایالت بنگاله اتکا فرمود. رسیدن

(۱) اذن ع ب، سم ۵ : عمرزا محمد رضا .

(۲) رض : بست .

(۳) هیچ نسخه نبیره از 'رض' این سرخی را ندارد . در نسخه 'بر' جای آن سفید و خالی مانده .

(۴) پت ۳ الف : ارشاد .

(۵) رض : "از" ندارد .

(۶) بر ۲ ب : متقاعد شود ؛ رض ۳ الف : متقاعد گردد .

(۷) رض : "مدبر" ندارد .

(۸) بر : "از" ندارد .

(۹) بر ۳ الف : بترک آن اراده فاسده .

(۱۰) اذن، اس ۲ ب، بر، رض، سم ۶ : "ز" ندارد .

(۱۱) رض : ماجده .

(۱۲) پت، رض، سم ۶ : والا .

(۱۳) رض : "واجب" ندارد .

سنه احد محمد شاه عازم سفر بنگاله گردید. (۱) و پس از ورود بمشهدآباد چون جعفر خان التفاتی باحوالش فرمود بلکه بروایت (۲) مشهور در صدد ایذا آمد، اهلیه خان مسطور بنایر پاس قرابت بعید اطلاعی از قصد اضرار جعفر خان باو داده اشارت برفتن کتک نمود. آن بلند مرتبه اعتماد به عون عنایات (۳) ربانی کرده روانه منزل (۴) مقصد گردید. و با شجاع الدین محمد خان که نسبت مصاهرت با جعفر خان داشت و دران زمانی نظامت صوبه کتک باو (۵) متعلق بود ملاقات نمود. خان مذکور باعزاز آن مهمن (۶) لازم الامتیاز کوشیده صد روپیه مشاھرہ مقرر فرموده. باصابت (۷) رای و باوصاف حمیده (۸) دیگر متصف دیده به تمشیت بعضی از اعمال جزئیہ (۹) فرمان داد. بعد از آنکه کارهای مأموره با حسن انجام صورت گرفت بانتظام فوجداریهای عمده آنصوبه مأمور فرمود (۱۰). و هم درین آوان دو سه زمیندار سرکش آن دیار که اعلام مخالفت (۱۱) افراشته بودند شجاع الدین محمد خان اکثر رفقای عمده و سپاه خویش را متعین آن والا شان کرده بدفع فساد آن تبه کاران فرستاد. آن شجاعت مرتبت با کمال دلاوری و بسالت دفع مفسده (۱۲) مفسدان کرده و انتظام مواضع برهم خورده با حسن وجوه نموده مظفر و منصور معاودت نمود. شجاع الدین محمد خان بملاحظه عقل و ذکا و شجاعت و فراست آن والا مرتبت را عمده استظهار امور خویش دانسته به مرتبه آن (۱۳) بلند مرتبه افزود. و هم درین اوقات میرزا احمد که بعد ورود از اماکن شریفه مشهور بجاجی احمد

-
- (۱) پت : محمد شاه عازم سفر گردید ؛ رض : محمد شاه عالم سفر بنگاله گردید .
 (۲) بر ۲ الف : بروایتی .
 (۳) رض : عنایت .
 (۴) ادن ۳ ب ' اس ' پت ' رض ' سج : "منزل" ندارد .
 (۵) بر : با او .
 (۶) پت ۲ ب : جهان .
 (۷) پت : صابت ؛ ادن ' اس ۲ الف ' بر ' رض ' سج ۴ : با صایب .
 (۸) ادن ' اس پت ' رض ' سج : جمیله .
 (۹) پت ' رض ۲ ب : خزینہ .
 (۱۰) بر : فرموده .
 (۱۱) پت : اعلام مشاھرہ مخالفت .
 (۱۲) ادن اس ' پت ' رض : عمده ؛ بر : "مفسده" ندارد .
 (۱۳) پت : او .

مخاربه [بین] شاهزاده‌ها اتفاق افتاد (۱) آن (۲) والا مرتبت (۳) همراه محمد اعظم شاه در کمال پایداری زخم تیر برداشته، بعد کشته شدن شاهزاده میرزا محمد و میرزا احمد و آن عالی مرتبت بنابر پاس حقوق در زاویه خانه نشستند. و از آنجا که سعی مغاش بقدر مالا بد ضروری انسان است (۱۴) بحکم الضرورات تبيح المحظورات (۵) بعد چندی آن والا نژاد (۶) در رساله والا شاهی و (۷) برفاقت اسانت خان نقده و مصمصام الدوله و غیره بودند. آخر الامر طبع غیورش با چنین روزگارهای ناساز سازگار نشد (۸). بحکم غیرت و حمیت (۹) مانند گوهر در صدفخانه (۱۰) خویش انزوا (۱۱) اختیار فرمود. و هم درین اوقات میرزا احمد بسفر حجاز روانه شده، بعد سالی چند معاودت نمود. چون (۱۲) عسرت بسیار بحال آن عالیمقدار (۱۳) راه یافت و طلوع کوكب اقبالش مقدر در بلاد شرقی بود بسروش عالم غیب و (۱۴) به تکلیف پدر خویش میرزا محمد که در کتک نزد شجاع‌الدین محمد خان اقامت داشت بعزم مملکت اودیسه (۱۵) با زوجه و صبایای (۱۶) خویش در کمال بی استطاعتی (۱۷)

-
- (۱) اس، بر ۱ ب، ادن ۲ ب : مخاربه با شاهزاده‌ها اتفاق افتاد؛ پت : مخاربه با بادشاهزاده اتفاق افتاده : رض : مخاربه بادشاهزاده‌ها اتفاق افتاد .
- (۲) در همه نسخه های قلمی پیش لفظ "آن" حرف "و" نوشته .
- (۳) بر : والا رتبت .
- (۴) پت ۲ الف : ضروری است انسانرا .
- (۵) ادن، بر، پت : الضرورات تبیح المحظورات : اس ۱ ب : الضرورات نتیجه المقدرات .
- (۶) اس، بر، پت : نژاد .
- (۷) ادن، سج ۲ : "و" ندارد .
- (۸) ادن، پت، رض ۲ الف : روزگارهایی ناسازگار نشد .
- (۹) اس : همت .
- (۱۰) ادن، سج ۳ : صدفخانه .
- (۱۱) بر : انزوا .
- (۱۲) اس، بر، پت، رض : و چون .
- (۱۳) ادن ۳ الف، سج : عالیمرتبت .
- (۱۴) بر : که .
- (۱۵) ادن، اس، بر، سج : اودیسا : رض : اودیسا .
- (۱۶) ادن : صبیلی ؛ پت : "صبیان" دارد که جمع "صبی" باشد. "صبیان" غلط است ازینکه نواب علی وردیخان را پسر نبود ؛ رض : صبیهای .
- (۱۷) بر، رض : استطاعت .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

[اوایل زندگانی مهابتنا جنگ]

اجداد آن معلى القاب (۱) از قوم اتراك (۲) بودند و جدش نسبت رضاع (۳) با عالمگیر بادشاه داشت و در زمره منصبداران منسلک و پدرش میرزا (۴) محمد مدتی (۵) شیلاچی (۶) سرکار محمد اعظم شاه بود. و از میرزا محمد در اول سلطنت عالمگیر پسری متولد شده موسوم (۷) بمیرزا احمد گردید و بعد (۸) انتضای ده سال دیگر در یکی از بلاد دکن آن گوهر شاهوار امارت قدم بعرضه وجود گذاشته بمیرزا محمد علی اتسام یافت و تا صغر (۹) سن باعتبار تقرب والدین در محطسرای شاهی آمد و شد داشت. و بعد سن رشد و تمیز میرزا احمد در سرکار محمد اعظم شاه بتفویض خدمت آبدارخانه و آن عالی مرتبت بعلاقه زردوزخانه و چندی بداروغگی فیلخانه مباحی بودند. اکثر اوقات بعز مکالمه شاهزاده سرفراز میشدند. بعد فوت عالمگیر که

(۱) پت ۱ ب: اجداد معلى القابش.

(۲) در حاشیه نسخه پت: "اتراك بالكسر گذاشتن من كشف". ولی کلمه "اتراك" باید بالفتح خواند و آن جمع "ترك" باشد بمعنی قوم.

(۳) در حاشیه نسخه پت: رضاع بالفتح شیر خوردن بچه مادر را و رضع بالفتح مسئله آن.

(۴) بر الف رض ۱ ب: مرزا. در بعضی نسخ مثلاً "ادن" و "رض" "میرزا" نیز مستعمل شده و در هند باعلا "مرزا" رائج است.

(۵) ادن ۲ الف، اس ۱ الف، سج ۱: مدنی.

(۶) ادن، اس بر، پت: رض: سیلانچی.

(۷) بر: شده بود موسوم.

(۸) بر: "بعد" ندارد.

(۹) اس: صغیر.

پن کتاب

ص: ۱۵۴

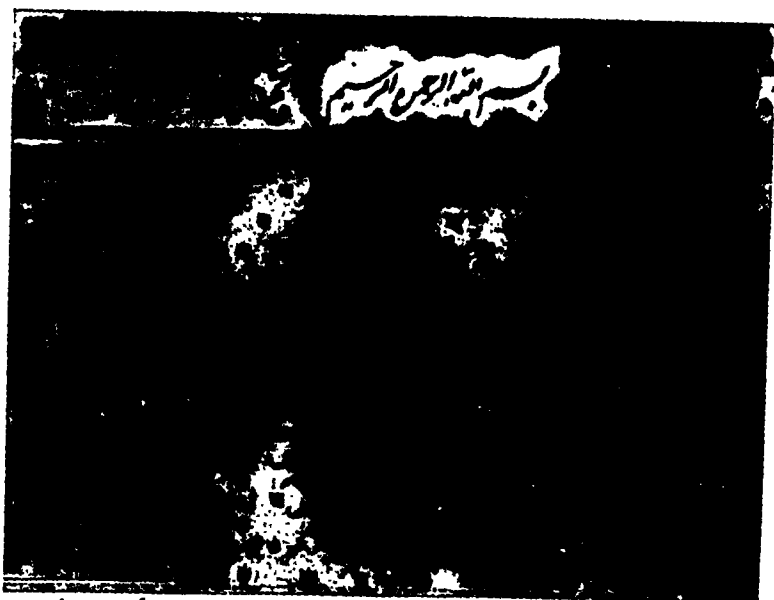
- خدمت بامید رام و تعلق گرفتن نیابت صوبه عظیم آباد براجہ رام نراین
۱۵۰ پس از انتقال راجہ جانکی رام
۱۵۲ ۲۸ احوال شادی شکرالله خان و رحلت اکرام الدولہ
۲۹ دیگر از قضایای این سال پر ملال شدن مخالفتماست فیما بین
۱۵۳ سراج الدولہ و حسین قلی خان
۳۰ دیگر از سوانح سال ہزار و صد و شصت و ہشت. خذلان خواجہ
۱۵۶ عبدالمہادی و تفویض علاقہ بخشگیری سایر بقایز علیخان خراسانی
۳۱ احوال متمکن شدن سراج الدولہ بر بسند ایالت بنگالہ و سوانحی کہ
۱۵۶ در دورہ حکومتش روی نمود

- ۱۶ ذکر شادی اکرام الدوله وغيره ۷۹
- ۱۷ برخی از احوال عطاء الله خان و محمد ابراج خان ۸۰
- ۱۸ ذکر نهضت نواب معلى القاب بقصد اخراج مرهته كه بحدود كتك و باليسر آواره بودند و آمدن جانوجى پسر رگهو بهوسلا در حوالى كتك و برخاسته آمدن مير جعفر خان بى وقوع جنگ بصوب بردوان .. ۸۳
- ۱۹ ذكر بغاوت و فتنه انگيزى شمشير خان وغيره افغانان و قصد تسخير عظيم آباد و مقتول شدن زين الدين احمد خان بفرمان خالق عباد و نهضت نواب معلى القاب بعزم استيصال افغانان بد مال و بقتل رسيدن آنها در محاربه و استخلاص اهليه خان مرحوم ۹۰
- ۲۰ برخی از احوال جانوجى پسر رگهو و ذكر در گذشتن راى رايان چين راى ۱۱۵
- ۲۱ ذكر نهضت نواب معلى القاب بعزم و استيصال مرهته بسمت ميدنى پور و اخراج آنها از آنجا و تسخير قلعه كتك وغيره وقايع كه درين سفر رو نمود ۱۱۶
- ۲۲ ذكر مجملی از احوال قلعه باره بهاتى و شهر كتك ۱۲۲
- ۲۳ ذكر مجملی از احوال شيخ عبد السبحان و سوانح ديگر ۱۲۵
- ۲۴ ذكر نهضت رايات عاليات كره ديگر بصوب ميدنى پور و حكم چهاونى در آنجا و گرفتن موجودات سپاه و آمدن سراج الدوله بمرشد آباد و روانه شدن بقصد تسخير عظيم آباد بدلات مهدي نثار خان ۱۲۷
- ۲۵ ذكر محاربه نمودن سراج الدوله با جانكى رام و كشته شدن مهدي نثار خان و احوال آمدن مهابتجنگ در نواح عظيم آباد و ملاقات با سراج الدوله و رسيدن بشهر عظيم آباد و بيمار شدن و برگشتن بمرشد آباد با سراج الدوله ۱۳۶
- ۲۶ ذكر وقوع مصالحه فيما بين نواب معلى القاب و مرهته و رفتن عطاء الله خان ثابتنجنگ بصوبه اوده و بقتل رسيدن با راجه نول راى در جنگ افغانه ۱۳۱
- ۲۷ احوال در گذشتن رايرايان بهيرودت و عطاي خلعت ديوانى بنگاله چند و انتقال نمودن او هم بعد ماهى چند و تفويض آن

فہرست عنوانات تاریخ بنگالہ مہلابند جنگی

صفحہ

۱	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱	اوایل زندگانی مہابت جنگ
۴	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۲	داستان وفات یافتن جعفر خان و بجای او نشستن سرفراز خان نبیرہ اش
۶	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۳	حقیقت بحالی امیر الاسرا صمصام الدولہ بعزل فخر الدولہ بصوبہ بہار و
۸	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۶	نایب فرستادن شجاع الدولہ را از طرف خود
۱۳	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۴	حقیقت درگذشتن شجاع الدولہ ازینجہان
۲۰	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۵	کیفیات دیگر
۲۴	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۶	حقیقت برقرار شدن بہ بنگالہ
۲۸	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۷	حقیقت بعنوان دیگر
۳۶	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۸	ذکر محبوس و مقید شدن صولتجنگ بدست میرزا باقر خان بمحض غفات
۴۱	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۹	و سوہ تدبیر و نجات از آن مہلکہ بتقدیر خداوند قدیر
۴۸	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۰	ذکر ورود بہاسکر بحدود بردوان بجمعیت بیست ہزار سوار بقصد
۵۱	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۱	تسخیر و تخریب بنگالہ
۵۳	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۰	ذکر نہضت نواب معلی القاب بہ تنبیہ و اخراج بہاسکر از حدود بنگالہ
۵۷	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۱	و آمدن صفدر جنگ بنا بر کمک نواب معلی القاب تا عظیم آباد و مراجعت
۶۳	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۱	نمودن بموجب فرمان معلی
۶۷	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۱	ذکر معذرت مؤلف کہ درین اوراق قید شہور و سنین کہ آداب
۷۱	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۲	مؤرخان است التزام ننمودہ بیماری تمسک جستہ
۷۵	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۲	در ذکر آوردن رگھو بہوسلا معہ بہاسکر بقصد تخریب بنگالہ و رسیدن
۷۹	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۳	بالا راؤ پندت بنا بر تنبیہ و اخراج رگھو بموجب حکم حضور معلی
۸۳	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۳	آمدن بہاسکر بار دیگر بحدود کتوہ و مقتول شدن مشار الیہ با نوزدہ
۸۷	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۴	سردار و تصفیہ مملکت بنگالہ از لوٹ و وجود اشار
۹۱	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۴	ذکر استعفاء نمودن غلام مصطفی خان از نوکری نواب معلی القاب و
۹۵	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۴	وقوع محاربه و مقابلہ با زین الدین احمد خان بقصد تسخیر عظیم آباد
۹۹	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۵	و نہضت انہزام مشار الیہ و بدر رفتن از حدود صوبہ بہار
۱۰۳	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۵	ذکر آمدن رگھو بہوسلا کرت دیگر بحدود مرشد آباد و نمودن چھاؤنی
۱۰۷	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۵	باطراف بیربھوم و رفتن بحدود عظیم آباد جہت استخلاص غلام مرتضی
۱۱۱	۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰	۱۵	خان محصور وغیرہ وقایع محاربه

اجداد آن معلی القاب از قوم اتراک بودند و جدش نسبت رضاع با عالمگیر پادشاه
داشت و در زمره منصفان مشکت و بدرنش میرزا محمد بنی سیدانچی سکه کار
محمد عظیم شاه بود و از میرزا محمد در اول سلطنت عالمگیر سببی متولد شده موسوم میرزا
احمد گردید و بعد از تقضای ده سال دیگر در یکی از بلاد رگین آن کوهرت هواری امارت
قدم بگذرد و چونکه اشبه بمیرزا محمد علی اتسام نیت و تا ضعیف سن باعتبار تقرب والدین
در قلعه سرایین نشانی آید و شد در زنت و بعد سن رشد و تکمیل میرزا احمد در سکه کار محمد
عظیم شاه به تفویض خدمت آبدارخانه و آن عالی مرتبت بعلاقه از درویشان و چندین بلوچانی
فیل خانه مجامعی بودند اکثر اوقات بغیر کار است زاده سر از زمین در نبودت
عالمگیر که مجامع پادشاه زاده با اتفاق افسار و آن را از افریخت همراه محمد عظیم شاه

عکس صفحه اول نسخه خطی این تاریخ متعلق بکتابخانه انجمن
آسیائی کلکته که در پاورقیهای متن کتاب بحروف "اس" یاد شده

نشانه‌های اختصاری که در پاورقی‌های این کتاب بکار برده

- اس - نسخه خطی این کتاب متعلق بکتابخانه انجمن آسیائی کلکته.
- ادن - نسخه خطی این کتاب متعلق بکتابخانه دانشگاه ادنبرا، برطانیه.
- بر - نسخه خطی این تاریخ مربوط بکتابخانه موزه بریطانی، لندن.
- پت - نسخه خطی این تاریخ مربوط بکتابخانه پتنه یونیورسیتیه.
- رض - نسخه خطی این تاریخ متعلق بکتابخانه رضا، راسپور.
- میج - نسخه خطی این کتاب مربوط بکتابخانه موزه سالارجنک، حیدرآباد.
- ص - صفحه .

از انتشارات انجمن آسپائی کلکته

پانچ بنگالہ مہاجرتی

تالیف

یوسف علی خان

با انضمام مقدمہ انگلیسی و حواشی و فہرستہا

بسعی و اہتمام

عبد الباقی ایچ۔ ایم۔ اے۔ ڈی۔ فل

ستاد زبان و ادبیات فارسی، مولانا آزاد کالج، کلکتہ

